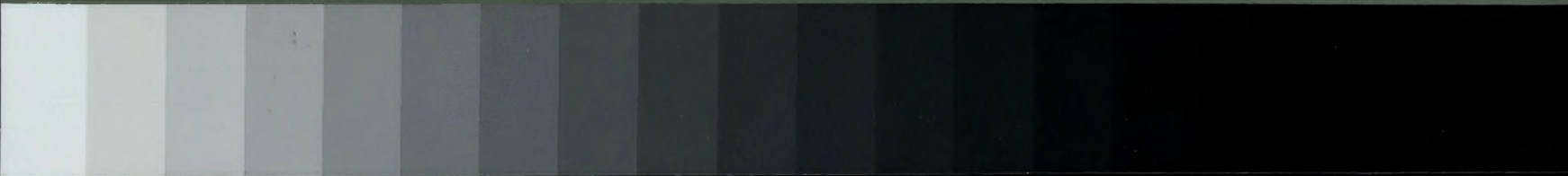

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

**AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ**

Ppłk mgr Stefan MIŁOSZ

**ROLA ATASZATU WOJSKOWEGO
W PROCESIE INTEGRACJI
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z PAŃSTWAMI
SOJUSZU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO**

Rozprawa doktorska

63760

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S / 4974

05-004974-003-0

WARSZAWA

2001

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

ppłk mgr Stefan MIŁOSZ

**ROLA ATASZATU WOJSKOWEGO W PROCESIE
INTEGRACJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
Z PAŃSTWAMI SOJUSZU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO**

Rozprawa doktorska

PROMOTOR:

Prof.dr hab. Leonard ŁUKASZUK

WARSZAWA

2001 r.

SPIS TREŚCI

<i>Wykaz stosowanych skrótów</i>	4
<i>Wstęp</i>	7
1. GENEZA I ROZWÓJ HISTORYCZNY INSTYTUCJI ATTACHÉ WOJSKOWEGO	18
1.1. Początki instytucji attaché wojskowego	18
1.2. Attachés wojskowi w XIX w.	23
1.3. Attachés wojskowi podczas pierwszej wojny światowej	28
1.4. Attachés wojskowi w okresie międzywojnia	29
1.5. Status attaché wojskowego w Drugiej Rzeczypospolitej	33
1.6. Attachés wojskowi podczas drugiej wojny światowej	37
1.7. Attachés wojskowi po 1945 r.	39
1.8. Attaché wojskowy w polskiej służbie dyplomatycznej do 1989r.	42
1.9. Ewolucja funkcji attaché wojskowego spowodowana przemianami ustrojowymi po 1989 r	45
1.10. Funkcje attaché wojskowego na tle procesów integracyjnych z NATO.	49
1.11. Wymogi służby dyplomatycznej	50
2. ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE SŁUŻBY ZAGRANICZNEJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ. USYTUOWANIE ATTACHÉS WOJSKOWYCH	52
2.1. Służba dyplomatyczna RP	57
2.1.1. Ustanowienie i utrzymywanie stosunków dyplomatycznych	57
2.1.2. Protokół dyplomatyczny	58
2.1.3. Struktura organizacyjna ambasady i zadania wydziałów	63
2.1.4. Funkcjonowanie i zasady działania ambasady.	64
2.1.5. Obieg informacji	66
2.2. Organizacja wojskowej służby dyplomatycznej	66
2.2.1. Status prawny attaché wojskowego i jego funkcje	69
2.2.2. Rola, miejsce i podległość służbowa attaché wojskowego.	72
2.2.3. Zadania i obowiązki attaché wojskowych	75
2.2.4. Zakres odpowiedzialności attaché wojskowego	80
2.2.5. Uprawnienia attaché wojskowego.	82
2.2.6. Przynależność attachés wojskowych do stowarzyszeń (klubów)	83
2.2.7. Środki łączności i zabezpieczenie pomieszczeń	84
2.2.8. Przestrzeganie przepisów, korzystanie z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych	85
2.2.9. Przywileje i immunitety pomieszczeń ataszatu wojskowego	97
2.2.10. Zakres terytorialny i czasowy przywilejów i immunitetów attaché wojskowego	99
2.2.11. Przywileje i immunitety attaché wojskowego podczas konfliktu zbrojnego	102
3. ROLA ATASZATU WOJSKOWEGO W ZBIERANIU INFORMACJI UŻYTECZNYCH DLA RP I SOJUSZU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO	105
Wprowadzenie	105
3.1. Obserwacja dyplomatyczna - możliwości i ograniczenia w świetle prawa międzynarodowego.	108

3.2. Obserwacja konsularna _____	113
3.3. Łączność dyplomatyczna i konsularna _____	116
3.4. Terytorium a zbieranie informacji _____	120
3.5. Zbieranie informacji na morzu otwartym i wodach terytorialnych a zadania AW _____	125
3.6. Misje specjalne a obserwacja dyplomatyczna _____	131
4. ROLA I DZIAŁALNOŚĆ ATTACHÉ WOJSKOWEGO W NOWYCH UWARUNKOWANIACH BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO I WSPÓŁPRACY SOJUSZNICZEJ W RAMACH NATO _____	136
4.1. Udział attaché wojskowego w procesie budowy systemu bezpieczeństwa państwa po transformacji ustrojowej w 1989 r. _____	136
4.2. Podległość, zadania i zasady doboru attachés wojskowych w wybranych państwach _____	139
4.3. Szkolenie kandydatów na AW w wybranych państwach _____	156
4.4. Rola attaché wojskowego w międzynarodowej współpracy wojskowej _____	171
4.4.1. Zmiany w poglądach na funkcje attachés wojskowych _____	172
4.4.2. Rozwój instytucji attaché wojskowego i jego usytuowanie _____	177
4.4.3. Współdziałanie w ramach placówki _____	182
4.4.4. Model struktur funkcjonalnych ataszatu wojskowego _____	183
Zakończenie _____	188
Bibliografia _____	192
Załączniki _____	203

WYKAZ STOSOWANYCH SKRÓTÓW

ACE (<i>Allied Command Europe</i>)	- Dowództwo Połączonych Sił Zbrojnych NATO w Europie
AFSOUTH (<i>Allied Forces Southern Europe</i>)	- Połączone Siły Zbrojne NATO Europy Południowej
AGARD (<i>Advisory Group for Aerospace Research and Development</i>)	- Grupa Doradcza do spraw Badań i Rozwoju Przestrzeni Powietrznej
AO	- Attaché obrony
AW	- Attaché wojskowy
AM	- Attaché morski
AL.	- Attaché lotniczy
APC (<i>Atlantic Partnership Council</i>)	- Atlantycka Rada Partnerstwa
BALTAP (<i>Allied Forces Baltic Approaches</i>)	- Sojusznicze Siły Obszaru Cieśnin Bałtyku
BALTBAT (<i>Baltic Battalion</i>)	- batalion krajów bałtyckich
BAW	- Biuro Attachatów Wojskowych
BALTRON (<i>Baltic Minesweeper Squadron</i>)	- Eskadra trałowców na Bałtyku
CCSM (<i>Committee on the Challenges of Modern Society</i>)	- Komitet do spraw Wyzwań Współczesnego Społeczeństwa
CFE (<i>Conventional Armed Forces in Europe – Treaty 1990</i>)	- Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie
CIOR (<i>Interallied Confederation of Reserve Officers</i>)	- Międzysojusznicza Konfederacja Oficerów Rezerwy
CJTF (<i>Combined Joint Task Force</i>)	- Międzynarodowe Połączone Siły do Zadań Specjalnych
Departament WSI	- Departament Wojskowych Służb Informacyjnych
DWSZ	- Departament Wojskowych Spraw Zagranicznych
Dz.U.	- Dziennik Ustaw
ESDI (<i>European Security and Defence Identity</i>)	- Europejska Tożsamość w dziedzinie Bezpieczeństwa i Obrony
ICRC (<i>International Committee of the Red Cross</i>)	- Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża

ICTY (<i>International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia</i>)	- Międzynarodowy Trybunał do spraw Zbrodni w byłej Jugosławii
IFOR (<i>Implementation Force</i>)	- Siły Wprowadzające Pokój
IPP (<i>Individual Partnership Programme</i>)	- Indywidualny Program Partnerstwa
Kierownik przedstawicielstwa	- Szef przedstawicielstwa dyplomatycznego
KPM	- Komisja Prawa Międzynarodowego
MON	- Ministerstwo Obrony Narodowej
MSZ	- Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NAA (<i>North Atlantic Assembly</i>)	- Zgromadzenie Północnoatlantyckie
NACC (<i>North Atlantic Cooperation Council</i>)	- Północnoatlantycka Rada Współpracy
NATO (<i>North Atlantic Treaty Organisation</i>)	- Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
NIDS (<i>NATO Integrated Data Service</i>)	- Zintegrowana Baza Danych NATO
NPT (<i>Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - 1968</i>)	- Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej
NORDPOLBDE (<i>Nordic-Polish Brigade</i>)	- brygada nordycko-polska
NZ	- Narody Zjednoczone
OAW	- Oddział Ataszatów Wojskowych
OŁ BAW	- Oddział Łącznikowy Biura Ataszatów Wojskowych
OBWE (<i>Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie</i>)	- patrz: OSCE
OECD (<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i>)	- Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
OSCE (<i>Organisation for Security and Cooperation in Europe</i>)	- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)
PARP (<i>Planning and Review Process</i>)	- Proces Planowania i Obrony
PCC (<i>Partnership Coordination Cell</i>)	- Komórka Koordynacji Partnerstwa
PdP (<i>Partnerstwo dla Pokoju</i>)	- patrz: PFP
PFP (<i>Partnership for Peace</i>)	- Partnerstwo dla Pokoju (PdP)
Personel dyplomatyczny	- Członkowie przedstawicielstwa dyplomatycznego posiadający status dyplomatyczny
Przedstawicielstwo (placówka)	- Ambasada, misja dyplomatyczna (specjalna)
RSW	- Rodzaj Sił Zbrojnych
SHAPE (<i>Supreme Headquarters Allied Powers Europe</i>)	- Kwatera Główna Połączonych Sił Zbrojnych NATO w Europie
SFOR (<i>Stabilisation Force</i>)	- Siły Stabilizujące Pokój

SM	- Sprawy Międzynarodowe
START (<i>Strategic Arms Reduction Talks</i>)	- Rokowania w sprawie Redukcji Zbrojeń Strategicznych
STMS	- Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej
Szef WSI	- Szef Wojskowych Służb Informacyjnych – Dyrektor Departamentu WSI
UE (<i>Unia Europejska</i>)	- Unia Europejska
UNTAES (<i>United Nations Transitional Authority for Eastern Slavonia</i>)	- Administracja Tymczasowa Narodów Zjednoczonych we Wschodniej Sławonii
UZE (<i>Unia Zachodnioeuropejska</i>)	- patrz: WEU
WEU (<i>Western European Union</i>)	- Unia Zachodnioeuropejska
WNP (<i>Wspólnota Niepodległych Państw</i>)	- Wspólnota Niepodległych Państw
WSI	- Wojskowe Służby Informacyjne
WPP	- Wojskowy Przegląd Prawniczy
WW	- Wywiad wojskowy

WSTĘP

Ukształtowanie się, w pierwszej połowie XIX wieku w składzie misji dyplomatycznych, instytucji attachés wojskowych nastąpiło w wyniku zmniejszenia się efektywności rozpoznania potencjału wojennego państwa przyjmującego przez jedynie cywilny dotąd personel przedstawicielstwa. Przyczyną tego zjawiska był postęp techniczny jaki dokonał się w dziedzinie uzbrojenia i sprzętu wojskowego oraz rozwój taktyki i strategii wojennej. Spowodowało to konieczność delegowania wysoko kwalifikowanych oficerów własnych sił zbrojnych do pracy w przedstawicielstwach dyplomatycznych, początkowo w charakterze ekspertów i obserwatorów wojskowych, którzy już w drugiej połowie XIX wieku posługiwali się często mianem attachés wojskowych.

Attachés wojskowi zyskali jednocześnie nazwę „oficjalnych szpiegów”, gdyż wypełniane przez nich zadania dotychczas były skrycie realizowane przez część członków personelu dyplomatycznego misji. Obie wojny światowe przyczyniły się do wzrostu znaczenia i rozwoju instytucji attaché wojskowego, a okres zimnej wojny umocnił jako podstawowe te funkcje, które miały na celu prowadzenie rozpoznania przeciwników i kontrolę sojuszników.

Upadek dwubiegunowego podziału świata, zakończenie okresu zimnej wojny i zmniejszenie zagrożenia wybuchu konfliktu globalnego - z jednej strony, a proces budowy nowego ładu światowego i systemu bezpieczeństwa w Europie - z drugiej, skłoniły do podejmowania prób przewartościowania dotychczasowych poglądów na rolę i miejsce attachés wojskowych. Tradycyjnie pojmowana funkcja attachés wojskowych, sprowadzana głównie do rozpoznawania potencjału wojennego państwa przyjmującego traci na znaczeniu w warunkach odprężenia międzynarodowego, obowiązywania porozumień rozbrojeniowych i odnoszących się

do środków budowy zaufania oraz wprowadzeniu w miarę skutecznych mechanizmów kontroli ich przestrzegania. Ponadto coraz efektywniejszym instrumentem rozpoznania stają się środki techniczne. Stan ten, a także względy oszczędnościowe wywołały na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wystąpienie tendencji do ograniczania liczby wojskowych przedstawicieli w składzie misji dyplomatycznych. Propozycje ewentualnego zwiększenia obowiązków attachés wojskowych poprzez obarczenie ich zadaniami związanymi z weryfikacją przestrzegania układów rozbrojeniowych nie znalazły wówczas uznania. Dopiero w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych tendencja do zmniejszania liczebności wojskowego personelu dyplomatycznego uległa odwróceniu i rozpoczęto poszukiwania nowych rozwiązań co do usytuowania komórek kierujących pracą attachés wojskowych w strukturze ministerstwa obrony. Ewolucji zaczęły też ulegać poglądy na funkcje attachés wojskowych.

Przeobrażenia ustrojowe, jakie dokonały się w Polsce po 1989 r., są źródłem inspiracji badawczych wielu dziedzin naukowych. W 1990 r., po rozwiązaniu Układu Warszawskiego, Polska po raz drugi w XX wieku stanęła przed wielkim wyzwaniem, tj. opracowaniem własnej suwerennej polityki obronnej.¹

Mimo wysiłków zmierzających do wykluczenia użycia siły ze stosunków międzynarodowych, jesteśmy ciągle świadkami konfliktów zbrojnych między państwami oraz tzw. wojen domowych. Jakkolwiek od zakończenia II wojny światowej nie doszło do konfliktu zbrojnego o zasięgu globalnym, to w tym czasie miało miejsce ponad 200 wojen lokalnych. Działania wojenne są zatem nadal ważnym czynnikiem współczesnych stosunków międzynarodowych, a prawo wojenne, które znajduje zastosowanie w konfliktach zbrojnych nie utraciło swej aktualności. Odrzucając konflikt ogólnoswiatowy jako mało realny możemy, na

¹ Zob. Balcerowicz B., *Problemy strategii obronnej państwa średniej wielkości*. Rozprawa habilitacyjna, Warszawa 1995, s. 163 i nast.; Marczak J., Jakubczak R., *Obrona powszechna Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1995, s. 11-12; Marczak J., Pawłowski J., *O obronie militarnej Polski przełomu XX-XXI wieku*, Bellona, Warszawa 1995, s. 234 i 238-239; Drost M., *Struktury pozamilitarne w obronie państwa. Współdziałanie z siłami zbrojnymi*, ZN AON 1995, nr 3 s. 59 i inne opracowania pracowników AON.

podstawie doświadczeń ostatnich lat założyć, iż będą występować konflikty o charakterze lokalnym.

Badanie problemów prawnomiędzynarodowych i politycznych dotyczących funkcjonowania dyplomacji wojskowej w przeszłości i obecnie ma istotne znaczenie poznawcze i praktyczne. Dotyczy to kształtowania strategii obronnej i podejmowania odpowiednich działań w sytuacjach przewidywalnych i nagłych zagrożeń, zwłaszcza w okresie współtworzenia nowego ładu europejskiego oraz integracji ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. Polska jako kraj środkowoeuropejski jest narażona na różnego rodzaju oddziaływanie konfliktów zbrojnych. Dlatego też powinna dążyć do kształtowania i interpretowania prawa w korzystnym dla siebie kierunku. Jest to jedno z zadań stojących przed naszą dyplomacją. W tym miejscu jawi się pytanie czy konstruując nowy model sił zbrojnych uwzględniono nowe realia, w których będą działać pracownicy Biura Ataszatów Wojskowych? Jeśli tak, to w jakim kierunku zmierzają propozycje ministerstwa spraw zagranicznych, a w jakim ministerstwa obrony narodowej?

Przedmiotem moich szczegółowych rozważań i analiz będzie m.in. jedna z zasadniczych funkcji attaché wojskowego, mianowicie zapoznawanie się wszelkimi sposobami, dozwolonymi przez prawo ze stanem sił zbrojnych państwa przyjmującego i informowanie o tym władz własnego państwa. Nie ulega bowiem wątpliwości, że ze względu na stan stosunków Wschód-Zachód - zarówno w przeszłości, jak i obecnie - podstawowym zadaniem attachés wojskowych jest obserwowanie, ocena oraz informowanie o wydarzeniach wojskowych i ekonomicznych, organizacji i rozwoju sił zbrojnych, sprawach personalnych i zaopatrzeniowych, a także o rozwoju myśli wojskowej² państwa przyjmującego.

² Dyplomaci dziewiętnastego i dwudziestego wieku zostali zaszokowani, kiedy do korpusu dyplomatycznego włączono attachés wojskowych, których zadaniem było prowadzenie działalności szpiegowskiej. Zadanie „studiowania instytucji wojskowych państw obcych przez osobistą obserwację” było niezgodne nie tylko z obowiązującymi zasadami, lecz również ze ścisłymi zaleceniami wielu ambasadorów, którzy przestrzegali, aby nigdy nie pobłażać tej niedyskretnej, nierozważnej i godnej potępienia ciekawości, która w mniejszym lub większym stopniu obciąża attachés wojskowych.

Temat pracy: *„Rola ataszatu wojskowego w procesie integracji Rzeczypospolitej Polskiej z państwami Sojuszu Północnoatlantyckiego”* determinuje zakres oraz przedmiot analizy badawczej i wynika zarówno z moich zainteresowań jak i potrzeb AON, a nawet sił zbrojnych Rzeczypospolitej.

Aktualność problemu naukowego (PN) potwierdziły opinie pracowników Biura Ataszatów Wojskowych (BAW), Oddziału Współpracy z Zagranicą Departamentu Wojskowych Spraw Zagranicznych, Oddziału Łącznikowego BAW, Departamentu Współpracy z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego.

Nasze spojrzenie na rozwój NATO, oczekiwania i oferta uczestnictwa zostały przedstawione państwom członkowskim w Indywidualnym Dokumencie Dyskusyjnym w sprawie rozszerzenia NATO. Oczywiście końcowa odpowiedź w sprawie, zakresu, tempa i warunków naszego uczestnictwa zależała od wyników rozmów ze wszystkimi sygnatariuszami sojuszu. Z zawartych w dokumencie zapisów wynikają dla naszych sił zbrojnych ważne postanowienia. Za kluczowe należy uznać gotowość Polski do zaakceptowania wszystkich powinności wynikających z członkostwa w NATO - zarówno tych, które wiążą się z obowiązkiem kolektywnej obrony, jak i tych, które związane są z nowymi misjami sojuszu i jego rosnącą odpowiedzialnością za stabilność polityczną w Europie. Oznacza to, że polskie siły zbrojne muszą być gotowe do udziału w obronie terytorium NATO oraz posiadać jednostki gotowe do użycia w rejonie, który władze paktu uznają za zagrożony, a rząd polski postanowi o ich wysłaniu. Taką ewentualność rozważano już wcześniej i dlatego konstruując nowy model sił zbrojnych starano się zapewnić możliwie dużą ich mobilność.

Tajemnice mogą być małe i wielkie. Mogą dotyczyć sprzętu technicznego sił zbrojnych obcych państw, ich przygotowań mobilizacyjnych oraz sposobu przeprowadzenia mobilizacji, ale także ich planów wojennych. co zwykle otoczone jest ścisłą tajemnicą. Ujawnienie tych tajemnic praktycznie zawsze powoduje pogorszenie się stosunków między dwoma zainteresowanymi państwami, uderzając jednocześnie również w niezainteresowanych bezpośrednio attachés. Szerzej w A. Vagts, *The Military Attaché*, Princeton, New Jersey 1967. s. 152 oraz J. Kish, *International Law and Espionage* Published by Kluwer Law International, The Hague 1995, s 54

Proponowany problem badawczy jest ściśle związany z problematyką prawa międzynarodowego zwłaszcza ta jego dziedzina, która dotyczy dyplomacji wojskowej bowiem zawarte w niej regulacje dotyczą m.in. działalności attachés wojskowych. Jednakże przepisy odnoszące się do instytucji attaché wojskowego, są w znacznej mierze sformułowane w sposób ogólnikowy. Dlatego też uważam, iż celowym będzie podjęcie badań zmierzających do ich usystematyzowania.

Wśród działów stałego przedstawicielstwa dyplomatycznego (ambasady) zazwyczaj bardzo ważne miejsce zajmuje ataszat wojskowy, stanowiący integralną jej część. Na czele ataszatu wojskowego stoi attaché wojskowy, przeważnie oficer w stopniu od podpułkownika do generała. W skład ataszatu wojskowego wchodzi także zastępca attaché wojskowego lub zastępcy z określonych rodzajów wojsk oraz pracownik lub pracownicy d/s technicznych.

Główne funkcje attaché wojskowego sprowadzają się przede wszystkim do utrzymywania oficjalnych kontaktów z władzami wojskowymi państwa przyjmującego, w tym w sprawach współpracy między armiami obu krajów, przygotowywania wizyt, negocjowania porozumień w określonych dziedzinach. Ponadto pełni on wiele innych funkcji, jak np. reprezentowanie sił zbrojnych swego kraju podczas różnych uroczystości, defilad i manewrów.

Zgodnie z postanowieniami Konwencji Wiedenskiej z 1961 r. zapoznaje się on wszelkimi legalnymi sposobami ze stanem sił zbrojnych państwa przyjmującego i ich problemami, polityką obronną itp. oraz informuje o tym swe władze.

Attaché wojskowy służy także radą i pomocą szefowi misji dyplomatycznej w sprawach militarnych. Zakres funkcji i zadań attaché wojskowego zależy ponadto od stanu stosunków między obu państwami.

Attaché wojskowy mianowany jest przez ministra spraw zagranicznych na wniosek ministra obrony narodowej i podlega służbowo szefowi przedstawicielstwa dyplomatycznego. Działa jednak według poleceń i instrukcji otrzymywanych bezpośrednio z ministerstwa obrony, gdzie też składa sprawozdania.

W sensie formalno prawnym attaché wojskowy nie jest bezpośrednim przedstawicielem władz swych sił zbrojnych państwa przyjmującego, jak to ma miejsce w przypadku różnych wojskowych misji specjalnych bezpośrednio akredytowanych przy władzach armii innego państwa. Status tych misji różni się przeważnie od statusu attaché wojskowego (np. członkowie misji korzystają z mniejszego niż attaché wojskowy zakresu przywilejów i immunitetów).

Kształtowanie współczesnego systemu bezpieczeństwa europejskiego rozpoczęło się ok. 12 lat temu tj. po wygaśnięciu przyczyn długo trwającej „zimnej wojny”. Obecnie większą groźbę stanowią spory na tle narodowościowym, terroryzm, fale uchodźców wymuszone biedą czy kataklizmami, niestabilność w niektórych regionach świata, ekspansja fundamentalizmu islamskiego czy przestępczość zorganizowana niż konflikty zbrojne. Potencjały wojenne - na mocy wielu porozumień i zobowiązań traktatowych - są pod ścisłą kontrolą. Tak więc w najbliższych kilkunastu latach bardziej realny wydaje się nie konflikt zbrojny na dużą skalę a zaostrzanie się sporów i przekształcenie w konflikty lokalne. Te zjawiska i procesy determinują zadania służb zagranicznych w tym również attachés wojskowych.

Coraz większego znaczenia nabiera dyplomacja prewencyjna. Celem jej jest m.in. zapobieganie powstawaniu i zaostrzaniu się sporów oraz ich przekształcaniu w konflikty. Wykorzystuje się przy tym następujące instrumenty polityczne: gromadzenie informacji i wyjaśnianie stanów faktycznych, wczesne ostrzeżenie, wyprzedzające rozmieszczanie sił pokojowych w strefach konfliktów, środki budowy zaufania.

Wraz z przemianami polityczno-społecznymi i postępem naukowo-technicznym zmieniły się funkcje, metody i środki działania dyplomacji. Ostatecznie zostały one uregulowane w Konwencji Wiedenskiej z 1961 r. Sankcjonuje ona wszelkie legalne sposoby zaznajomienia się zarówno z polityką wewnętrzną, jak i zagraniczną państwa przyjmującego, a szczególnie z wszelkimi aspektami

stosunków bilateralnych między obu krajami. Funkcja ta nie ma oczywiście nic wspólnego z tym, co potocznie nazywa się „szpiegostwem”. Konwencja Wiedeńska akcentuje bowiem konieczność wypełniania owej funkcji „w granicach ustalonych przez prawo międzynarodowe” i „legalnymi sposobami”, a więc nakłada obowiązek respektowania norm prawnych, obowiązujących w państwie przyjmującym, poszanowania jego suwerenności i zasady niemieszania się w sprawy wewnętrzne. Funkcja ta wymaga poszanowania także innych zasad i norm prawa międzynarodowego, których znajomość należy do podstawowych obowiązków przedstawiciela dyplomatycznego. Dyplomata ma bowiem wiele możliwości otrzymania wiarygodnych informacji drogami legalnymi, zarówno poprzez kontakty oficjalne jak też lekturę prasy i publikacji oraz rozmowy z przedstawicielami korpusu dyplomatycznego.

W ramach tej funkcji mieści się także zadanie informowania władz państwa przyjmującego i społeczeństwa o rozwoju wewnętrznym i założeniach polityki zagranicznej państwa wysyłającego. Spełniana jest ona w różnych formach, jak na przykład przez przekazywanie bezpośrednio przez przedstawicieli dyplomatycznych informacji władzom państwa przyjmującego, organizowanie konferencji prasowych, wystaw, odczytów, działalność instytutów kultury itp. Realizacja tej funkcji nie może oczywiście być w sprzeczności z porządkiem prawnym i zwyczajami państwa przyjmującego.

Wszystko to wskazuje na potrzebę podjęcia badań nad rolą ataszatu wojskowego w dyplomacji Rzeczypospolitej. Zamierzam więc dokonać analizy prawnomiędzynarodowych aspektów funkcjonowania attaché wojskowego jako przedstawiciela dyplomacji wojskowej, a na tej podstawie sformułować modelowe zasady ich przygotowania i funkcjonowania.

Procesowi naukowego poznania więc zostaną poddane prawnomiędzynarodowe aspekty funkcjonowania attaché wojskowego. Rezultatem tego etapu badań, ujętych w dysertacji doktorskiej, będzie sformułowanie

podstawowych problemów prawnych dotyczących przygotowania i funkcjonowania instytucji attaché wojskowego po wstąpieniu Polski do NATO.

Przeprowadzona kwerenda wskazuje, że literatura przedmiotu z tego zakresu jest bardzo skąpa. Brak aktualnych, jednolitych opracowań, monografii i rozpraw naukowych. Nie powstało dotychczas opracowanie, które zwracałoby szczególną uwagę na funkcje attaché wojskowego. Podstawowe w tej dziedzinie prace to: Nanke Cz., Historia dyplomacji, Kraków 1947, Sutor J., Funkcje współczesnej dyplomacji w: Sprawy Międzynarodowe 1978, nr 3 oraz Podstawy prawne i organizacja służby dyplomatyczno-konsularnej Polski - rozdział pracy zbiorowej wydanej przez Instytut Państwa i Prawa PAN pt.: Podstawy prawno-organizacyjne stosunków Polski z zagranicą, Warszawa 1983, Sutor J., Prawo dyplomatyczne i konsularne - rozdział pracy pt. Rodzaje, klasy, rangi, tytuły szefów i członków misji dyplomatycznych. Zasady precedencji oraz korpus dyplomatyczny. Sawicki S., Attachés wojskowi w systemie służby dyplomatycznej państwa, WPP nr 3 (159)/86

Brak zainteresowania aspektami prawnomiędzynarodowymi i politycznymi w naukach wojskowych i w polskiej nauce prawa międzynarodowego było również jednym z powodów podjęcia niniejszego tematu.

Przedmiot badań

Przedmiotem badań będzie przygotowanie i prowadzenie działalności przez instytucję attaché wojskowego.

Badaniu i ocenie podlegać będą:

- aktualne kompetencje i uprawnienia oraz czy w perspektywicznych strukturach bezpieczeństwa międzynarodowego obowiązujący model będzie możliwy do wykorzystania;

- międzynarodowe akty prawne oraz ustawodawstwo wewnętrzne regulujące funkcjonowanie tej instytucji;

Cel rozprawy

Celem badań jest ustalenie i usystematyzowanie porównawcze zmian jakie zaistniały w procesie kształtowania i funkcjonowania przepisów prawa międzynarodowego i wewnętrznego regulujących działalność dyplomacji wojskowej.

Cel diagnostyczny

- przeprowadzenie badań i studiów nad bazą źródłową, tj. aktami normatywnymi i literaturą;
- określenie aktualnego stanu prawnego i organizacyjnego wojskowych placówek zagranicznych;

Cel prognostyczny

Zaproponować:

1. Model struktur organizacyjnych i funkcjonalnych ataszatu wojskowego w okresie transformacji oraz po wstąpieniu Polski do NATO.
2. Model działalności polskiego attaché wojskowego w perspektywicznych strukturach bezpieczeństwa międzynarodowego w stolicach państw sojuszników po wstąpieniu Polski do NATO.

Problem badawczy

Problem badawczy dotyczy przede wszystkim ustalenia czy zawarte w prawie międzynarodowym i ukształtowane przez praktykę regulacje dotyczące działalności biur attachés wojskowych do 1990 r. będą nadal użyteczne w nowych warunkach tj. w okresie reformy państwa oraz wskazanie nowych zadań wynikających z przyszłej integracji ze strukturami euroatlantyckimi.

Zadania badawcze:

- usystematyzować obowiązujące przepisy i ustalić aktualną pozycję prawną attaché wojskowego (obrony);

- scharakteryzować funkcjonowanie polskich ataszatów wojskowych w stolicach państw członkowskich NATO;
- dokonać analizy działalności ataszatów wojskowych państw NATO w Polsce;
- określić wzajemne relacje: ambasador (szef misji dyplomatycznej)
- attaché obrony; w jakim kierunku zmierzają propozycje MSZ i MON?
- wskazać jakie powinny być relacje i zależności attaché wojskowy - oficer łącznikowy oraz jaki status powinni mieć oficerowie skierowani do pracy w Kwaterze NATO;
- model działalności attaché wojskowego w perspektywnych strukturach dyplomacji państwa;

Hipoteza

System prawno-organizacyjny funkcjonowania polskich placówek dyplomatycznych w nowym otoczeniu politycznym jest w stałym reformowaniu i wypracowaniu podziału kompetencji. Zmieni się także rola ataszatu wojskowego, który będzie realizował zadania zbliżone do tych jakie wypełniają attachés państw NATO. Naukowa analiza porównawcza może stanowić dobry punkt wyjścia do opracowania zadań i kompetencji polskich ataszatów w państwach Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Metody badań

W trakcie rozwiązywania problemów badawczych zastosuję następujące metody:

- kwerenda materiałów źródłowych;
- przestudiowanie i krytyczna analiza literatury przedmiotu;
- analizy porównawczej;
- interpretacji logicznej stosowanej w naukach prawnych;
- funkcjonalna stosowana w naukach o organizacji i zarządzaniu;

Niniejsza praca składa się z: wykazu stosowanych skrótów, wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii i załączników.

W pierwszym rozdziale przedstawiono genezę i rozwój historyczny instytucji attaché wojskowego. Wskazano na czynniki, które wpływały na kształtowanie się tej instytucji. Rosło zapotrzebowanie na informacje dotyczące wojska wymuszone rozwojem myśli wojskowej i techniki. To m.in. spowodowało, że do misji dyplomatycznych włączono oficerów, specjalistów zdolnych do obserwacji sił zbrojnych państwa przyjmującego.

W drugim rozdziale starano się przedstawić aspekt prawny organizacji i funkcjonowania służby zagranicznej RP oraz usytuowanie attachés wojskowych.

Rozdział trzeci poświęcono problemom zbierania informacji, w tym roli ataszatu wojskowego w zbieraniu informacji użytecznych dla RP i Sojuszu Północnoatlantyckiego.

W rozdziale czwartym przedmiotem analizy jest rola i działalność attaché wojskowego w uwarunkowaniach bezpieczeństwa międzynarodowego i współpracy sojuszniczej w ramach NATO. Zaproponowałem także model struktur funkcjonalnych ataszatu wojskowego.

W zakończeniu zostały zawarte uogólnione refleksje autora rozprawy na temat prawnomiędzynarodowych zasad funkcjonowania dyplomacji wojskowej oraz odniesienie się do przyjętych hipotez.

Chciałbym w tym miejscu złożyć podziękowanie mojemu promotorowi – prof. dr. hab. Leonardowi Łukaszukowi za pomoc w ukierunkowaniu badań oraz za cenne uwagi i wskazówki w czasie pisania niniejszej rozprawy.

1. GENEZA I ROZWÓJ HISTORYCZNY INSTYTUCJI ATTACHÉ WOJSKOWEGO

1.1. POCZĄTKI INSTYTUCJI ATTACHÉ WOJSKOWEGO

W starożytności i wiekach średnich zdobywanie informacji o znaczeniu militarnym było zadaniem tajnych służb, a nie służb dyplomatycznych. Dopiero po wojnie trzydziestoletniej, w drugiej połowie XVII w. zaczęły powstawać stałe przedstawicielstwa dyplomatyczne, których zadaniem było obserwowanie sytuacji militarnej w kraju pobytu oraz zdobywanie i opracowywanie informacji dla potrzeb rządu i władz wojskowych.

Interesowanie się rozwojem sił zbrojnych obcego państwa, stopniem ich przygotowania do prowadzenia wojny i ogólnym potencjałem wojennym należało, w początkach rozwoju dyplomacji, do obowiązków ambasadorów i innych dyplomatów – i to właśnie ta dziedzina ich działalności powodowała nadawanie im miana „szpiegów” lub „honorowych szpiegów”.

Istotnym, w kierunku wyodrębnienia wyspecjalizowanej dyplomacji wojskowej, był wkład Napoleona. W 1806 r. po raz pierwszy mianował on sekretarzem poselstwa we Wiedniu swojego oficera, który miał zbierać informacje o sile wojsk austriackich oraz miejscach ich dyslokacji.

Attachés wojskowi³ stają się znani przeważnie na skutek ich porażek ujawnianych w publikacjach dokumentalnych, pamiętnikach bądź sprawozdaniach

³ Attaché, najniższy stopniem członek personelu misji dyplomatycznej, odpowiednio do jej rangi nazywany attaché ambasady, a w służbie konsularnej attaché konsularny. Stopień ten, podobnie jak pozostałe stopnie członków personelu dyplomatycznego (sekretarz i radca), nie opiera się na żadnej normie traktatowej, a wyłącznie na zwyczaju. Gdy przy końcu XIX w. pojawiła się praktyka, szerzej rozpowszechniona od okresu międzywojennego, przydzielania do misji dyplomatycznych specjalistów określonych dziedzin, włączonych w skład placówki, ale rzeczowo podległych innym niż ministerstwo spraw zagranicznych resortom, osobom tym

sądowych. Historia tej instytucji jest więc raczej historią porażek mających niekiedy bardzo poważne implikacje dla polityki zagranicznej i wojskowej państw. Skutki błędów popełnianych przez attachés wojskowych, wymuszały podejmowanie odpowiednich działań naprawczych.

Ambasador zazwyczaj osobiście wykonywał zadania związane ze zbieraniem informacji o kraju przyjmującym, lecz kiedy sprawy wojska wymagały większej znajomości rzeczy, rządy wysyłały na stanowiska ambasadorów osoby wojskowe lub przydzielały ambasadorom wykwalifikowanych pomocników w postaci attachés wojskowych, morskich czy lotniczych.⁴

W XVII i XVIII w do podstawowych obowiązków ambasadorów i innych dyplomatów w państwie przyjmującym należało obserwowanie ogólnego potencjału wojennego oraz rozbudowy i przygotowań do prowadzenia działań wojennych, czyli wykonywanie - jak pisze S.Nahlik - funkcji wojennych.⁵ W normalnych warunkach ambasador był w stanie osobiście wykonywać powierzone mu w tej dziedzinie obowiązki.

W średniowieczu działania wojenne były mało złożone oraz pozbawione elementów wojskowego podziału zadań i planowania. Nie wymagały więc specjalnego obserwatora. Obserwator taki pojawił się dopiero w okresie wojen prowadzonych w Europie w XVII i XVIII w. Początkowo do jego zadań należało uzgadnianie poruszania się wojsk państw sprzymierzonych w sposób bardziej profesjonalny niż mogli to robić ambasadorowie nie mający przygotowania

zaczęto nadawać również tytuł attaché, ale z dodatkiem przymiotnika określającego specjalność: attaché handlowy, finansowy, kulturalny, prasowy itp. Wyjątek stanowią attachés: wojskowy, morski i lotniczy, którzy pozostają zawsze tylko przy tym tytule, jakkolwiek by mieli rangę wojskową (najczęściej są to podpułkownicy, pułkownicy, ale w stosunkach między państwami szczególnie blisko związanymi - nieraz i generałowie).

Szerzej w: E. Osmańczyk, *Encyklopedia Spraw Międzynarodowych i ONZ*, Warszawa 1974, s.62 oraz A. Klafkowski (red.), *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1976s. 29 i następne.

⁴ Szerzej w: A. Vagts, *The Military Attaché*, Princeton, New Jersey 1967, s. 10 oraz w: E.Satow, *A Guide to Diplomatic Practice*, wyd. IV przez N. Blanda, Londyn 1957, s. 115 oraz w S. Hubert, *Prawo narodów, cz. II*. Wrocław 1949, s. 42.

⁵ S. Nahlik. *Narodziny nowożytnej dyplomacji*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s.73.

wojskowego. Obserwator udzielał także informacji dowódcy armii sojuszniczej oraz reprezentował ambasadora podczas jego nieobecności.⁶

Wojny prowadzone w Europie w XVIII w., a szczególnie wojna siedmioletnia w latach 1756-1763, potwierdziły niezdolność do współdziałania armii różnych państw sojuszniczych. Armie te bowiem nie nadążały za zbyt szybko zmieniającą się dyplomacją swoich władców. Dlatego też wiele państw, w stolicach swych sojuszników, uzupełniało misje dyplomatyczne misjami wojskowymi. Na przykład Francja oddelegowała po kilku wyższych oficerów do armii Rosji i Szwecji, w celu zapewnienia jedności działania na froncie. Ponadto otrzymali zadanie prowadzenia obserwacji wojsk i udzielania fachowej pomocy.⁷

Praktyka wysyłania za granicę misji wojskowych, korzystających z pewnej niezależności działania, prowadziła często do konfliktów między ministerstwem spraw zagranicznych a ministerstwem wojny o dominację w kierowaniu polityką zagraniczną.⁸ Jednakże w drugiej połowie XVIII w. na przykład we Francji przewaga resortu spraw zagranicznych, w tym ambasadorów, w kształtowaniu i realizowaniu polityki zagranicznej była widoczna. Wprawdzie wśród pracowników ministerstwa spraw zagranicznych wysyłanych za granicę znajdowali się wojskowi, ale nie zagrażali oni w żaden sposób pozycji ambasadora - szefa misji dyplomatycznej.

W okresie rewolucji w 1789 r. i w czasach napoleońskich udział dyplomatów cywilnych w polityce zagranicznej Francji został ograniczony. Francuski Dyrektoriat bowiem, z inicjatywy C. Talleyranda, uchwalił dekret zakazujący wyznaczania na stanowiska ambasadorów osoby wojskowe. Napoleon jednak nie tylko wysyłał generałów na te stanowiska, lecz także spowodował, iż obserwowanie i ocena sił zbrojnych państwa przyjmującego stały się głównym zadaniem francuskich misji

⁶ Por.: A. Vagts Attaché wojskowy. Warszawa 1969, s.10.

⁷ Tamże s.12.

⁸ Warto dodać, że w Polsce w XVII i XVIII w. znacznie bardziej niż wywiad polityczny był rozwinięty wywiad wojskowy. Kierowali nim hetmani, posługując się często aparatem dyplomatycznym oraz różnego rodzaju szpiegami i agentami. Por. Historia dyplomacji polskiej. t. II, Warszawa 1982, s. 301.

dypłomatycznych za granicą. W praktyce austriackiej przyjęło się, że wojskowi pracujący w dyplomacji pobierali pensje z tajnej listy kancelarii dworu, a nie z biura płatniczego armii.⁹ W ten sposób oficerowie ci zostali poddani zwierzchnictwu władzy cywilnej, przynajmniej w zakresie kwestii finansowych. Zasada sprawowania kontroli przez władze cywilne została formalnie określona w „Instrukcji dla oficera sztabu generalnego kwatermistrzostwa przydzielonego do przedstawicielstwa zagranicznego”, wydanej w Austrii w 1810 r.¹⁰ Zgodnie z tym dokumentem, oficer wysłany za granicę powinien zdobywać informacje o państwie przyjmującym i przedkładać ambasadorowi sprawozdania ze swojej działalności o charakterze wojskowym i cywilnym. Natomiast na ambasadorze spoczywał obowiązek udzielania oficerowi wytycznych w sprawie kontaktów z przedstawicielami władz państwa przyjmującego.

W instrukcji tej ujęto m.in. następujące zadania dla oficera przydzielonego do pracy w ambasadzie:¹¹

- oficer powinien poznać siły zbrojne państwa pobytu, stan osobowy różnych rodzajów broni i zachodzące w nich zmiany, stopień gotowości bojowej wojsk, ich morale, poziom wykształcenia, lokalizację jednostek wojskowych, zasady wykonywania marszów, przeprowadzania ćwiczeń, obozowania i walki, sposoby zaopatrywania w żywność i poboru rekruta;

- wskazówki i przedsięwzięcia co do możliwości i czasu wybuchu wojny powinny być obserwowane z wielką uwagą poprzez systematyczne czytanie prasy, wydawnictw i druków oficjalnych, zwracanie uwagi na organizowanie nowych magazynów, budowę umocnień i obiektów wojskowych, tworzenie arsenałów, koncentrowanie wojsk w obozach i garnizonach oraz podejmowanie istotnych przedsięwzięć ważnych dla właściwej oceny stosunków między państwem wysyłającym i przyjmującym. Doświadczony oficer powinien nawiązać szerokie

⁹ A.Vagts, op. cit. s. 15.

¹⁰ Tamże, s. 15 i nast.

¹¹ Cyt. za A. Vagts: *The Military Attachés*. s. 15

kontakty z różnymi osobami, ułatwiającymi prowadzenie obserwacji i nie narażających go na zdemaskowanie. Powinien on w swojej działalności przejawiać jak największą ostrożność. Tajna policja państwa pobytu prowadziła bowiem inwigilację osób zatrudnionych w misjach dyplomatycznych;

- głównym celem działania oficera powinno być uzyskanie, w możliwie krótkim czasie, dokładnych informacji o składzie i kierunku ruchu wojsk w przededniu wojny i podczas jej trwania, a także możliwie dokładne obserwowanie przebiegu działań wojennych między państwem pobytu a państwem trzecim. W związku z tym powinien on dążyć do pozyskania informatorów mieszkających w rejonie przemarszu wojsk bądź w pobliżu miejsca działań wojennych. Uzyskane informacje i inne ważne wydarzenia wojskowe powinny być odnotowane w dzienniku sprawozdawczym;

- oficer powinien sporządzić opis wojskowo-geograficzny państwa przyjmującego, uwzględniający możliwości prowadzenia działań zaczepnych i obronnych, rozmieszczenie umocnień i miejsc postoju wojsk oraz najdogodniejsze sposoby ataku;

- oficer musi śledzić i meldować o wszystkich instytucjach wojskowych, naukowych, policyjnych i wychowawczych państwa pobytu, po to by wszelkie nowatorskie rozwiązania można było wykorzystać we własnym kraju. W tym celu powinien kompletować i przysyłać odpowiednie wydawnictwa, np. kalendarze wojskowe, listy oficerów, ustawy o budżetach wojskowych, regulaminy wojskowe, wartościowe mapy i plany oraz publikacje z zakresu geografii i statystyki.

Określone w instrukcji zasady w ogólnych zarysach regulowały służbę attachés wojskowych w większości państw w XIX w. początkach XX w.

1.2. ATTACHÉS WOJSKOWI W XIX W.

Rozwój myśli wojskowej i techniki XIX w. począwszy od wojen napoleońskich wywarł duży wpływ na określenie roli i zadań attachés wojskowych. Od tego czasu raporty dyplomatyczne o treści wojskowej nabrały bardziej fachowego charakteru, ponieważ współzawodnictwo wojskowe ówczesnych mocarstw europejskich wymagało dobrze udokumentowanych wiadomości o siłach zbrojnych innych państw. Nawet misje dyplomatyczne zatrudniające wyłącznie pracowników cywilnych prowadziły obserwacje sił zbrojnych państwa przyjmującego.

Po zakończeniu wojen napoleońskich, w niektórych państwach Europy pojawiła się tendencja do wysyłania specjalnych oficerów do pracy w ambasadach. I tak na przykład Prusy, z inicjatywy szefa sztabu generalnego i za zgodą kanclerza zaczęły od 1816 r. wysyłać do pracy w poselstwach oficerów z zadaniem szczegółowego rozpracowania państwa przyjmującego z czysto wojskowego punktu widzenia.¹²

We Francji po klęsce pod Waterloo zwyciężyła napoleońska koncepcja kierowania oficerów do pracy w ambasadach i poselstwach „w celu poznania i studiowania sztuki wojennej w różnych państwach oraz porównania jej z własnymi osiągnięciami w tej dziedzinie”.¹³ Do składu misji dyplomatycznych za granicą zaczęto włączać ekspertów wojskowych z armii regularnej, a także oficerów sztabu generalnego. W 1833 r. postanowiono, że oficerowie sztabu generalnego „mogą być oddani do dyspozycji ministerstwa spraw zagranicznych i wykorzystywani do wykonywania zadań w ramach misji dyplomatycznych”.¹⁴ Pracowali oni za granicą

¹² Por. A. Beauvais, op. cit., s. 16.

¹³ Tamże s. 14.

¹⁴ Tamże s. 16.

bądź na Quai d'Orsay¹⁵ gdzie oceniali z wojskowego punktu widzenia nadsyłane z zagranicy raporty wywiadowcze.

Pierwszych attachés wojskowych wysyłano za granicę na krótki okres, bądź gdy zaistniała sytuacja wymagająca ich obecności w innym państwie. Nazwa ich nie była jeszcze jednolita. Nazywano ich rzeczoznawcami wojskowymi, informatorami wojskowymi (Prusy), agentami wojskowymi (Rosja) oraz attachés wojskowymi (Hiszpania). Ostatnie określenie przyjęte przez Hiszpanię zostało powszechnie uznane.

Wielka Brytania przez wiele lat starała się nie dostrzegać instytucji attaché wojskowego na kontynencie. Dopiero wojna krymska w latach 1853-1856 i jej skutki zmusiły rząd brytyjski do wysłania oficjalnych łączników, tzw. komisarzy królowej, do dowództw głównych państw sprzymierzonych w Paryżu, Turynie i Konstantynopolu. Po zakończeniu wojny łącznicy ci pozostali w Paryżu i Turynie. Od tej pory przyjęło się nazywać ich attachés wojskowymi, a od 1857 r. umieszczano ich na liście personelu misji dyplomatycznej. W 1864 r. z inicjatywy dowódcy armii brytyjskiej, Foreign Office (Ministerstwo Spraw Zagranicznych) wyraziło zgodę na wysyłanie attachés wojskowych do Paryża, Berlina, Turynu, Petersburga, Wiednia i Frankfurtu oraz dwóch attachés morskich do Paryża i Waszyngtonu. Uzasadniając swój wniosek, dowódca armii brytyjskiej pisał, że „ze względu na wysoce techniczny charakter ostatnich osiągnięć wojskowych, ambasadorowie, nawet gdyby im bardzo zależało na przysłaniu wiarygodnych informacji wojskowych, nie są w stanie z powodu ich skomplikowanego charakteru i mogą pomijać w raportach ważne sprawy”.¹⁶

Włącznie się Stanów Zjednoczonych do współzawodnictwa wojskowego w skali międzynarodowej wiąże się z uchwaleniem przez Kongres w dniu

¹⁵ 37, Quai d'Orsay - 75700 Paris - pod tym adresem mieści się siedziba Ministerstwa Spraw Zagranicznych Francji /Ministère des Affaires Étrangères/ - szerzej na ten temat - D. Vidal: „Guide Pratique du Corps Diplomatique et Consulaire”, Neuilly-sur-Seine 1987, s. 37 i następne oraz własne doświadczenia z pobytu i pracy w Ambasadzie Polski w Paryżu.

¹⁶ Por., A. Vagts, op. cit. s.28.

22 września 1888 r. ustawy zezwalającej departamentowi obrony na wysyłanie attachés wojskowych i morskich do misji dyplomatycznych za granicą.

Pierwsze nominacje: do Berlina, Wiednia, Paryża, Londynu i Petersburga, otrzymali w roku 1889, następnie: do Rzymu (1890), Brukseli (1892), Madrytu (1893), Japonii i Meksyku (1894). W czasie wojny z Hiszpanią liczba attachés wojskowych wzrosła do szesnastu. Mieli oni dostarczać informacje, jakich nie posiadała służba wywiadowcza Waszyngtonu, jak również informacje o nieprzyjacielu i przedsięwzięciach wojskowych innych państw.¹⁷

Zaraz po zakończeniu wojny 1898 r., Waszyngton zredukował liczbę attachés do dziesięciu. Wystąpiło też zjawisko niechętnego stosunku niektórych kierowników poselstw do attachés wojskowych. Ale w okresie późniejszym, gdy dowódcy rodzajów sił zbrojnych znowu zaczęły wywierać nacisk, wysłano za granicę większą liczbę attachés wojskowych, głównie do stolic państw Ameryki Łacińskiej, co miało służyć idei panamerykanizmu. W roku 1903 minister pełnomocny Stanów Zjednoczonych w Brazylii Thompson zapewnił swego niemieckiego kolegę w Petropolis, że dopóki będzie mógł decydować, żaden attaché wojskowy nie przybędzie do pracy w podległym mu poselstwie. Uwaga Wilhelma II na marginesie sprawozdania „chyba mu się to nie uda” okazała się prawdziwa. Widocznie cesarz znał lepiej siłę nacisku służbowego niż amerykański polityk-dyplomata.

W roku 1914 attachés wojskowi pełnili regularną służbę w większości ambasad i poselstw. Dyplomaci własnego kraju i kraju urzędowania szanowali go wprawdzie, choć odnosili się do niego z nieufnością. Attaché stał się osobą pierwszoplanową i biegłym agentem we współzawodnictwie wojskowym. Jego praca wymagała dużej dyskrecji i taktu. Ponowne nawiązanie stosunków dyplomatycznych między państwami, które walczyły ze sobą, było i jest zawsze sprawą delikatną. Czy na przykład w skład powojennych ambasad powinni wchodzić attaché wojskowi? Czy też ich szybkie ponowne pojawienie się nie wywoła

¹⁷ Por. I. Bliszczenko, W. Durniewski: *Diplomaticzeskoje i konsulskoje prawo*, Moskwa 1962 s. 185

niepotrzebnych wspomnień o ostatnim starciu zbrojnym? Takie pytania zadawali sobie Austriacy, pokonani w roku 1866. Uznali oni za taktowne odczekać do połowy 1869 r. i wysłanie attaché wojskowego do Berlina, Takie samo stanowisko na przykład we Florencji, stolicy mniejszego kraju, obsadzili już w roku 1867. Przejawem nietaktu było mianowanie przez Bismarcka w roku 1871 przedwojennego attaché wojskowego w Paryżu, hrabiego Waldersee, powojennym chargé d'affaires (pełnomocnik dyplomatyczny). Tak też należy traktować decyzję sprzymierzonych z 1919 r. zabraniającą Niemcom wysyłania za granicę attachés wojskowych, podczas gdy oni sami (podobnie jak wiele krajów neutralnych, np. Hiszpania) utrzymywali albo otwierali ataszaty wojskowe¹⁸ w Berlinie. Innego rodzaju okazję wykorzystali trzej attachés wojskowi Stanów Zjednoczonych w Limie w roku 1962, gdy na płaszczyźnie towarzyskiej spotkali się z przywódcami peruwiańskich sił zbrojnych w dziesięć dni po obaleniu przez juntę wojskową rządu cywilnego i zawieszeniu przez Stany Zjednoczone wszelkich formalnych stosunków. Po spotkaniu tym nastąpiło ostateczne uznanie przez Waszyngton nowego reżimu.

Attachés wojskowi praktycznie we wszystkich krajach morskich reprezentowali również marynarkę wojenną, a jej problematykę ujmowali w swoich sprawozdaniach. Zwyczaj ten utrzymywał się najdłużej zwłaszcza w mniejszych państwach morskich, chociaż specjalizacja stopniowo wzrastała. W roku 1894 Wilhelm II wydał rozkaz, aby drugi attaché wojskowy w tej stolicy był marynarzem. Dowództwo marynarki wojennej nie było z tego w pełni zadowolone. Twierdziło ono, że z powodu nieufności Francuzów do wszystkich Niemców, oficerowie marynarki wojennej prawdopodobnie nie będą w stanie zdobyć więcej wiadomości z tej dziedziny niż oficer sił lądowych, który mógł być uważany za

¹⁸ Przez określenie „Ataszat wojskowy” należy rozumieć samodzielną jednostkę organizacyjną działającą w ramach struktury przedstawicielstwa dyplomatycznego, która w zakresie działalności merytorycznej oraz w sprawach personalnych podlega Ministrowi Obrony Narodowej, a w sprawach administracyjnych i budżetowych (wydatki rzeczowe i pobory) oraz ogólnego nadzoru politycznego podlega kierownikowi przedstawicielstwa dyplomatycznego.

Szerzej w: Wytyczne Nr 1/76 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 24 listopada 1975 r. w sprawie zasad organizacji, nadzoru i koordynacji polskich placówek za granicą.

„nieszkodliwego”. Niemcy w tym czasie były w mniejszym stopniu niż Francuzi zainteresowane wymianą attachés morskich. Informacje o francuskiej marynarce wojennej mogli uzyskać ze źródeł oficjalnych na przykład prasowych, podczas gdy Francuzi znajdowali w prasie niemieckiej tylko niewiele informacji na ten temat.

Na przełomie XIX i XX w. liczne państwa włączały attachés wojskowych jako ekspertów do składu delegacji na konferencje międzynarodowe.¹⁹ Przykładem mogą być konferencje w Hadze w 1899 r. i 1907 r., poświęcone kodyfikacji międzynarodowego prawa wojennego.²⁰

W przeddzień wybuchu pierwszej wojny światowej ogólna liczba attachés w świecie wzrosła do 305, w tym 218 attachés wojskowych i 87 attachés morskich.²¹ Tak więc przed wybuchem wojny w 1914 r. attachés wojskowi pracowali w składzie większości ambasad i poselstw, szczególnie państw dużych prowadzących aktywną politykę zagraniczną, rozbudowujących swój potencjał wojskowy, dążących do zbrojnej konfrontacji i dokonania nowego podziału świata.

Attachés wojskowi powracający z zagranicy do państwa macierzystego w związku z wybuchem wojny oraz byli attachés wojskowi raczej rzadko zajmowali stanowiska dowódców. Częściej byli wykorzystywani do zbierania i oceny informacji o siłach zbrojnych państwa nieprzyjacielskiego, w którym byli akredytowani przed wybuchem wojny. Byli również kierowani do służby łącznikowej z siłami zbrojnymi państw sprzymierzonych. Taką funkcję na przykład w 1914 r. w Petersburgu pełnił francuski gen. de Laguiche. Wcześniej jednak był on attaché wojskowym w Niemczech i Austrii i doskonale znał armie tych państw.

¹⁹ Por. I. Bliszczenko, W. Durdieniewski *Dyplomatyczno-konsulskie prawo*. Moskwa 1962, s. 185.

²⁰ Pisze o tym szerzej J. Gilas w: *Zagadnienie rozbrowienia*. Toruń 1966, s. 18 i nast.

²¹ Stany Zjednoczone miały za granicą 23 attachés wojskowych i 8 attachés morskich, Rosja - 23 attachés wojskowych, Niemcy - 17 attachés wojskowych i 8 morskich. W Berlinie akredytowano aż 30 attachés wojskowych innych państw, natomiast Wielka Brytania jako potęga morską miała największą liczbę akredytowanych attachés morskich. Por. A. Beauvais, op. cit., s. 49 i I. Bliszczenko, W. Durdieniewski, op. cit. s. 181.

1.3. ATTACHÉS WOJSKOWI PODCZAS PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

Bezpośrednią odpowiedzialność za wybuch pierwszej wojny światowej ponoszą rządy ówczesnych mocarstw europejskich. Szczególnego rodzaju pośrednią odpowiedzialność ponoszą również attachés wojskowi. W lipcu 1914 r. żaden z nich nie odradzał wojny. Wszyscy oni wierzyli w zwycięstwo, a kiedy wojna wybuchła zajmowali się różnymi sprawami nie związanymi z piastowanymi przez nich stanowiskami²².

Attachés wojskowi państw zaangażowanych w I wojnę starali się pomagać swoim rządóm w sposób nie zawsze zgodny z prawem międzynarodowym. Na przykład dwaj attachés wojskowi Niemiec w Waszyngtonie kpt. F. von Papen i kpt. Boy-Ed, jeszcze przed przystąpieniem USA do wojny w 1916 r., organizowali i finansowali sabotaże w amerykańskich zakładach przemysłowych produkujących dla państw wrogich Niemcom. Po ujawnieniu tej działalności wydano ich ze Stanów Zjednoczonych. Również attachés wojskowi państw Ententy nie zawsze respektowali neutralność państwa, w którym byli akredytowani. Francuski attaché wojskowy w Hadze, gen. Boucabeille, przy pomocy niemieckich dezercerów przebywających w Holandii założył pismo, które propagowało dezercję wśród żołnierzy armii niemieckiej.²³

Podstawowym obowiązkiem attaché wojskowego państwa, akredytowanego w kraju - stronie w wojnie, była ocena stanu liczebnego armii i jej zamierzenia w stosunku do państwa reprezentowanego przez attaché oraz ocena szans na ostateczne zwycięstwo. Było to jednak zadanie odpowiedzialne i ryzykowne, o czym może świadczyć następujący przykład. Attaché wojskowy Bułgarii w Rosji został wezwany w 1915 r. do kraju, aby złożyć sprawozdanie o stanie armii rosyjskiej. Ku zadowoleniu rządu attaché wyraził przekonanie, że braki w wyposażeniu

²² Por. A.Vagts, op. cit. s. 34.

²³ Tamże, s. 37 - 38.

uniemożliwią armii rosyjskiej rozpoczęcie ofensywy. Poselstwo austriackie w Sofii zostało zapoznane z tą opinią i na jej podstawie przesłało odpowiednie sprawozdanie do Wiednia. Dokument ten jednak znalazł się w rękach Rosjan. Ambasador bułgarski w Rosji dowiedziawszy się o tym zadesperzował do Sofii, domagając się odwołania attaché wojskowego, aby uniknąć skandalu.²⁴

Po zwycięstwie nad Niemcami w 1918 r. niektórych byłych attachés wojskowych państw zwycięskich, mających misje w Berlinie, zatrudniono w międzynarodowej komisji powołanej do nadzorowania wykonania warunków zawieszenia broni.

1.4. ATTACHÉS WOJSKOWI W OKRESIE MIĘDZY WOJNAMI

Działalność attachés wojskowych podczas pierwszej wojny światowej nie przysporzyła im sympatii władz państwa przyjmującego. Często bowiem działali oni na jego szkodę. Doprowadziło to m.in. do wydania zakazu wysyłania w przyszłości za granicę jakichkolwiek misji wojskowych, morskich i lotniczych przez Niemcy i ich pokonanych sojuszników.

Jednakże zanim powojenne stosunki międzynarodowe powróciły do stanu normalnego, attachés wojskowi uczestniczyli w międzynarodowych komisjach kontroli powoływanych do prowadzenia dochodzeń w różnych spornych sprawach. Gdy w 1925 r. na granicy bułgarsko-greckiej zdarzył się poważny incydent, powiadomiona o wydarzeniu Rada Ligi Narodów poleciła wojskom obu państw zaprzestanie działań wojennych i natychmiastowe wycofanie się na własne terytorium. Jednocześnie zwróciła się do Wielkiej Brytanii, Francji i Włoch o pomoc w załatwieniu sporu. W celu wykonania zadania rządy trzech państw wysłały swoich attachés wojskowych przebywających w Belgradzie. Przybyli oni szybko na miejsce

²⁴ Tamże, s. 30.

konfliktu, powiadomili miejscowych dowódców o decyzji Ligi Narodów, a następnie nadzorowali wycofanie się wojsk greckich i bułgarskich z rejonu granicznego.²⁵

Próbowano również zaangażować attachés wojskowych w pracach rozbrojeniowych.²⁶ W latach 1931-1932 w Genewie prowadzono rozmowy polityczne w sprawie redukcji i ograniczenia zbrojeń oraz środków zapobiegania wojnie. Proponowano, aby attachés wojskowych, morskich i lotniczych włączyć do pracy w komisjach międzynarodowych nadzorujących redukcję i ograniczenie zbrojeń. Zamiar ten jednak nie powiódł się, ponieważ nie doszło do zawarcia umowy międzynarodowej ograniczającej zbrojenia.

Gdy Międzynarodowa Wojskowa Komisja Kontroli w 1927 r. zakończyła swoją działalność w zakresie nadzorowania wykonania przez Niemcy postanowień wersalskiego traktatu pokojowego w sprawie ograniczenia zbrojeń, zadania jej przejęli attachés wojskowi Francji, Wielkiej Brytanii, Włoch i Belgii rezydujący w Berlinie. Obserwowali oni odbudowę niemieckiej potęgi militarnej i informowali swoich przełożonych o organizacji wojsk i przemyśle zbrojeniowym. Meldowali również o rozwoju niemieckiej myśli wojskowej, obsadzie etatowej, planach mobilizacyjnych i o wszystkich innych sprawach, które traktat wersalski zakazywał Niemcom. Reakcje attachés wojskowych Wielkiej Brytanii i Francji były zróżnicowane. Na przykład brytyjski attaché, dostrzegając wprawdzie po 1935 r. naruszenie przez Niemcy ograniczeń demilitaryzacyjnych, nie potrafił jednak (czy nie chciał) wysunąć pod ich adresem konkretnych zarzutów pogwałcenia traktatu.²⁷ Natomiast francuski attaché wojskowy, będąc zdecydowanym zwolennikiem koncepcji jednostronnego rozbrojenia Niemiec narzuconego przez traktat, nigdy nie okazywał „zrozumienia” dla apelu generałów Reichswehry o udzielenie Niemcom

²⁵ Tamże s. 12 - 43

²⁶ Por. I. Bliszczenko, W. Durdieniewski, op. cit. s. 185.

²⁷ Por.: A.Vagts, op. cit. s. 46.

równego statusu jako podstawowego warunku „sprawiedliwego i honorowego porozumienia, z którego mogłaby się narodzić szczerą przyjaźń”.²⁸

Przewidziany w art. 179 traktatu pokojowego zakaz wysyłania attachés wojskowych przez państwa pokonane w wojnie nie był trwały. Już w 1923 r. Turcja reaktywowała attachés wojskowych w Rzymie, Paryżu, Atenach i innych stolicach. W 1932 r. prawo do wysyłania attachés uzyskały Niemcy.²⁹ Zgoda ówczesnych pięciu mocarstw: Stanów Zjednoczonych, Japonii, Wielkiej Brytanii, Francji i Włoch została przyjęta przez Niemcy jako dowód uznania ich bogatej tradycji dotyczącej attachés wojskowych³⁰ oraz tolerowanie ambicji militarnych. Pierwsi niemieccy attachés wojskowi zostali wysłani do Paryża, Londynu, Waszyngtonu, Warszawy, Moskwy i Rzymu, a nieco później do Tokio, Wiednia i Pragi.³¹ Pamiętając o doświadczeniach z pracy attachés wojskowych w czasach Bismarcka, niemieckie ministerstwo spraw zagranicznych nalegało, aby oficerowie nie zajmowali się szpiegostwem, nie utrzymywali własnych agentów oraz byli zobowiązani do przedstawiania swoich raportów do wglądu i akceptacji przez szefa misji dyplomatycznej z możliwością dokonania przez niego uwag.

Pierwszy niemiecki attaché wojskowy w Polsce został przyjęty przez Józefa Piłsudskiego z „żołnierską szczerością”. Powiedział on, że w zasadzie jest przeciwny instytucji attachés wojskowych, ponieważ Polsce związanej sojuszem politycznym i wojskowym z Francją nie potrzeba aż 14 attachés wojskowych. Polska opinia publiczna z nieufnością patrzyła na niemieckiego attaché wojskowego. Jednocześnie marszałek zapewnił, że attaché spotka się z dobrym przyjęciem w Polsce, ale jego

²⁸ Apel ten został skierowany przez szefa niemieckiego sztabu generalnego do francuskiego attaché wojskowego opuszczającego Berlin w 1930 r.

²⁹ Po klęsce w 1918 r. zmuszono Niemcy do rozwiązania attachatów wojskowych. Przymusowa rezygnacja z attachés nie oznaczała jednak, że władze niemieckie zaprzestały rozpracowywać obce siły zbrojne i obserwować ich rozwój. Nadal wykonywano te zadania, powierzając je młodym niedoświadczonym pracownikom misji dyplomatycznych, którzy wiadomości o obcych armiach zdobywali ze źródeł prasowych i literatury wojskowej.

Por. A. Vagts, op. cit. s. 46.

³⁰ Por. F. Bielak Wywiad Republiki Federalnej Niemiec. Modelowy przykład organizacji i działania wywiadów (1945-1980) Warszawa 1982, s. 148.

³¹ Por. A. Beauvais, op. cit. s. 39 - 40.

„bezpośrednie stosunki z wojskiem są niedopuszczalne”³². Należy podkreślić, że niemieccy attachés wojskowi i ich włoscy koledzy stanowili ważne ogniwo zapewniające bliską współpracę wojskową osi Berlin - Rzym. Wnieśli również swój udział do włosko-niemieckiej interwencji w Hiszpanii w latach 1936-1939.

Związek Radziecki natomiast reorganizując w 1922 r. swoją służbę dyplomatyczną zdecydował się utrzymać instytucję attaché wojskowego pomimo wcześniejszych zamiarów jej likwidacji. Wydane w 1923 r. przepisy regulowały sposób mianowania attachés wojskowych oraz ich miejsce w hierarchii misji dyplomatycznej.³³ Pierwszych attachés wysłano do Berlina, Rzymu, Londynu i Helsinek.³⁴ W tym czasie w Moskwie pełnili swoje misje attachés wojskowi tych państw, które uznały Związek Radziecki. Początkowo mieli oni względną swobodę poruszania się po terytorium ZSRR oraz nawiązywania kontaktów towarzyskich, w tym również z oficerami Armii Radzieckiej. Później jednak ograniczono im swobodę podróżowania po ich terytorium, gdyż ujawniono fakty podejmowania przez nich działalności szpiegowskiej. Rozwój lotnictwa wojskowego spowodował, że poszczególne państwa zaczęły mianować attachés lotniczych,³⁵ jako pierwsza uczyniła to Francja.³⁶ W 1936 r. było już 46 attachés lotniczych, z tym że w państwach o słabszej pozycji międzynarodowej łączono stanowisko attaché lotniczego z attaché wojskowym lub morskim. Zadaniem attaché lotniczego było, aby jak to określał regulamin francuskich sił zbrojnych, „pozostając w dyspozycji ambasadora lub posła, studiować wszystkie problemy związane z jego specjalnością”. Pierwsze instrukcje zalecały attachés lotniczym zbieranie i przekazywanie informacji dotyczących rozwoju technicznego i wykorzystania w ruchu pasażerskim i towarowym samolotów w państwie przyjmującym oraz wspomaganie za granicą rodzinnego przemysłu lotniczego.

³² Por. A. Vagts, op. cit. s. 49.

³³ Por. A. Beauvais, op. cit. s. 38.

³⁴ Tamże s. 38.

³⁵ Por. S. Dąbrowa Status prawny attaché morskiego (w:) Przegląd Morski z 1964 r. nr 10, s. 58.

³⁶ Por. A. Beauvais, op. cit. s. 41 - 42.

W 1936 r. ogólna liczba attachés wojskowych, morskich i lotniczych wzrosła do 459.³⁷ Największą liczbę attachatów miała Francja - 50, a następnie Wielka Brytania - 38, USA -34, Włochy - 30, Niemcy - 24, ZSRR-24, Polska -13. Taka ilość attachatów mogła świadczyć o tym, iż poszczególne państwa chciały z jednej strony zapewnić sobie dopływ informacji na temat stanu sił zbrojnych w kraju urzędowania, z drugiej zaś podważała znaczenie sojuszków wojskowych. W tym samym czasie najwięcej attachés wojskowych rodzajów sił zbrojnych akredytowała Francja - 48, następnie Niemcy - 42, Wielka Brytania - 38, Włochy - 38, USA - 22, ZSRR - 21 i Japonia - 20.

W latach trzydziestych, w niektórych stolicach korpus attachés wojskowych był tak liczny, że w jego ramach tworzono własne stowarzyszenia. Korpus attachés miał z reguły przydzielonego opiekuna, oficera państwa przyjmującego. Do jego zadań należało dostarczanie attachés różnych informacji, a w uzasadnionych przypadkach utrudnianie im pracy. Na przykład podczas kryzysu w Wehrmachcie w 1938 r. w związku z dymisją antywojennie nastawionego szefa sztabu generalnego gen. Becka, dyplomatom wojskowym akredytowanym w Berlinie pokazano manewry wojskowe w Prusach Wschodnich, a tym samym trzymano ich z daleka od stolicy Niemiec.

1.5. STATUS ATTACHÉ WOJSKOWEGO W DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Leon Mitkiewicz, polski attaché wojskowy w Kownie w latach 1938-1939, określa, iż służba jego była czymś pośrednim między dyplomata, a wojskowym, posiadając jednocześnie cechy jednego i drugiego. Stąd też wynikała jej specyfika.³⁸

W okresie międzywojennym attachés wojskowi wchodzili integralnie w skład ambasad i poselstw, figurując w oficjalnych wykazach jako ich pracownicy.

³⁷ Tamże, s. 58 oraz I. Bliszczenko, W. Durdieniewski, op. cit. s. 181.

³⁸ Szerzej w: P. Łossowski: *Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992 s. 69

Przełożonymi ich byli kierownicy placówek - poseł lub ambasador. Z drugiej jednak strony attachés wojskowi podlegali bezpośrednio naczelnym organom wojskowym. W Polsce podlegali szefowi Sztabu Głównego, poprzez szefa Oddziału II Sztabu Głównego. Do nich kierowali swe sprawozdania i raporty, bez obowiązku informowania o ich treści szefów placówek. Istniała więc pewna dwoistość.

Polscy attachés wojskowi cieszyli się dość dużą niezależnością. Płk Mitkiewicz tak pisze o tym w swoich wspomnieniach: „Wyjaśniło się, że polityczne kierownictwo placówki należy całkowicie do posła, a sprawy wojskowe należą do mnie. Normalnie mamy wzajemnie pokazywać sobie nasze raporty i sprawozdania i nawet je uzasadniać, lecz jeśli poseł Charwat (Franciszek Charwat, poseł RP w Kownie - P.Ł) tego nie zrobi, to i ja mogę go nie informować o moich krokach. Ponieważ jednak wchodzę w skład poselstwa RP w Kownie, to podlegam zasadniczo posłowi Charwatowi, jednak nie mam się mu meldować. Protokolarnie stanowisko moje, jako attaché wojskowego, jest po radcy poselstwa, a ponieważ radcy nie ma, to jestem drugim pod względem starszeństwa po ministrze pełnomocnym”.³⁹

Attachés wojskowi tworzyli więc jakby drugą, wyodrębniającą się i uzupełniającą sieć służby zagranicznej, która miała wyraźnie określony zakres kompetencji i zasięg terytorialny. Zresztą - dodajmy od razu - Polska nie stanowiła tu wyjątku. Attachés wojskowi innych państw działali podobnie w służbie zagranicznej.

W krajach, które uznane były przez władze wojskowe za mniej ważne, często jeden attaché wojskowy roztaczał pieczę nad większą liczbą państw. Z drugiej strony w państwach ważniejszych było nawet po kilku przedstawicieli wojskowych. I tak np. ppłk dypl. Andrzej Liebich był attaché wojskowym na Łotwę, a jednocześnie na Szwecję, ale z siedzibą w poselstwie polskim w Rydze. W roku 1936 funkcje te rozdzielono. Attaché na Łotwie został mjr dypl. Feliks Brzeskwiński. Natomiast

³⁹ Cyt. za P. Łossowski, *Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992 s. 70

attaché w Szwecji został mianowany mjr dypl. Andrzej Marecki. Pozostawał on jednak w Polsce bez zmiany dotychczasowej przynależności służbowej. Wyjeżdżał tylko kilka razy do roku do Sztokholmu. Świadczyło to dobitnie, że w Szwecji nie było zbyt wielu spraw, które by mogły zainteresować polskiego przedstawiciela wojskowego.

Łącznie funkcji attaché wojskowego następowało także w inny sposób. I tak np. w Paryżu attaché wojskowym był płk dypl. Wojciech Fyda, przy czym łączył on jednocześnie funkcje attaché morskiego i lotniczego oraz attaché wojskowego przy poselstwie w Brukseli z siedzibą w Paryżu. W sposób analogiczny łączył te cztery funkcje jego zastępca mjr dypl. Gustaw Łowczowski.

Takie komasowanie obowiązków było zapewne reminiscencją tendencji z połowy lat dwudziestych, kiedy to noszono się z zamiarem drastycznego ograniczenia sieci ataszatów wojskowych. Na przykład 21 lipca 1926 r. minister August Zalewski mówił w Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu, że „dla podkreślenia naszej pokojowości Pan Minister Spraw Wojskowych w porozumieniu ze mną zamierza w najkrótszym czasie skasować attachés wojskowych przy większości naszych poselstw za granicą”.⁴⁰ W praktyce do tak drastycznej redukcji nie doszło, lecz wszędzie, gdzie to uznano za możliwe, funkcje łączono.

Wszelkie przesunięcia personalne i nominacje attachés wojskowych należały do gestii Sztabu Głównego. Sprawy jednak w jakimś sensie uzgadniane były z ministrem spraw zagranicznych. Wyrażał on pisemną zgodę na nominację i powiadamiał o tym Sztab. Również zabiegi o uzyskanie agreement na nominację attaché wojskowego przy danym rządzie należały do cywilnego pionu dyplomatycznego.

Należało też do zwyczaju, że wyjeżdżający na placówki attachés składali wizytę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Nie tylko dlatego, żeby otrzymać tu szczegółowe instrukcje, lecz zorientować się w ogólnej sytuacji politycznej.

⁴⁰ Cyt. za P. Łossowski, op. cit. s. 70

W praktyce praca attachés wojskowych blisko związała się z działalnością całej placówki. Na przykład attachés wojskowi chociaż posiadali własne szyfry - to jednak korzystali przy tym z ogólnego systemu, tam gdzie były - z radiostacji krótkofalowych poselstw (ambasad).

Zdarzały się także przypadki bezpośredniego łączenia funkcji cywilnych i wojskowych. I tak np. attaché wojskowy w Tokio ppłk Wacław Jędrzejewicz po wyjeździe posła Stanisława Patka został chargé d'affaires a.i. i stał na czele poselstwa, łącząc te funkcje przez ponad dwa lata. Co więcej, gdy zmarł w tym właśnie czasie cesarz Japonii Yoshihito, ppłk Jędrzejewicz obarczony został specjalną misją, jako reprezentant prezydenta RP, wzięcia udziału w pogrzebie cesarza. Otrzymał on na tę okazję odrębne listy uwierzytelniające, które zresztą do dalekiej Japonii nadeszły z dużym opóźnieniem. Nie przeszkodziło to wszakże Wacławowi Jędrzejewiczowi we wzięciu udziału w uroczystości żałobnej.

Nie był to przypadek odosobniony. Również płk Leon Mitkiewicz podaje, iż w czasie wyjazdów posła z Kowna zastępował go jako chargé d'affaires a.i.

Reasumując możemy stwierdzić, że attachés wojskowi - mimo całej odrębności swojego statusu i wykonywanych zadań - stanowili nieodłączną część polskiego korpusu dyplomatycznego.

Przekonują nas o tym liczne występujące powiązania, ale przede wszystkim przypadki, gdy zastępując nieobecnych posłów stawali oni na czele placówek. Dowodzą tego także prowadzone przez nich ważne rozmowy polityczne.

Pełnienie obowiązków attachés było dla wojskowych dobrą szkołą sztuki dyplomatycznej.

Ma rację Wacław Jędrzejewicz, gdy odpowiadając na ankietę prof. Wandycza wspomina o sporej grupie byłych attachés wojskowych, którzy przeszli następnie do cywilnej służby dyplomatycznej, i podkreśla, że wnieśli oni do MSZ dobre wyrobienie i większe doświadczenie w pracy dyplomatycznej.

1.6. ATTACHÉS WOJSKOWI PODCZAS DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

W 1939 r. bezpośrednio przed wybuchem wojny, meldunki attachés wojskowych o przygotowaniach wojennych były bardzo podobne do tych, które przekazywano swoim przełożonym tuż przed wybuchem pierwszej wojny światowej. Meldowali oni, że wojna jest nieunikniona.

W okresie kryzysu czeskiego Niemcy zdecydował się nie udzielać attachés wojskowym akredytowanym w Berlinie żadnych informacji o przedsięwzięciach wojskowych. A gdy w 1939 r. rozpoczęli mobilizację, uniemożliwili attachés obserwowanie ruchu wojsk i ograniczyli ich poruszanie się do obszaru Berlina.⁴¹

Działalność, obowiązki i możliwości attachés wojskowych w czasie drugiej wojny światowej były pod wieloma względami identyczne jak w latach 1914-1918. Państwa neutralne zainteresowane były poznaniem nowego charakteru działań wojennych i zamiarów stron walczących.

Jednym z głównych zadań attachés wojskowych w tamtym okresie było zbieranie informacji o siłach zbrojnych państwa przyjmującego. Niemiecki plan ataku na Związek Radziecki pn. „plan Barbarossa” przynajmniej w części dotyczącej oceny kadry dowódczej Armii Radzieckiej, opierał się na informacjach dostarczonych przez gen. Köstringa, attaché wojskowego Niemiec w Moskwie. Jednakże nie był on w stanie dostarczyć swoim przełożonym w pełni wiarygodnych informacji o sile militarnej ZSRR.

Istotną częścią pracy dyplomatów wojskowych stała się również działalność szpiegowska. Odróżnienie szpiegów od attachés było prawie niemożliwe. Zjawisko to kolidowało z interesami dyplomacji jako instytucji, której głównym zadaniem jest działanie na rzecz pokoju. Zdarzały się również, podejmowane przez attachés, próby sabotażu w państwie akredytacji. Wymowny przykład stanowi attaché morski Włoch

w USA, admirał A. Lais. Został on wydany ze Stanów Zjednoczonych w 1941 r. za to, że przygotowywał akcję sabotażową jako odpowiedź na ewentualną konfiskatę przez władze amerykańskie włoskich statków handlowych cumujących w portach USA.⁴²

Nadal trwał proces wymiany doświadczeń i informacji między attachés wojskowymi państw sojusznich. Brytyjcy i francuscy attachés dzielili się niektórymi informacjami dotyczącymi gospodarki, produkcji wojskowej i techniki z attachés USA akredytowanymi w ich stolicach. Natomiast Japończycy chętnie udostępniali Niemcom swoją wiedzę o desantach morskich.

W okresie drugiej wojny światowej attachés państw neutralnych mieli mniejsze możliwości obserwacji wojsk walczących niż podczas innych wojen. Jeżeli attachés wojskowi USA akredytowani w Berlinie przebywali u boku armii niemieckiej i mogli obserwować kampanie w Polsce, Danii, Belgii i Holandii, należy rozumieć to w ten sposób, że uczestniczyli oni w podróży poznawczej, na którą dowództwo Wehrmachtu zaprosiło attachés wojskowych państw neutralnych już po zakończeniu walki.

Podobnie jak w okresie pierwszej wojny światowej attachés wojskowi niektórych państw walczących i neutralnych, które później przystąpiły do wojny, byli wyznaczeni na stanowiska oficerów łącznikowych w państwie akredytacji celem uzgadniania wspólnych przedsięwzięć wojskowych.

W zasadzie attachés wojskowi w pełni korzystali z przysługującego im przywileju nietykalności osobistej w państwie pobytu⁴³. W jednym tylko przypadku dyplomata wojskowy został poddany represjom ze strony władz państwa

⁴¹ Por. A. Vagts, op. cit. s. 61. Warunki pracy attachés wojskowych akredytowanych w III Rzeszy w końcu lat trzydziestych opisuje K. Strong w: *Intelligence at the Top Recollections of an Intelligence Officer*. Londyn 1969, s.21.

⁴² Por., A. Vagts op. cit. s. 65.

⁴³ Należy dodać, że 1 listopada 1944 r. w Mauthausen hitlerowcy zamordowali płka W. Morawskiego polskiego attaché wojskowego w Niemczech do 1939 r. Por. L. Gondek *Wywiad Polski w III Rzeszy 1933-1939 Zarys struktury taktyki i efektów obronnego działania*. Warszawa 1973, s. 70 -71.

przyjmującego. W 1941 r. W dniu napaści na Jugosławię władze niemieckie uwięziły w obozie koncentracyjnym jugosłowiańskiego attaché w Berlinie.

Praktyka dowodzi, że attachés wojskowi, po zakończeniu swojej misji za granicą, nie zajmowali prestiżowych stanowisk we własnym kraju. Niewątpliwie wyjątek stanowi tutaj marszałek W. Czujkow, były radziecki attaché w Chinach w latach 1940-1941⁴⁴, który po niemieckiej agresji na Związek Radziecki został odwołany do kraju i oddelegowany na front. Był dowódcą 62 armii, która odegrała ważną rolę w bitwie pod Stalingradem. W 1945 r. przyjął kapitulację garnizonu berlińskiego, a w 1960 r. mianowano go dowódcą radzieckich sił lądowych.

W warunkach wojny attachés wojskowi nie mieli większego wpływu na stosunki polityczne między państwami sojuszniczymi z wyjątkiem amerykańskiego attaché w Moskwie, gen. J. Deana, który odegrał dość znaczącą rolę w kształtowaniu współpracy między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim⁴⁵.

1.7. ATTACHÉS WOJSKOWI PO 1945 R.

Użycie przez Stany Zjednoczone bomby atomowej przeciwko Japonii w 1945 r. w sposób zasadniczy zmieniło charakter i metody walki. Ta nowa sytuacja spowodowała wzrost roli attachés wojskowych. Ich praca została powszechnie uznana za najważniejszy element rozpoznania wojskowego w stosunkach Wschód-Zachód, zwłaszcza po powstaniu Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w 1949 r. i Układu Warszawskiego w 1955 r. Już w lipcu 1945 r. Departament Obrony USA rozpoczął proces szkolenia wyższych oficerów, przewidzianych na stanowiska attachés wojskowych w różnych państwach. Coraz częściej attachés wojskowych nazywano szpiegami, a to z kolei powodowało zaostrzenie warunków ich akredytacji w państwie przyjmującym. Na przykład Związek Radziecki cofnął attachés wojskowym Kanady w Moskwie zezwolenie na zwiedzanie radzieckich obiektów

⁴⁴ Encyklopedia II wojny światowej, Warszawa 1975, s. 114.

⁴⁵ Por. W. T. Kowalski. Wielka Koalicja 1941-1945, t. III, Warszawa 1977 r. s. 66, 83, 296 - 297.

wojskowych. To z kolei stało się przyczyną, iż w 1948 r. rząd w Ottawie nie wydał pozwolenia radzieckiemu attaché na składanie wizyt w kanadyjskich jednostkach wojskowych.

Początki „zimnej wojny” spowodowały, że jesienią 1947 r. Związek Radziecki i inne państwa socjalistyczne oskarżyły attachés wojskowych Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii o prowadzenie działalności szpiegowskiej przeciwko państwom socjalistycznym. Przytaczano fakty świadczące o takiej działalności, np. uprawianie szpiegostwa przez zastępców attaché morskiego USA w Moskwie Ruullarda i Drehera⁴⁶. Można tu również wymienić sprawę attaché wojskowego USA w Moskwie płka A. Aubreya i jego zastępcy, ppłka J. Smitha, oraz zastępcy attaché wojskowego Wielkiej Brytanii w ZSRR, kmdr H. Lavilla, którzy w czasie podróży po Syberii prowadzili działalność szpiegowską godzącą w bezpieczeństwo Związku Radzieckiego. Decyzją radzieckiego MSZ wszyscy trzej dyplomaci zostali uznani za *persona non grata*⁴⁷ i musieli opuścić Związek Radziecki.⁴⁸ W 1951 r. kontrwywiad radziecki zdobył materiały opracowane przez attaché wojskowego USA w Moskwie, gen. R. Grove'a. Zawierały one m.in. uwagi dotyczące wojny prewencyjnej przeciwko ZSRR, dane o obywatelach radzieckich, z którymi attaché utrzymywał kontakty, notatki z rozmów z innymi attachés wojskowymi, wykaz wojskowych obiektów lotniczych na terytorium ZSRR.

⁴⁶ Zarys prawa międzynarodowego publicznego. Oprac. zbiorowe pod red. M. Muszkata. t. II Warszawa 1956, s.57.

⁴⁷ Zatrzymanie dyplomaty na gorącym uczynku i zdobycie materiałów świadczących o prowadzeniu przez niego działalności wywiadowczej może spowodować uznanie go za *persona non grata*. Państwo przyjmujące może uznać każdego członka misji dyplomatycznej za *persona non grata* bez obowiązku podania motywów tej decyzji (art. 9 konwencji wiedeńskiej). Jest to równoznaczne z obowiązkiem opuszczenia terytorium państwa przyjmującego w terminie i na warunkach przez nie wskazanych. Naruszenia natomiast przywilejów dyplomatycznych pociąga za sobą odpowiedzialność państwa z tytułu deliktu międzynarodowego. Decyzja o zatrzymaniu osoby, którą podejrzewamy, że może być dyplomatą, powinna być jednak poprzedzona analizą wszelkich uwarunkowań i ewentualnych skutków, a jej podjęcie powinno być zarezerwowane dla wysokiego szczebla decyzyjnego, ze względu m.in. na implikacje międzynarodowe.

Por. S. Hoc: Szpiegzy z ambasad w: W dyplomatycznym kamuflażu, Rzeczpospolita z dn. 25.02.1998 s. 18 i nast. oraz J. Baud: Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, s. 375, a także art. 9 Konwencji Wiedeńskiej i art. 23 Konwencji Konsularnej

⁴⁸ I. Bliszczenko, Dyplomatyczne prawo. Moskwa 1972, s. 24.

Gen. R. Grove został pilnie odwołany z Moskwy, oddany pod sąd wojskowy oraz publicznie napiętnowany za niedopełnienie obowiązków⁴⁹. W 1954 r. dwóch radzieckich zastępców attaché lotniczego w Londynie zostało oskarżonych przez władze brytyjskie o próbę zdobycia danych o nowych modelach samolotów odrzutowych. Ich dalszy pobyt w Wielkiej Brytanii uznano za niemożliwy. W kilka dni później zastępca attaché wojskowego Wielkiej Brytanii w Moskwie, w związku z prowadzeniem działalności szpiegowskiej w ZSRR, został uznany za persona non grata. Aby nie dopuścić do dalszego pogorszenia stosunków między obu państwami, oficerów szybko odwołano do kraju.

Należy również odnotować fakt współpracy attaché wojskowego USA w Warszawie płka F. Jessica z dywersyjną organizacją WIN⁵⁰. Ten ostatni przypadek ma szczególny charakter, jeżeli uwzględni się, że attaché jest oficjalnym przedstawicielem państwa, powinien działać na rzecz współpracy z władzami państwa pobytu, a nie popierać ugrupowania, które walczą z legalną władzą.

Proces francuskiego konsula w Szczecinie, A. Robineau, ujawnił, że przekazywał on raporty szpiegowskie dotyczące sytuacji w Polsce zastępcy attaché wojskowego Francji w Warszawie, mjr Humm, który jednocześnie pełnił obowiązki jednego z szefów francuskiego wywiadu w naszym kraju⁵¹. Rezydentem tego wywiadu był wówczas gen. Teyssier. Natomiast w procesie agenta wywiadu brytyjskiego Władysława Śliwińskiego, ujawniono, że materiały szpiegowskie przekazywał on do Londynu za pośrednictwem attaché lotniczego Wielkiej Brytanii w Polsce, ppłka C. Turnera.⁵²

Państwa socjalistyczne, broniąc się przed daleko idącym rozpoznaniem ich terytorium przez attaché wojskowych, a także ze względu na napiętą sytuację

⁴⁹ Por. A. Vagts, op. cit. s. 75-76.

⁵⁰ Zarys prawa międzynarodowego..., op. cit. s. 58 i R. Pakuła, L. Skupiński, Dziedziny zainteresowań wywiadów imperialistycznych. Warszawa 1978, s. 7.

⁵¹ Por. Le procès Robineau. Stenogram z procesu, Warszawa 1950, s. 10-42.

⁵² Por. Kulisy wywiadu angielskiego w Polsce. Proces Władysława Śliwińskiego, Stenogram z procesu Warszawa 1950, s. 75-76.

międzynarodową, dążyły do zmniejszenia liczby attachés. W 1950 r. rząd polski zażądał od Stanów Zjednoczonych znacznego zmniejszenia personelu attachatu wojskowego w naszym kraju. Władze węgierskie wystąpiły z żądaniem ograniczenia personelu ambasady Wielkiej Brytanii, w tym personelu wojskowego, którego liczebność była znacznie większa niż przed wojną. W 1960 r. rząd Związku Radzieckiego odrzucił prośbę Stanów Zjednoczonych dotyczącą akredytacji nowego attaché wojskowego w Moskwie, motywując tym, że w ZSRR znajduje się już czterech attachés USA.

1.8. ATTACHÉ WOJSKOWY W POLSKIEJ SŁUŻBIE DYPLOMATYCZNEJ DO 1989R.

Układ Jałtański jednoznacznie przekazał Polskę w strefę wpływów Związku Radzieckiego. Powstanie Niemiec, dwóch przeciwstawnych bloków militarnych - NATO i Układu Warszawskiego, zapoczątkowanie okresu „Zimnej Wojny” i ekspansja ideologii socjalizmu spowodowały podporządkowanie interesów narodowych, w tym wojskowych, sprawom nadrzędnym. Miały nimi być, w aspekcie polityczno-ideologicznym, rozwój obozu państw socjalistycznych, a w sferze wojskowej, wspólna ich obrona. Znacznemu ograniczeniu uległa suwerenność państwowa członków Układu Warszawskiego, zdominowana pod względem politycznym, ekonomicznym i wojskowym Związkowi Radzieckiemu. W kontekście międzynarodowym przejawiało się to prowadzeniem „wspólnej” polityki zagranicznej, kształtowanej i kierowanej z Moskwy. Środek jej realizacji tj. dyplomacja, w tym wojskowa, podlegały tym samym zasadom.

W „Instrukcji dla attachés wojskowych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych PRL” z maja 1974 r. zadaniom i obowiązkom attachés wojskowych poświęcono 2 ogólnie sformułowane punkty. Różniły się one w zależności od tego jakiego kraju dotyczyły. „Rozbudowane” zadania otrzymywali oficerowie akredytowani w państwach kapitalistycznych. Poza podstawowymi

zadaniami związanymi z „poznawaniem i śledzeniem” nie pozostawało wiele miejsca na inną działalność. W krajach socjalistycznych podstawowym zadaniem attaché wojskowego było „umacnianie przyjaźni i pogłębianie braterstwa”. Ogólnie rzecz biorąc jeden jak i drugi traktowany był bardzo przedmiotowo nie mając w praktyce żadnego wpływu i możliwości na kształtowanie wojskowych stosunków pomiędzy Polską a krajem akredytacji. Nie tego zresztą od attaché wojskowego oczekiwały władze wojskowe. Wszystko już było „z góry” ustalone, a działalność attaché wojskowego ograniczała się do „współbrzmienia” z linią reprezentowaną przez „klub” krajów socjalistycznych. Attaché nie miał i nie mógł mieć żadnego marginesu swobody dla reprezentowania własnego kraju i własnych sił zbrojnych. Całość jego działalności podporządkowana została interesom Układu Warszawskiego.

Jednym z wyraźnie w tych czasach określonych zadań dla attaché wojskowego była działalność polityczno-ideologiczna i to na gruncie własnej placówki. Ważnym zadaniem attaché wojskowego był udział w pracy politycznej i społecznej, a głównie podnoszenie poziomu ideologicznego, politycznego i ogólnego. Wszyscy pracownicy biur attaché wojskowego musieli być członkami PZPR, co jednoznacznie określało ich pozycję tak na placówce jak i wobec przedstawicieli kraju urzędowania. Powodowało to jednocześnie całkowitą izolację i uniemożliwiało jakikolwiek kontakt z Polonią, w tym ośrodkami kombatanckimi. Teoretycznie miało to być jedno z ważniejszych zadań attaché wojskowego.

„Instrukcja dla Attachés Wojskowych i Oficerów Attachatu” z 1986 r. niewiele różni się od poprzedniej, aczkolwiek można się już w niej doszukać pewnych nowych elementów wynikających z zaistniałych już przemian, głównie w sposobie myślenia. Nie występuje już wyraźny podział na państwa kapitalistyczne i socjalistyczne. (Operuje się terminologią, w aspekcie zadania dot. rozwoju dobrych stosunków, „w krajach zaprzyjaźnionych”). Mimo to Instrukcja nie zmienia jednak przedmiotowego i marginalnego traktowania attaché wojskowego w procesie

kształtowania międzynarodowych stosunków wojskowych. Dopiero wewnętrzne przemiany ustrojowe jakie zaistniały w Polsce po rozpadzie ZSRR oraz procesy integracji europejskiej i transatlantyckiej nakierowane na poszukiwanie dróg i możliwości zbudowania nowego ładu polityczno - ekonomicznego i systemu bezpieczeństwa, z uwzględnieniem państw Europy Środkowej, przyczyniły się do zmiany spojrzenia na rolę i zadania attachés wojskowych i wypełniły rzeczywistą treścią dotychczas istniejące istotne luki.

Zarówno „Instrukcja dla attachés wojskowych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych PRL” z maja 1974 r. jak i „Instrukcja dla attachés wojskowych i oficerów attachatu” z 1986 r zawiera sformułowania o odpowiedzialności attachés wojskowych za wypowiedzi w trakcie pełnienia funkcji. Nie ma jednak określenia o jakim charakteru wypowiedzi chodzi. Z praktyki wynika, że przed 1989 r. do rzadkości należały oficjalne wypowiedzi attachés wojskowych. Odnosi się więc wrażenie, że celem wprowadzenia w/w zasady było wyłącznie wyrobienie w attaché wojskowym poczucia odpowiedzialności karnej czy służbowej „za nie przemyślane wypowiedzi”, z założenia traktowane, w przypadku niezgodności z ogólnie przyjętą koncepcją, jako prywatne. Było ponadto tradycją, że wszelkie wypowiedzi attachés wojskowych w krajach kapitalistycznych musiały być wcześniej konsultowane z krajem. Dopiero „Instrukcja pracy attachés i oficerów attachatów wojskowych” z 1993 r wiążąca wypowiedzi attachés wojskowych z potrzebą reprezentowania interesów państwa polskiego nadaje AW inny wymiar. Staje się on uczestnikiem, a nie jak było to do 1989 r., narzędziem w stosunkach wojskowo-politycznych państwa. Automatycznie daje to attaché wojskowemu możliwość samodzielnego doboru form pracy, w tym wypowiedzi, zmierzających do realizacji postawionych zadań. Warunkiem nie było już uzyskiwanie zgody kraju wraz z recenzją wypowiedzi a wyłącznie jej zgodność z „polską racją stanu”, co mógł sam właściwie ocenić.

Na uwagę zasługuje fakt, że instrukcje dla attachés wojskowych obowiązujące do końca lat osiemdziesiątych pomijały tak ważne zadania polskiej służby dyplomatycznej istotne również dla sił zbrojnych jak:

- działania na rzecz budowy i rozwoju przyjaznych stosunków oraz współpracy państwa pobytu i jego sił zbrojnych z Rzeczypospolitą Polską i jej Siłami Zbrojnymi, co jest wyraźnym dowodem na wolę RP do budowania przyjacielskich stosunków ze wszystkimi państwami bez względu na jego ustrój;
- udział w procesie przygotowywania i zawierania umów i porozumień wojskowych z siłami kraju urzędowania oraz dotyczących wymiany licencji, technologii i produkcji zbrojeniowej (W tym procesie attaché wojskowy niejednokrotnie pełnił rolę kreatora i twórcy porozumienia);
- współpracy z polskimi organizacjami kombatanckimi i aktywne działanie na rzecz utrzymywania łączności z kombatantami kraju urzędowania. Przez wiele lat attaché wojskowy był celowo izolowany i odsuwany od kontaktów z polonią i najpełniejszą duchowo jej częścią - środowiskami kombatanckimi.

Podkreślić więc należy, że zadanie te w połączeniu z potrzebą i koniecznością reprezentowania całokształtu interesów RP stanowi obecnie istotę działalności attachés w państwach akredytacji.

1.9. EWOLUCJA FUNKCJI ATTACHÉ WOJSKOWEGO SPOWODOWANA PRZEMIANAMI USTROJOWYMI PO 1989 R

Podstawowe obowiązki attaché wojskowego można podzielić na cztery zasadnicze grupy⁵³:

1. Realizacja funkcji dyplomatycznych i protokolarnych związanych z reprezentowaniem ministra obrony narodowej i Sił Zbrojnych RP w państwie przyjmującym:

⁵³ Por. Rozdział 5, par. 24 „Instrukcji pracy attachés i oficerów attachatów wojskowych” z 1993 r.

- a/ pośredniczenie w oficjalnych kontaktach między Ministerstwem Obrony Narodowej RP, a władzami państwa przyjmującego oraz między przedstawicielami sił zbrojnych obu krajów,
- b/ udział w organizowaniu i obsługiwaniu wizyt najwyższych władz państwowych i przedstawicieli kierownictwa Ministerstwa Obrony Narodowej oraz Sił Zbrojnych RP, zgodnie z wytycznymi szefa Biura Ataszatów Wojskowych (BAW) i przy ścisłym współdziałaniu z kierownikiem przedstawicielstwa dyplomatycznego,
- c/ udział w imprezach wojskowych (uroczystości wojskowe, ćwiczenia, pokazy, podróże informacyjne, wystawy, konferencje itp.), na które zapraszają władze wojskowe lub państwowe kraju urzędowania,
- d/ działanie na rzecz budowy i rozwoju przyjaznych stosunków oraz współpracy państwa pobytu i jego sił zbrojnych z Rzeczpospolitą Polską i jej Siłami Zbrojnymi,
- e/ udział w procesie przygotowania oraz zawierania umów i porozumień wojskowych z siłami zbrojnymi kraju urzędowania dotyczących wymiany licencyjnej, technologii i produkcji zbrojeniowej,
- f/ informowanie, w niezbędnym zakresie, władz i organizacji wojskowych państwa przyjmującego oraz społeczeństwa o zasadach i kierunkach polskiej polityki obronnej i Siłach Zbrojnych RP,
- g/ poznawanie kraju przyjmującego, jego historii, kultury, języka, obyczajów i przepisów prawno - porządkowych,
- h/ wykonywanie innych zadań związanych z działalnością reprezentacyjną przedstawicielstwa lub na polecenie przełożonych,
- i/ uczestniczenie, na polecenie szefa BAW, w przedsięwzięciach dot. kontroli i nadzorowania procesów rozbrojeniowych oraz realizacji postanowień KBWE, OBWE w odniesieniu do aktywności wojskowej państw-członków tej Konferencji,

2. Poznanie potencjału militarnego, doktryny obronnej, zadań strategiczno-operacyjnych oraz polityki wojskowej państwa przyjmującego, a w szczególności:

a/ poznawanie sił zbrojnych państwa przyjmującego, ich tradycji i charakteru, poziomu wyszkolenia bojowego, osiągnięć w dziedzinie techniki, organizacji i użycia wojsk oraz założeń strategiczno - operacyjnych,

b/ śledzenie rozwoju sytuacji wojskowo-politycznej i ekonomicznej państwa przyjmującego, głównych kierunków jego polityki zagranicznej, zakresu udziału w sojuszach wojskowych i powiązań gospodarczych dotyczących obronności oraz wynikających stąd konsekwencji dla jego stosunków z RP,

c/ śledzenie współpracy militarnej państwa przyjmującego oraz jego kooperacji w zakresie przemysłu zbrojeniowego i obrotu z innymi państwami,

d/ śledzenie zmian personalnych i funkcyjnych na wyższych stanowiskach wojskowych, politycznych, i administracyjnych oraz ogólna znajomość życiorysów i charakterystyk wyższych dowódców wojskowych oraz kierownictwa cywilnego państwa przyjmującego,

e/ obserwowanie postrzegania przez państwo przyjmujące umów i porozumień o charakterze militarnym oraz dotyczących ograniczenia zbrojeń i budowy środków zaufania (np. informowanie o ruchach większych jednostek wojskowych i ćwiczeniach),

3. Prowadzenie pracy popularyzatorsko - informacyjnej dotyczącej historii i tradycji WP, a zwłaszcza:

a/ współpraca z polskimi organizacjami kombatanckimi i aktywne działania na rzecz utrzymania łączności z kombatantami kraju urzędowania,

b/ współdziałanie ze służbą konsularną w zakresie opieki nad miejscami pamięci narodowej i pomnikami chwały oręża polskiego znajdującymi się na terytorium państwa przyjmującego,

c/ inspirowanie wyjazdów i wizyt zagranicznych okrętów wojennych, pododdziałów wojskowych, wojskowych zespołów artystycznych, orkiestr

wojskowych i innych zorganizowanych grup reprezentujących WP oraz sprawowanie nad nimi opieki,

4. Inne zadania:

a/ terminowe przesyłanie do BAW meldunków i sprawozdań dotyczących realizacji zadań oficjalno - reprezentacyjnych,

b/ udzielanie, w razie potrzeby, pomocy i opieki żołnierzom WP oraz członkom ich rodzin przebywającym na terytorium państwa przyjmującego, zgodnie w poleceniami szefa BWA,

c/ opiekowanie się żołnierzami /pracownikami wojska/ słuchaczami studiów, kursów lub staży zagranicznych.

Tak więc ewolucję funkcji AW, po przemianach ustrojowych w RP po 1989 r. cechuje głównie: udział w procesie przygotowania oraz zawierania umów i porozumień wojskowych z siłami zbrojnymi kraju urzędowania dotyczących wymiany licencyjnej, technologii i produkcji zbrojeniowej, informowanie, w niezbędnym zakresie, władz i organizacji wojskowych państwa przyjmującego oraz społeczeństwa o zasadach i kierunkach polskiej polityki obronnej i Siłach Zbrojnych RP, uczestniczenie w przedsięwzięciach dot. kontroli i nadzorowania procesów rozbrojeniowych oraz realizacji postanowień KBWE, OBWE w odniesieniu do aktywności wojskowej państw-członków tej Konferencji, śledzenie rozwoju sytuacji wojskowo-politycznej i ekonomicznej państwa przyjmującego, głównych kierunków jego polityki zagranicznej, zakresu udziału w sojuszach wojskowych i powiązań gospodarczych dotyczących obronności oraz wynikających stąd konsekwencji dla jego stosunków z RP, obserwowanie postrzegania przez państwo przyjmujące umów i porozumień o charakterze militarnym oraz dotyczących ograniczenia zbrojeń i budowy środków zaufania (np. informowanie o ruchach większych jednostek wojskowych i ćwiczeniach).

1.10. FUNKCJE ATTACHÉ WOJSKOWEGO NA TLE PROCESÓW INTEGRACYJNYCH Z NATO.

Przedziały czasowe wyznaczone przez kalendarium wartościuje i zmienia priorytety zadań attaché wojskowego. W okresie od 1990 r. do końca 1993 r. (a nawet w początkach 1994 r.), kiedy nie było jeszcze wyraźnych oznak, co do zdecydowanej wyartykułowanej woli politycznej „szesnastki”⁵⁴ nt. rozszerzenia NATO oraz z uwagi na konieczność spełnienia warunków wstępnych (wolne wybory), umocnienie instytucji demokratycznych, stworzenie wolnego rynku, powołanie cywilnego ministra obrony narodowej (MON) i uwiarygodnienie rzeczywistego funkcjonowania cywilnej i demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi, przeprowadzenie zmian strukturalnych, kompetencyjnych w siłach zbrojnych (SZ) oraz określenie ich roli i zadań. Główny nacisk, w pracy w krajach zachodnich, kładziono na „uwiarygodnienie się”. Należy podkreślić, że w okresie tym funkcje attaché wojskowego pełnili oficerowie wywodzący się z Zarządu II Sztabu Generalnego WP zajmujący wysokie stanowiska w strukturach służb specjalnych w latach „Zimnej Wojny” i znani zachodnim służbom specjalnym. Mimo to proces nawiązywania i tworzenia innych jakościowo i merytorycznie stosunków postępował bardzo szybko. Zachodnie państwa, opierając się na zaufaniu szybko przeszły do konkretnej merytorycznej współpracy. Obecnie liczą się wyłącznie: profesjonalizm i organizacyjne umiejętności pracowników biura.

⁵⁴ W 1993 r. pojawiły się w USA, lansowane przez niektóre pozarządowe ośrodki opiniotwórcze, różnorodne koncepcje dot. wizji bezpieczeństwa w Europie Środkowej. Jedną z nich, najbardziej dyskusyjną i mającą charakter „sondy”, była koncepcja „zaangażowanej neutralności”. Polegać ona miała, na wzór Szwecji czy Finlandii, na wyposażeniu państw EŚ w zachodnie systemy uzbrojenia, które mogły by współdziałać na wypadek konfliktu ze „wschodem”. Nie wymagało to jednak formalnego udzielania gwarancji bezpieczeństwa dla Polski, Węgier i Czech.

1.11. WYMOGI SŁUŻBY DYPLMATYCZNEJ

Praca w dyplomacji pod jednym przynajmniej względem upodabniała się do służby wojskowej - dyplomata, zwłaszcza na placówce, nie mógł liczyć swego czasu. Musiał być dyspozycyjny.

Zgodzić się wypada z ministrem Beckiem, który w wystąpieniu radiowym, 13 listopada 1933 r. stwierdził „Mówiąc o dyplomacji, ma się z pewnością nieraz przed oczyma obraz panów, chodzących na dworzec w cylindrach, ubranych co wieczór we frak i wędrujących z przyjęcia na przyjęcie. Jako minister spraw zagranicznych chciałbym powiedzieć wszystkim, że szczupła stosunkowo rzesza pracowników tego mało znanego resortu ożywiona jest tym samym zasobem dobrej woli do ofiarnej pracy, jak i wszyscy dla państwa pracujący ich koledzy, że do zrealizowania myśli politycznej potrzebny jest konsekwentny i solidny polityk, potrzebna jest praca, pełna nieraz poświęcenia i odsuwania na bok osobistych spraw czy interesów”.⁵⁵

Dodać warto, iż jakże męczącą rzeczą dla dyplomaty jest spędzanie nieraz wielu godzin, a czasem i dni całych, na różnych ceremoniach i uroczystościach. I to w dodatku, gdy każdy ruch krępował frak bądź obcisły mundur.⁵⁶

Dyplomata nie mógł się wymówić zmęczeniem lub złym samopoczuciem. Mogło to bowiem zostać odczytane jako wyraz lekceważenia, nietakt czy nawet obraza.

Jak więc widzimy, mimo niewątpliwych uroków, nie była to służba łatwa, stawiała ona wysokie wymagania przed dyplomata.

⁵⁵ Cyt. za P. Łossowski, op. cit. s. 111

⁵⁶ Podczas mojego pobytu na placówce w Paryżu bywały takie przyjęcia, bankiety czy coctaille, które trwały ponad cztery godziny. W zaproszeniu zawsze podawany jest czas trwania uroczystości i ubiór. Organizatorowi nie wypada, a wręcz byłoby to traktowane jako nietakt gdyby w jakikolwiek sposób dał do zrozumienia zaproszonym gościom, iż czas uroczystości kończy się. Skoro zaproszeni goście sami nie opuszczają miejsca, w którym odbywa się przyjęcie oznacza to dla gospodarzy, iż należy to traktować jako gest dobrej woli i przyjaźni ze strony uczestników.

Analiza kształtowania się instytucji attaché wojskowego pozwala sformułować kilka wniosków:

1. Instytucja attaché wojskowego narodziła się wówczas, gdy uzbrojenie armii oraz strategia i taktyka prowadzenia działań wojennych osiągnęły taki poziom, że ich rozpoznanie i ocena mogły być dokonywane tylko przez osoby mające wysokie kwalifikacje wojskowe.

2. Twórcami tej instytucji były ówczesne mocarstwa: Francja, Prusy, Austria, Stany Zjednoczone i Rosja.

3. Z dotychczasowej historii tej instytucji wynika, że głównym jej zadaniem było rozpoznawanie potencjału wojskowego państwa przyjmującego. Tylko w nielicznych przypadkach attachés wojskowi uczestniczyli w negocjacjach pokojowych bądź nadzorowali wykonanie umów międzynarodowych.

4. Perspektywy rozwoju instytucji attaché wojskowego wynikają z pokojowego rozwoju stosunków międzynarodowych, a zwłaszcza z postępu negocjacji rozbrojeniowych i związanego z tym problemem skutecznego nadzoru nad przestrzeganiem porozumień międzynarodowych:

5. Istnieje bezpośredni i bliski związek merytoryczny między ambasadorem i attaché wojskowym. Są oni zdani na współpracę i koordynację działań w zakresie polityki i wojskowości.

2. ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE SŁUŻBY ZAGRANICZNEJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ. USYTUOWANIE ATTACHÉS WOJSKOWYCH

Państwo jako podmiot prawa międzynarodowego, szczególnie w epoce współczesnej, praktycznie nie mogłoby istnieć bez utrzymywania i rozwijania stosunków z innymi podmiotami prawa międzynarodowego. Dlatego też, aby móc realizować te stosunki i w ogóle funkcje zewnętrzne państwa konieczne jest istnienie odpowiednich organów i aparatu państwowego oraz regulowanie ich działalności, nie tylko na podstawie norm prawa wewnętrznego, lecz również międzynarodowego. W płaszczyźnie międzynarodowej jedynie państwo reprezentuje całość swoich interesów i na nim jako całości spoczywa odpowiedzialność międzynarodowa z tytułu prowadzonej przez nie działalności. Państwo bowiem występuje na zewnątrz jako całość niepodzielna.

W stosunkach międzynarodowych państwa są reprezentowane przez uprawnione do tego organy.⁵⁷ Mogą to być pojedyncze osoby lub organy kolegialne, które na podstawie wewnętrznego prawa państwa oraz prawa międzynarodowego są upoważnione do działania w imieniu państwa.⁵⁸

Ze względu na stałą siedzibę organy te możemy podzielić na: a) wewnętrzne /mające siedzibę na terytorium państwa macierzystego/, b) zewnętrzne /mające siedzibę poza terytorium własnego państwa/.⁵⁹

⁵⁷ Por.: J. Sutor: Prawo dyplomatyczne i konsularne, wyd. II. Warszawa 1982, s. 23.

⁵⁸ Por.: W. Góralczyk: Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie, wyd. II. Warszawa 1979, s. 256.

⁵⁹ Por.: S. Sawicki: Prawo międzynarodowe publiczne. Wybrane zagadnienia. Warszawa 1981, s. 89.

Do organów wewnętrznych należą: głowa państwa, szef rządu, minister spraw zagranicznych, a w niektórych państwach także minister handlu zagranicznego.

Do organów zewnętrznych (zagranicznych) należą: misje dyplomatyczne⁶⁰, urzędy konsularne⁶¹, a także misje przy niektórych organizacjach międzynarodowych (np. przy ONZ)⁶².

Wymienione organy mają charakter stały. Oprócz nich państwa wysyłają także misje specjalne (misje ad hoc, czasowo)⁶³ i to zarówno do innych państw, jak i do organizacji międzynarodowych oraz na konferencje międzynarodowe. Jednakże ich uprawnienia są czasowo ograniczone, zwykle do wykonania określonego zadania.

Zakres uprawnień i kompetencji organów państwowych, występujących w stosunkach międzynarodowych jest określony przez prawo wewnętrzne. Natomiast prawo międzynarodowe zajmuje się przede wszystkim skutkami prawnymi ich działania oraz sytuacją prawną na terytorium państw obcych.

⁶⁰ Misje dyplomatyczne jako organy reprezentujące całość interesów państwa wysyłającego stanowią podstawowy instrument (kanał) komunikowania się i rokowań między rządami obu państw we wszystkich interesujących ich zagadnieniach, jak również komunikowania się z misjami i urzędami konsularnymi państw oraz organizacjami międzynarodowymi, które znajdują się na terytorium państwa przyjmującego. Dlatego też misja dyplomatyczna uprawniona jest do zajmowania się w imieniu państwa wysyłającego praktycznie wszystkimi sprawami. W Polsce misje dyplomatyczne ustanawiane są na podstawie decyzji ministra spraw wewnętrznych i podlegają funkcyjnie i organizacyjnie wyłącznie ministerstwu spraw zagranicznych.

Szerzej w: J. Sutor, op. cit. s. 40, por. także Wytyczne Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 24 listopada 1975 r. w sprawie zasad organizacji, nadzoru i koordynacji polskich placówek za granicą.

⁶¹ Podstawowym, stałym organem służącym realizacji stosunków (funkcji) konsularnych między dwoma lub więcej państwami jest urząd konsularny (konsulat). Nie jest on osobą prawną, lecz urzędem państwa wysyłającego działającym w państwie przyjmującym. Nie jest więc samodzielny podmiotem praw i obowiązków i nie może np. w swoim imieniu zawierać umów kupna-sprzedaży lub zawierać innych zobowiązań o charakterze cywilnym.

Por. J. Sutor op. cit. s. 264, T. Joniec Polska służba konsularna 1918 - 1995 s. 7 i nast. oraz S. Sawicki Immunitet jurysdykcyjny konsula. Studium prawnomiędzynarodowe, PWN 1987, s. 13 - 14.

⁶² Powstanie ONZ i licznych organizacji międzynarodowych pociągnęło za sobą zmiany w formach stosunków dyplomatycznych. W okresie poprzedzającym utworzenie tych organizacji działalność dyplomatyczna opierała się przede wszystkim na misjach dyplomatycznych, a więc dyplomacji dwustronnej, natomiast z chwilą upowszechnienia się organizacji międzynarodowych na scenie politycznej pojawiła się również dyplomacja wielostronna, a ONZ stała się jej forum.

Por. E. Pietkiewicz op. cit. s. 280 - 294.

⁶³ Por.: Międzynarodowe prawo (praca zbiorowa pod redakcją L. Modzorzana i N. Błatowej) Moskwa 1979, s. 406.

Na czele ambasady stoi z reguły przedstawiciel dyplomatyczny w randze ambasadora, a na czele poselstwa poseł.⁶⁴

Gdy z jakichś powodów nie pełnią oni swych funkcji, na czele obu misji może stać *chargé d'affaires* akredytowany przy ministrze spraw zagranicznych.

Ambasador Rzeczypospolitej Polskiej, reprezentujący państwo polskie podporządkowany jest służbowo ministrowi spraw zagranicznych i działa zgodnie z przepisami prawa i zatwierdzonym przez niego „Programem działania”.

Do obowiązków ambasadora należy:

- a) kierowanie ambasadą,
- b) nadzorowanie i koordynowanie, z uwzględnieniem kryteriów prawa, racji stanu i linii polskiej polityki zagranicznej, działalności pozostałych polskich instytucji państwowych oraz osób delegowanych przez te instytucje i przebywających w państwie przyjmującym.

Ambasador sprawuje ogólne kierownictwo w zakresie prowadzenia prac obronnych w przypadku konfliktu zbrojnego, sytuacji kryzysowej lub innego zagrożenia w państwie przyjmującym.⁶⁵

⁶⁴ Początkowo tytuł ambasadora był zastrzeżony wyłącznie dla przedstawicieli wielkich mocarstw, poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny stanowili przez XIX w. XX w. najliczniejszą grupę przedstawicieli dyplomatycznych. Proporcje zmieniły się na ich niekorzyść dopiero na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku, w miarę jak nowe państwa Trzeciego Świata zaczęły ze względów prestiżowych mianować swymi przedstawicielami wyłącznie ambasadorów, a za tym przykładem poszły stopniowo pozostałe państwa. Np. korpus dyplomatyczny akredytowany w Warszawie obejmował w 1947: 9 ambasadorów, a 11 posłów nadzwyczajnych i ministrów pełnomocnych; a w 1957: 21 ambasadorów, a 16 posłów nadzwyczajnych i ministrów pełnomocnych; w 1961: 35 ambasadorów, a 9 posłów nadzwyczajnych i ministrów pełnomocnych; w 1964: 57 ambasadorów, a 1 posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego (Argentyny); w 1965 - wyłącznie ambasadorów. Klasa posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego w praktyce więc dziś znikła i tylko ze względów tradycyjnych konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z 1961 utrzymała jeszcze ten tytuł. Według regulaminu wiedeńskiego poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny nie mieli charakteru osobistych reprezentantów głowy państwa, tytuł „ekscelencji” zaś przyznawano im jedynie przez kurtuzję, co się uzewnętrzniało w adresowaniu pism do nich skierowanych tylko inicjałami „S.E.”, a nie pełnym „*Son Excellence*” (jak w pismach do ambasadorów). Praktyka stopniowo zatarła różnicę między ambasadorem a posłem nadzwyczajnym i ministrem pełnomocnym, konwencja wiedeńska zaś dopuszcza różnicowanie między przedstawicielami dyplomatycznymi różnych klas wyłącznie w zakresie „precedencji i etykiety”.

Por.: Konwencja o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r., *Liste du Corps diplomatique à Varsovie 1947, 1957, 1964, 1965* oraz K. Bertoni: *Praktyka dyplomatyczna i konsularna*, Kraków 1947; S. E. Nahlik: *Narodziny nowożytnej dyplomacji*, Wrocław 1971.

Do kierowania ambasadą podczas nieobecności w państwie przyjmującym ambasador wyznacza jako chargé d'affaires a.i. najstarszego stopniem służbowym pracownika pionu politycznego, powiadamiając o tym notą ministra spraw zagranicznych państwa przyjmującego oraz pisemnie właściwego sekretarza lub podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP.

Ambasadorowi należy przedstawić do decyzji lub podpisu sprawy zastrzeżone przepisami lub jego poleceniami.

Do wyłącznej kompetencji ambasadora zastrzeżone jest:⁶⁶

- 1) przyjmowanie depesz, clarisów⁶⁷ (wyjaśnień) oraz kierowanych do ambasadora pism i innych przesylek urzędowych z kraju,
- 2) przyjmowanie korespondencji urzędowej adresowanej do ambasady z państwa przyjmującego,⁶⁸
- 3) podpisywanie,
 - a) depesz i clarisów,
 - b) pism kierowanych do Polski, a w szczególności do:
 - naczelnych organów RP w zakresie władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, Prezesa NIK, członków Rady Ministrów, Szefa Kancelarii Sejmu, Szefa Kancelarii Senatu, Szefa Kancelarii Prezydenta,

⁶⁵ Szerzej w: C. Ikanowicz, Protokół dyplomatyczny i organizacja służby zagranicznej RP Warszawa 1997 s. 42

⁶⁶ Por. Załącznik Nr 1 do zarządzenia Nr 22 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 20 września 1996 r. Regulamin organizacyjny ambasady RP w ... (wzór)

⁶⁷ Claris, to rodzaj urzędowej depeszy wysyłanej z polskich placówek za granicą do centrali tekstem jawnym, w kraju zaś przekazywanej pocztą wewnętrzną Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Depesza taka charakteryzuje się, a przynajmniej powinna, aktualnością i zwartą skróconą formą. Skróty idą tak daleko, że na przykład dla określenia znanych osób nie podaje się ich pełnej funkcji ani imion lecz tylko nazwisko (np. Bartoszewski) por. Claris nr 476 SL z 1999 r.

⁶⁸ Aide-mémoire (A.- m.), nazwa pisma stosowanego w korespondencji dyplomatycznej, w zasadzie bądź wręczanego w toku oficjalnej rozmowy między min. spraw zagr. lub innym wysokiego stopnia urzędnikiem jednego państwa a przedstawicielem dyplomatycznym drugiego, bądź - w nawiązaniu do uprzedniej rozmowy - załączanego do noty słownej. A. - m., z reguły, przedstawia poglądy państwa w jskiejś spornej sprawie politycznej, zdarz się jednak, że dotyczy również spraw mniejszej wagi. Cechą wyróżniającą a. - m. od innych form korespondencji dyplomatycznej jest nagłówek „a. - m.” oraz brak podpisu i pieczęci, co motywowane jest faktem, że wręcza je w zasadzie bezpośrednio osoba, od której ono pochodzi albo która za nie odpowiada. Szerzej w K. Bertoni, Praktyka dyplomatyczna i konsularna, Kraków 1947.

- ministrów stanu, sekretarzy stanu, podsekretarzy stanu, dyrektorów generalnych w ministerstwach departamentów MSZ;
 - dyrektorów departamentów MSZ,
 - wojewodów,
- c) pism wysyłanych w państwie przyjmującym, a w szczególności do kierowników ich zastępców oraz innych wyższych urzędników naczelnych organów administracji państwowej i instytucji,
- d) not,
- e) umów międzynarodowych, do których podpisania ambasador został upoważniony na podstawie udzielonego pełnomocnictwa,

Ambasador może upoważnić innego pracownika do przyjmowania korespondencji adresowanej do ambasady z wyjątkiem depeesz.

Postanowienia ust. 1 i 2 nie dotyczą spraw pozostających w zakresie:

- a) działalności merytorycznej i finansowej biura radcy handlowego, a także korespondencji prowadzonej w tym zakresie przez biuro radcy handlowego,
- b) działalności merytorycznej ataszatu wojskowego, a także korespondencji prowadzonej przez ataszat wojskowy z ministrem obrony narodowej i instytucjami wojskowymi w państwie przyjmującym,
- c) działalności merytorycznej wyższych urzędników (od dyrektora departamentu wzwyż) ministerstwa spraw zagranicznych przebywających służbowo w państwie przyjmującym.

5. O ile nie jest to sprzeczne z przepisami ministra obrony narodowej i ministra współpracy gospodarczej z zagranicą, radca handlowy i attaché wojskowy obowiązani są informować ambasadora o swojej działalności i korespondencji urzędowej.

Realizując swoje zadania, ambasador dba o właściwą atmosferę pracy, dobre stosunki międzyludzkie i warunki socjalne pracowników ambasady.

Z zastrzeżeniem punktu dot. attaché wojskowego⁶⁹ i radcy handlowego⁷⁰ pracownicy ambasady podlegają służbowo ambasadorowi i działają zgodnie z jego poleceniami, regulaminem organizacyjnym ambasady i innymi przepisami dotyczącymi służby dyplomatyczno-konsularnej.

Ambasador nadzoruje konsula generalnego (konsulów generalnych) oraz dyrektora instytutu polskiego w danym państwie.

2.1. SŁUŻBA DYPLMATYCZNA RP

2.1.1. Ustanowienie i utrzymywanie stosunków dyplomatycznych

Prawo wysyłania przedstawicieli dyplomatycznych nazywane jest czynnym prawem legacji, natomiast prawo ich przyjmowania - biernym prawem legacji. Wszystkie państwa posiadają czynne i bierne prawo legacji.⁷¹

Oprócz państw, zgodnie z tradycją, z czynnego i biernego prawa legacji korzysta także Stolica Apostolska (Watykan), co znalazło potwierdzenie w konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych.⁷²

⁶⁹ Attaché wojskowy, morski i lotniczy przy ambasadzie i personel ataszatu podlegają w zakresie działalności merytorycznej Ministrowi Obrony Narodowej, a w sprawach politycznych, protokolarnych i administracyjno-budżetowych ambasadorowi.

Por. C. Ikanowicz op. cit. s. 44

⁷⁰ Radca handlowy i pracownicy jego biura podlegają w zakresie działalności merytorycznej, kadrowej i finansowej ministrowi współpracy gospodarczej z zagranicą, a w zakresie zgodności działalności biura z założeniami polityki zagranicznej oraz w sprawach protokolarnych nadzorowi i koordynacji ze strony ambasadora.

Por. Regulamin op. cit.

⁷¹ Prawo legacji, prawo wysyłania i przyjmowania obcych przedstawicieli dyplomatycznych uważane za jeden z głównych atrybutów suwerenności

⁷² Por. art. 14, a zwłaszcza art. 16 § 3 oraz J. Makowski: *Organa państwa w stosunkach międzynarodowych...*, Warszawa 1957; S. E. Nahlik *Narodziny nowożytnej dyplomacji*, Wrocław 1971.

Prawo wysyłania własnych i przyjmowania obcych przedstawicieli dyplomatycznych, uważane od dawna za jeden z atrybutów suwerenności. Prawo legacji przysługuje zatem przede wszystkim państwom niezależnym, w ograniczonej mierze (odpowiednio do warunków danego stosunku, najczęściej określanego nazwą protektoratu) także niektórym zależnym. Prawo legacji przysługuje też tradycyjnie Stolicy Apostolskiej; wykonuje się je tam, jeśli chodzi o stronę czynną, przez specjalny typ przedstawicieli dyplomatycznych - nuncjuszów. Z reguły, tylko bierne prawo legacji przysługuje niektórym organizacjom międzynarodowym; akredytowani przy nich bywają specjaliści przedstawiciele państw, które bądź należą do danej organizacji, bądź

Prawo legacji nie implikuje konieczności ustanowienia stosunków dyplomatycznych, gdyż nawiązanie i utrzymywanie tych stosunków zależy od zgody zainteresowanych państw.⁷³

Należy podkreślić, że uznanie państwa nie pociąga za sobą konieczności równoczesnego nawiązania z nim stosunków dyplomatycznych, jak również nieutrzymywanie stosunków dyplomatycznych nie oznacza nieuznawania państwa. Państwa, jeśli nie łączą ich żadne więzi i interesy, mogą nie odczuwać potrzeby ustanowienia stosunków dyplomatycznych i utrzymywania stałych misji.

Zerwanie stosunków dyplomatycznych może być reakcją na postępowanie oceniane jako poważne naruszenie praw, interesów lub godności państwa, albo w sytuacji, kiedy państwo przyjmujące nie zapewnia misji warunków normalnego wykonywania funkcji, a w szczególności nie zapewnia jej należytego bezpieczeństwa. O ile nawiązanie stosunków dyplomatycznych wymaga zgody dwu państw, o tyle ich zerwanie może nastąpić w wyniku aktu jednostronnego.

Zerwanie stosunków dyplomatycznych może być również zastosowane jako sankcja wobec państwa naruszającego pokój lub dopuszczającego się aktu agresji.⁷⁴

2.1.2. Protokół dyplomatyczny

2.1.2.1. **Pojęcie dyplomacji i protokołu dyplomatycznego**

Na pojęcie dyplomacja⁷⁵ składają się trzy następujące elementy, które choć występują osobno, dopiero razem wzięte wyjaśniają, w zasadzie, wszystkie

nawet nie są jej członkami, ale chcą obserwować jej działalność i pozostawać z nią w kontakcie. Z tak ujmowanego biernego prawa legacji korzystają przede wszystkim ONZ i jej organizacje wyspecjalizowane, a także niektóre organizacje regionalne, zwłaszcza o charakterze ekonomicznym; uważane jest to za jeden z dowodów na rzecz tezy, że i organizacje międzynarodowe, nie zaś tylko państwa, mogą być podmiotami prawa międzynarodowego.

⁷³ Por. art. 2 konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych.

⁷⁴ Zgodnie z art. 41 Karty NZ decyduje o tym Rada Bezpieczeństwa. Również wybuch wojny powoduje zerwanie stosunków dyplomatycznych.

Por. W. Góralczyk op.cit. s. 270 i nast.

⁷⁵ Termin „dyplomacja” wywodzi się od wyrazu greckiego „diploma” oznaczającego uroczysty dokument złożony we dwoje, na którym wypisywano treść zawartej umowy. Terminy: „dyplomacja” i „korpus

najważniejsze aspekty tego terminu. W pierwszym znaczeniu „dyplomacja” występuje jako działalność organów państwowych, zwłaszcza przedstawicieli dyplomatycznych realizujących zewnętrzne funkcje państwa służące utrzymaniu i prowadzeniu stosunków między państwami, zapewniające ochronę praw i interesów państwa i jego obywateli za granicą. W drugim - jako opierający się na założeniach naukowych zespół metod i środków oraz sztuka osiągnięcia celów polityki zagranicznej państwa, prowadzenia i utrzymywania stosunków między państwami, a szczególnie prowadzenie rokowań i zawierania traktatów. W trzecim znaczeniu, terminem „dyplomacja” określa się dysponujący odpowiednimi kwalifikacjami zespół ludzi (służba dyplomatyczno-konsularna) oraz aparat organizacyjny (ministerstwo spraw zagranicznych, stałe i *ad hoc* misje dyplomatyczne), - realizujący cele i zadania polityki zagranicznej i stanowiący wyodrębnioną służbę państwową, wchodzącą w skład naczelnej administracji państwowej.

Dyplomacja, jako główne narzędzie realizacji polityki zagranicznej państwa jest więc pojęciem węższym od pojęcia samej polityki zagranicznej jako kierunku działalności państwa w sferze jego funkcji i stosunków zewnętrznych. Polityka zagraniczna i dyplomacja znajdują się w podobnej wzajemnej relacji, jaka zachodzi między strategią i taktyką. Dyplomacja służąc urzeczywistnianiu zewnętrznych funkcji państwa, ochronie jego interesów i interesów jego obywateli działa na podstawie norm współczesnego prawa międzynarodowego, zwłaszcza dyplomatycznego i konsularnego. Stanowiąc główny instrument realizacji polityki zagranicznej państwa będącej naturalnym przedłużeniem polityki wewnętrznej- dyplomacja kreowana jest, podobnie jak polityka zagraniczna, nie tylko przez ministra spraw zagranicznych i jego aparat wykonawczy, lecz także przez parlament, prezydenta, premiera i rząd jako całość. Nie stanowi ona tylko „ślepego narzędzia” polityki zagranicznej, lecz na zasadzie sprzężenia zwrotnego, wpływa na jej

dyplomatyczny” pojawiły się dopiero w drugiej połowie XVIII w., a do powszechnego użycia weszły na

kształtowanie i ukierunkowanie, tak aby mogła jak najbardziej skutecznie służyć rozwojowi stosunków międzynarodowych korzystnych dla państwa.

Tak więc współczesna dyplomacja to nie tylko zespół różnorodnych metod i środków oraz form organizacyjnych, lecz także zawód, nauka i sztuka urzeczywistniania zewnętrznych funkcji państwa przez wyspecjalizowane organy państwa i instytucje, a ściślej zespół ludzi przygotowanych zawodowo do realizacji tych funkcji i związanych z nim bieżących zadań.

Przepisy odnoszące się do instytucji attaché wojskowego, są w znacznej mierze sformułowane w sposób ogólnikowy. Dlatego też uznałem za celowe podjęcie badań zmierzających do usystematyzowania ich.

Badanie problemów prawnomiędzynarodowych i politycznych dotyczących funkcjonowania dyplomacji wojskowej w przeszłości i obecnie ma istotne znaczenie poznawcze i praktyczne. Dotyczy to kształtowania strategii obronnej i podejmowania odpowiednich działań w sytuacjach przewidywalnych i nagłych zagrożeń, zwłaszcza w okresie współtworzenia nowego ładu europejskiego oraz integracji ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. Polska jako kraj środkowoeuropejski jest narażona na różnego rodzaju oddziaływanie konfliktów zbrojnych. Dlatego też powinna dążyć do kształtowania i interpretowania prawa w korzystnym dla siebie kierunku. Jest to jedno z zadań stojących przed naszą dyplomacją. W tym miejscu jawi się pytanie czy konstruując nowy model sił zbrojnych uwzględniono nowe realia, w których będą działać pracownicy Biura Ataszów Wojskowych. Jeśli tak, to w jakim kierunku zmierzają propozycje ministerstwa spraw zagranicznych, a w jakim ministerstwa obrony narodowej?

2.1.2.2. Protokół dyplomatyczny a zadania polityki zagranicznej

Współpraca państw, obejmująca różne dziedziny życia, wymaga współdziałania przedstawicieli rządów, parlamentów, misji dyplomatycznych, organizacji międzynarodowych i instytucji gospodarczych, naukowych, kulturalnych.

W czasie oficjalnych spotkań tych właśnie ludzi obowiązują określone zasady postępowania. Zespół tych zasad nazywamy protokołem dyplomatycznym.⁷⁶

Jakie problemy wchodzi w zakres pojęcia protokołu dyplomatycznego? Na czoło wysuwa się zasada pierwszeństwa, która znajduje zastosowanie we wszystkich kontaktach międzynarodowych. W zakres tego pojęcia wchodzi również ceremoniały - powitania, pożegnania, wręczania listów uwierzytelniających,⁷⁷ korespondencja dyplomatyczna, wizyty, przyjęcia, ubiory, etykieta.

W życiu codziennym kierujemy się zasadami, które obowiązują w określonym społeczeństwie. Naruszenie ich prowadzi do nieporozumień. Usiłowanie zdobycia uprzywilejowanej pozycji budzi sprzeciw, rodzi protesty.

Jednym z zadań protokołu dyplomatycznego jest właśnie wykluczenie jakichkolwiek sporów, waśni, nieporozumień na tle pierwszeństwa między osobami reprezentującymi oficjalne stanowiska. Realizując to zadanie protokoł dyplomatyczny nie tylko zapewnia porządek, ale przypomina o istnieniu i potrzebie przestrzegania zasady suwerennej równości państw.

Przestrzeganie protokołu - to zadanie przede wszystkim gospodarzy, którzy nie mogą robić żadnych wyjątków. Ale jest to także zadanie gości, którzy muszą zdawać sobie sprawę z tego, jakie miejsce zajmują wśród uczestników biorących udział w rozmowach, spotkaniach, uroczystościach, śniadaniach, obiadach.

Przestrzeganie zasad protokołu dyplomatycznego, charakteryzującego się wyszukaną uprzejmością, umożliwia okazanie szacunku przedstawicielowi obcego państwa, stwarza odpowiedni klimat, sprzyjający prowadzeniu rozmów

⁷⁶ Por. E. Pietkiewicz: Protokół dyplomatyczny, Warszawa 1990 s. 34

⁷⁷ Listy uwierzytelniające, dawniej zwane też listami kredytacyjnymi kredensami, uroczysty dokument będący podstawą urzędowego stanowiska przedstawiciela dyplomatycznego (szefa misji dyplomatycznej). Uroczyste wręczenie listu akredytacyjnego (akredytacja) oznacza rozpoczęcie misji przedstawiciela dyplomatycznego i decyduje o jego precedencji w obrębie korpusu dyplomatycznego. Listy uwierzytelniające otrzymują przedstawiciele wszystkich klas, z wyjątkiem *chargés d'affaires*, którzy legitymują się listami wprowadzającymi.

Szrzej w: K. Bertoni: Praktyka dyplomatyczna i konsularna, Kraków 1947 oraz E. Pietkiewicz op. cit. s. 55

i dochodzeniu do pozytywnych rezultatów. Wytworzenie odpowiedniego klimatu w czasie wizyt, spotkań - to drugie zadanie protokołu.

Protokół dyplomatyczny ma charakter międzynarodowy. Jego podstawowe zasady dotyczące podziału szefów misji na klasy, ich pierwszeństwa osobistego mają oparcie w konwencji wiedeńskiej z 1961 r. i są przestrzegane przez wszystkie kraje. Inne normy protokolarne, jak np. pierwszeństwo członków personelu dyplomatycznego, podpisywanie umów przez szefów delegacji z zachowaniem porządku alfabetycznego, forma korespondencji dyplomatycznej, opierają się na obyczaju międzynarodowym.

Rozsądzenie gości przy stole odbywa się w identyczny sposób we wszystkich stolicach. Ambasador, podejmując obiadem ministra spraw zagranicznych, zapewni mu honorowe miejsce przy stole, a następnie umieści ambasadorów według zasady pierwszeństwa, w dalszej kolejności posadzi innych gości, przedstawicieli życia politycznego, ekonomicznego, naukowego i kulturalnego. Międzynarodowy charakter protokołu dyplomatycznego ułatwia mężom stanu, dyplomatom i innym osobistościom szybkie dostosowanie się do nowych sytuacji, w jakich często się znajdują ze względu na charakter swojej pracy.

W protokołach poszczególnych państw występują różnice wynikające z tradycji narodowych i miejscowych obyczajów. W jednych krajach w czasie wręczania listów uwierzytelniających obowiązuje żakiet, a w innych - ubranie wizytowe.

Pewne różnice w protokołach wynikają z ustroju państwowego. Polska i niektóre inne kraje przyjęły wprawdzie ukształtowane historycznie zasady protokołu, ułatwiające utrzymanie i rozszerzanie stosunków między państwami, ale zmodyfikowały pewne jego elementy. Zrezygnowały np. z fraka i żakietu, uprościły niektóre zwroty grzecznościowe, dopuściły do użytku języki ojczyste jako równoprawne z językami innych narodów.

Protokół dyplomatyczny nie może być stosowany mechanicznie. W myśl zasady „forma służy treści”, protokół przybiera - bez naruszenia podstawowych założeń - czasem bardziej uroczysty charakter, kiedy indziej skromniejszy, dostosowany do konkretnych potrzeb i okoliczności. Zależy to od stosunków istniejących między państwami i aktualnych zadań politycznych.

Protokół dyplomatyczny jest ważnym narzędziem w realizacji zadań polityki zagranicznej. Chcąc jednak, aby spełniał swoją rolę, trzeba go we właściwy sposób stosować. Zasady protokołu ulegają uproszczeniu, niemniej jednak są przestrzegane w działalności dyplomatycznej. Chociaż regulują one zewnętrzne formy współpracy, a nie jej głębsze polityczne treści, jednak te ostatnie bywają zmarnowane, gdy pierwsze lekkomyślnie się zaniedbuje. Naruszenie protokołu dyplomatycznego podrywa też autorytet poszczególnych osób i w rezultacie szkodzi interesom państwa.

2.1.3. Struktura organizacyjna ambasady i zadania wydziałów

W skład ambasady wchodzi⁷⁸:

- 1) wydział polityczny;
- 2) wydział prasy i współpracy kulturalno-naukowej,
- 3) wydział konsularny,
- 4) ataszat wojskowy,
- 5) biuro radcy handlowego,
- 6) radca finansowy,
- 7) kancelaria,
- 8) ataszat ochrony,⁷⁹

⁷⁸ Por.: Załącznik Nr 1 do zarządzenia Nr 22 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 22 września 1996 r.

⁷⁹ Obowiązkiem każdego pracownika jest dbałość o stan bezpieczeństwa Ambasady oraz znajomość zasad zapewnienia bezpieczeństwa placówki i ochrony tajemnicy państwowej i służbowej zawartych w odrębnych przepisach. Całością spraw związanych z bezpieczeństwem placówki i ochroną tajemnicy państwowej i służbowej zajmuje się attaché ds. ochrony lub w ambasadach, w których nie ustanowiono ataszatu ds. ochrony

9)⁸⁰

Regulamin organizacyjny ataszatu wojskowego przy ambasadzie i zakres obowiązków poszczególnych stanowisk pracy ustala attaché wojskowy, morski i lotniczy.

Regulamin organizacyjny biura radcy handlowego ambasady i zakres obowiązków dla poszczególnych stanowisk pracy ustala radca handlowy ambasady w porozumieniu z ambasadorem na podstawie przepisów wydanych przez Ministra Współpracy Gospodarczej z Zagranicą.

Wydział polityczny.

1) prowadzi sprawy dotyczące stosunków dwustronnych między RP i państwem przyjmującym.

2)⁸¹

Pracami wydziałów i kancelarii kierują wyznaczeni przez ambasadora pracownicy ambasady. Nie dotyczy to pracowników powołanych imiennie przez Ministra Spraw Zagranicznych na stanowiska kierowników wydziałów.

Kierownicy wydziałów sporządzają dla siebie i podległych im pracowników szczegółowe zakresy obowiązków służbowych i przedstawiają je do zatwierdzenia ambasadorowi.

2.1.4. Funkcjonowanie i zasady działania ambasady.

Ambasada działa w oparciu o roczny operatywny plan pracy.⁸² Zadania finansowo-gospodarcze ambasada realizuje zgodnie z budżetem placówki.

- pracownik wyznaczony imiennie przez ambasadora w porozumieniu z dyrektorem Departamentu Łączności Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Za zabezpieczenie dokumentów zawierających wiadomości stanowiące tajemnicę państwową lub służbową odpowiedzialny jest kierownik kancelarii tajnej.

⁸⁰ Podana struktura organizacyjna jest przykładowa, można tworzyć wydziały o innych nazwach i innym zakresie działania.

⁸¹ Należy podać pozostałe zadania tego wydziału, zadania pozostałych wydziałów (stanowisk pracy) należy wymienić w sposób zwięzły; w mniejszych placówkach zamiast wydziałów należy tworzyć stanowiska pracy.

⁸² Placówki o strukturze wydziałowej działają w zależności od potrzeb także w oparciu o półroczne i kwartalne operatywne plany pracy.

1. W ambasadzie organizuje się odprawy i narady zawodowe, którym przewodniczy ambasador. Uczestniczą w nich pracownicy ambasady oraz w zależności od potrzeb - pracownicy innych polskich placówek.

2. Na naradach omawia się:

- 1) plan pracy i stopień ich realizacji,
- 2) sprawy przebiegu wymiany handlowej i współpracy gospodarczej, kulturalnej i naukowo-technicznej oraz działalności informacyjnej.
- 3) realizację umów polsko -
- 4) przygotowanie ważniejszych opracowań i ocen dla potrzeb MSZ,
- 5) przygotowanie wizyt, imprez politycznych, gospodarczych i kulturalnych, posiedzeń polsko-.....(nazwa państwa przyjmującego) komitetów,
- 6)⁸³

W ambasadzie działają powołane przez ambasadora zespoły problemowe.

- 1) (należy podać jakie)

W ambasadzie prowadzona jest kartoteka /kartoteki/ osobistości kraju urzędowania. Pracownicy dyplomatyczni ambasady utrzymujący kontakty służbowe z przedstawicielami władz, instytucji, organizacji i społeczeństwa oraz miejscowego korpusu dyplomatycznego, obowiązani są na bieżąco zgłaszać dane do tej kartoteki /kartotek/.

Pracownicy ambasady składają ambasadorowi w terminie 7 dni sprawozdanie z odbytych podróży służbowych⁸⁴.

Interesantów zgłaszających się w sprawach skarg i wniosków przyjmuje w godzinach urzędowania ambasador lub upoważniony przez niego pracownik.

⁸³ Ilość i rodzaj omawianych tematów należy dostosować do potrzeb placówki.

⁸⁴ W stosunku do personelu ataszatu wojskowego, obowiązki o których mowa w powyższych punktach dotyczą jedynie spraw politycznych, protokolarnych oraz administracyjno-budżetowych.

2.1.5. Obieg informacji

Ambasador informuje pracowników ambasady o sytuacji wewnętrznej oraz kierunkach polityki zagranicznej RP i (nazwa kraju urzędowania).

Ambasador udostępnia kierownikom polskich placówek państwowych i delegowanych z kraju przedstawicieli instytucji państwowych w (nazwa państwa przyjmującego) serwisy polityczno-informacyjne oraz informacje m.in. o:

- 1) kontaktach, które mogą być wykorzystywane w ich działalności,
- 2) problemach, które mogą mieć wpływ na ich działalność,
- 3) planowanych przyjazdach delegacji i ich zadaniach, które mogą rzutować na działalność placówek.

Kierownicy polskich placówek państwowych w (nazwa kraju urzędowania)

1) informują ambasadora o:

- a) kontaktach, które mogą być wykorzystywane w działalności politycznej,
- b) istotnych przedsięwzięciach w działalności placówek,
- c) przyjazdach ważniejszych delegacji z kraju i ich zadaniach,

2) konsultują z ambasadorem projekty negocjowanych umów międzynarodowych oraz informują o stanie negocjacji tych umów,

3) przedstawiają ambasadorowi do zaopiniowania i wspólnego omówienia okresowe plany pracy i sprawozdania z działalności placówek, przekazują ambasadorowi kopie ww. dokumentów po ich podpisaniu oraz kopie rocznego sprawozdania handlowego i gospodarczego oraz inne materiały i opracowania.

2.2. ORGANIZACJA WOJSKOWEJ SŁUŻBY DYPLMATYCZNEJ

Misja dyplomatyczna jest, stałym organem jednego państwa mającym swoją siedzibę w państwie przyjmującym.

Wszystkie osoby zatrudnione w misji dyplomatycznej zostały w Konwencji Wiedeńskiej z 1961 roku o stosunkach dyplomatycznych⁸⁵ określone mianem członka misji dyplomatycznej. Na ich czele stoi szef misji (ambasador, poseł, chargé d'affaires).⁸⁶

Personel misji dyplomatycznej dzieli się na trzy grupy: personel dyplomatyczny⁸⁷, personel administracyjno-techniczny i personel służby misji.

⁸⁵ Inne konwencje dotyczące stosunków dyplomatycznych to:

- Regulamin Wiedeński z 1815 r. (dot. precedencji)
- Konwencja Hawajska z 1928 r. (dot. podziału na misje i przedstawicieli dyplomatycznych)
- Konwencja Powszechna ONZ z 1947 r. (o przywilejach i immunitetach organizacji wyspecjalizowanych ONZ)
- Konwencja Wiedeńska z 18 kwietnia 1961 r. (o stosunkach dyplomatycznych)
- Konwencja ONZ o misjach specjalnych z 1969 r.
- Konwencja Nowojorska z 14 grudnia 1973 r. (obligująca państwa do przeciwdziałania przestępstwom kryminalnym skierowanym przeciwko osobom posiadającym status dyplomatyczny)
- Konwencja Wiedeńska z 14 marca 1975 r. (o reprezentacji państw i ich stosunkach z organizacjami międzynarodowymi).

⁸⁶ W Polsce obowiązuje tabela stanowisk i zaszeregowania pracowników służby dyplomatyczno-konsularnej. Podzieleni są oni w aspekcie uposażeń na dziewięć grup, które z kolei dzielą się na pięć szczebli, z wyjątkiem ostatniej, mającej tylko dwa szczeble:

I grupa zaszeregowania: ambasador nadzwyczajny i pełnomocny, minister pełnomocny, radca - minister pełnomocny, konsul generalny - minister pełnomocny, radca handlowy - minister pełnomocny.

II grupa: radca, radca handlowy, konsul generalny, radca ekonomiczny i finansowy, **attaché wojskowy**, radca do spraw ..., szef przedstawicielstwa handlowego Rzeczypospolitej Polskiej, delegat ministra.

III grupa: I sekretarz, konsul, attaché handlowy, ekonomiczny, finansowy, techniczny i morski, szef misji do spraw ... , zastępca szefa misji przedstawicielstwa handlowego Rzeczypospolitej Polskiej, **zastępca attaché wojskowego**, główny księgowy.

IV grupa: II sekretarz, wicekonsul, zastępca attaché handlowego, ekonomicznego, finansowego, technicznego, zastępca szefa misji do spraw ...

V grupa: III sekretarz, agent konsularny, attaché, attaché konsularny, kierownik działu, starszy handlowiec, księgowy.

VI grupa: sekretarz, archiwista, sekretarz konsularny, starszy referent, sekretarz kierownika placówki, kierownik kancelarii, tłumacz, handlowiec, radiooperator, technik, monter obsługi technicznej.

VII grupa: referent, kasjer, sekretarka, kancelista, intendent, starsza maszynistka, kierowca-intendent (mechanik).

VIII grupa: maszynista, informator, telefonistka, recepcjonistka, rzemieśnik, magazynier, kierowca.

IX grupa: woźny, palacz, wartownik, dozorca, sprzątaczkę, ogrodnik

Jak z powyższego wynika, tabela obejmuje również pracowników biura radcy handlowego oraz bezpośrednich przedstawicieli resortu handlu zagranicznego za granicą - Por: Rozporządzenie Rady Ministrów z 16 VII 1991 r. w sprawie wynagrodzenia i świadczeń przysługujących pracownikom polskich placówek dyplomatycznych i urzędów konsularnych - 12 VIII 1991, Dz.U. nr 71, poz. 307

⁸⁷ Zespół osób, które w określonej stolicy pełnią funkcje dyplomatyczne i z tej racji są upoważnione do korzystania z przywilejów dyplomatycznych. Tworzą oni korpus dyplomatyczny. Korpus dyplomatyczny oznacza dwojaki krąg osób: 1) w węższym znaczeniu, tylko ogół szefów stałych misji dyplomatycznych w danym państwie; 2) w szerszym znaczeniu, wszystkie osoby zaliczające się do personelu dyplomatycznego misji dyplomatycznych i z tego tytułu wciągnięte na listę korpusu dyplomatycznego prowadzoną przez Protokół Dyplomatyczny danego państwa i zaopatrzone przezeń w specjalne legitymacje. Osoby te mają prawo umieszczać na swoich pojazdach tabliczkę z międzynarodowym przyjętym znakiem „CD”. Na czele

Sytuacja prawna poszczególnych grup w państwie przyjmującym nie jest identyczna. Członkowie personelu dyplomatycznego są w sytuacji najbardziej uprzywilejowanej. Podobnie traktowani są członkowie personelu administracyjnego i technicznego. Natomiast personel służby misji korzysta z przywilejów i immunitetów w ograniczonym zakresie.

Według konwencji wiedeńskiej z 1961 r. członkiem personelu dyplomatycznego jest członek misji mający stopień dyplomatyczny. W praktyce międzynarodowej państw do personelu dyplomatycznego zaliczani są: radcowie, sekretarze różnych oraz attachés m.in. handlowi i kulturalni, a także attachés wojskowi, morscy i lotniczy.⁸⁸ Również w nauce prawa międzynarodowego powszechny jest pogląd, że attaché wojskowy jest członkiem personelu dyplomatycznego misji dyplomatycznej.

Z prawnego punktu widzenia attaché wojskowy nie jest przedstawicielem sił zbrojnych państwa wysyłającego wobec sił zbrojnych państwa pobytu, lecz - jak każdy dyplomata - reprezentuje misję dyplomatyczną, a w konsekwencji państwo wysyłające wobec władz państwa przyjmującego.⁸⁹ Attaché wojskowy i podległy mu personel ataszatu wojskowego są integralną częścią misji dyplomatycznej. Nie wchodzi ona w skład misji wojskowej, jeżeli działa ona jednocześnie w państwie ich akredytacji.

korpusu dyplomatycznego stoi dziekan korpusu dyplomatycznego, o funkcjach czysto ceremonialnych: jest nim najdalej akredytowany w danym państwie przedstawiciel dyplomatyczny najwyższej reprezentowanej w nim klasy (obecnie niemal ambasador), ale w wielu krajach utrzymujących stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską - niezależnie od daty swojej akredytacji - nuncjusz papieski.

Por. Liste du Corps diplomatique à Varsovie, Mars 1975 i kolejne listy CD oraz J. Makowski op. cit. i S. E. Nahlik op. cit.

⁸⁸ Konwencja wiedeńska przewiduje, że państwo wysyłające powinno mieć zgodę państwa przyjmującego na mianowanie attaché wojskowego (art. 7).

Jeżeli państwo przyjmujące dysponuje informacjami, że obcy dyplomata ubiegający się o akredytację jest pracownikiem bądź współpracownikiem wywiadu, może odmówić udzielenia agrément (zapewnienie państwa, że osoba przewidziana na dyplomatę zostanie przez nie przyjęta), bez konieczności podania uzasadnienia tej decyzji (praktyka stosowana przede wszystkim przez Wielką Brytanię). Por. S. Hoc. art. W dyplomatycznym kamuflażu. Szpiedzy z ambasad. W: Prawo międzynarodowe nr 18, Warszawa 1987.

⁸⁹ Szerzej w: S. Sawicki, Attachés wojskowi w systemie służby dyplomatycznej państwa, WPP nr 3 (159)/86

2.2.1. Status prawny attaché wojskowego i jego funkcje

Attaché wojskowy i podległy mu personel stanowią integralną część misji dyplomatycznej.⁹⁰ Nie wchodzi oni w skład misji wojskowych, jeśli działają one jednocześnie w państwie ich akredytacji.

W prawie dyplomatycznym przyjmuje się, że attaché wojskowy spełnia trzy podstawowe funkcje:⁹¹

- zbieranie informacji wojskowych;
- reprezentowanie swojej armii i jej dowództwa w państwie przyjmującym;
- służenie pomocą i radą szefowi misji dyplomatycznej w rozwiązywaniu zagadnień wojskowych.

W Konwencji Wiedeńskiej z 1961 roku (art. 5) ograniczono funkcję zbierania informacji wojskowych do "środków dozwolonych przez prawo", a więc zarówno przez prawo międzynarodowe jak i przez prawo państwa pobytu. Wśród środków dozwolonych przez prawo wymienia się: kontakty z obywatelami państwa przyjmującego, śledzenie prasy i wydawnictw, podróże informacyjne, udział w ćwiczeniach i manewrach na które jest się zaproszonym, zwiedzanie jednostek i terenów wojskowych w ramach zorganizowanych, kontakty z innymi attachés wojskowymi. Za nielegalne natomiast uważa się szpiegostwo, przekupstwo obywateli i namowę ich do dostarczania tajnych danych. Ważna jest znajomość przepisów o ochronie tajemnicy w kraju urzędowania.

Pozycję prawną attachés wojskowych określają więc przepisy prawa międzynarodowego oraz przepisy wewnętrzne państwa wysyłającego i przyjmującego. Państwo przyjmujące czuwa nad przestrzeganiem przez attaché zakresu przysługujących im immunitetów i przywilejów dyplomatycznych⁹² oraz

⁹⁰ E. Osmańczyk: Encyklopedia Spraw Międzynarodowych i ONZ, Warszawa 1974, s. 62, S. E. Nahlik: Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych, Warszawa 1976, s. 187

⁹¹ A. Beauvais: *Attachés militaires, attachés naval et attachés de l' air*, Paris 1937 s. 59 i nast.

⁹² Attaché wojskowy jako członek personelu dyplomatycznego przedstawicielstwa posiada wszelkie przywileje i immunitety dyplomatyczne. Przywilej - oznacza prawo korzystania z czegoś, co innym nie przysługuje. Immunitet - zaś oznacza zwolnienie od czegoś, czemu inni nie podlegają. Celem ich jest

poprzez swoje organy wydaje zalecenia i informacje dla obcych przedstawicieli dyplomatycznych, w tym i dla attachés wojskowych, na przykład o strefach ochronnych objętych zakazem wstępu obcokrajowcom.

Oficerów pełniących funkcje attachés wojskowych uznaje się powszechnie za grono elitarne. Ze względu na charakter wykonywanych przez nich zadań stawiane są im szczególnie wysokie wymagania. Są to najczęściej oficerowie o wieloletnim doświadczeniu zawodowym, posiadający wiedzę o różnych rodzajach wojsk i problemach militarnych, władający językami obcymi oraz znający prawo międzynarodowe. W ostatnich latach wiele krajów wprowadziło instytucję attaché obrony, reprezentującego całe siły zbrojne oraz obok niego attaché wojsk lądowych, morskich, lotniczych i attaché ds. techniki wojskowej.

Konwencja Wiedeńska z 1961 roku, ustalając prawo swobodnego doboru personelu przedstawicielstwa państwa wysyłającego, ogranicza je do dwóch osób (szef misji i attaché wojskowy), wobec których państwo przyjmujące udziela agrément⁹³. Wobec attaché wymóg ten ma charakter fakultatywny, gdyż według art. 7 Konwencji „W przypadku attachés wojskowych, morskich i lotniczych państwo przyjmujące może żądać aby ich nazwiska były mu uprzednio przedłożone w celu wyrażenia na nie zgody”. W praktyce większość państw żąda takiej zgody również

zapewnienie warunków dla skutecznego wykonywania funkcji przez misję dyplomatyczną. Jednocześnie Konwencja Wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r. stanowi, że obowiązkiem osób korzystających z przywilejów i immunitetów jest szanowanie przepisów państwa przyjmującego (art. 41)

⁹³ Agrément (zezwoleństwo, zgoda) stanowi obecnie dobrze ugruntowaną instytucję współczesnego prawa dyplomatycznego i znajduje potwierdzenie zarówno w praktyce, jak i Konwencji Wiedeńskiej z 1961 r., a wcześniej w Konwencji Hawańskiej z 1928 r. Agrément oznacza wstępną zgodę państwa przyjmującego na przyjęcie niektórych kategorii przedstawicieli dyplomatycznych państwa wysyłającego. Jeśli chodzi o zakres podmiotowy agrément, to jest ono wymagane w stosunku do ambasadora, nuncjusza, posła, internuncjusza, stałego chargé d'affaires (en pied) oraz, w zasadzie attaché wojskowego. Jeśli chodzi o tego ostatniego, to Konwencja Wiedeńska z 1961 r. formułuje ten wymóg fakultatywnie, używając słowa „może”. Zgodnie z tym sformułowaniem państwo przyjmujące może domagać się uzyskiwania uprzedniej zgody, lecz nie musi. Niektóre państwa nie wymagają takiej zgody, inne znów wymagają jej także w stosunku do zastępców attaché wojskowego. Dlatego też dla podkreślenia powyższej różnicy zgoda dla attaché wojskowego nie jest określana francuskim słowem agrément, jak w stosunku do wyżej wymienionych szefów misji dyplomatycznych, lecz innym terminem, a mianowicie approbation (aprobata, zgoda, zatwierdzenie) chociaż w praktyce coraz częściej stosowane jest słowo agrément. Por. J. Sutor *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, wyd. IV zmienione Warszawa PWN 1993 s. 99 i nast. oraz W. Góralczyk *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Wydanie V poprawione i uzupełnione przez Stefana Sawickiego Warszawa PWN 1995 s. 275 i nast.

wobec zastępców attaché. Świadczy to o wyjątkowo ważnej roli i znaczeniu instytucji attaché wojskowego w stosunkach między państwami. Odmowa zgody na przyjęcie określonej osoby jako attaché wojskowego nie wymaga uzasadnienia przez państwo przyjmujące.

Szczególne pozycja attaché wojskowego wynika z faktu, że jest on osobą niejako podwójnie obcą. Jest on żołnierzem pełniącym służbę w obcym państwie, a niekiedy także jedynym wojskowym w cywilnym kolektywie pracowników ambasady. Specyficzna pozycja attaché wojskowego wynika przede wszystkim z tego, że jego podstawową funkcją jest prowadzenie obserwacji i informowanie własnego kraju o skrzętnie skrywanych przez każde państwo sprawach wojskowo-obronnych. Zagadnienia militarne są szczególnie ważne w polityce zagranicznej, stąd też znacząca rola attaché wojskowego znajduje wyraz w tym, że z reguły należą oni do kierownictwa ambasady. Attachés utrzymują kontakty z urzędami i osobami wojskowymi kraju pobytu, bywają też łącznikami między sojuszniczymi instytucjami wywiadowczymi oraz przesyłają meldunki do kierownictwa resortu wojskowego, nie informując o ich treści szefa przedstawicielstwa. Ta wyjątkowo silna pozycja attaché wojskowego bywa niekiedy przyczyną zadrażnień ambicjonalnych z szefem przedstawicielstwa lub innymi osobami. Koniecznym jest więc, aby attaché wojskowy wymagając niezbędnego szacunku dla własnego stanowiska odnosił się z pełną kurtuazją i lojalnością wobec szefa przedstawicielstwa.

W przeszłości zaistniało wiele sporów między ambasadorami a attachés wojskowymi, na tle podwójnego podporządkowania attaché. W niektórych państwach (np. Francja, W. Brytania, USA, Włochy) attachés podlegali ministerstwu spraw zagranicznych i szefom misji, w innych zaś (np. Japonia, Finlandia, Grecja i inne) zachowywano względną niezależność attaché podporządkowując ich ambasadorom tylko w sprawach protokolarnych. Jednocześnie przyznano ambasadorom prawo żądania od attaché ocen sytuacji wojskowo-politycznej kraju urzędowania.

Współcześnie wszyscy pracownicy misji dyplomatycznej obowiązani są jednolicie reprezentować swe państwo i zgodnie realizować funkcje przedstawicielstwa. Attaché wojskowy traktowany jest jako specjalista i doradca ambasadora w sprawach wojskowych. W większości krajów dla attaché wojskowego zarezerwowane jest szczególnie ważne miejsce w hierarchii misji. Zwykle jest to pierwsze miejsce po pierwszym radcy.

2.2.2. Rola, miejsce i podległość służbowa attaché wojskowego.

Ataszat wojskowy stanowi samodzielną jednostkę organizacyjną resortu Obrony Narodowej, którą w ramach struktury przedstawicielstwa dyplomatycznego kieruje attaché wojskowy.

Nadzór specjalistyczny nad działalnością ataszatu wojskowego w zakresie spraw politycznych, protokolarno-dyplomatycznych i administracyjno-budżetowych sprawuje kierownik przedstawicielstwa.

Personel ataszatu wojskowego jest mianowany i odwoływany przez ministra obrony narodowej.

Czas pobytu na placówce zależy od indywidualnych wyników pracy i potrzeb służbowych MON. Do celów planistycznych przyjmuje się orientacyjnie następujący cykl rotacyjny: attaché wojskowy 3-4 lata, zastępca attaché wojskowego i pozostali 2-3 lata.

Attaché wojskowym jest oficer Wojska Polskiego, który jako członek przedstawicielstwa dyplomatycznego, za zgodą państwa przyjmującego, reprezentuje ministra obrony narodowej i Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej lub ich rodzaje w państwie przyjmującym. Attaché wojskowy realizuje zadania w zakresie stosunków wojskowych i polityki obronnej RP z państwem przyjmującym.

Jeśli attaché wojskowy reprezentuje w państwie przyjmującym wszystkie rodzaje Sił Zbrojnych RP, przysługuje mu tytuł "attaché wojskowy, morski

i lotniczy”⁹⁴. W państwach, które nie mają dostępu do morza i nie posiadają sił morskich, ustanawia się stanowisko “attaché wojskowego i lotniczego”.

Attaché wojskowy może reprezentować ministra obrony narodowej i Siły Zbrojne RP jednocześnie w dwu lub więcej państwach.

Działalnością attachés wojskowych kieruje szef Biura Ataszatów Wojskowych (BAW).

Attaché wojskowy jest przełożonym żołnierzy i pracowników cywilnych ataszatu wojskowego. Szczegółowe zasady i tok pracy ataszatu wojskowego określa szef BAW.

Attachés wojskowi oraz ich zastępcy są członkami korpusu dyplomatycznego. Stanowisko attaché wojskowego odpowiada randze radcy ambasady, natomiast zastępcy attaché wojskowego - randze I sekretarza ambasady. Członkami korpusu dyplomatycznego mogą być także inni żołnierze pełniący służbę w ataszacie wojskowym, jeżeli ze względu na zajmowane stanowisko przysługuje im status dyplomatyczny.

Służbowe stopnie dyplomatyczne attachés wojskowym i ich zastępcom, ewentualnie innym żołnierzom ataszatu, nadaje na czas pełnienia służby w przedstawicielstwie, minister spraw zagranicznych na wniosek ministra obrony narodowej.

Wojskowi członkowie korpusu dyplomatycznego korzystają w kraju przyjmującym ze wszystkich przywilejów i immunitetów dyplomatycznych przewidzianych w przepisach prawa międzynarodowego oraz w miejscowych przepisach i zwyczajach. Zasady korzystania przez pracowników placówek z immunitetów i przywilejów w państwie urzędowania regulują odrębne przepisy.

Attaché wojskowy ściśle współpracuje z kierownikiem przedstawicielstwa, udzielając mu niezbędnej pomocy i rad we wszystkich kwestiach wojskowych i wojskowo-politycznych oraz informuje go w szczególności o:

⁹⁴ W Polsce, po przemianach ustrojowych w 1989 r. wprowadzono, wzorem innych państw, nazwę Attaché

- 1) politycznych aspektach kontaktów własnych i personelu ataszatu wojskowego z przedstawicielami państwa przyjmującego oraz pracownikami innych przedstawicielstw;
- 2) otrzymywanych wytycznych w odniesieniu do politycznych aspektów działalności ataszatu wojskowego;
- 3) ogólnej sytuacji wojskowej państwa przyjmującego;
- 4) programach obchodów świąt Wojska Polskiego, wizytach i kontaktach przedstawicieli resortów obrony obu państw;

Treść wystąpień attaché wojskowego lub personelu ataszatu wojskowego zawierających aspekty polityczne wymaga uzgodnienia z kierownikiem przedstawicielstwa.

Attaché wojskowy uzyskuje od kierownika przedstawicielstwa informacje o aktualnej sytuacji politycznej, gospodarczej, problematyce naukowo-technicznej państwa przyjmującego oraz bieżącą informację o zadaniach przedstawicielstwa.

Attaché wojskowy w miarę potrzeb i możliwości może brać udział w pracach różnych zespołów problemowych placówki.

Personel ataszatu wojskowego może wykonywać doraźne zadania wynikające z potrzeb przedstawicielstwa, jeżeli nie kolidują one z wykonywaniem obowiązków służbowych.

Wszelkie dłuższe (ponad 24 godz.) wyjazdy poza rejon przedstawicielstwa oraz sprawy zastępstwa na ten okres attaché wojskowy uzgadnia każdorazowo z szefem BAW i informuje o tym kierownika przedstawicielstwa.

2.2.3. Zadania i obowiązki attaché wojskowych

Zakres zadań, obowiązków i uprawnień attaché wojskowego wynika z posiadanego statusu dyplomatycznego, immunitetów dyplomatycznych oraz z zakresu ogólnych obowiązków i uprawnień pracowników służby dyplomatycznej.⁹⁵

Do zadań nie pokrywających się bezpośrednio z wymienionymi funkcjami należy współpraca z władzami wojskowymi państwa przyjmującego, a zwłaszcza utrzymywanie kontaktów z właściwymi ich organami, prowadzenie wstępnych uzgodnień umów o współpracy wojskowej, zakupu i sprzedaży broni oraz sprzętu wojskowego itp. Zadaniem dodatkowym jest czuwanie przez attaché wojskowego nad poszanowaniem przez państwo przyjmujące umów i porozumień ograniczających zbrojenia lub dotyczących rozbrojenia.

Podobny charakter mają zadania spełniane przez attaché wojskowego w okresie wojny lub konfliktu zbrojnego. Dotyczy to utrzymywania łączności z dowództwem państwa koalicyjnego, bądź też obserwowania w państwie

⁹⁵ Zasadnicze zadania, obowiązki i uprawnienia wynikają wprost z trzech podstawowych funkcji spełnianych przez attaché wojskowego (informacyjnej, reprezentacyjnej i doradczej). Sa to:

- prowadzenie działalności mającej na celu zacieśnienie przyjaznych stosunków oraz umacnianie współpracy między siłami zbrojnymi obu krajów;
- obserwowanie sytuacji wojskowo-politycznej;
- rozpoznawanie sił zbrojnych;
- obserwowanie współpracy militarnej państwa przyjmującego z innymi krajami;
- udzielanie władzom wojskowym państwa przyjmującego oficjalnych informacji o siłach zbrojnych własnego kraju;
- pośredniczenie w kontaktach pomiędzy władzami wojskowymi obu krajów;
- udział w imprezach wojskowych (ćwiczenia, pokazy, uroczystości, wizyty w jednostkach) na zaproszenie władz państwa przyjmującego;
- poznawanie państwa przyjmującego, jego historii, kultury, języka.

Por. Instrukcja pracy attachés i oficerów attachatów wojskowych, Warszawa 1993 s 10-12 oraz S. Dąbrowa: Status prawny attaché morskiego. *Przegląd Morski* 1964 z. 10 s. 59 i 60 i S. Sawicki: Prawo międzynarodowe publiczne. Wybrane zagadnienia. Dep. Szkol. I Doskonal. Zawod. MSW, Warszawa 1981, s 89 oraz Konwencja Wiedeńska z 1961 r. art. 3 ust.1 Działalność dyplomatyczna attaché wojskowego powinna uwzględniać całokształt uwarunkowań politycznych i prawnych związanych z realiami państwa przyjmującego i ustanowionymi stosunkami dyplomatycznymi Rzeczypospolitej Polskiej z tym państwem oraz z postanowieniami Konwencji Wiedeńskiej z dnia 18 kwietnia 1961 r. o stosunkach dyplomatycznych (Dz.U. 1965 r. Nr 37, poz. 232).

Działalność attachés określają ponadto zarządzenia ministrów obrony narodowej i spraw zagranicznych z dnia 14 lipca 1977r. w sprawie attachatów wojskowych przy polskich przedstawicielstwach dyplomatycznych. Działalność attaché wojskowego określają także zarządzenia, rozkazy, wytyczne i polecenia ministra obrony narodowej oraz szefa Biura Ataszatów Wojskowych.

neutralnym przestrzegania przez nie zasad neutralności. Jeśli attaché reprezentuje własne państwo - neutralne w państwie zaangażowanym w konflikt zbrojny, może być angażowany przez to państwo jako świadek naruszeń międzynarodowego prawa wojennego przez stronę przeciwną.

W zakresie podległości resortowej attaché wojskowy otrzymuje rozkazy, instrukcje i zadania od szefa Biura Ataszatów Wojskowych MON (BAW),⁹⁶ któremu składa meldunki, sprawozdania i informacje z realizacji zadań.

Do podstawowych zadań i obowiązków attachés wojskowych oraz podległych im pracowników należy:

1. Wykonywanie funkcji dyplomatycznych i protokolarnych związanych z reprezentowaniem ministra obrony narodowej i Sił Zbrojnych RP w państwie przyjmującym, w tym w szczególności:

a) pośredniczenie w oficjalnych kontaktach między Ministerstwem Obrony Narodowej RP a władzami państwa przyjmującego oraz między przedstawicielami sił zbrojnych obu krajów;

b) udział w organizowaniu i obsłudze wizyt najwyższych władz państwowych i przedstawicieli kierownictwa Ministerstwa Obrony Narodowej oraz Sił Zbrojnych RP, zgodnie z wytycznymi szefa BAW i przy ścisłym współdziałaniu z kierownikiem przedstawicielstwa dyplomatycznego;

⁹⁶ Do zadań tego biura należy:

1. Kierowanie działalnością wojskowych placówek dyplomatycznych RP za granicą.
 2. Organizowanie i zabezpieczanie kontaktów resortu Obrony Narodowej z wojskowymi placówkami państw obcych w RP.
 3. Organizowanie i znoszenie wojskowych placówek dyplomatycznych RP.
 4. Akredytacja stanu osobowego wojskowych placówek dyplomatycznych RP w krajach urzędowania oraz korpusu attachés wojskowych państw obcych w RP.
 5. Przygotowanie oficerów przewidzianych do wyjazdu za granicę na wojskowe placówki dyplomatyczne RP.
 6. Utrzymywanie stałych kontaktów z korpusem attachés wojskowych, organizowanie spotkań z kierownictwem ministerstwa Obrony Narodowej, wizyt i podróży informacyjnych.
 7. Zabezpieczanie oficjalnych wizyt zagranicznych kierownictwa ministerstwa Obrony Narodowej RP i szefa Sztabu Generalnego WP.
 8. Organizowanie i utrzymywanie kontaktów sił zbrojnych RP z zagranicą.
- Por. Instrukcja pracy attachés i oficerów attachatów wojskowych, Warszawa 1993

c) udział w imprezach wojskowych (uroczystości wojskowe, ćwiczenia, pokazy, podróże informacyjne, wystawy, konferencje itp.), na które zapraszają władze wojskowe lub państwowe kraju urzędowania;

d) działanie na rzecz budowy i rozwoju przyjaznych stosunków oraz współpracy państwa pobytu i jego sił zbrojnych z Rzeczypospolitą Polską i jej Siłami Zbrojnymi;

e) udział w procesie przygotowania i zawierania umów i porozumień wojskowych z siłami zbrojnymi kraju urzędowania oraz dotyczących wymiany licencji, technologii i produkcji zbrojeniowej;

f) informowanie, w niezbędnym zakresie, władz i organów wojskowych państwa przyjmującego oraz społeczeństwa o zasadach i kierunkach polskiej polityki obronnej i Siłach Zbrojnych RP;

g) poznawanie kraju przyjmującego, jego historii, kultury, języka, obyczajów i przepisów prawno-porządkowych;

h) wykonywanie innych zadań związanych z działalnością reprezentacyjną przedstawicielstwa lub na polecenie przełożonych;

i) uczestniczenie, na polecenie MON, w przedsięwzięciach dotyczących kontroli i nadzorowania procesów rozbrojeniowych oraz realizacji postanowień KBWE/OBWE w odniesieniu do aktywności wojskowej państw-członków tej Organizacji.

2. Poznawanie potencjału militarnego, założeń doktryny, zadań strategiczno-operacyjnych oraz polityki wojskowej państwa przyjmującego,⁹⁷ a w szczególności:

⁹⁷ Autor jugosłowiański Milan Zecevic, nie bacząc na normy prawa międzynarodowego, stwierdza, że attaché wojskowy, czy jak określa "diplomacja wojskowa" spełnia dwie podstawowe funkcje: pierwsza, pozytywna ma na celu rozwój współpracy i stosunków między armiami, druga zaś polega na zbieraniu informacji o siłach zbrojnych kraju urzędowania. M. Zecevic *Vojna, Diplomacija*, Belgrad 1990, s. 62-65.

Kryteria i praktyka "zbierania informacji" podlegają jednak przemianom. Np. mówiąc o weryfikacji danych o obcych siłach zbrojnych, dyslokacji jednostek i głównym uzbrojeniu - były szef Wojskowych Służb Informacyjnych WP gen. bryg. B. Izydorzyc stwierdził m.in. że obecnie wiele informacji podlega kontroli ze strony obserwatorów KBWE, dodając iż "Ponadto o niektóre interesujące nas sprawy mogą się już teraz zapytać wprost gospodarzy nasi attachés wojskowi. Jest ich 26 w głównych krajach, zwłaszcza europejskich" ("Rzeczpospolita" 11.12.1992). Następnie, według doniesień prasowych, gen. B. Izydorzyc, występując na posiedzeniu Komisji Obrony Sejmu RP miał stwierdzić, iż polski "wywiad wojskowy, podobnie jak cywilny,

a) poznawanie sił zbrojnych państwa przyjmującego, ich tradycji i charakteru, poziomu wyszkolenia bojowego, osiągnięć w dziedzinie techniki, organizacji i użycia wojsk oraz założeń strategiczno-operacyjnych;

b) rozpoznawanie rozwoju sytuacji wojskowo-politycznej i ekonomicznej państwa przyjmującego, głównych kierunków jego polityki zagranicznej, zakresu udziału w sojuszach wojskowych i powiązań gospodarczych dotyczących obronności oraz wynikających stąd konsekwencji dla jego stosunków z RP;

c) obserwowanie współpracy militarnej państwa przyjmującego oraz jego kooperacji w zakresie przemysłu zbrojeniowego i obrotu specjalnego z innymi państwami;

d) śledzenie zmian personalnych i funkcyjnych na wyższych stanowiskach wojskowych, politycznych i administracyjnych oraz ogólna znajomość życiorysów i charakterystyk wyższych dowódców wojskowych oraz kierownictwa cywilnego państwa przyjmującego;

e) obserwowanie przestrzegania przez państwo przyjmujące umów i porozumień o charakterze militarnym oraz dotyczących ograniczenia zbrojeń i budowy środków zaufania (np. informowanie o ruchach większych jednostek wojskowych i ćwiczeniach).

3. Prowadzenie pracy popularyzatorsko-informacyjnej dotyczącej historii i tradycji WP, a zwłaszcza:

a) współpraca z polskimi organizacjami kombatanckimi i aktywne działania na rzecz utrzymywania łączności z kombatantami w kraju urzędowania;

b) współdziałanie ze służbą konsularną w zakresie opieki nad miejscami pamięci narodowej i pomnikami chwały oręża polskiego znajdującymi się na terytorium państwa przyjmującego;

od ponad dwóch lat zajmuje się wyłącznie białym wywiadem tzn. zdobywaniem informacji wyłącznie z oficjalnych źródeł, takich jak : prasa, radio, telewizja itp. Dlatego od ponad roku polskie attachaty wojskowe za granicą oddzielone są od komórek wywiadowczych ("Gazeta Wyborcza" 12.12.1992).

c) inspirowanie wyjazdów i wizyt zagranicznych okrętów wojennych, pododdziałów wojskowych, wojskowych zespołów artystycznych, orkiestr wojskowych i innych zorganizowanych grup reprezentujących WP oraz sprawowanie nad nimi opieki.

4. Inne zadania to:

a) terminowe przesyłanie do BAW meldunków i sprawozdań dotyczących realizacji zadań oficjalno-reprezentacyjnych;

b) składanie ustnych i pisemnych meldunków o sytuacji w ataszacie i jego działalności podczas pobytów w kraju i podczas służbowego pobytu przełożonych w państwie przyjmującym;

c) udzielanie, w razie potrzeby, pomocy i opieki żołnierzom WP oraz członkom ich rodzin przebywającym na terytorium państwa przyjmującego, zgodnie z poleceniami szefa BAW;

d) opiekowanie się żołnierzami (pracownikami wojska) słuchaczami studiów, kursów lub stażów zagranicznych - według stosownych wytycznych.

Poza wymienionymi zadaniami attaché wojskowy i podległy mu personel wykonuje także inne zadania powierzone mu przez przełożonych.

5. Do kluczowych zadań AW zaliczyć należy więc: pośredniczenie w oficjalnych kontaktach między Ministerstwem Obrony Narodowej RP a władzami państwa przyjmującego oraz między przedstawicielami sił zbrojnych obu krajów, udział w procesie przygotowania i zawierania umów i porozumień wojskowych z siłami zbrojnymi kraju urzędowania oraz dotyczących wymiany licencji, technologii i produkcji zbrojeniowej, udział w procesie przygotowania i zawierania umów i porozumień wojskowych z siłami zbrojnymi kraju urzędowania oraz dotyczących wymiany licencji, technologii i produkcji zbrojeniowej, uczestniczenie, na polecenie MON, w przedsięwzięciach dotyczących kontroli i nadzorowania procesów rozbrojeniowych oraz realizacji postanowień KBWE/OBWE w odniesieniu do aktywności wojskowej państw-członków tej Organizacji,

rozpoznawanie rozwoju sytuacji wojskowo-politycznej i ekonomicznej państwa przyjmującego, głównych kierunków jego polityki zagranicznej, zakresu udziału w sojuszach wojskowych i powiązań gospodarczych dotyczących obronności oraz wynikających stąd konsekwencji dla jego stosunków z RP.

Codzienna praca attaché wojskowego to przeplatanie się elementów klasycznych działań dyplomatycznych i rozpoznania, obserwowania zmian w siłach zbrojnych, gromadzenia wiedzy i negocjowanie. Wobec władz państwa wysyłającego attaché wojskowy spełnia zarówno rolę informatora jak i eksperta w sprawach dotyczących współpracy bilateralnej między resortami obrony. Dla ambasadora jest on ekspertem i doradcą w zakresie ogólnych spraw obronnych oraz spraw dotyczących własnych sił zbrojnych i polityki bezpieczeństwa.

Attaché wojskowy jest obiektem zainteresowania i rozpoznania przez służby specjalne kraju przyjmującego. Jest bowiem dysponentem bardzo ważnych informacji i wiedzy.

Istotną rolę u boku attaché wojskowego pełni jego żona. Sprawuje opiekę nad mężem (ma ona nieco inny charakter niż we własnym kraju) i rodziną. Ułatwia kontakty, umiejętnie reprezentuje, organizuje przyjęcia, propaguje kulturę i sztukę własnego kraju.

2.2.4. Zakres odpowiedzialności attaché wojskowego

Attaché wojskowy w czasie pełnienia służby za granicą ponosi odpowiedzialność za:

- 1) ściśle przestrzeganie rozkazów, zarządzeń, instrukcji, wytycznych i poleceń przełożonych;
- 2) terminową realizację zadań służbowych przez podległy mu personel ataszatu;

3) stan moralny i dyscyplinę podległych mu żołnierzy i pracowników oraz dbałość o stałe podnoszenie poziomu wiedzy ogólnej i kwalifikacji specjalistycznych personelu attachatu wojskowego;

4) całokształt gospodarki materiałowej i finansowej ataszatu wojskowego oraz właściwe wykorzystywanie przyznanych środków finansowych;

5) treść korespondencji oraz zawartość przesyłek przekazywanych z ataszatu wojskowego do kraju technicznymi środkami łączności i dyplomatyczną pocztą kurierską;

6) treść wystąpień, wypowiedzi i oświadczeń składanych wobec przedstawicieli państwa przyjmującego, względnie wobec reprezentantów innych przedstawicielstw dyplomatycznych;⁹⁸

7) zabezpieczenie pomieszczeń i dokumentacji ataszatu wojskowego oraz należyta ochronę tajemnicy państwowej i służbowej zgodnie z właściwymi przepisami;

8) poszanowanie i przestrzeganie przepisów prawnych państwa przyjmującego w takim zakresie, w jakim nie narusza to jego przywilejów i immunitetów dyplomatycznych;

9) naprawienie wyrządzonej szkody, zwłaszcza poszkodowanej osobie (np. w następstwie spowodowanego wypadku drogowego); wymagane jest okazywanie zainteresowania losem pokrzywdzonego i wykazanie dobrej woli w ugodowym załatwieniu szkody, przez wykorzystanie posiadanego ubezpieczenia lub przez osobiste poniesienie konsekwencji finansowych.

⁹⁸ Rozdział 6, par. 26.6 „Instrukcji pracy attachés i oficerów attachatów wojskowych” obowiązującej od 1993 r. W części określającej „Zakres odpowiedzialności attaché wojskowego” stwierdza, że „attaché wojskowy jest obciążony odpowiedzialnością za treść wystąpień, wypowiedzi i oświadczeń składanych wobec przedstawicieli państwa przyjmującego, względnie wobec reprezentantów innych przedstawicielstw dyplomatycznych”. Z kolei w rozdziale 12 zatytułowanym „Zasady postępowania i zachowania się żołnierzy ataszatów wojskowych” w par. 41.2 wyraźnie formułuje że „Wszelkie wypowiedzi attaché wojskowego wobec władz miejscowych, przedstawicieli różnych środowisk i cudzoziemców na temat RP i innych państw powinny być zgodne z polską racją stanu. Nie mogą one odbiegać od oficjalnego stanowiska władz państwowych i kierownictwa Sił Zbrojnych RP.” Niby nic nowego a jednak ww. sformułowania można by uznać za „rewolucyjne”.

2. W przypadku ujawnienia przez władze kraju przyjmującego naruszenia przepisów (w tym i porządkowych) należy w razie żądania funkcjonariuszy policji (innych służb) wylegitymować się dokumentem dyplomatycznym (legitymacja MSZ państwa przyjmującego) i kategorycznie domagać się poszanowania swego statusu dyplomatycznego. Odmawiać jakiegokolwiek współpracy, włącznie z odmową zgody na przesłuchanie. Na wszelkie naruszenia przez funkcjonariuszy państwowych kraju przyjmującego statusu dyplomatycznego (np. zatrzymanie), należy stanowczo reagować tj. protestować i żądać umożliwienia nawiązania kontaktu z kierownikiem przedstawicielstwa lub konsulem RP, których należy powiadomić o zaistniałym zdarzeniu i prosić o pomoc. W przypadku gdy władze miejscowe zwrócą się do naszego przedstawicielstwa o informację w sprawie zaistniałego zdarzenia, po uprzednim uzgodnieniu z BAW i kierownikiem przedstawicielstwa - można udzielić wyjaśnień w formie pisemnego oświadczenia.

2.2.5. Uprawnienia attaché wojskowego.

1. W ramach pełnionej funkcji attaché wojskowy:

1) opiniuje i ocenia pracę podległych mu żołnierzy zawodowych i pracowników ataszatu;

2) udziela podległym żołnierzom zawodowym następujących wyróżnień lub kar dyscyplinarnych: pochwały, upomnienia, nagany; o udzielonych wyróżnieniach (karach) attaché przekazuje do BAW pisemny meldunek; w sprawie udzielenia innych wyróżnień lub kar attaché wojskowy występuje (drogą służbową) z wnioskiem do przełożonych.⁹⁹

3) korzysta ze środków łączności przedstawicielstwa i poczty dyplomatycznej MSZ w celu przesyłania korespondencji do BAW;

⁹⁹ Attaché wojskowy, ze względu na specyfikę służby za granicą nie ma możliwości spełnienia w pełni swojej władzy dyscyplinarnej wobec podwładnych. Pełną władzę dyscyplinarną w stosunku do wszystkich żołnierzy zawodowych ataszatów wojskowych mają odpowiednio wyżsi przełożeni: szef BAW (bezpośredni przełożony) i jego przełożeni oraz minister obrony narodowej.

4) dysponuje służbowymi środkami pieniężnymi i materiałowymi ataszatu w ramach obowiązujących przepisów;

5) korzysta ze wszystkich świadczeń ze strony MSZ przysługujących z racji zajmowanego stanowiska kierowniczego (samochód służbowy, odpowiednie urządzenie pomieszczenia służbowego i mieszkania, korzystanie z funduszu dyspozycyjnego itp.);

6) może przyjmować upominki (prezenty) od władz kraju urzędowania i attaché wojskowych innych państw o symbolicznej wartości (do 50 dolarów USA);

2. Uprawnienia attaché wojskowego do wynagrodzeń i innych świadczeń regulują odrębne przepisy.

3. Prawo do zachowania ciągłości zatrudnienia żony, w związku z wyjazdem męża za granicę, regulują przepisy ogólne obowiązujące w kraju. Żony i pełnoletnie dzieci pracowników ataszatu mogą podjąć zatrudnienie w przedstawicielstwie - po uzyskaniu zgody szefa BAW, dzieci - tylko na krótki okres (do trzech miesięcy).

2.2.6. Przynależność attachés wojskowych do stowarzyszeń (klubów)

1. Attachés wojskowi z racji pełnienia swych funkcji mają obowiązek należenia do zwyczajowych stowarzyszeń attachés wojskowych i uczestniczenia w imprezach przez nie organizowanych. Udział w stowarzyszeniach attaché wojskowy obowiązany jest wykorzystać do rozwijania kontaktów z przedstawicielami wojskowego korpusu dyplomatycznego.

Attaché wojskowy może należeć do jednego lub więcej stowarzyszeń organizowanych w ramach całości sił zbrojnych lub poszczególnych ich rodzajów, uwzględniając potrzeby i korzyści służbowe, jakie może dać uczestnictwo w takich stowarzyszeniach.

Zastępcy attachés wojskowych mogą należeć do stowarzyszeń attachés wojskowych lub oddzielnych stowarzyszeń organizowanych dla zastępców attachés wojskowych.

2. Zaleca się aby w tych państwach, w których istnieją oddzielne stowarzyszenia attachés wojskowych według rodzajów sił zbrojnych - attaché wojskowy należał do stowarzyszenia attachés sił lądowych, a jego zastępca (lub zastępcy) do pozostałych stowarzyszeń - sił powietrznych i morskich.

Koszty związane z przynależnością i działalnością stowarzyszenia attachés wojskowych (zastępców) pokrywa się z funduszy ataszatu wojskowego.

Attachés wojskowi i ich zastępcy mogą, za zgodą szefa BAW, należeć do innych zwyczajowych (wojskowych lub cywilnych) stowarzyszeń lub klubów zagranicznych.

2.2.7. Środki łączności i zabezpieczenie pomieszczeń

Attaché wojskowy utrzymuje łączność z BAW za pomocą: poczty dyplomatycznej (kurierskiej), łączności radiowej, dalekopisu, telefaksu, telefonu, poczty kapitańskiej.

Korespondencja między ataszatem wojskowym a BAW, prowadzona jest za pośrednictwem poczty dyplomatycznej. Należy ją sporządzać i przysyłać zgodnie z odrębnymi przepisami MSZ i MON. Za przygotowanie poczty dyplomatycznej odpowiedzialny jest attaché wojskowy.

Szyfrogramy przesyła się drogą radiową za pośrednictwem szyfranta przedstawicielstwa. Szyfrogramy, pisane zwięźle, powinny dotyczyć spraw pilnych i niejawnych. Treść szyfrogramów wysyłanych do BAW nie podlega kontroli przedstawicielstwa.

Dalekopisem lub telefaksem standardowym przesyła się do BAW informacje w formie "clarisów" i "faxów". Nie mogą one zawierać treści niejawnych, jak również własnych opinii i ocen.

Łączność telefoniczna służy do rozmów oficjalnych i może dotyczyć wyłącznie spraw administracyjnych, organizacyjnych i protokolarnych. Rozmowy telefoniczne nie mogą zawierać informacji niejawnych.

Do przesyłania korespondencji pocztą kapitańską mogą być wykorzystywani tylko kapitanowie Polskich Linii Lotniczych LOT i dowódcy polskich samolotów specjalnych. Zabrania się przesyłania korespondencji do BAW przez obce statki powietrzne. Przesyłka może być wysyłana pocztą kapitańską tylko po uprzednim uzgodnieniu z szefem BAW, przy czym należy jednoznacznie określić miejsce jej odbioru (MSZ lub port lotniczy).

Attaché wojskowy z racji szczególnych uwarunkowań jego roli, usytuowania i podległości służbowej znajduje się w szczególnej sytuacji, znacznie trudniejszej i bardziej więc skomplikowanej niż pozostali pracownicy dyplomatyczni.

2.2.8. Przestrzeganie przepisów, korzystanie z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych

Pracownicy ambasady zobowiązani są do przestrzegania prawa polskiego oraz prawa i zwyczajów państwa urzędowania.

Pracownicy dyplomatyczni oraz członkowie personelu administracyjno-technicznego ambasady korzystają z przysługujących im przywilejów i immunitetów dyplomatycznych zgodnie z prawem międzynarodowym oraz prawem i zwyczajami państwa przyjmującego.

1. Do najważniejszych przywilejów attaché wojskowego należy nietykalność osobista.¹⁰⁰ Zgodnie z art. 29 Konwencji Wiedeńskiej z 1961 r. przywilej ten oznacza, że osoba dyplomaty wojskowego jest nietykalna, tzn. nie podlega aresztowaniu bądź zatrzymaniu w jakiegokolwiek formie. Władze państwa

¹⁰⁰ Zapewnienie nietykalności osobistej nakłada na państwo przyjmujące dwa rodzaje obowiązków. Po pierwsze - organy tego państwa nie mogą wobec przedstawiciela dyplomatycznego stosować przymusu w jakiegokolwiek formie, naruszać jego bezpieczeństwa lub swobody osobistej oraz nie mogą podejmować niczego, co stanowiłoby naruszenie godności lub obrazę przedstawiciela dyplomatycznego. Po drugie - organy państwa przyjmującego obowiązane są zapewnić przedstawicielom dyplomatycznym należną ochronę osobistą.

Szerzej w: W. Góralczyk, op. cit. s. 278 i nast. oraz F. Przetacznik: Nietykalność osobista przedstawiciela dyplomatycznego, Warszawa 1970 oraz w: Guide Pratique du Corps Diplomatique et Consulaire 1987/88 s. 36 i nast., a także w: Regulamin Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rozdział 4 § 33 Protokół dyplomatyczny (PD), Warszawa 1977, s. 68

przyjmującego są zobowiązane traktować attaché wojskowego z należyтым szacunkiem i podejmować odpowiednie kroki zapobiegające wszelkim zamachom na jego osobę, wolność lub godność.

Na przykład Służba Protokołu Dyplomatycznego francuskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych odpowiedzialna jest za dostarczenie każdemu dyplomacie przybyłemu na teren Francji stosownych dokumentów zezwalających na oficjalne wypełnianie swoich obowiązków, zgodnie z przyznaną rangą. Informuje ponadto zagranicznych dyplomatów o ich statusie, przywilejach i immunitetach.¹⁰¹ Wydział Przywilejów i Immunitetów Dyplomatycznych, w odpowiedzi na notę ambasady skierowaną do Służby Protokołu Dyplomatycznego, wystawia jedyny, oficjalny dokument identyfikacyjny, uznający jego posiadacza jako dyplomatę na terenie Francji - kartę dyplomatyczną (zał.nr 1)¹⁰² Podobnie członkowie organizacji międzynarodowych otrzymują karty identyfikacyjne zgodnie z przyznanym statusem (zał nr 2), a także pracownicy korpusu konsularnego (zał nr 3).

Z racji nietykalności osobistej dyplomatów na władzach państwa pobytu ciążą następujące obowiązki:

- powinny powstrzymać się od naruszenia tej nietykalności, wydając odpowiednie instrukcje i podejmując odpowiednie kroki w celu zapobieżenia zatrzymania bądź aresztowania przez władze attaché wojskowego;

- są zobowiązane nie dopuścić do naruszenia nietykalności osobistej dyplomaty wojskowego w granicach swego terytorium przez osoby fizyczne, będącego bądź jego obywatelami, bądź cudzoziemcami;

- powinny ukarać osoby naruszające nietykalność osobistą attaché wojskowego;

¹⁰¹ Por. Guide Pratique... op.cit. s. 36 oraz własne doświadczenia z pobytu na placówce dyplomatycznej we Francji w latach 1985 - 1987.

¹⁰² Należy podkreślić, iż paszport dyplomatyczny, wystawiony przez władze państwa wysyłającego, stanowi tylko podstawę do przejazdu do kraju urzędowania, a wraz z notą ambasady skierowaną do MSZ - podstawę do wydania karty dyplomatycznej i uznania jej posiadacza za dyplomatę na terenie Francji.

Por. D. Vidal, Guide Pratique du Corps Diplomatique et Consulaire, Paris 1988. s. 38.- 40, a także własne doświadczenia z pobytu i pracy w Ataszacie Wojskowym przy Ambasadzie Polski w Paryżu.

Przywilej nietykalności osobistej może w wyjątkowych okolicznościach doznać pewnych ograniczeń. Chodzi tu głównie o obronę konieczną oraz o środki mające na celu przeszkodzenie w popełnieniu przestępstwa. Na przykład wówczas gdy attaché wojskowy postępuje nieostrożnie i doprowadza do sytuacji, w której zapewnienie mu niezbędnej ochrony jest utrudnione - bowiem wystawia się na niebezpieczeństwo, biorąc udział w bójce bądź manifestacji, znajduje się w sytuacji, w której w grę wchodzi stan obrony koniecznej, czy też groźba użycia broni. W takiej sytuacji władze państwa pobytu mogą attaché wojskowego zatrzymać lub obezwładnić. Interwencja powinna być jednak przeprowadzona taktownie i z należytą kurtuazją, nie powinna wykraczać poza minimalne środki niezbędne do osiągnięcia celu. Jest to jednak rzadko stosowany wyjątek od integralnej nietykalności osobistej attaché wojskowego, korzystającego z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych.

O przypadku zatrzymania dyplomaty wojskowego należy powiadomić szefa misji dyplomatycznej oraz umożliwić mu nawiązanie kontaktu z osobą zatrzymaną.

Z przywileju nietykalności korzystają także członkowie rodziny attaché wojskowego pozostający z nim we wspólnocie domowej¹⁰³, pod warunkiem, że nie są obywatelami państwa przyjmującego (art. 37).

2. Dyplomata wojskowy korzysta także z immunitetu jurysdykcyjnego,¹⁰⁴ tj. nie podlega on jurysdykcji sądów państwa przyjmującego w sprawach karnych,

¹⁰³ Ze względu na różne systemy prawne, konwencja wiedeńska bliżej nie określa pojęcia rodziny. Rozbieżność stanowisk i różna praktyka państw w tym zakresie sprawiły, że jako kryterium przyjęto stan faktyczny wspólnego pożycia członków rodziny "we wspólnocie domowej" (w tym samym domostwie), a nie stosunek pokrewieństwa.

Np. rozporządzenie Rady Ministrów RP z 2 kwietnia 1991 r. mówiąc o członkach rodziny osób uprawnionych do otrzymania paszportu dyplomatycznego, stwierdza, iż są nimi małżonek oraz dzieci, jeżeli pozostają z nimi we wspólnocie domowej i towarzyszą im w wyjeździe za granicę, dodając, iż "przez dziecko rozumie się dziecko własne, pasierba, dziecko przysposobione lub dziecko obce, wzięte na utrzymanie i wychowanie w ramach rodziny zastępczej, które nie przekroczyło 25 lat życia". Dz.U. nr 29, poz. 125 z 8 kwietnia 1991 r.

¹⁰⁴ Przedstawiciel dyplomatyczny korzysta w państwie przyjmującym z immunitetu jurysdykcyjnego w sprawach karnych, cywilnych i administracyjnych. Najbardziej pełny jest immunitet w sprawach karnych. Art. 31 konwencji wiedeńskiej nie przewiduje od niego żadnych wyjątków. Oznacza to, że sąd orzekający w sprawach karnych w razie ustalenia, że sprawa dotyczy osoby korzystającej z immunitetów dyplomatycznych, z urzędu musi stwierdzić swoją niewłaściwość i postępowanie umorzyć. Immunitet ten obowiązuje wszelkie stadia postępowania, a więc również postępowanie przygotowawcze.

cywilnych i administracyjnych. Immunitet jurysdykcyjny w sprawach karnych rozciąga się na całą działalność, a więc nie tylko służbową, ale i prywatną, attaché wojskowego. Konwencja wiedeńska, w przeciwieństwie do immunitetu w sprawach cywilnych, nie wprowadza do immunitetu w sprawach karnych żadnego ograniczenia (art.31). Z immunitetu jurysdykcyjnego w sprawach karnych oprócz dyplomaty wojskowego korzystają także członkowie jego rodziny pozostający z nim we wspólnocie domowej, jeżeli nie są obywatelami państwa przyjmującego (art.37). Attaché wojskowy nie podlega więc orzecznictwu sądów państwa przyjmującego i nie można wobec niego stosować sankcji karnych przewidzianych w ustawodawstwie karnym tego państwa. Nie może być on pozywany w sprawach karnych przed sądy państwa przyjmującego i nie można przeciwko niemu wszcząć postępowania sądowego. Immunitet ten wyłącza więc całkowicie właściwość sądów karnych i organów ścigania państwa pobytu, które nie mogą ani przesłuchiwać dyplomaty wojskowego, ani zatrzymać, czy przeprowadzić przeszukania osobistego. W przypadku popełnienia przez attaché wojskowego, korzystającego z immunitetu jurysdykcyjnego, przestępstwa na terytorium państwa przyjmującego, władze tego państwa po przeprowadzeniu postępowania przygotowawczego i zebraniu dowodów, mogą zawiadomić o tym fakcie, za pośrednictwem swego ministra spraw zagranicznych, rząd państwa wysyłającego i zażądać bądź odwołania dyplomaty wojskowego, bądź zadośćuczynienia i odwołania. W razie odmowy władze państwa pobytu mogą zastosować wobec attaché wojskowego środki przewidziane prawem, a więc ogłosić go za *persona non grata*¹⁰⁵ lub osobę niepożądaną, mogą go

Szrzej w: W. Góralczyk op. cit. s. 278 i nast. , J. Sutor : Prawo dyplomatyczne i konsularne wyd. IV, Warszawa 1993 s.316 i nast. oraz F. Przetacznik: Immunitet jurysdykcji przedstawiciela dyplomatycznego w świetle konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych, Nowe Prawo, nr 7 - 8 z 1965.

105 Zatrzymanie dyplomaty na gorącym uczynku i zdobycie materiałów świadczących o prowadzeniu przez niego działalności wywiadowczej może spowodować uznanie go za *persona non grata*. Państwo przyjmujące może uznać każdego członka misji dyplomatycznej za *persona non grata* bez obowiązku podania motywów tej decyzji (art. 9 konwencji wiedeńskiej). Jest to równoznaczne z obowiązkiem opuszczenia terytorium państwa przyjmującego w terminie i na warunkach przez nie wskazanych. Naruszenia natomiast przywilejów dyplomatycznych pociąga za sobą odpowiedzialność państwa z tytułu deliktu międzynarodowego. Decyzja o zatrzymaniu osoby, która podejrzewamy, że może być dyplomata, powinna być jednak poprzedzona analizą

bojkotować przez nie utrzymywanie z nim stosunków bądź zawiadomić, że od ściśle określonego terminu ("rozsądny termin")¹⁰⁶ będzie on traktowany jako osoba prywatna¹⁰⁷.

Immunitet jurysdykcyjny w sprawach cywilnych oznacza, że osoba z niego korzystająca, a więc attaché wojskowy, nie podlega jurysdykcji sądów państwa przyjmującego w sprawach cywilnych. Na podstawie Konwencji Wiedeńskiej z 1961 r. korzystają także z niego członkowie rodziny dyplomaty wojskowego pozostający z nim we wspólnocie domowej, pod warunkiem, że nie są obywatelami państwa przyjmującego (art. 37). Podobnie stanowi kodeks postępowania cywilnego z 1964 r.

Wyłączenie właściwości sądów cywilnych odnosi się w zasadzie do wszelkich spraw, w których attaché wojskowy mógłby być stroną zarówno z tytułu działalności urzędowej, jak i prywatnej.

Konwencja wiedeńska, kierując się zasadą teorii funkcji, wprowadziła do immunitetu jurysdykcyjnego w sprawach cywilnych trzy wyjątki, które ograniczają jego zakres przedmiotowy. Immunitet ten nie ma zastosowania, gdy sprawa dotyczy:

- powództwa z zakresu prawa rzeczowego dotyczącego prywatnego mienia nieruchomości, położonego na terytorium państwa przyjmującego, chyba że osoba korzystająca z immunitetu (attaché wojskowy) posiada je w imieniu państwa wysyłającego dla celów misji dyplomatycznej;

wszelkich uwarunkowań i ewentualnych skutków, a jej podjęcie powinno być zarezerwowane dla wysokiego szczebla decyzyjnego, ze względu m.in. na implikacje międzynarodowe.

Por. S. Hoc: Szpieczy z ambasad w: W dyplomatycznym kamuflażu, Rzeczpospolita z dn. 25.02.1998 s. 18 i nast.

¹⁰⁶ Za "rozsądny termin" uważa się w praktyce czas potrzebny do załatwienia spraw związanych z wyjazdem, a także m.in. czas oczekiwania na połączenie lotnicze lub statek morski, a za "wyznaczony" - minimum 24 lub 48 godzin i więcej.

¹⁰⁷ Tzw. "dismissal", czyli ogłoszenie dyplomaty osobą prywatną. W praktyce zwyczajowej przypomina się dyplomacie, który został ogłoszony persona non grata, a przedłuża swój pobyt poza wyznaczony termin, iż może mu grozić "dismissal" - czyli pozbawienie go statusu dyplomatycznego, a więc głównie przywilejów i immunitetów.

Szerzej w: J. Sutor op. cit. 119 oraz W. Góralczyk op. cit. s. 281 i E. Pietkiewicz: Protokół dyplomatyczny, op.cit. Warszawa 1990 s. 58

- powództwa z zakresu spadkobrania, w którym przedstawiciel dyplomatyczny (attaché wojskowy) występuje jako wykonawca testamentu, administrator, spadkobierca lub zapisobiorca w charakterze osoby prywatnej, a nie w imieniu państwa wysyłającego;

- wszelkiego rodzaju działalności zawodowej lub handlowej wykonywanej przez przedstawiciela dyplomatycznego (attaché wojskowy) w państwie przyjmującym, poza funkcjami urzędowymi.

3. Immunitet jurysdykcyjny w sprawach administracyjnych przewidziany w art. 31 Konwencji Wiedeńskiej oznacza, że osoba z niego korzystająca, a więc i attaché wojskowy, nie podlega sądownictwu administracyjnemu państwa pobytu; wyklucza to również możliwość podejmowania przez władze miejscowe jakichkolwiek środków i akcji przeciwko osobie korzystającej z tego immunitetu. Z przywileju tego korzystają także członkowie rodziny attaché wojskowego pozostający z nim we wspólnocie domowej.

W praktyce immunitet jurysdykcyjny w sprawach administracyjnych polega na tym, że w przypadku naruszenia przepisów administracyjnych państwa pobytu przez attaché wojskowego władze miejscowe (np. policja) nie mogą stosować wobec niego środków represyjnych (nie mogą np. ukarać mandatem, sprawdzić czy dyplomata wojskowy nie nadużywał alkoholu)¹⁰⁸.

W przypadku nieprzestrzegania przez attaché wojskowego prawa państwa pobytu istnieje możliwość interwencji na drodze dyplomatycznej oraz zastosowania

¹⁰⁸ Np. w Polsce policjanci nie mogą zatrzymywać, ani też dokonywać kontroli osobistych i przeglądania zawartości bagaży członków personelu przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych oraz innych osób korzystających z immunitetów dyplomatycznych i konsularnych. Przepis ten nie dotyczy działań wynikających z obrony koniecznej lub stanu wyższej konieczności. O podjęciu tego rodzaju działań policja zobowiązana jest do niezwłocznego powiadomienia właściwego przedstawiciela dyplomatycznego lub urzędu konsularnego oraz ministerstwa spraw zagranicznych. Por. Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 września 1990 r. w sprawie trybu legitymowania, zatrzymywania osób, dokonywania kontroli osobistej oraz przeglądania bagaży i sprawdzania ładunku przez policjantów, Dz.U. z 12 października 1990 r., nr 70 poz. 409.

procedury, o której już wspomniano, łącznie z żądaniem odwołania, bądź nawet wydaleniem dyplomaty z państwa przyjmującego¹⁰⁹.

Immunitet jurysdykcyjny w sprawach karnych, cywilnych i administracyjnych istnieje w interesie państwa wysyłającego. Zainteresowane państwo może więc wtedy, gdy nie będzie to naruszało jego interesów, zrzec się korzyści płynących z immunitetu i wyrazić zgodę w konkretnej sprawie na jurysdykcję państwa przyjmującego. Konwencja Wiedeńska w art. 32 stanowi, że państwo wysyłające może zrzec się immunitetu jurysdykcyjnego attaché wojskowego. Zrzeczenie się powinno być zawsze wyraźne. Jeżeli dyplomata wojskowy wszczyna postępowanie cywilne przed sądem państwa pobytu, nie będzie już mógł powoływać się na immunitet jurysdykcyjny w stosunku do powództw wzajemnych bezpośrednio związanych z powództwem głównym. Zrzeczenie się immunitetu jurysdykcyjnego w postępowaniu cywilnym lub administracyjnym nie jest uważane za domniemane zrzeczenie się immunitetu w stosunku do wykonania wyroku i wymaga oddzielnego zrzeczenia się.

Z powyższego wynika, że nie rodzi skutków prawnych zrzeczenie się tylko osoby korzystającej z tego immunitetu, lecz musi być ono wyrażone przede wszystkim przez samo państwo wysyłające, a ściślej rzecz biorąc przez szefa misji dyplomatycznej. Jedynie więc władze państwa wysyłającego mogą wyrazić zgodę na poddanie attaché wojskowego jurysdykcji państwa pobytu.

¹⁰⁹ Ekspulsja czyli wydalenie, to ostateczny środek, jaki czasami państwo przyjmujące podejmuje wobec przedstawiciela dyplomatycznego. Może się ono uciekać do takiego drastycznego kroku, jednakże w zasadzie tylko wówczas, gdy przewidziane w konwencji wiedeńskiej z 1961 r. środki zawiodły, tzn. gdy obcy przedstawiciel dyplomatyczny ogłoszony za *persona non grata* sam nie opuści terytorium państwa przyjmującego w wyznaczonym terminie. W takim przypadku może on być ewentualnie odstawiony do granicy, wyjątkowo siłą i pod eskortą policyjną. Również w takich sytuacjach wobec ekspulsowanego dyplomaty powinny być zachowane w miarę możliwości względy kurtuazji. Zastosowanie ekspulsji mogą usprawiedliwiać jedynie bardzo poważne i nagłe przypadki, szczególnie takie, jak bezpośrednie zagrożenie bezpieczeństwa państwa i jaskrawy przykład mieszania się do spraw wewnętrznych. Jednakże i w takich przypadkach powinien być wyznaczony minimalny termin umożliwiający opuszczenie przez daną osobę terytorium państwa przyjmującego.

Szerzej w: J. Sutor op. cit. s. 119 i nast.

Zrzeczenie się immunitetu musi być - jak już wspomniano - wyraźne, czyli złożone na piśmie lub w formie oświadczenia przed sądem. Akt zrzeczenia ma charakter ostateczny, nie może więc być cofnięty w toku procesu i obejmuje wszystkie jego stadia.

4. Attaché wojskowy korzysta także z immunitetu egzekucyjnego. Polega on na wyłączeniu jego osoby lub mienia spod zastosowania przymusu w zakresie wykonania wyroku sądowego lub decyzji organu administracyjnego. Immunitet egzekucyjny dyplomaty wojskowego jest logicznym skutkiem jego przywileju nietykalności osobistej i wiąże się z nietykalnością jego majątku. Jak stanowi Konwencja Wiedeńska attaché wojskowy korzysta z immunitetu egzekucyjnego nie dla osobistych korzyści, lecz dla zabezpieczenia skutecznego wykonywania funkcji dyplomatycznej. Z tego też powodu mienie służące do tego celu nie może być przedmiotem żadnego zajęcia sądowego bądź administracyjnego¹¹⁰. Reguła ta jest wyrażona w art. 31 par. 3 Konwencji Wiedeńskiej. Stanowi on, że w stosunku m.in. do attaché wojskowego nie mogą być podjęte żadne środki egzekucyjne.

Określone przypadki dopuszczające możliwość egzekucji przeciwko attaché wojskowemu stanowią tylko wyjątki od zasady, zgodnie z którą przysługuje mu immunitet egzekucyjny. W tej sytuacji zastosowanie środków przymusu dla wykonania wyroku sądowego wydanego przeciwko dyplomacie wojskowemu może nastąpić tylko wówczas gdy nastąpiło zrzeczenie się immunitetu egzekucyjnego. Możliwość taką przewidziano art. 32 par. 4 Konwencji Wiedeńskiej zgodnie z obowiązującą w prawie międzynarodowym zasadą, że zrzeczenie się immunitetu jurysdykcyjnego w postępowaniu cywilnym lub administracyjnym nie oznacza

¹¹⁰ Jeśli chodzi o bagaż członka personelu dyplomatycznego misji, to należy brać pod uwagę fakt, że w wielu państwach zachodnich art. 36, par. 2 konwencji wiedeńskiej z 1961 r. dopuszczający w określonych okolicznościach rewizję bagażu osobistego dyplomaty - interpretuje się w praktyce rozszerzająco, w kontekście prewencji antyterrorystycznej. Otóż w tych państwach bagaż osobisty dyplomaty (jednakże nie "waliza dyplomatyczna" czyli poczta dyplomatyczna sensu stricto, korzystająca z całkowitej nietykalności) poddawany jest zazwyczaj kontroli elektronicznej na lotniskowych przejściach granicznych, zwłaszcza pod kątem wykrywania przedmiotów metalowych. Szerzej w: J. Sutor op. cit. s. 147 i nast.

zrzeczenia się immunitetu w stosunku do wykonania wyroku, co wymaga oddzielnego zrzeczenia się.

Na uwagę zasługuje problem określenia, z jakiego mienia należącego do attaché wojskowego może być dopuszczona egzekucja. Postanowienia Konwencji Wiedeńskiej (art. 32 par. 4) nie są w tej kwestii precyzyjne. Można jednakże sformułować wniosek, że przyjęła ona zasadę, iż w przypadku zrzeczenia się immunitetu egzekucyjnego dopuszczalna jest egzekucja z całego mienia osobistego attaché wojskowego, ale pod warunkiem, że podjęte środki egzekucyjne nie naruszają nietykalności osobistej dyplomaty wojskowego lub nietykalności jego prywatnego mieszkania. W przeciwnym razie ograniczenia takie w formie wyjątków zostałyby w konwencji wyraźnie określone.

W praktyce, w przypadku zrzeczenia się immunitetu egzekucyjnego, możliwość dochodzenia wykonania wyroku sądowego wobec attaché wojskowego jest stosunkowo ograniczona, ponieważ wolno dokonywać egzekucji tylko z jego mienia prywatnego, służącego do prywatnego użytku.

5. Konwencja Wiedeńska stanowi, że attaché wojskowy nie jest obowiązany do składania zeznań w charakterze świadka¹¹¹ (art.31, ust.2). Odnosi się to zarówno do spraw karnych, jak też cywilnych i administracyjnych. Jeżeli wyniknie bezwzględna konieczność uzyskania zeznań w konkretnej sprawie organ ścigania może prosić o pośrednictwo ministra spraw zagranicznych, który z kolei może zaproponować dyplomacie złożenie zeznań we własnym mieszkaniu na ręce delegowanego pracownika ministerstwa spraw zagranicznych. Jednakże attaché wojskowy może odmówić złożenia zeznań nawet w tej formie. Wówczas pozostaje jedynie droga dyplomatyczna i prośba o przesłuchanie przez właściwy sąd państwa wysyłającego.

Attaché wojskowy może złożyć zeznania dobrowolnie. Powinien to uczynić w interesie wymiaru sprawiedliwości w każdej sytuacji, gdy nie jest to sprzeczne

¹¹¹ Szerzej w: W. Góralczyk op. cit. s 280 oraz w: J. Sutor: Prawo dyplomatyczne i konsularne op. cit. s. 319

z interesami państwa wysyłającego bądź też nie przeszkadza w normalnym wykonywaniu funkcji dyplomatycznych.

Nie wyrażenie zgody na przesłuchanie w charakterze świadka może w praktyce spowodować przykre następstwa. W 1986 r. sąd brytyjski, w związku ze sprawą o usiłowanie zamachu terrorystycznego na samolot izraelskich linii lotniczych, zwrócił się do ambasadora Syrii w Londynie o wyrażenie zgody na przesłuchanie jako świadków trzech attachés ambasady. Ponieważ zgoda nie została wyrażona, władze brytyjskie nakazały tym dyplomatom opuszczenie kraju, mimo że zgodnie z Konwencją Wiedeńską korzystali oni z prawa odmowy zeznań w charakterze świadka.¹¹²

Przysługujące dyplomacie wojskowemu prawo żądania odroczenia rozprawy sądowej, przyjęcia zeznań w pomieszczeniach misji dyplomatycznej lub złożenia ich na piśmie służy bez wątpienia interesom swobodnego wykonywania funkcji dyplomatycznych. A ponadto ma na celu umożliwienie dyplomacie wojskowemu porozumienie się z władzami państwa wysyłającego odnośnie stanowiska jakie powinien zająć w określonej sprawie. Powszechnie przyjęte formy postępowania stanowią jedynie pewien zakres kurtuazji, jaki należy zachować wobec oficjalnego przedstawiciela obcego państwa.

6. Na podstawie art. 34 Konwencji Wiedeńskiej attaché wojskowy jest zwolniony od wszelkich opłat i podatków osobistych oraz rzeczowych, regionalnych, komunalnych, z wyjątkiem:

- podatków pośrednich, które zazwyczaj są wliczane w cenę towaru lub usługi;

- opłat i podatków dotyczących prywatnego mienia nieruchomego położonego na terytorium państwa przyjmującego, chyba że posiada on je w imieniu państwa wysyłającego dla celów misji dyplomatycznych;

- należności spadkowych pobieranych przez państwo przyjmujące;

- opłat i podatków dotyczących prywatnego dochodu mającego swe źródło w państwie przyjmującym;
- opłat i podatków należnych z tytułu świadczonych usług przez dyplomatę wojskowego;
- należności rejestracyjnych, sądowych, hipotecznych oraz stemplowych dotyczących mienia nieruchomości należącego do attaché wojskowego.

Zwolnienie od podatków i innych obciążeń dotyczy także opłat i należności pobieranych przez misję dyplomatyczną za wykonywane przez nią czynności urzędowe.

Należy podkreślić, że z przywileju podatkowego korzystają także członkowie rodzin attaché wojskowego pozostający z nim we wspólnocie domowej, jeżeli nie są obywatelami państwa przyjmującego.

Attaché wojskowy oraz członkowie jego rodziny korzystają ze zwolnienia od opłat celnych, podatków i innych pokrewnych należności, z wyjątkiem opłat za składowanie, przewóz i podobne usługi, w odniesieniu do wszelkich przedmiotów przeznaczonych do osobistego użytku, łącznie z przedmiotami przewożonymi do państwa przyjmującego w związku z objęciem stanowiska i koniecznością zamieszkania w miejscu siedziby misji dyplomatycznej.¹¹³ Zwolnienie obejmuje również opłaty wywozowe od przedmiotów osobistego i domowego użytku, zabranych przez attaché wojskowego i członków jego rodziny, opuszczających państwo przyjmujące po wygaśnięciu misji. Jednakże przywilej nie uchyla

¹¹² Por. S. Sawicki: *Attaché wojskowy*, rozdział: *Przywileje i immunitety attaché wojskowego*, Wrocław 1989 s.449.

¹¹³ Przedstawiciel dyplomatyczny korzysta także z immunitetu podatkowego i celnego. Zgodnie a art. 34 konwencji wiedeńskiej jest on zwolniony od wszelkich opłat i podatków, osobistych i rzeczowych, zarówno państwowych, jak regionalnych i komunalnych, z pewnymi wyjątkami, które obejmują m. in. podatki pośrednie, wliczane w ceny towarów lub usług. Jest on także zwolniony od opłat celnych od przedmiotów przeznaczonych do osobistego użytku. Osobisty bagaż przedstawiciela dyplomatycznego jest w zasadzie zwolniony od rewizji, chyba że istnieje podejrzenie, że zawiera on przedmioty nie podlegające zwolnieniu celnemu, bądź przedmioty których wwóz lub wywóz jest zabroniony przez ustawodawstwo państwa przyjmującego.

Szerzej w: W. Góralczyk op. cit. s. 280 i nast. oraz własne doświadczenia podczas wyjazdu do Francji przed rozpoczęciem misji i powrotu do Polski po jej zakończeniu.

wprowadzonych przez państwo pobytu ogólnych zakazów wywozu, które dotyczą zwłaszcza wywozu bez zezwolenia dzieł sztuki (art. 36, par.1).

7. Attaché wojskowy korzysta także ze zwolnienia od rewizji celnej. Odnośnie tej kwestii Konwencja Wiedeńska stanowi, że bagaż osobisty dyplomaty wojskowego jest zwolniony od rewizji. Jednakże rewizja jest dopuszczalna, jeżeli istnieją poważne podstawy do przypuszczenia, że bagaż ten zawiera przedmioty, które nie są zwolnione od opłat celnych, bądź przedmioty, których wwóz lub wywóz jest zabroniony przez ustawodawstwo państwa przyjmującego (np. dzieła sztuki, przedmioty kontrabandy, broń, narkotyki) lub podlega przepisom tego państwa dotyczącym kwarantanny. W takich przypadkach rewizja powinna być przeprowadzona jedynie w obecności dyplomaty wojskowego lub osoby przez niego upoważnionej (art.36, par.2). Jednakże przypadki przeprowadzenia rewizji bagażu osobistego są bardzo rzadkie. Spotykają się one bowiem z negatywną reakcją państwa wysyłającego, które "rewanżuje" się w taki sam sposób w stosunku do dyplomaty państwa przyjmującego.

8. Dyplomata wojskowy nie podlega w zakresie usług świadczonych na rzecz państwa wysyłającego przepisom o ubezpieczeniach społecznych obowiązujących w państwie przyjmującym. Zwolnienie to także obejmuje osoby pozostające wyłącznie w służbie prywatnej attaché wojskowego, pod warunkiem, że:

- nie są obywatelami państwa przyjmującego ani nie posiadają tam stałego miejsca zamieszkania;

- objęte są przepisami o ubezpieczeniach społecznych które obowiązują w państwie wysyłającym lub w państwie trzecim, w którym mają stałe miejsce zamieszkania (art. 33, par. 2).

Zwolnienia od ubezpieczeń społecznych nie wykluczają dobrowolnego uczestnictwa dyplomaty wojskowego w systemie ubezpieczeń społecznych państwa pobytu. Jednakże pod warunkiem, że takie uczestnictwo jest dozwolone przez to państwo (art. 33 par. 4).

9. Attaché wojskowy jest także zwolniony ze wszystkich osobistych świadczeń z różnych służb publicznych oraz od obciążeń wojskowych - rewizji, danin i zakwaterowania - a także od wszelkich świadczeń przymusowych. Korzysta także z przywileju zwolnienia go od wszelkich obowiązków przewidzianych w ustawodawstwie państwa przyjmującego w odniesieniu do rejestracji cudzoziemców oraz zezwoleń na zamieszkanie i na pracę.

2.2.9. Przywileje i immunitety pomieszczeń ataszatu wojskowego

Podstawowym przywilejem pomieszczeń ataszatu wojskowego jest ich nietykalność.¹¹⁴ Pomieszczenia te stanowią integralną część siedziby misji dyplomatycznej, korzystają więc z takiej samej uprzywilejowanej sytuacji jak cała siedziba misji. Zgodnie z konwencją wiedeńską z 1961 r. wyrażenie „pomieszczenia misji” oznacza budynki lub części budynków i tereny przyległe do nich, niezależnie od tego, kto jest ich właścicielem, używane przez misję (ataszat wojskowy). Na podstawie Konwencji Wiedeńskiej z 1961 r. (art. 22,24,30) państwo przyjmujące, z racji nietykalności pomieszczeń misji dyplomatycznej, jest zobowiązane do przestrzegania zasad:

- władze państwa przyjmującego mają szczególny obowiązek podjęcia wszelkich stosownych kroków w celu ochrony pomieszczeń misji przed jakimkolwiek wtargnięciem lub szkodą oraz zapobieżenia jakimkolwiek zakłóceniom spokoju lub uchybieniu godności misji;

- przedstawiciele państwa przyjmującego mogą wkraczać do pomieszczeń misji tylko za zgodą szefa misji;

- pomieszczenia misji, ich urządzenia i inne przedmioty, które się w nich znajdują oraz środki transportu misji nie podlegają rewizji, zajęciu lub egzekucji;

¹¹⁴ Szerzej na temat nietykalności siedziby misji dyplomatycznej pisze W. Góralczyk: *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, wyd. V poprawione i uzupełnione przez S. Sawickiego, Warszawa 1995, s. 283, J. Sutor: *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, wyd. III, Warszawa 1988, s. 195 i nast.

- archiwa i dokumenty misji są nietykalne w każdym czasie i niezależnie od miejsca, gdzie się znajdują.

Przywilej nietykalności pomieszczeń misji obejmuje także mieszkania prywatne szefa misji i członków personelu dyplomatycznego, a więc także attaché wojskowego i jego rodziny. Zakaz wkraczania do pomieszczeń misji (także zajmowanych przez ataszat wojskowy) bez uprzedniej zgody jej szefa obowiązuje wszystkich urzędowych przedstawicieli władz państwa przyjmującego, a więc organów sądowych, prokuratorskich, administracyjnych, kwaterunkowych, skarbowych, a szczególnie policyjnych (milicyjnych) i dotyczy dokonywania przez nich jakichkolwiek czynności urzędowych na terenie misji (ataszatu wojskowego).

Przywilej nietykalności oprócz pomieszczeń samej misji, terenu na którym się ona znajduje, mieszkań prywatnych, obejmuje wszystko co jest w tych pomieszczeniach: ruchomości, dokumenty, archiwa, środki lokomocji (samochody, samoloty, używane dla celów służby dyplomatycznej, łodzie motorowe, jachty itp.), żywność, a nawet zwierzęta domowe. Nietykalne są również konta bankowe należące do misji dyplomatycznej.

Powszechne prawo międzynarodowe nie upoważnia do udzielania azylu¹¹⁵ w pomieszczeniach misji (ataszatu wojskowego), ponieważ nie stanowią one terytorium państwa wysyłającego, a ponadto udzielenie schronienia osobom ściganym przez władze państwa pobytu nie tylko nie należy do kompetencji misji dyplomatycznej, lecz może być nawet uznane za mieszanie się w sprawy wewnętrzne państwa przyjmującego i utrudnianie wymierzania sprawiedliwości.

¹¹⁵ Azyl polega na udzieleniu schronienia (tzn. Prawa wjazdu i osiedlenia się) cudzoziemcowi ściganemu w kraju ojczystym lub w państwie trzecim za popełnienie przestępstwa politycznego lub z innych względów politycznych. Tak więc udzielenie azylu wiąże się z odmową wydania (ekstradycji) cudzoziemca. Udzielenie azylu, jeśli umowy międzynarodowe wiążące państwo nie stanowią inaczej, należy do jego kompetencji własnej. Według art. 88 Konstytucji w brzmieniu nadanym ustawą z 18 października 1991 r. „obywatele innych państw i bezpaństwowcy mogą korzystać z prawa azylu na zasadach określonych ustawą”. Ustawy takiej dotychczas nie wydano. Azylu państwo może udzielać na swoim terytorium. Natomiast powszechne normy prawa międzynarodowego nie zezwalają na udzielenie azylu w placówkach dyplomatycznych i konsularnych, jak również na statkach, okrętach i samolotach.

Szerzej w: W. Góralczyk op. cit. s 263

W celu właściwego funkcjonowania misji dyplomatycznej (ataszatu wojskowego) korzysta ona z przywileju swobodnego porozumiewania się w celach urzędowych zarówno z władzami państwa wysyłającego, jak i innymi misjami oraz organami państwa przyjmującego. Jest to jeden z najważniejszych przywilejów dyplomatycznych, bez którego wręcz niemożliwe byłoby prawidłowe funkcjonowanie służby dyplomatycznej państwa. Na podstawie tego przywileju misja dyplomatyczna może w zasadzie używać wszelkich odpowiednich środków łączności, łącznie z kurierami dyplomatycznymi, pocztą kurierską i korespondencją sporządzoną kodem lub szyfrem. Jednakże zgodnie z konwencją wiedeńską misja dyplomatyczna może zainstalować i używać nadajnika radiowego tylko za zgodą władz państwa przyjmującego. (art. 27 ust. 1).

Wszelka korespondencja urzędowa, czyli związana z misją dyplomatyczną (ataszatem wojskowym), korzysta z pełnej nietykalności. Poczta dyplomatyczna nie może być zatrzymana ani otwierana.

Przywilejem nietykalności są także objęte dokumenty i korespondencja służbowa osób, którym przysługują przywileje dyplomatyczne, a więc także attachés wojskowych oraz korespondencja prywatna przesyłana pocztą pod adresem osób uprzywilejowanych. Nie może być ona przeglądana i cenzurowana.

2.2.10. Zakres terytorialny i czasowy przywilejów i immunitetów attaché wojskowego

Omówione przywileje i immunitety przysługują attaché wojskowemu na całym terytorium państwa, w którym jest akredytowany¹¹⁶. Dopuszczalne są jednak pewne ograniczenia. Chodzi tu szczególnie o rejony, które ze względu na bezpieczeństwo państwa są zamknięte dla członków misji dyplomatycznej, a więc

¹¹⁶ Równocześnie rozwinęła się praktyka przyznawania przedstawicielom dyplomatycznym przywilejów i immunitetów na terytorium państw trzecich, jeżeli podróżują oni lub przebywają tam urzędowo. Czasami w drodze kurtuazji, państwa trzecie przyznają immunitety przedstawicielom dyplomatycznym przebywającym na ich terytorium w podróżach prywatnych.

i attaché wojskowego. Wynika to z art. 26 konwencji wiedeńskiej, który zobowiązuje państwo przyjmujące do zapewnienia wszystkim członków misji dyplomatycznej swobody poruszania się po swoim terytorium, z zastrzeżeniem, że ze względu na bezpieczeństwo państwa wstęp do specjalnych stref może być zakazany lub ograniczony.

W praktyce międzynarodowej czasami zdarza się, że władze państwa przyjmującego korzystają z uprawnienia do tworzenia specjalnych stref. Oto przykład: 13 listopada 1963 r. rząd Stanów Zjednoczonych ogłosił, że niektóre obszary jego terytorium są zamknięte dla członków personelu polskiej ambasady w Waszyngtonie, misji dyplomatycznej przy ONZ w Nowym Jorku i konsulatu generalnego w Chicago. W odpowiedzi rząd polski podjął decyzję o zamknięciu z dniem 1 kwietnia 1964 r. niektórych obszarów Polski dla personelu ambasady USA w Warszawie i konsulatu w Poznaniu. Rząd polski oświadczył jednocześnie, że gotów jest znieść wprowadzone ograniczenia jeżeli rząd Stanów Zjednoczonych uczyni to samo w stosunku do personelu polskich przedstawicielstw w USA. We wrześniu 1974 r. w związku z wizytą Edwarda Gierka w Stanach Zjednoczonych, oba państwa zniosły wprowadzone wcześniej ograniczenia.¹¹⁷

Jeżeli attaché wojskowy przejeżdża przez terytorium państwa trzeciego lub znajduje się na jego terytorium będąc w podróży celem objęcia stanowiska lub powrotu na nie, albo też wracając do swego własnego kraju, państwo trzecie przyzna mu przywilej nietykalności osobistej oraz wszelkie inne immunitety niezbędne dla zapewnienia mu przejazdu lub powrotu. Takie same przywileje przysługują również członkom rodziny dyplomaty wojskowego, którzy bądź towarzyszą mu, bądź podróżują oddzielnie w celu połączenia się z nim lub powrotu do swego kraju (art.40 par. 1).

Attaché wojskowy korzysta z przysługujących mu przywilejów i immunitetów od chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego w celu

Szerzej: w W. Góralczyk op. cit s. 282 oraz S. Sawicki op. cit. s. 451

objęcia stanowiska lub jeżeli już znajduje się na tym terytorium, od chwili notyfikowania jego nominacji ministerstwu spraw zagranicznych bądź innemu ministerstwu uznanemu za właściwe (art. 29 par. 1).

Jeżeli funkcje dyplomaty wojskowego dobiegły końca, jego przywileje i immunitety wygasają w normalnym trybie z chwilą opuszczenia przez niego terytorium państwa przyjmującego lub z upływem rozsądnego terminu, w którym mógłby on to zrobić.¹¹⁷ Jednakże immunitet jurysdykcyjny trwa nadal w odniesieniu do aktów dokonywanych przez attaché wojskowego podczas pełnienia jego funkcji jako członka misji dyplomatycznej (art. 29 par. 2). W praktyce oznacza to, że attaché wojskowy nie będzie mógł być poddany jurysdykcji państwa przyjmującego z tytułu czynności dokonanej w czasie trwania misji nawet po jej wygaśnięciu.

W przypadku śmierci dyplomaty wojskowego w państwie przyjmującym, członkowie jego rodziny korzystają nadal z przywilejów i immunitetów, do których są uprawnieni aż do upływu rozsądnego terminu pozwalającego im na opuszczenie terytorium państwa pobytu (art. 39 par. 3). Wydaje się, że ten rozsądny termin nie powinien przekraczać 14 dni, jest to bowiem wystarczający okres na załatwienie niezbędnych spraw związanych z opuszczeniem państwa przyjmującego.

W razie śmierci attaché wojskowego lub członka jego rodziny pozostającego z nim we wspólnocie domowej, władze państwa przyjmującego powinny zezwolić na wywóz mienia ruchomego osoby zmarłej z wyjątkiem mienia nabytego w kraju, którego wywóz był zabroniony w chwili śmierci tej osoby. Ponadto należności spadkowe nie powinny być pobierane w odniesieniu do mienia ruchomego attaché wojskowego, które znalazło się w państwie przyjmującym jedynie z powodu

¹¹⁷ Por. S. Sawicki op. cit. s. 451 i nast.

¹¹⁸ Wyjątek stanowi sytuacja, gdy osoba korzystająca z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych została uznana za *persona non grata* lub za osobę niepożądaną, a mimo to nie opuściła terytorium państwa przyjmującego w rozsądnym terminie zaproponowanym przez to państwo. Wówczas państwo przyjmujące może odmówić dalszego uznawania danej osoby za członka misji i w konsekwencji cofnąć jej przywileje i immunitety. Sytuacja taka jest wysoce niepożądana dla członka misji i dlatego niezależnie od tego czy państwo wysyłające uważa za słuszne, czy niesłuszne uznanie członka swej misji za *persona non grata*, powinien on opuścić terytorium państwa przyjmującego.

Szerzej w: W. Góralczyk op. cit. s. 281 oraz w: S. Sawicki op. cit. s. 452.

przebywania w tym państwie osoby zmarłej w charakterze członka misji dyplomatycznej lub członka jego rodziny (art. 39 par.4).

2.2.11. Przywileje i immunitety attaché wojskowego podczas konfliktu zbrojnego

Konflikt zbrojny powoduje w zasadzie zerwanie wszystkich stosunków między państwami - uczestnikami konfliktu, a przede wszystkim - stosunków dyplomatycznych i konsularnych. Strony konfliktu nie chcą bowiem mieć na swoim terytorium misji państwa nieprzyjacielskiego, która mogłaby zajmować się działalnością szpiegowską. W wyniku zerwania stosunków między państwami następuje więc wygaśnięcie wszelkich misji, ustanowionych wcześniej w ich obrocie pokojowym.¹¹⁹

Na podstawie konwencji wiedeńskiej z 1961 r. państwo przyjmujące jest zobowiązane do przestrzegania specjalnego statusu misji dyplomatycznej oraz członków jej personelu, w tym oczywiście dyplomaty wojskowego. Artykuł 39 par. 2 konwencji stanowi: „Gdy funkcje osoby korzystającej z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych dobiegły końca, przywileje i immunitety te wygasają w normalnym trybie z chwilą opuszczenia przez nią kraju z upływem rozsądnego terminu, z tym że do tego czasu trwać będą nawet w razie konfliktu zbrojnego”. W świetle tego przepisu władze państwa pobytu są zobowiązane przede wszystkim umożliwić attaché wojskowemu i członkom jego rodziny opuszczenie terytorium państwa przyjmującego oraz bezpieczny wyjazd do najbliższego państwa neutralnego lub neutralnego portu, a także zabranie ze sobą archiwów i dokumentów. W razie potrzeby władze państwa powinny oddać do dyspozycji wyjeżdżającego attaché wojskowego własne środki transportu, na przykład samochody lub wagony (art. 44).

¹¹⁹ Ponieważ przedstawiciel dyplomatyczny, w tym także attaché wojskowy, jest oficjalnym organem państwa, działającym na terytorium innego państwa, misja jego kończy się z chwilą wybuchu konfliktu zbrojnego.

W przypadku wybuchu konfliktu zbrojnego władze państwa przyjmującego powinny powiadomić szefa misji dyplomatycznej o warunkach opuszczenia terytorium państwa pobytu. Przyjęło się w praktyce, iż szef misji dyplomatycznej otrzymuje odpowiedni czas na zniszczenie lub zabezpieczenie archiwów i przygotowanie się do podróży.

Wynika z tego, że przywileje i immunitety trwają do czasu załatwienia spraw związanych z zabezpieczeniem archiwów misji dyplomatycznej i attachatu wojskowego, spakowania rzeczy, przekazania pomieszczeń i spraw władzom państwa trzeciego, które za zgodą państwa przyjmującego podjęło się ochrony interesów państwa wysyłającego w państwie pobytu oraz w okresie potrzebnym na przejazd do granicy państwa pobytu lub państwa neutralnego. Jeżeli podróż odbywa się statkiem lub samolotem, przywileje trwają do chwili znalezienia się w porcie lub na lotnisku.

Jeżeli attaché wojskowy chce w drodze do swego kraju lub państwa neutralnego bezpiecznie przejechać przez terytorium państwa nieprzyjacielskiego, musi otrzymać od jego władz za pośrednictwem państwa przyjmującego lub neutralnego „list żelazny”, zwany giejtem bezpieczeństwa.¹²⁰ Brak takiego dokumentu naraża dyplomatę wojskowego na zatrzymanie na terytorium państwa nieprzyjacielskiego i traktowanie go jako jeńca wojennego.

Podczas przejazdu attaché wojskowego przez terytorium państwa neutralnego przysługują mu w zasadzie takie same przywileje i immunitety jak w czasie przejazdu przez państwo trzecie w okresie pokoju.

Por. S. Sawicki op. cit. s. 452

¹²⁰ Aby przejechać przez terytorium innego państwa nieprzyjacielskiego członkowie personelu dyplomatycznego oraz członkowie urzędu konsularnego powinni uzyskać uprzednio, za pośrednictwem władz państwa przyjmującego lub neutralnego od władz tego państwa odpowiednie gwarancje bezpieczeństwa, zwane giejtem bezpieczeństwa lub „żelaznym listem”. W razie braku tych dokumentów mogą oni ewentualnie być zatrzymani na terytorium takiego państwa i potraktowani jako jeńcy wojenni. Podczas przejazdu przez terytorium państwa nieprzyjacielskiego korzystają oni w zasadzie, z takich samych przywilejów i immunitetów jak podczas przejazdu przez państwo trzecie w okresie pokoju.

Szerzej w: J. Sutor op. cit. s. 336 oraz K. Libera, Zasady międzynarodowego prawa konsularnego, Warszawa 1960, s. 349 i S. Sawicki, Przywileje i immunitety konsularne, Warszawa 1989, s. 43 - 50.

Sytuacja prawna dyplomaty wojskowego państwa neutralnego w państwie wojującym jest taka sama jak w czasie pokoju. Jednakże swoboda jego poruszania może ulec ograniczeniu w związku ze stanem wojennym i zarządzeniami w zakresie bezpieczeństwa państwa przyjmującego.

Attaché wojskowy państwa neutralnego w państwie wojującym ma prawo pozostać w swej stałej siedzibie nawet wówczas, gdy miejscowość ta stała się bezpośrednim terenem walk. Strony walczące są wtedy zobowiązane do szczególnego poszanowania pomieszczeń misji dyplomatycznej. Wywieszona na nich flaga państwa neutralnego jest wystarczającym znakiem, że pomieszczenia te korzystają z przywilejów i immunitetów. Jednakże względy wojskowe mogą spowodować ograniczenie swobody poruszania się attaché wojskowego państwa neutralnego, a władze wojskowe mogą zażądać, aby opuścił on teren walk. Jeżeli miejscowość w której znajduje się misja dyplomatyczna jest oblężona, władze wojskowe są zobowiązane zagwarantować jej członkom bezpieczny wyjazd. Gdyby jednak attaché wojskowy zdecydował się pozostać na miejscu wówczas jest traktowany tak samo jak inni mieszkańcy oblężonej miejscowości i nie może domagać się specjalnej ochrony.

Attaché wojskowy państwa neutralnego na terytorium okupowanym korzysta z takiego samego zakresu ochrony prawnej jak w warunkach pokojowych, a przede wszystkim z przywileju nietykalności osobistej. Władze okupacyjne mogą jednakże ograniczyć w uzasadnionych wypadkach zakres przywilejów i immunitetów, wprowadzając, na przykład, obowiązek rejestracji uzyskania zezwolenia na odbycie podróży lub na zmianę miejsca zamieszkania, bądź też ograniczenia korespondencji.

Ponadto obciążenia wynikające ze stanu wojny, takie jak świadczenia osobiste i rzeczowe oraz rekwizycja, nie mogą dotyczyć attaché wojskowego.

3. ROLA ATASZATU WOJSKOWEGO W ZBIERANIU INFORMACJI UŻYTECZNYCH DLA RP I SOJUSZU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO

WPROWADZENIE

Ukształtowanie się, w pierwszej połowie XIX wieku w składzie misji dyplomatycznych, instytucji attaché wojskowego nastąpiło w wyniku zmniejszenia się efektywności rozpoznania potencjału wojennego państwa przyjmującego przez jedynie cywilny dotąd personel przedstawicielstwa. Przyczyną tego zjawiska był postęp techniczny jaki dokonał się w dziedzinie uzbrojenia i sprzętu wojskowego oraz rozwój taktyki i strategii wojennej. Spowodowało to konieczność delegowania wysoko kwalifikowanych oficerów własnych sił zbrojnych do pracy w przedstawicielstwach dyplomatycznych, początkowo w charakterze ekspertów i obserwatorów wojskowych, którzy już w drugiej połowie XIX wieku posługiwali się często mianem attachés wojskowych.

Attachés wojskowi zyskali jednocześnie nazwę „oficjalnych szpiegów”, gdyż wypełniane przez nich zadania dotychczas były skrycie realizowane przez część członków personelu dyplomatycznego misji. Obie wojny światowe przyczyniły się do wzrostu znaczenia i rozwoju instytucji attaché wojskowego, a okres zimnej wojny umocnił jako podstawowe te funkcje, które miały na celu prowadzenie rozpoznania przeciwników i kontrolę sojuszników.

Upadek dwubiegunowego podziału świata, zakończenie okresu zimnej wojny i zmniejszenie zagrożenia wybuchu konfliktu globalnego - z jednej strony, a proces budowy nowego ładu światowego i systemu bezpieczeństwa w Europie - z drugiej,

skłoniły do podejmowania prób przewartościowania dotychczasowych poglądów na rolę i miejsce attachés wojskowych. Tradycyjnie pojmowana funkcja attachés wojskowych, sprowadzana głównie do rozpoznawania potencjału wojennego państwa przyjmującego traci na znaczeniu w warunkach odprężenia międzynarodowego, obowiązywania porozumień rozbrojeniowych i odnoszących się do środków budowy zaufania oraz wprowadzeniu w miarę skutecznych mechanizmów kontroli ich przestrzegania. Ponadto coraz efektywniejszym instrumentem rozpoznania stają się środki techniczne. Stan ten, a także względy oszczędnościowe wywołały na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wystąpienie tendencji do ograniczania liczby wojskowych przedstawicieli w składzie misji dyplomatycznych. Propozycje ewentualnego zwiększenia obowiązków attachés wojskowych poprzez obarczenie ich zadaniami związanymi z weryfikacją przestrzegania układów rozbrojeniowych nie znalazły wówczas uznania. Dopiero w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych tendencja do zmniejszania liczebności wojskowego personelu dyplomatycznego uległa odwróceniu i rozpoczęto poszukiwania nowych rozwiązań co do usytuowania komórek kierujących pracą attachés wojskowych w strukturze ministerstwa obrony. Ewolucji zaczęły też ulegać poglądy na funkcje attachés wojskowych.

Zasadniczym celem polityki zagranicznej każdego państwa we współczesnym świecie jest korzystne kształtowanie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi. Cel ten może być osiągnięty przez podjęcie różnorodnych przedsięwzięć politycznych. Każdemu politycznemu działaniu musi towarzyszyć właściwa ocena konkretnej sytuacji. Wartość tej oceny i jej polityczne znaczenie jest zawsze uzależnione od rodzaju informacji i źródeł, którymi dysponuje organ podejmujący decyzje polityczne. Jeżeli informacje są prawdziwe, wszechstronne i wyczerpujące oraz pochodzą z wiarygodnych źródeł ocena polityczna określonej sytuacji będzie prawdziwa, a w konsekwencji prawdopodobieństwo korzystnych

decyzji podjętych na ich podstawie będzie znacznie większe.¹²¹ Z tego wynika, że każde państwo posiada system organów wyspecjalizowanych w zbieraniu informacji o innych państwach. Dotyczy to informacji z zakresu polityki wewnętrznej i zagranicznej, sposobu ich realizacji oraz potencjału obronnego i ekonomicznego państwa.

Przyjęło się, że działalność określonych organów państwa mających na celu zbieranie informacji o innych państwach nazywa się działalnością informacyjną w szerokim zakresie znaczeniowym, a organy które się tym zajmują - służbami informacyjnymi.¹²²

Powołanie do życia służby informacyjnej jako instytucji państwowej należy do kompetencji suwerennego państwa. Prawo międzynarodowe nie zajmuje się tym zagadnieniem.¹²³

Działalność informacyjna w szerokim zakresie znaczeniowym dzieli się na działalność informacyjną w wąskim zakresie znaczeniowym - legalną¹²⁴ i działalność nielegalną.

¹²¹ W miarę intelektualnego rozwoju i politechnizacji życia informacje zaczęły nabierać coraz większych wartości. Ich posiadanie stało się warunkiem lepszej i bezpieczniejszej egzystencji. Na tym też tle pojawiła się konkurencja. Informacje zaczęto coraz bardziej chronić jako dobro materialne. Chęć stworzenia sobie podobnych do innych lub lepszych warunków życia stworzyła potrzebę zdobywania informacji. Zrodził się zatem swoisty rodzaj walki - jedni, możliwymi dla siebie sposobami, dążyli do zdobywania informacji, a drudzy - z podobnym zaangażowaniem - starali się im to utrudniać.

System zbierania informacji objaśnia i charakteryzuje szerzej: L. Ciborowski, *Walka informacyjna*, Warszawa 1999, s. 9 i nast.

¹²² Generalnie przyjmuje się, że służby informacyjne to instytucje państwowe uprawnione do legalnej działalności o określonej strukturze i określonym zakresie kompetencji, mające na celu zbieranie wiadomości o innych państwach. Z określenia tego można wyodrębnić następujące elementy: a/ instytucję - służba informacyjna jest instytucją powołaną przez suwerenne państwo, ma specjalną strukturę wewnętrzną i ściśle określony zakres działania, b/ legalność - oznacza to, że działalność informacyjna jest dopuszczalna przez ustawodawstwo wewnętrzne państwa, w którym jest prowadzona oraz nie jest zakazana przez prawo międzynarodowe, c/ zbieranie informacji - chodzi tu o informacje, które nie stanowią tajemnicy, a więc są ogólnie dostępne w państwie, a zbieranie ich musi mieć charakter legalny, czyli zgodny z ustawodawstwem państwa, na którego terytorium czynność ta się odbywa.

Por.: S. Sawicki, *Wywiad i szpiegostwo w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 1988, s. 364 - 365 oraz S. Hoc, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1991, nr 2.

¹²³ S. Sawicki, *Wywiad* , s 365

¹²⁴ Przez działalność informacyjną w wąskim zakresie znaczeniowym rozumie się powszechnie zbieranie informacji w sposób legalny, a więc dopuszczalny przez prawo międzynarodowe oraz prawo wewnętrzne państwa, na którego terytorium ta działalność odbywa się.

Szerzej na ten temat S. Sawicki, *op. cit.*, s. 365 i nast.

Podstawową funkcją służby informacyjnej jest zbieranie i przekazywanie wiadomości, na których powinna opierać się polityka zagraniczna danego kraju tak w czasie wojny jak i pokoju. Służby informacyjne stanowią tylko jeden z kanałów informacji, wykorzystywanych przez rządy.¹²⁵ Innymi źródłami informacji są organy zewnętrzne państwa, do których należą przedstawicielstwa dyplomatyczne, handlowe, przy organizacjach międzynarodowych, a także misje wojskowe oraz urzędy konsularne.¹²⁶

Współczesne prawo międzynarodowe dopuszcza prowadzenie przez państwa działalności informacyjnej w wąskim zakresie znaczeniowym, zarówno w czasie pokoju jak i podczas wojny.¹²⁷

3.1. OBSERWACJA DYPLMATYCZNA - MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA W ŚWIETLE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO.

Podstawę prawną działalności informacyjnej misji dyplomatycznych stanowi Konwencja Wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych. Konwencja ta w art. 3.1.d stanowi, że funkcje misji dyplomatycznej polegają m.in. na „zaznajamianiu się wszelkimi legalnymi sposobami z warunkami panującymi w państwie przyjmującym

F. Bielak, Służby wywiadowcze Republiki Federalnej Niemiec, Warszawa 1985, s. 27

¹²⁵ F. Bielak, Służby wywiadowcze Republiki Federalnej Niemiec, Warszawa 1985, s. 27

A. Kłafkowski, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 1966, s. 161 oraz J. Sutor, Prawo dyplomatyczne i konsularne, Warszawa 1993, s. 93 oraz S. Sawicki, op. cit., s. 369

Prawo międzynarodowe nie zajmuje się w zasadzie problemem szpiegostwa w czasie pokoju. Brak jest w tym względzie umów międzynarodowych, istnieją jedynie pewne normy prawa międzynarodowego zwyczajowego. Jak stwierdzono, w prawie międzynarodowym nie ma normy prawnej sankcjonującej lub regulującej działalność informacyjną w czasie pokoju. Ale nie ma też normy, która zabraniałaby wyraźnie prowadzenie takiej działalności.

Szerzej na ten temat S. Hoc, Wojskowy Przegląd prawniczy 1991, nr 2 oraz Odpowiedzialność prawna dyplomatów i konsulów, Warszawa 1985 s. 65, a także W. Szulc, Wojskowy Przegląd Prawniczy 1960, nr 2

¹²⁶ J. Kish, op. cit., s. 54 i nast.

¹²⁷ Wykonując wynikające z omawianej funkcji zadania, pracownik personelu dyplomatycznego czy konsularnego powinien unikać mieszania się do życia politycznego państwa pobytu. Jednakże należy przyjąć, że nie ma przeszkód, aby życie to obserwowali i wyniki swoich obserwacji przekazywali władzom państwa wysyłającego, stając się w ten sposób ważnym źródłem informacji dla swych przełożonych.

Szerzej na ten temat pisze: S. Sawicki w: Prawo konsularne, op. cit. s. 97 – 99 oraz J. Sutor: Prawo dyplomatyczne, op. cit. s. 280

S. Sawicki w: Prawo konsularne, op. cit. s. 100

oraz zdawanie z tego sprawy rządowi państwa wysyłającego”.

Cytowany artykuł konwencji sankcjonuje dyplomatyczną funkcję obserwacji. Wyraźne rozpoznanie obserwacji jako funkcji dyplomatycznej jest jednym z głównych osiągnięć konwencji. Istniejąca praktyka wskazała na istnienie tej funkcji w tradycyjnym prawie międzynarodowym, jednak jej kodyfikacja wzmocniła status i wyjaśniła istotę obserwacji dyplomatycznej.¹²⁸ Funkcja ta oczywiście nie ma nic wspólnego z tym co potocznie nazywa się „szpiegostwem”.

Pozytywna funkcja ustalenia warunków i rozwoju państwa przyjmującego, celowo została sformułowana w terminach ogólnych po to aby zdefiniować pojęcie obserwacji dyplomatycznej bez żadnych istotnych ograniczeń. W ten sposób konwencja sankcjonuje stosowanie obserwacji dyplomatycznej nie tylko w takich stosunkowo neutralnych dziedzinach jak warunki kulturalne, socjalne i ekonomiczne, lecz także w takich politycznie wrażliwych obszarach jak porządek publiczny, polityka zagraniczna, obronność i w ogóle wszystkich innych aspektów życia, które być może zainteresują państwo wysyłające. Chociaż wykonanie tej funkcji dyplomatycznej przez państwo wysyłające w sposób naturalny wpływa na bezpieczeństwo narodowe państwa przyjmującego, to podwójny status każdego państwa, wysyłającego i przyjmującego zapewnia obustronne i tym samym sprawiedliwe stosowanie reguły obserwacji.¹²⁹

Nie mniej jednak dyplomatyczna funkcja obserwacji nie jest absolutną regułą

¹²⁸ Hrabia Waldersee, następca Moltkego, następująco zdefiniował zadania dyplomacji, w związku z zamieszczeniem w aferę szpiegowską attaché wojskowego Niemiec w Petersburgu hrabiego York von Wartenburga: „Zgodnie z moim własnym doświadczeniem, głównym zadaniem dyplomatów jest wyszukiwanie tego, co ktoś stara się przed nimi ukryć”.

Jeżeli nawet wielu dyplomatów może jeszcze zgodzić się z tą definicją - z wojskowego punktu widzenia nie kompletną - to niezgodność poglądów będzie rosnać w kwestii, jak daleko powinny być posunięte próby zdobywania tajemnic, jakie środki powinny być to tego użyte, a jakich należy się wystrzegać. Czy interes narodowy usprawiedliwia wszystkie środki, niekiedy niegodne? Czy etyka zawodowa dyplomaty określa granice, do których można się posunąć w korumpowaniu ludzi strony przeciwnej? Lub też czy istnieje współzawodnictwo między takimi państwami, które hołdują zasadzie, że wszystkie chwytaki są dozwolone?

Istnieje czy też nie istnieje jakiś dyplomatyczny kodeks traktujący o nieuczciwym współzawodnictwie, z którym powinien być zapoznany korpus attachés wojskowych z chwilą, kiedy wstępują oni do korpusu dyplomatycznego w czasie pełnienia służby na placówce?

Por. A Vagts, op. cit., s. 153

¹²⁹ J. Kish, op. cit., s. 55

konwencji. W przeciwieństwie do braku jakichkolwiek ograniczeń w dziedzinie istoty tej funkcji artykuł 3.1.d nakłada poważne ograniczenia na metodę funkcji ograniczając obserwację dyplomatyczną do środków prawnych. Konwencja Wiedeńska akcentuje konieczność wypełniania omawianej funkcji w granicach ustalonych przez prawo międzynarodowe, respektowania norm prawnych, obowiązujących w państwie przyjmującym, poszanowania jego suwerenności i zasady niemieszania się do spraw wewnętrznych. Odwołanie do prawa jest jednym z najbardziej niejasnych i dyskutowanych postanowień konwencji.¹³⁰

Kwestią podstawową interpretacji określającej dopuszczalność obserwacji dyplomatycznej są jej uwarunkowania prawne. Rozwiązanie tego problemu zależy od oceny podstawowego związku między prawem międzynarodowym i narodowym państwa. Biorąc pod uwagę zasadę pierwszeństwa prawa międzynarodowego, odwołanie się do wszelkich legalnych sposobów w omawianym artykule 3.1.d oznacza, że obserwacja dyplomatyczna kieruje się głównie postanowieniami konwencji i innymi regułami prawa międzynarodowego. Ta opinia jest potwierdzona przez analogiczne odniesienie do prawa międzynarodowego w art. 3.1.b regulującym dyplomatyczną funkcję zabezpieczenia interesów narodowych w granicach dozwolonych prawem międzynarodowym. Mimo wszystko, inne postanowienia konwencji wskazują na dodatkowe odniesienia do prawa wewnętrznego (narodowego), a szczególnie do prawa państwa wysyłającego i przyjmującego. Artykuł 3.1.a określa funkcję dyplomatyczną reprezentowania państwa wysyłającego. Funkcja ta określa, że misje dyplomatyczne działają według prawa państwa wysyłającego. Natomiast artykuł 41.1 wskazuje na obowiązek respektowania prawa kraju przyjmującego, zapewniając zgodność funkcji dyplomatycznych z prawem państwa przyjmującego. Jednocześnie powinność dyplomatyczna respektowania prawa państwa przyjmującego jest bez szkody dla przywilejów dyplomatycznych. Odniesienie do prawa kraju przyjmującego podnosi

¹³⁰ J. Kish, op. cit., s.55

dalsze kwestie. Biorąc pod uwagę wielość różnych narodowych systemów prawnych, bezwarunkowe zastosowanie prawa państwa przyjmującego często prowadziłyby do niesprawiedliwego realizowania obserwacji dyplomatycznej w stosunkach dwustronnych różnych państw,¹³¹ więc naruszona byłaby zasada wzajemności.¹³²

Można przyjąć, że legalnymi źródłami zbierania informacji w rozumieniu Konwencji Wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych (1961) są: kontakty służbowe i prywatne członków misji z obywatelami państwa przyjmującego, analiza i studiowanie prasy oraz innych wydawnictw politycznych, naukowych, technicznych, ekonomicznych, uczestnictwo w charakterze oficjalnym w konferencjach, bankietach, przyjęciach, odczytach, imprezach sportowych i kulturalnych, ćwiczeniach wojskowych, odwiedzaniu za zgodą państwa przyjmującego jednostek wojskowych itp.¹³³

Natomiast do nielegalnych form zdobywania wiadomości, których stosowanie nosi cechy działalności szpiegowskiej, należy zaliczyć: organizowanie sieci agentów, stosowanie podsłuchu, fotografowanie, filmowanie i sporządzanie szkiców obiektów wojskowych lub szczególnie chronionych, próby zdobycia wiadomości stanowiących tajemnicę państwową, opłacanie osób, które przekazały informacje tajne, nakłanianie obywateli do popełnienia przestępstwa lub wykroczenia w celu zdobycia interesujących wiadomości.¹³⁴

Attachés wojskowi, którzy bardzo często podejrzewani są o działalność

¹³¹ Ta rozbieżność jest szczególnie problematyczna przy porównywaniu reguł prawnych państw demokratycznych i totalitarnych, gdzie prawa wolności informacji kontrastują z represyjnymi prawami w dziedzinie cenzury. Te rozważania prowadzą do złożonej interpretacji legalnego zasięgu informacji. Jego ograniczenia do środków prawnych sugeruje odniesienie do tradycyjnego prawa międzynarodowego, a szczegółowa metoda obserwacji jest formułowana przez państwo wysyłające biorąc pod uwagę jednakże prawo państwa przyjmującego

Szerzej w J. Kish, op. cit. s. 56

¹³² Por. art. 47.2 Konwencji Wiedeńskiej

¹³³ J. Trawczyński, Niektóre aspekty statusu prawnego attaché morskiego. *Prawo Morskie* (t .X) 1998, s. 105 zob. także: WPP Nr 3(159) 1986 s. 277 - 285, S. Sawicki, Attachés wojskowi w systemie służby dyplomatycznej państwa.

¹³⁴ S. Hoc, W dyplomatycznym kamuflażu, *Rzeczpospolita*, 25.02.1998 r.

szpiegowską, mają zgodnie z postanowieniami Konwencji Wiedeńskiej prawo i obowiązek przesyłać do swoich władz dokładne raporty z zakresu problematyki wojskowej i obronnej państwa przyjmującego.¹³⁵ W celu uzyskania odpowiednich wiadomości zasięgają oni oficjalnych informacji u właściwych organów państwa, w którym zostali akredytowani. Praktyka przyjęta w stosunkach międzynarodowych zobowiązuje państwa nie tylko do akredytowania u siebie attachés wojskowych, ale również do umożliwienia im wyrobienia poglądów na interesujące zagadnienia wojskowe. W tym celu attachés zapraszani są do wybranych jednostek wojskowych, na ćwiczenia, manewry, parady i przeglądy wojsk. Dyplomaci wojskowi natomiast zobowiązani są do niewykorzystywania swego stanowiska do działalności niekorzystnej dla państwa pobytu. Nie wolno im również kierować komórkami szpiegowskimi i to niezależnie od tego, czy działalność ta skierowana jest przeciwko państwu przyjmującemu, czy też przeciwko innemu państwu. Reasumując, Konwencja Wiedeńska uznaje ogólne dopuszczenie obserwacji dyplomatycznej, sygnalizuje jednak jej ograniczenie prawem państwa wysyłającego i przyjmującego oraz przedmiotem prawa międzynarodowego.

Działanie państw ukazuje uniwersalne wypełnianie dyplomatycznej funkcji obserwacji, chociaż metody różnią się zależnie od stosunków bilateralnych. Podczas gdy wypełnianie funkcji dyplomatycznych przez państwo wysyłające może wpływać na narodowe bezpieczeństwo państwa przyjmującego, obserwacja dyplomatyczna odgrywa ważną rolę w zapobieganiu konfliktom międzynarodowym poprzez wzajemne utrzymywanie stałego systemu pełnej informacji. Pewne granice obserwacji dyplomatycznej są ze swej natury niepewne, dlatego też linia dzieląca dyplomację i szpiegostwo pozostaje przedmiotem sporu w prawie międzynarodowym.¹³⁶

¹³⁵ S. Sawicki, op. cit., s. 371

¹³⁶ J. Kish, op. cit., s. 57

3.2. OBSERWACJA KONSULARNA

Podczas gdy państwo wysyłające otrzymuje informacje dotyczące państwa przyjmującego głównie z misji dyplomatycznych, sprawozdania z urzędu konsularnego stanowią inne znaczące źródło informacji. Uzupełniając dyplomatyczną funkcję obserwacji, funkcja konsularna jest skierowana na handlowe, gospodarcze i kulturalne warunki państwa przyjmującego.

Konsularna funkcja obserwacji jest tradycyjnie ustalona w przyjętym zwyczajowym prawie międzynarodowym. Regularność sprawozdań konsularnych wskazuje, że obserwacja konsularna została milcząco zaakceptowana w działalności informacyjnej państw. Wzajemne korzyści z właściwej informacji zapewnia obustronne stosowanie obserwacji konsularnej.¹³⁷

Podstawę działalności informacyjnej w wąskim zakresie znaczeniowym urzędu konsularnego stanowi Konwencja Wiedeńska z 1963 r. o stosunkach konsularnych¹³⁸ oraz umowy dwustronne.

Artykuł 5.c definiuje konsularną funkcję obserwacji, stwierdzając że funkcje konsularne polegają m.in. na: „zapoznawaniu się wszelkimi legalnymi sposobami z warunkami i rozwojem życia handlowego, gospodarczego, kulturalnego i naukowego państwa przyjmującego, składaniu o tym sprawozdań rządowi państwa wysyłającego i udzielaniu informacji osobom zainteresowanym”.¹³⁹

¹³⁷ Zdaniem P. Reutera, konsul wykonuje następujące funkcje: występuje do władz państwa przyjmującego w sprawach dotyczących obywateli państwa wysyłającego, zbiera informacje, szczególnie handlowe, występuje w roli urzędnika stanu cywilnego, pracownika administracji (wydaje paszporty i wizy, pobiera opłaty skarbowe, załatwia sprawy wojskowe) oraz urzędnika wymiaru sprawiedliwości.

Scelle dzieli funkcje konsularne na dwie podstawowe grupy: quasi dyplomatyczne i administracyjne. Do pierwszej zalicza - zbieranie informacji o państwie pobytu, utrzymywanie kontaktów z władzami okręgu konsularnego, opiekę dyplomatyczną i czuwanie nad wykonywaniem umów międzynarodowych. W skład drugiej - wchodzi pomoc obywatelom państwa wysyłającego przebywającym w okręgu konsularnym.

Por. S. Sawicki, *Prawo konsularne. Studium Prawno-Międzynarodowe*, Warszawa 1998 r. s. 68

¹³⁸ Konwencja Wiedeńska o stosunkach konsularnych z dnia 24 kwietnia 1963 r., ratyfikowana przez Polskę w 1981 r., zał. do Dz.U. nr 13/82, poz.98

¹³⁹ L. Lee uznaje następujące funkcje konsularne: popieranie handlu, uprawnienie w dziedzinie żeglugi morskiej i powietrznej, ochrona obywateli państwa wysyłającego, występowanie w charakterze urzędnika stanu cywilnego, sprawy notarialne, wydawanie paszportów i wiz. Konsul wykonuje ponadto inne funkcje, np. dyplomatyczne, polityczne, konsularne, wojskowe oraz informacyjne.

W porównaniu z dyplomatyczną funkcją obserwacji konsularna funkcja obserwacji ma ograniczony zakres stosowania. Podczas gdy nie ma określonego ograniczonego zakresu obserwacji dyplomatycznej, obserwacja konsularna jest ograniczona do spraw handlowych, ekonomicznych, kulturalnych i naukowych.¹⁴⁰ Podobnie jak w obserwacji dyplomatycznej, metoda obserwacji konsularnej jest ograniczona do środków prawnych.¹⁴¹

Z Konwencji Wiedeńskiej wynika ponadto, że urzędnicy konsularni podczas zbierania informacji dotyczących państwa pobytu powinni korzystać ze źródeł prawnie nie zabronionych. Można przyjąć, że chodzi o te same źródła, z których mogą korzystać członkowie misji dyplomatycznej w celu zbierania informacji o sytuacji w państwie akredytacji.¹⁴²

Konsulaty, w ramach swoich obowiązków urzędowych, przekazują często organom państwa wysyłającego informacje o sytuacji gospodarczej i politycznej w państwie pobytu oraz dane dotyczące np. ceł, podatków od wwozu i wywozu towarów, żeglugi itp. Jak długo urzędnicy zasięgają informacji takich jak np. czy dana firma jest wypłacalna, ich działalność jest zgodna z prawem. Jednakże gdy zajmują się zbieraniem wiadomości, które stanowią tajemnicę państwową lub korzystają ze źródeł, które są zabronione przez ustawodawstwo państwa przyjmującego, dopuszczają się działalności nielegalnej na szkodę państwa pobytu.¹⁴³

Szerzej na ten temat S. Sawicki, op. cit. s., 70

¹⁴⁰ W przypisie art. 3 pkt. c Konwencji Wiedeńskiej o stosunkach konsularnych z 1963 r. stwierdza się, że funkcje konsularne polegają między innymi na „zapoznawaniu się wszelkimi legalnymi sposobami z warunkami i rozwojem życia handlowego, gospodarczego, kulturalnego i naukowego państwa przyjmującego, składanie o tym sprawozdań rządowi państwa wysyłającego i udzielanie informacji osobom zainteresowanym”. Skoro attaché wojskowy i konsul zajmują się zbieraniem informacji o kraju urzędowania to oczywistym jest, iż obie te instytucje mogą, w określonym wymiarze, informować się wzajemnie o państwie, w którym urzędują.

¹⁴¹ Wynika z tego, że urzędnicy konsularni powinni wykonywać swoje obowiązki w zakresie oceny sytuacji w państwie przyjmującym w sposób zgodny z prawem międzynarodowym oraz prawem wewnętrznym państwa akredytacji. Nie wolno się im mieszać w wewnętrzne sprawy państwa.

Szerzej na ten temat w: S. Sawicki, Wywiad i szpiegostwo..., op. cit., s. 374

Por. J. Kish, op. cit., s. 72

¹⁴² Szerzej na ten temat w: S. Sawicki, Wywiad i szpiegostwo..., op. cit., s. 374

¹⁴³ Tamże, s. 373 - 374

Konwencja, w artykułach 34 i 35 normuje swobody konsularne ułatwiające wykonywanie funkcji konsularnych.¹⁴⁴ Artykuł 34 stanowi, że państwo przyjmujące powinno zapewnić swobodę poruszania się i podóžowania po swoim terytorium wszystkim członkom urzędu konsularnego. Jednocześnie obowiązek ten państwa przyjmującego podlega jego prawom i przepisom dotyczącym obszarów, do których wstęp jest zabroniony z powodu bezpieczeństwa międzynarodowego.¹⁴⁵

Prawo urzędu konsularnego i członków personelu do swobodnego porozumiewania się w celach urzędowych jest powszechnie przyjęte w prawie konsularnym. Przy czym, można wyróżnić dwa podstawowe kierunki porozumiewania się. Pierwszy - odnosi się do państwa przyjmującego i przewiduje, że urząd konsularny w celu wykonywania funkcji konsularnych może porozumiewywać się z właściwymi władzami miejscowymi. Drugi kierunek porozumiewywania się urzędu konsularnego wiedzie ku rządowi państwa wysyłającego i jego organom.¹⁴⁶ Należy zaznaczyć, że państwo pobytu powinno pozwolić i jednocześnie chronić wolność porozumiewania się urzędników konsularnych we wszystkich celach oficjalnych, a urząd konsularny może stosować wszystkie odpowiednie środki łączności w kontaktach ze swoim rządem oraz misjami dyplomatycznymi lub innymi urzędami konsularnymi państwa wysyłającego.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Funkcje konsularne szczegółowe, określone w Konwencji Wiedeńskiej z 1963 r., można podzielić według następujących grup rodzajowych, którym podporządkowane są określone środki realizacji o charakterze polityczno-organizacyjnym: kompetencje wynikające z prawa administracyjnego, uprawnienia wynikające z prawa sądowego, uprawnienia dotyczące żeglugi morskiej i powietrznej.

Por. L. Łukaszuk, *Prawo konsularne. Zarys wykładu*, Warszawa 1988, s. 235 oraz S. Sawicki, *Prawo konsularne* op. cit., s.64

¹⁴⁵ Z zakresem terytorialnym przywilejów i immunitetów konsularnych wiąże się także problem swobodnego poruszania się członków urzędu konsularnego po terytorium państwa przyjmującego. Występuje tu pewna prawidłowość, która polega na tym, że konwencje konsularne, które ograniczają działanie przywilejów do okręgu konsularnego, przyznają swobodę poruszania się tylko w tymże okręgu konsularnym. Konwencje zaś, które rozszerzają obowiązywanie przywilejów na całe terytorium państwa przyjmującego, przyznają swobodne poruszanie się również na całym terytorium.

Szerzej na ten temat S. Sawicki, *Prawo konsularne*..... op. cit., s. 202

¹⁴⁶ Por. S. Sawicki, *Prawo konsularne* op. cit., s. 324

¹⁴⁷ Z tego powodu możemy wyodrębnić dwa podstawowe rozwiązania

Pierwsze z nich - przyjmuje, że urząd konsularny może posługiwać się kodem, szyfrem, bagażem dyplomatycznym, oraz publicznymi środkami łączności, w takim samym zakresie jak misje dyplomatyczne.

Zgodnie z artykułem 55.1., urzędnik konsularny powinien szanować prawa i przepisy państwa akredytacji. Jednak ten obowiązek nie może ograniczać przywilejów konsularnych, w tym funkcji i swobód.¹⁴⁸

Większość państw stało się stronami Konwencji Wiedeńskiej o stosunkach konsularnych. Państwa te nie wniosły żadnych zastrzeżeń do artykułów 5.c, 34 i 35.1. Tak więc postanowienia o konsularnej funkcji obserwacji i konsularnych swobodach stosuje się do każdego państwa - strony konwencji.

3.3. ŁĄCZNOŚĆ DYPLMATYCZNA I KONSULARNA

Właściwe funkcjonowanie dyplomacji zależy w dużym stopniu od uznania kilku dyplomatycznych przywilejów. W szczególności, rola obserwatora wymaga nie tylko umożliwienia poruszania się, lecz również zapewnienia łączności w misjach dyplomatycznych. Oba przywileje, swobodnego poruszania się i łączności uzupełniają się nawzajem, a ich jednoczesne uznanie wskazuje na bliską zależność w międzynarodowym prawie dyplomatycznym.

Do czasu przyjęcia Konwencji Wiedeńskiej z 1961 r. swoboda łączności dyplomatycznej opierała się w zasadzie tylko na normach międzynarodowego prawa zwyczajowego oraz kurtuazji. Kraje przesyłające informacje używały różnych środków łączności w swoich misjach dyplomatycznych, takie jak poczta

Drugie rozwiązanie, bardzo rozpowszechnione we współczesnej praktyce konsularnej, stanowi, że konsulat może używać wszelkich publicznych środków łączności, kodów, szyfrów, poczty dyplomatycznej, poczty kurierskiej, kurierów dyplomatycznych, kurierów konsularnych. Co najważniejsze, wzorem Konwencji Wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych, może także zainstalować nadajnik radiowy i używać go, ale jedynie za zgodą władz państwa przyjmującego.

Szerzej w: S. Sawicki, *Prawo konsularne* op. cit., s. 225 i nast.

¹⁴⁸ W odróżnieniu od przedstawiciela dyplomatycznego, który w państwie przyjmującym korzysta z pełnego immunitetu jurysdykcyjnego, niezależnie od tego, czy występuje w charakterze urzędowym, czy jako osoba prywatna, konsul korzysta z tego immunitetu w zasadzie tylko w odniesieniu do czynności urzędowych. Czyli immunitet jurysdykcyjny konsula ma charakter funkcjonalny.

Por.: S. Sawicki, *Prawo konsularne* op. cit., s. 231

dypłomatyczna i kurierzy, zakodowane i zaszyfrowane wiadomości, zgodnie z ustalonymi zasadami obowiązującymi w państwie przyjmującym.¹⁴⁹

Konwencja Wiedeńska uregulowała przepisy o łączności dyplomatycznej. Artykuł 27.1 zezwala na użycie łączności w dyplomacji. Misja może używać odpowiednich środków, łącznie z kurierami dyplomatycznymi oraz korespondencją zaszyfrowaną czy kodowaną.¹⁵⁰ Może też, za zgodą państwa przyjmującego, zainstalować i używać nadajnika radiowego.¹⁵¹

Współczesne prawo konsularne stanowi, że władze państwa przyjmującego dopuszczają i chronią swobodę porozumiewania się urzędu konsularnego jeśli chodzi o wszystkie cele urzędowe. Występujące różnice, zresztą stosunkowo niewielkie, dotyczą jedynie tego, jakimi środkami łączności mogą posługiwać się konsulatory w kontaktach ze swoim rządem oraz misjami dyplomatycznymi lub innymi

¹⁴⁹ Por. J. Kish, op. cit., s. 56

¹⁵⁰ Swobodna łączność w obszarze służb dyplomatycznych państwa wysyłającego otwartym kanałem łączności pomiędzy misją dyplomatyczną i rządem państwa przyjmującego, stanowi zasadniczy element efektywnych stosunków dyplomatycznych. Konwencja nie zawiera wyraźnie sformułowanego zastrzeżenia dla łączności pomiędzy dwoma misjami dyplomatycznymi różnych państw wysyłających w tym samym państwie przyjmującym. Międzynarodowe prawo zwyczajowe potwierdza praktykowanie takiej swobody łączności. Takie połączenia są szczególnie ważne w przygotowanie zgodnych działań dyplomatycznych i dyplomacji prewencyjnej. Artykuł 27 reguluje nie tylko kanały lecz również środki łączności dyplomatycznej. Kurierzy, zaszyfrowane lub zakodowane informacje są oficjalnie uznane jako dopuszczalne metody stosowane w łączności dyplomatycznej. Zgoda na użycie kurierów dyplomatycznych jest potwierdzona przez Artykuł 27. Podobnie, zgoda na kodowane lub szyfrowane informacje dyplomatyczne jest chroniona przez oficjalnie zarezerwowaną nietykalność korespondencji misji dyplomatycznych, zgodnie z Artykułem 27. Inne uwarunkowania w Konwencji regulują wykorzystanie dyplomatycznego bagażu. Artykuł 27 określa zawartość bagażu dyplomatycznego w kwestii przewozu dokumentów lub artykułów przewidzianych do oficjalnego użytku. Artykuł ten, określa również nietykalność bagażu dyplomatycznego, zakaz otwierania i kontrolowania go. Nawet gdy bagaż dyplomatyczny zawiera niedozwolone artykuły, państwo przyjmujące nie jest upoważnione do otwarcia go lub kontroli. Pomimo nietykalności bagażu, jego niedozwolona zawartość powoduje prawną odpowiedzialność państwa wysyłającego za naruszenie międzynarodowych zobowiązań.

Por. J. Sutor, Prawo op. cit., s. 183 i nast.

¹⁵¹ Swoboda komunikowania się z własnym rządem, misjami dyplomatycznymi, urzędami konsularnymi itd. Jest to jedna z podstawowych zasad współczesnego prawa dyplomatycznego. Bez możliwości swobodnego komunikowania się państwa wysyłającego ze swymi misjami dyplomatycznymi urzędami konsularnymi itd. I na odwrót, wręcz niemożliwa byłaby realizacja obrotu dyplomatycznego i konsularnego. Dlatego współczesne prawo dyplomatyczne i konsularne gwarantuje i ochrania swobodne porozumiewanie się państwa wysyłającego we wszelkich sprawach urzędowych ze swoimi misjami i urzędami konsularnymi bez względu na miejsce ich siedziby, za pomocą różnych środków i sposobów, a zwłaszcza poczty dyplomatycznej, korespondencji sporządzanej kodem lub szyfrem oraz takich środków, jak poczta, telefon, telegraf, a także nadajnik radiowy itp.

urzędami konsularnymi państwa wysyłającego. Z tego punktu widzenia możemy wyodrębnić dwa podstawowe rozwiązania.

Pierwsze z nich - przyjmuje, że urząd konsularny może posługiwać się kodem, szyfrem¹⁵², bagażem dyplomatycznym oraz publicznymi środkami łączności (poczta, telefon, telegraf, w takim samym zakresie jak misje dyplomatyczne. W związku z przyjęciem takiego rozwiązania należy dodać dla porównania, że Konwencja Wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r. stanowi w art. 27 m.in., że misja dyplomatyczna może używać wszelkich odpowiednich środków, łącznie z korespondencją sporządzoną kodem lub szyfrem. Korespondencja urzędowa misji jest nietykalna. Poczta dyplomatyczna nie powinna być otwierana ani zatrzymywana. Przesyłki stanowiące pocztę dyplomatyczną powinny posiadać widoczne znaki zewnętrzne określające ich charakter i mogą zawierać jedynie dokumenty dyplomatyczne lub przedmioty przeznaczone do użytku urzędowego.

Drugie rozwiązanie, bardzo rozpowszechnione we współczesnej praktyce konsularnej, stanowi, że konsulat może używać wszelkich publicznych środków łączności, kodów, szyfrów, poczty dyplomatycznej, poczty konsularnej, kurierów dyplomatycznych, kurierów konsularnych.¹⁵³ Co najważniejsze, wzorem Konwencji

Szerzej na ten temat w: S. Sawicki, *Prawo konsularne* op.cit., s. 225 i nast., J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne*op. cit., s. 182 oraz A. Przyborowska-Klimczak, *Prawo międzynarodowe publiczne (wybór dokumentów)*, Lublin 1996, s. 101

¹⁵² Prawo urzędu konsularnego do posługiwania się szyfrem i kodem było jeszcze do niedawna kwestionowane. Zostało ono ostatecznie przyznane przez konwencję telekomunikacyjną z 1947 r. (Dz.U. z 1949 r. Nr 50, poz 460), a następnie potwierdzone w konwencji telekomunikacyjnej zawartej w Buenos Aires w 1952 r. (Dz.U. z 1957 r. Nr 57, poz. 277).

¹⁵³ Zgodnie ze współczesnym prawem konsularnym, korespondencja urzędowa, zarówno wysyłana przez urząd konsularny, jak i do niego kierowana, obejmująca wszelką korespondencję dotyczącą konsulatu i jego funkcji, jest nietykalna i nie może być kontrolowana ani zatrzymywana przez władze państwa przyjmującego. Należy także przyjąć, iż korespondencja urzędowa konsulatu z osobami prywatnymi jest również nietykalna. Również poczta konsularna, składająca się z różnego rodzaju paczek, które powinny mieć widoczne oznaczenie zewnętrzne ich charakteru i zawierać jedynie korespondencję urzędową oraz dokumenty lub przedmioty przeznaczone do użytku urzędowego, jest nietykalna i nie może być otwierana bądź zatrzymywana przez organy państwa przyjmującego. Przy czym, zakres tej nietykalności jest różnie zakreślany w prawie konsularnym.

Szerzej na ten temat: S. Sawicki, *Prawo konsularne* op.cit., s. 226 i nast.

Wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych, może także zainstalować nadajnik radiowy i używać go, ale jedynie za zgodą władz państwa przyjmującego.¹⁵⁴

Zgodnie z art. 3, misja dyplomatyczna i urząd konsularny spełniają funkcję obserwatora.¹⁵⁵ Do wypełnienia tej funkcji, konieczna jest odpowiednia łączność umożliwiająca efektywne działania dyplomatyczne. Jednakże, podobnie jak dyplomatyczna swoboda poruszania się, dyplomatyczna swoboda łączności jest przedmiotem ograniczeń. Artykuł 47(2a) zezwala na wprowadzenie wzajemnych ograniczeń. Państwo przyjmujące może ograniczyć swobodę łączności do i z misji dyplomatycznej, w odpowiedzi na takie same restrykcje nałożone na jego misję dyplomatyczną w państwie wysyłającym. Zgoda dla misji dyplomatycznej na użycie bezprzewodowych środków łączności zazwyczaj zależy od wzajemnych stosunków międzypaństwowych.

Artykuł 51 Karty Narodów Zjednoczonych ogranicza postanowienia artykułu 27 Konwencji o wzajemnych stosunkach dyplomatycznych. Zbrojny atak państwa wysyłającego upoważnia państwo przyjmujące do wykorzystania prawa do samoobrony przez zawieszenie swobody łączności do i z misji dyplomatycznej. Co więcej powszechne prawo międzynarodowe określa zawieszenie łączności wszystkich misji dyplomatycznych w czasie wojny.¹⁵⁶

Oczywista konieczność łączności dyplomatycznej uzasadnia odpowiednią, prawną równowagę pomiędzy interesami państwa wysyłającego i przyjmującego. W prawie międzynarodowym ochrona łączności dyplomatycznej państwa

¹⁵⁴ Taki sam pogląd prezentuje: S. Sawicki, *Prawo konsularne* op.cit., s.225

¹⁵⁵ Podczas gdy państwo wysyłające otrzymuje informacje dotyczące kraju przyjmującego, głównie z misji dyplomatycznych, sprawozdania z urzędu konsularnego stanowią inne znaczące źródło informacji. Podział dyplomatycznych i konsularnych funkcji wewnątrz służby zagranicznej określa odrębny prawny zakres obserwacji konsularnej. Uzupełniając dyplomatyczną funkcję obserwacji politycznej i strategicznej, konsularna funkcja jest skierowana na handlowe i kulturalne warunki państwa przyjmującego. Konsularna funkcja obserwacji jest tradycyjnie ustalona w przyjętym tradycyjnym prawie międzynarodowym. Regularność sprawozdań konsularnych wskazuje, że obserwacja konsularna została milcząco zaakceptowana w ogólnym działaniu państw. Wzajemne korzyści z właściwej informacji zapewniły obustronne stosowanie obserwacji konsularnej.

Por : S. Sawicki, *Prawo konsularne* op. cit., s. 71

¹⁵⁶ Por. J. Kish, op. cit., s. 68

wysyłającego oraz nienaruszalność bagażu dyplomatycznego jest równoważna z zabezpieczeniem bezpieczeństwa narodowego państwa przyjmującego.

Wprowadzenie systemów satelitarnych zdecydowanie zmieniło prawny stosunek do przyjętych uprzednio ustaleń konwencyjnych. Te nowe możliwości wskazują na konieczność rewizji międzynarodowego prawa dotyczącego łączności dyplomatycznej.

3.4. TERYTORIUM A ZBIERANIE INFORMACJI

Status prawny terytorium narodowego determinuje generalne zasady rządzące pozwoleniem na zbieranie informacji, na jego terenie. Terytorium narodowe¹⁵⁷ jest szczególnym podmiotem suwerenności państwa, posiada własny status prawny i razem z obszarem morskim i państwową przestrzenią powietrzną, tworzy część przestrzeni narodowej. W przeciwieństwie do przestrzeni międzynarodowej, wszystkie przestrzenie narodowe posiadają szczegółowe uregulowania w powszechnym systemie prawnym suwerennego państwa. Terytorium narodowe ma ściślejsze uregulowania prawne niż obszar morski czy przestrzeń powietrzna.

Podstawową zasadą władztwa nad własnym terytorium jest umocowanie w prawie międzynarodowym publicznym. Każde państwo prowadzi kontrolę swego terytorium, w szczególności po to by uniemożliwić innym państwom strategiczną obserwację swego obszaru bez szczególnego rodzaju umowy. Prawa suwerenności terytorialnej opierały się na prawie zwyczajowym.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Terytorium odgrywało i odgrywa poważną rolę w stosunkach międzynarodowych, o czym świadczy cała współczesna historia, w której wiele konfliktów i wojen miało podłoże terytorialne. Nie ma też chyba przesady, iż pojęcie terytorium jest jednym z kamieni węgielnych, na którym opiera się cały system współczesnego prawa międzynarodowego. Jego bowiem normy, prawa i obowiązki z nich wypływające mogą być przestrzegane i stosowane przez podmioty przede wszystkim w obrębie ich zwierzchnictwa terytorialnego. Szczególne znaczenie terytorium w prawie międzynarodowym wynika wreszcie z faktu, iż zgodnie z klasyczną definicją jest ono niezbędne dla istnienia państwowości.

Szerzej na ten temat w: J. Symonides, *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1976, s. 390

¹⁵⁸ Pierwszym ważnym krokiem w tym kierunku była Konwencja Ligi Narodów z 1919 r., której art. 10 wprowadza ochronę integralności terytorialnej. Zasada integralności terytorialnej została potwierdzona przez

Zasady prawa międzynarodowego strzegą suwerenności każdego państwa na jego terytorium. Każde zaś odstępstwo do tych zasad wymaga zawarcia umowy międzypaństwowej. Powodem zawierania takich umów jest konieczność podjęcia wspólnych środków dla zapewnienia wzajemnej ochrony i bezpieczeństwa zaangażowanych państw. Aczkolwiek umowy o współpracy militarnej mogą ograniczać suwerenność terytorialną państwa - sygnatariusza porozumienia wojskowego, to efektywny system wspólnej obrony rozciąga bezpieczeństwo narodowe na każdego członka-sygnatariusza przeciwko innym państwom pozostającym poza sojuszem.

Artykuł 3 Traktatu Północnoatlantyckiego z 1949 r.¹⁵⁹, ustala strategiczną współpracę w ramach Sojuszu. Podjęcie się wspólnego rozwoju i wzajemnej pomocy położyły fundamenty pod skoordynowany wspólny system środków militarnych. Taka strategiczna współpraca wprowadza pewne ograniczenia w suwerenności terytorialnej państw-członków na rzecz Traktatu Północnoatlantyckiego w interesie wspólnego bezpieczeństwa.

Skuteczne wprowadzenie wspólnego systemu bezpieczeństwa przez państwa NATO wymaga konkretnych środków współpracy militarnej, łącznie ze

uchwałę Narodów Zjednoczonych. Art. 2.4. zabrania zamachów na integralność terytorialną. Przepis art. 2.4. obejmuje wszystkie przestrzenie kraju (obszar lądowy, morski i przestrzeń powietrzną). Powoduje on też dalsze ważne konsekwencje. Taka bowiem koncepcja integralności terytorialnej neguje możliwość strategicznej obserwacji obcego terytorium i wprowadza wymóg uzyskania specjalnej zgody państwa na jej prowadzenie.

Szerzej w: J. Kish, op. cit., s.82

¹⁵⁹ Organizacja Traktatu Waszyngtońskiego popularnie zwana Sojuszem Atlantyckim powstała jako produkt zimnej wojny i przez ponad czterdzieści lat spełniała potrójne funkcje: sojuszu dyplomatycznego, wspólnoty politycznej oraz organizacji wojskowej. Powołana do życia do zbiorowej obrony przed zagrażającym ze Wschodu atakiem nuklearnym bądź przy użyciu sił konwencjonalnych.

Po rozpadzie Układu Warszawskiego i ZSRR podstawowe funkcje NATO, jako sojuszu dyplomatycznego, wspólnoty politycznej i organizacji wojskowej, zostały zachowane, ale poważnym zmianom musiały ulec takie kwestie jak: zadania w nowej sytuacji, zasięg geograficzny oraz strategia i dostosowane do niej struktury organizacji wojskowej.

Początek renowacji NATO dała Deklaracja Rzymska będąca rezultatem spotkania na szczycie 7-8 listopada 1991 r., w której państwa członkowie NATO uznały, że wyeliminowane zostało niebezpieczeństwo zmasowanego ataku i zmniejszone zostało ryzyko niespodziewanej agresji na któregokolwiek z członków. Zob. Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów, opracowanie S. Bieleń, Warszawa 1996, s. 239-249, także A. Ciupiński, NATO w: Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego, red. L. Łukaszuk Warszawa 1999, s. 31

stacjonowaniem sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego. Aby zharmonizować regulacje prawne tego typu współpracy militarnej w ramach Sojuszu, w 1951 r. państwa-sygnatariusze NATO podjęły uchwałę o statusie ich sił zbrojnych. Ta wielostronna umowa zawarta jest na wypadek zawierania pomiędzy dwoma państwami NATO, odrębnej dwustronnej umowy umożliwiającej stacjonowanie sił zbrojnych kraju wysyłającego na obszarze kraju przyjmującego. Podczas gdy specyficzne funkcje każdego sił zbrojnych zależą od umów dwustronnych, generalny status takich sił jest uregulowany umową wielostronną. Najbardziej drażliwym aspektem umowy jest harmonizacja bezpieczeństwa kraju wysyłającego i przyjmującego, a regulacja ma za zadanie koordynować jurysdykcję przestępstw popełnianych przeciwko bezpieczeństwu przez członków sił zbrojnych państwa wysyłającego na terytorium państwa przyjmującego. Oczywiście, strategiczne funkcje tych sił zawierają też ograniczoną obserwację terytorium państwa przyjmującego. Z drugiej strony, władze państwa przyjmującego ograniczają prowadzenie obserwacji nad swym terytorium do niezbędnego minimum, wynikającej z umów międzynarodowych dot. współpracę militarnej oraz narzuconej przez NATO. Mimo zakazu szpiegostwa, umowa zapewnia obserwację strategiczną w rozsądnym stopniu, prowadzoną przez siły zbrojne państwa wysyłającego.

Realizacja umów dot. kontroli zbrojeń łączy się też z obserwacją terytorium. Po to by zweryfikować realizację zobowiązań dot. kontroli zbrojeń, umowy takie zezwalają neutralnym inspekcjom międzynarodowych organizacji na przebywanie na terytorium danego kraju. Państwo przyjmujące akceptuje to ograniczenie suwerenności terytorialnej dla ochrony własnego bezpieczeństwa poprzez efektywny system międzynarodowej kontroli zbrojeń¹⁶⁰.

¹⁶⁰ Pierwszy ważny system inspekcyjny został ustanowiony w 1956 r., przy akceptacji Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej. Statutu w/w agencji reguluje sprawę przebywania inspekcji agencji na obszarze kraju przyjmującego. Podstawowe zastosowanie w/w artykułu ma miejsce w dwustronnych umowach między agencją a danym krajem. Wobec tego prawo do przeprowadzenia inspekcji zależy od zgody kraju przyjmującego. Funkcje inspektorów są zdeterminowane przez regulacje prawne, ale sprowadzają się do

Jakkolwiek umowa wprowadza generalne zobowiązanie do akceptacji weryfikacji broni nie jądrowej na terytorium państwa, to art. III(1) zaleca by szczegóły takiej weryfikacji były uzgodnione pomiędzy państwem przyjmującym a Międzynarodową Agencją Energii Atomowej (MAEA). Pomimo to inspekcje są prowadzone na podstawie art. XII(A)(6) ww. Statutu, który upoważnia MAEA do weryfikacji przestrzegania postanowień Traktatu o Nierozprzestrzenianiu Broni Jądrowej przez inspekcje działalności atomowej na terytorium państwa - sygnatariusza.¹⁶¹

Poprawa stosunków międzynarodowych zaowocowała ustanowieniem dalszych systemów strategicznej obserwacji prowadzonej na terytorium państwa. W celu zredukowania ryzyka wybuchu konfliktów zbrojnych wynikających z nieporozumień dotyczących działań strategicznych, sygnatariusze układów wojskowych rozszerzyli obserwacje na ćwiczenia wojskowe. Jakkolwiek wpływa to na bezpieczeństwo narodowe kraju przyjmującego, to jest to akceptowane dla zachowania bezpieczeństwa międzynarodowego. W 1975 r. helsińska KBWE przyjęły pewne środki budowy zaufania zawarte w art. 2(I) Aktu Końcowego Konferencji, a dotyczące wymiany obserwatorów ćwiczeń wojskowych. Oczywiście, Akt Końcowy nie ustanowił umowy i nie ma umocowania w prawie międzynarodowym. Art. 2(I) inicjuje podejmowanie umów o wymianie obserwatorów i daje ramy dla stosunków dwustronnych w tym zakresie. Funkcje delegacji kraju wysyłającego są ograniczone do obserwacji ćwiczeń wojskowych i nie są rozszerzane na żadne inne aspekty bezpieczeństwa kraju przyjmującego.

weryfikacji pokojowego użycia energii atomowej i nie mogą być rozszerzone na inne aspekty bezpieczeństwa narodowego kraju przyjmującego.

¹⁶¹ W 1994 r. w czasie kryzysu koreańskiego, Północna Korea odmówiła międzynarodowej komisji zgody na inspekcję reaktora atomowego w Yangbon; USA postawiła sprawę na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa, rozpatrując powzięcie rezolucji na podstawie art. 39. ogłaszając iż Korea Północną stanowi zagrożenie dla pokoju międzynarodowego i bezpieczeństwa. Nic nie było też warte oświadczenie premiera Pakistanu, Nawaz Sharifa, wygłoszone by wywołać wrażenie, że jego kraj posiadał broń nuklearną, przygotowaną do użycia przeciw Indiom - patrz „The Independent” 25 sierpień 1994 r.

Zasady obserwacji ustanowione przez Konferencję helsińską zostały znacznie ulepszone przez kolejne porozumienia. W 1986 r. Konferencja Sztokholmska przyjęła dokument dot. Środków Budowy Zaufania i Bezpieczeństwa. Aczkolwiek nawet ten dokument nie ma umocowania prawnego, odwołuje się bowiem do helsińskiego Aktu Końcowego, poszerzając efektywność obserwacji wojskowej na terytorium państwa. Art. 38 stanowi, że kraje uczestniczące zaproszą obserwatorów z wszystkich innych państw uczestniczących do współpracy w dziedzinie militarnej bez potrzeby zawierania umów dwustronnych. Ta generalna zasada daje podstawę do szczególnych wyjątków w ochronie bezpieczeństwa narodowego. Według art. 52. nie wymaga się zgody państwa na obserwację instalacji lub rejonów obrony. Z drugiej strony obserwacja strategiczna jest dalej rozszerzana przez ustanowienie oddzielnych regulaminów inspekcji. Artykuł 65 zezwala na wprowadzenie inspekcji wojskowych na terytorium państwa celem zweryfikowania uzgodnionych postanowień i ich realizację. Inspekcje wojskowe na danym terytorium mogą napotykać na obszary zastrzeżone ze względów bezpieczeństwa.¹⁶²

Reguły i zasady kontroli zbrojeń zostały zweryfikowane w 1987 r., gdy USA i ZSRR podjęły decyzję o eliminacji rakiet krótkiego i średniego zasięgu. Artykuł XI(1) uchwały wprowadza skuteczny środek weryfikacji, polegający na prawie do przeprowadzenia inspekcji obu stron. Strony będą prowadziły kontrole zgodnie z Protokołem Inspekcji, który stanowi integralną część uchwały. Zgodnie z nim każda ze stron ma prawo do przeprowadzenia inspekcji zarówno na terytorium kraju, jak i na terytorium bazy leżącej poza nim, jeśli rakiety były tam zainstalowane.

Międzynarodowe prawo zwyczajowe ustanowiło trzy stopnie strategicznej obserwacji obszaru kraju. Między krajami - sygnatariuszami układu wojskowego przyjęcie obcych wojsk na swoim terytorium wiąże się z wysokim stopniem obserwacji, obejmującej wszystkie aspekty ich wspólnego bezpieczeństwa.

¹⁶² Według art. 74. przedstawiciele kraju przeprowadzającego inspekcję mają dostęp i wstęp na wyszczególnione tereny z wyjątkiem obszarów i punktów, do których dostęp jest normalnie zabroniony lub ograniczony, do instalacji wojskowych i innych obronnych tak samo, jak do pojazdów i samolotów.

Wprowadzenie w życie umów o kontroli zbrojeń wiąże się ze średnim stopniem obserwacji prowadzonej przez inspektorów neutralnej organizacji międzynarodowej na obszarze kraju - sygnatariusza dla zweryfikowania sposobu wywiązywania się z przyjętych zobowiązań. W końcu, wymiana obserwatorów między państwami - sygnatariuszami przeciwstawnych sobie paktów pozwala tylko na niski stopień obserwacji obszaru kraju, ograniczony do wybranych ćwiczeń wojskowych. Niezależnie od tych specyficznych systemów obserwacji strategicznej, podstawowa zasada suwerenności neguje możliwość prowadzenia szpiegostwa na terytorium kraju.¹⁶³

Wykorzystanie inspekcji w ramach Traktatu o Otwartych Przestworach¹⁶⁴ umożliwia także - w ograniczonym zakresie - zbieranie informacji.¹⁶⁵ Nie bierze w tym udziału attaché wojskowy. Jest on jednak informowany o wynikach inspekcji.

3.5. ZBIERANIE INFORMACJI NA MORZU OTWARTYM I WODACH TERYTORIALNYCH A ZADANIA AW

Powszechny status prawny międzynarodowej przestrzeni, określa możliwość prowadzenia działalności informacyjnej na morzu otwartym.¹⁶⁶ Zasada swobody

¹⁶³ Naturalnie prawo większości krajów czyni szpiegostwo na swym terytorium przestępstwem. W Zjednoczonym Królestwie jedynym prawem dot. szpiegostwa jest Sekcja 1 Urzędowych Akt Tajnych 1911, która jest zatytułowana „Kary za szpiegostwo” i czyni zbieranie i przekazywanie informacji, które mogłyby być bezpośrednio lub pośrednio przydatne wrogowi, przestępstwem karalnym przez pozbawienie wolności do lat 14. Słowo „wróg” zawiera w sobie „wroga potencjalnego”, a przestępstwo jest karalne w czasie pokoju, jak i w czasie wojny. karalnym przez pozbawienie wolności do lat 14. Słowo „wróg” zawiera w sobie „wroga potencjalnego”, a przestępstwo jest karalne w czasie pokoju, jak i w czasie wojny.

¹⁶⁴ Ustawa z dnia 15 grudnia 1994 O ratyfikacji Traktatu o Otwartych Przestworach (Dz.U. z dnia 17 lutego 1996)

¹⁶⁵ Na mocy TOP amerykański zespół inspekcyjny przeprowadził, na przełomie lutego i marca 2001 r. tygodniowy ćwiczebny lot obserwacyjny nad Polską. Obserwatorom towarzyszyli polscy kontrolerzy. Inspekcja zakończyła się podpisaniem wspólnego raportu. Traktatowe loty odbywają się za zgodą państwa obserwowanego i na zasadzie wzajemności.

Por: Polska Zbrojna nr 10 z 10 marca 2001.

¹⁶⁶ Morze otwarte (morze pełne), obejmuje obszary wód morskich znajdujące się poza zewnętrzną granicą morza terytorialnego, na których obowiązuje zasada wolności mórz. Skodyfikowana zasada wolności mórz ujęta jest w konwencji genewskiej o morzu pełnym z 1958 r. Wolność mórz oparta jest na dwóch podstawowych zasadach: udostępnienia morza pełnego wszystkim państwom oraz niemożności wysuwania legalnie roszczeń do poddania jakiegokolwiek jego części suwerenności państw. Obejmuje ona: wolność żeglugi, wolność rybołówstwa, wolność zakładania kabli podmorskich i rurociągów oraz wolność przelotów.

morza otwartego jest ustanowiona w tradycyjnym prawie międzynarodowym. Wykształcona przez praktykę morską zasada wolności mórz oznacza, że wszystkim państwom przysługuje prawo do rozsądnego korzystania z bogactw i akwenów morza pełnego, którego obszary nie podlegają i nie mogą być poddane zwierzchnictwu terytorialnemu żadnego z podmiotów. W tym uznanym kształcie zasada ta została ponownie potwierdzona w II Konwencji przyjętej przez Konferencję prawa morza w Genewie w 1958 roku. I w Konwencji o prawie morza z 1982 roku. Zatem, zasada wolności mórz, która ugruntowała się pierwotnie jako norma zwyczajowa, została ostatecznie ujęta w formułę prawa traktatowego.

Obie wymienione konwencje z 1958 r. i 1982 r. stanowią, że głównym elementem zasady wolności mórz jest wolność żeglugi dla statków wszystkich państw na wodach morza pełnego. Morze pełne nie podlega zawłaszczeniu i dlatego wszystkie państwa mają prawo z niego korzystać, jednakże z tym zastrzeżeniem, że każde z nich powinno należycie uwzględniać interesy innych państw oraz przestrzegać zasady prawa międzynarodowego.¹⁶⁷

Władza ta odnosi się nie tylko do wód morskich ale również do przestrzeni powietrznej nad tymi wodami oraz dna morskiego pod tymi wodami. Państwa negują suwerenność terytorialną na morzu otwartym i dlatego każde z nich przypisuje sobie prawo korzystania z wyłącznej jurysdykcji nad statkiem, samolotem lub inną instalacją mającą banderę narodową na wodach morza otwartego.¹⁶⁸ Artykuł 13 uznaje również możliwość prowadzenia działań rozpoznawczych na morzu otwartym.

Por. Konwencja genewska o morzu pełnym z 29.04.1958, w: wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, oprac.: K. Kocot i J. Wolfke, Wrocław-Warszawa 1972.

¹⁶⁷ Szerzej w: A. Makowski, M. Ilnicki, *Wojna na morzu we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa - Toruń 1996, s. 20.

¹⁶⁸ Artykuł 13 stwierdza, że „żadne państwo nie może żądać prawa do suwerenności nad żadną częścią morza otwartego, ani też nie może ustawiać żadnych przeszkód do wolnego i pełnego wykorzystania morza otwartego”. Swobodny dostęp do morza otwartego był później wyrażony przez Instytut Prawa Międzynarodowego.

Władza państw nadmorskich rozciąga się na ich morza terytorialne.¹⁶⁹ Wody terytorialne stanowią integralną część narodowego terytorium. Status prawny jest określany przez ogólne przepisy dot. prawa terytorialnej suwerenności, takie jak na pozostałej przestrzeni. Jednak, pomimo ich narodowego statusu prawnego, reżim prawny mórz terytorialnych różni się w pewien sposób od statusu prawnego na pozostałej części terytorium. Podczas gdy władza państwa nad jego lądowym terytorium nie jest przedmiotem żadnych ograniczeń, bez jego zgody, władza państwa nadmorskiego nad jego wodami terytorialnymi jest ograniczona przez ogólne prawo międzynarodowe - prawo statków wszystkich państw do przepływania przez te wody.

Zasady określające status prawny wód terytorialnych ewaluowały w prawie międzynarodowym. Generalnie, praktyka prawna państw łączy władze państw nadmorskich nad ich wodami terytorialnymi z prawem przepływu przez te wody. Cechą charakterystyczną sytuacji prawnej wód terytorialnych jest podstawowy konflikt między bezpieczeństwem narodowym państwa nadmorskiego a strategicznymi interesami armatorów. Ten konflikt dominuje w historii i określa legalne granice pracy informacyjnej na wodach terytorialnych.

Pierwszy krok w kierunku kodyfikacji został podjęty przez Instytut Prawa Międzynarodowego w Paryżu w roku 1894, gdzie przyjęto Rezolucję o Statusie Prawnym Wód Terytorialnych.¹⁷⁰ Ta zasada została potwierdzona przez Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego na sesji w Brukseli w 1895 r. Stowarzyszenie przyjęło rezolucję w sprawie praw w stosunku do wód terytorialnych. Choć te rezolucje nie mają mocy wiążącej w prawie

¹⁶⁹ Morze terytorialne, pas wód morskich przyległy do wybrzeży, o szerokości 3-12 mil morskich, na którym państwo nadbrzeżne wykonuje suwerenność. Prawa państwa nadbrzeżnego na morzu terytorialnym nie różnią się w swej istocie od praw, które ono wykonuje na swoim terytorium lądowym. Władztwo państwa nadbrzeżnego rozciąga się na wody morza terytorialnego, dno pod nim i podziemie oraz na przestrzeń powietrzną nad tym morzem. Wykonywanie suwerenności ograniczone jest prawem nieszkodliwego przepływu na rzecz statków handlowych.

Por. Konwencja genewska o morzu terytorialnym i morskim pasie przygranicznym z 29.04.1958 r.

¹⁷⁰ Artykuł 5 tej rezolucji określał zasadę, że „wszystkie statki mają prawo swobodnego przejścia przez wody terytorialne”.

międzynarodowym, są one wykładnią fundamentalnych zasad, które ewoluowały w generalnej praktyce państw. Władza państwa nadmorskiego jest ograniczona prawem do swobodnego przejścia przez wody terytorialne. Jednakże te pierwsze ustalenia określały tylko prawo do swobodnego przejścia przez wody terytorialne i nie zawierały regulacji dotyczących strategicznej obserwacji prowadzonej na tych wodach.

Komitet Ekspertów Ligi Narodów podjął się przygotowania kodyfikacji i powołał Podkomisję do spraw wód terytorialnych. W raporcie podkomisji z 1926 r. zaprezentowano Projekt Konwencji o wodach terytorialnych. Artykuł 7 tej konwencji określił prawo do swobodnego przejścia przez wody terytorialne, komentarz zaś do tego artykułu określał definicję tego przejścia. „Jest dużo bardziej naturalne wątpić w pokojowy charakter przejścia w przypadku wielkiej floty wojennej w czasie politycznego napięcia niż w przypadku zwykłego statku handlowego”. Konwencja Genewska o morzach terytorialnych, określiła prawa do swobodnego przejścia przez morza terytorialne.¹⁷¹ W szczególności, podstawową kwestią jest, czy obserwacja wybrzeża przez zagraniczny statek podczas jego przejścia przez morze terytorialne jest uważana za szkodliwą dla bezpieczeństwa państwa morskie.¹⁷² Ten problem po raz kolejny uwypukla różnicę interesów państwa nadmorskiego i armatorów. Państwo nadmorskie może twierdzić, że obserwacja urządzeń obronnych prowadzona przez obcy statek jest szkodliwa dla

¹⁷¹ Artykuł 14 Konwencji definiuje swobodne przejście: „Przejście jest swobodne tak długo, jak nie jest ono szkodliwe dla pokoju, porządku lub bezpieczeństwa państw nadmorskich”.

Definicja swobodnego przejścia nasświetla fundamentalny konflikt pomiędzy bezpieczeństwem wybrzeża i międzynarodowej nawigacji w ramach prawa na morzu terytorialnym. Ogólne zasady konwencyjnych regulacji godzą sprzeczne interesy państw nadmorskich i armatorów.

¹⁷² Artykuł 1 Konwencji stanowi, że władza państw nadmorskich rozciąga się na morza terytorialne, ale artykuł 14 określa, że statki wszystkich państw powinny mieć prawo swobodnego przejścia przez morza terytorialne. Chociaż władza państwa nadmorskiego nad morzami terytorialnymi jest ograniczona przez określenie warunków swobodnego przejścia. Tak więc warunkowo swobodne przejście jest zależne od zgody na nie. Według artykułu 15 państwa nadmorskie nie mogą utrudniać przejścia przez morza terytorialne. Ale zgodnie z artykułem 16 państwo nadmorskie może przedsięwziąć niezbędne kroki na swoim morzu terytorialnym, aby zapobiec przejściu, które nie jest nieszkodliwe. Podczas, gdy prawo swobodnego przejścia przez morze terytorialne zależy od nieszkodliwości przejścia, artykuł 14 określa, że swobodne przejście zależy od bezpieczeństwa wybrzeża państwa nadmorskiego.

ochrony bezpieczeństwa narodowego. Armatorzy mogą twierdzić, że incydentalna obserwacja linii brzegowej jest niezbędna dla zachowania bezpieczeństwa statku podczas jego przyjęcia przez morze terytorialne. W zasadzie, prawo do swobodnego przez morze terytorialne nie usprawiedliwia strategicznej obserwacji wybrzeża państwa. W praktyce ustalenie, czy strategiczna obserwacja jest prowadzona z pokładu statku obcego statku podczas jego przejścia przez morze terytorialne, jest prawie niemożliwe dla władz państwa nadmorskiego. Dlatego też określenie ustalenia prawne umożliwiają podjęcie odpowiednich kroków w celu ochrony bezpieczeństwa wybrzeża państwa nadmorskiego. Ponieważ, obserwacja prowadzona przez okręty podwodne¹⁷³, podczas ich przejścia przez morze terytorialne, może być nie wykryta przez państwo nadmorskie, artykuł 14 stanowi, że okręty podwodne muszą płynąć podczas dokonywania przejścia, na powierzchni. Artykuł 16 zaś stanowi, że państwo nadmorskie może czasowo, na określonych akwenach, zawiesić prawo do swobodnego przejścia obcych okrętów w celu ochrony swoich tajemnic. Tym niemniej, zgodnie z artykułem 16 nie powinno się zawieszać prawa do swobodnego przejścia przez cieśniny, które są powszechnie wykorzystywane. Ponieważ te zasady odnoszą się do wszystkich jednostek pływających, prawa te dotyczą również okrętów. Jedynym specjalnym prawem odnoszącym się tylko do okrętów jest ograniczenie zawarte w artykule 23, który stanowi, że jeśli okręt nie stosuje się do praw państwa nadmorskiego dotyczących swobodnego przejścia państwo to może zażądać aby okręt opuścił jego wody terytorialne.

W odniesieniu do okrętów wojennych państwa wysyłającego konsulowi w zasadzie nie przysługują żadne uprawnienia o charakterze administracyjnym lub

¹⁷³ Konwencja Genewska w sprawie morza pełnego z 1958 r. stanowi, że termin okręt wojenny oznacza okręt należący do morskich sił zbrojnych danego państwa, opatrzony zewnętrznymi znakami wyózniającymi okręty wojenne przynależne do danego państwa, znajdujący się pod dowództwem upoważnionego przez rząd oficera, którego nazwisko znajduje się na liście oficerów marynarki wojennej, oraz obsadzony przez załogę podlegającą dyscyplinie wojskowej (art. 8). Ta definicja znalazła się w Konwencji prawa morza z 1982 r. (art. 29)- z niewielkimi poprawkami

porządkowym bądź jakiegokolwiek uprawnienia wchodzące w zakres sprawowania nadzoru Wynika to stąd, że w stosunku do okrętu wojennego urzędnik konsularny jest jedynie organem państwowym, który na żądanie jego dowódcy może udzielić mu pomocy, ponieważ jako państwowy organ cywilny nie jest wobec okrętu władzą. Konsul nie posiada więc stanowiska zwierzchniego w stosunku do jednostek morskich sił zbrojnych, zorganizowanych na podstawie prawa wojennego i podległych tylko władzy wojskowej.¹⁷⁴

Zakres zadań, obowiązków i uprawnień attaché wojskowego wynika z posiadanego statusu dyplomatycznego, immunitetów dyplomatycznych oraz z zakresu ogólnych obowiązków i uprawnień pracowników służby dyplomatycznej.¹⁷⁵ Do zadań nie pokrywających się bezpośrednio z wymienionymi funkcjami należy współpraca z władzami wojskowymi państwa przyjmującego, a zwłaszcza utrzymywanie kontaktów z właściwymi ich organami, prowadzenie wstępnych uzgodnień umów o współpracy wojskowej, zakupu i sprzedaży broni oraz

¹⁷⁴ Szerzej na temat pisze S. Sawicki: *Prawo konsularne* op.cit. s. 185 i nast.

¹⁷⁵ Zasadnicze zadania, obowiązki i uprawnienia wynikają wprost z trzech podstawowych funkcji spełnianych przez attaché wojskowego (informacyjnej, reprezentacyjnej i doradczej). Sa to:

- prowadzenie działalności mającej na celu zacieśnienie przyjaznych stosunków oraz umacnianie współpracy między siłami zbrojnymi obu krajów;
- obserwowanie sytuacji wojskowo-politycznej;
- rozpoznawanie sił zbrojnych;
- obserwowanie współpracy militarnej państwa przyjmującego z innymi krajami;
- udzielanie władzom wojskowym państwa przyjmującego oficjalnych informacji o siłach zbrojnych własnego kraju;
- pośredniczenie w kontaktach pomiędzy władzami wojskowymi obu krajów;
- udział w imprezach wojskowych (ćwiczenia, pokazy, uroczystości, wizyty w jednostkach) na zaproszenie władz państwa przyjmującego;
- poznawanie państwa przyjmującego, jego historii, kultury, języka.

Por. Instrukcja pracy attachés i oficerów attachatów wojskowych, Warszawa 1993 s 10-12 oraz S. Dąbrowa: Status prawny attaché morskiego. *Przegląd Morski* 1964 z. 10 s. 59 i 60 i S. Sawicki: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybrane zagadnienia*. Dep. Szkol. I Doskonal. Zawod. MSW, Warszawa 1981, s 89 oraz Konwencja Wiedeńska z 1961 r. art. 3 ust.1 Działalność dyplomatyczna attaché wojskowego powinna uwzględniać całokształt uwarunkowań politycznych i prawnych związanych z realiami państwa przyjmującego i ustanowionymi stosunkami dyplomatycznymi Rzeczypospolitej Polskiej z tym państwem oraz z postanowieniami Konwencji Wiedeńskiej z dnia 18 kwietnia 1961 r. o stosunkach dyplomatycznych (Dz.U. 1965 r. Nr 37, poz. 232).

Działalność attachés określał ponadto zarządzenia ministrów obrony narodowej i spraw zagranicznych z dnia 14 lipca 1977r. w sprawie attachatów wojskowych przy polskich przedstawicielstwach dyplomatycznych. Działalność attaché wojskowego określają także zarządzenia, rozkazy, wytyczne i polecenia ministra obrony narodowej oraz szefa Biura Attachatów Wojskowych.

sprzętu wojskowego itp. Zadaniem dodatkowym jest czuwanie przez attaché wojskowego nad poszanowaniem przez państwo przyjmujące umów i porozumień ograniczających zbrojenia lub dotyczących rozbrojenia.¹⁷⁶

Z analizy porównawczej funkcji konsula w dziedzinie żeglugi morskiej i attaché obrony można wyprowadzić wniosek, iż to właśnie ten ostatni jest upoważniony do:

- prowadzenia działalności mającej na celu zacieśnienie przyjaznych stosunków oraz umacniania współpracy między siłami zbrojnymi obu krajów (w tym również wizyt okrętów wojennych i ich załóg);¹⁷⁷
- pośredniczenia w kontaktach pomiędzy władzami wojskowymi obu krajów;¹⁷⁸
- udziału w imprezach wojskowych (ćwiczenia, pokazy, uroczystości, wizyty w jednostkach) na zaproszenie władz państwa przyjmującego;¹⁷⁹

3.6. MISJE SPECJALNE A OBSERWACJA DYPLOMATYCZNA

Chociaż dyplomatyczna funkcja obserwacji jest głównie wykonywana przez misje dyplomatyczne, sprawozdania misji specjalnych¹⁸⁰ są także częścią procesu

¹⁷⁶ O statusie i funkcjach attaché wojskowego szerzej w rozdziale 18 red. L. Łukaszuk. *Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 1999.

¹⁷⁷ Z zasady okręty marynarki wojennej wchodzą do portu zagranicznego w celu złożenia wizyty (rewizyty) uzgodnionej drogą dyplomatyczną. Na mocy porozumienia stron okręty marynarki wojennej mogą wchodzić do portów innych państw w trybie roboczym w celu szkolenia, zaopatrzenia, remontu, transportu ludzi, a nawet wypoczynku załóg.

Por. Regulamin Służby Okrętowej wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej nr 34/MON z dnia 1 grudnia 1990 r. pkt. 398

¹⁷⁸ Podczas składania oficjalnej wizyty w porcie zagranicznym dowódca zespołu (okrętu) podlega bezpośrednio dowódcy marynarki wojennej. Zagadnienia związane z protokołem, ceremoniałem i realizacją planu wizyty dowódca zespołu (okrętu) konsultuje w miarę potrzeb z attaché wojskowym lub przedstawicielem konsulatu polskiego

Por. Regulamin Służby Okrętowej wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej nr 34/MON z dnia 1 grudnia 1990 r. pkt. 400

¹⁷⁹ Plan, wizyty w porcie zagranicznym powinien zawierać organizację wejścia zespołu (okrętu) do portu, sposób i miejsce cumowania lub kotwiczenia, dane dotyczące nawiązania łączności z okrętem wprowadzającym lub radiostacją brzegową, a jeśli wizyta ma charakter oficjalny - czas i miejsce oddania salutu honorowego (salutów osobistych), ceremonię powitania oraz kolejność składania wizyt protokolarnych i przyjmowania rewizyt.

Por. Regulamin Służby Okrętowej wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej nr 34/MON z dnia 1 grudnia 1990 r. pkt. 399

obserwacji dyplomatycznej. Charakter misji specjalnych wskazuje na funkcje obserwacyjne. Podczas gdy systematyczne raporty ze stałych misji dyplomatycznych ułatwiają regularną obserwację państwa przyjmującego przez państwo wysyłające, dyplomacja realizowana *ad hoc* przez misje specjalne może mieć na celu zbieranie dokładnych informacji w konkretnym obszarze stosunków międzynarodowych.

Dyplomacja *ad hoc* jest najstarszą formą występującą w stosunkach międzynarodowych. Stałe misje dyplomatyczne powstały w wyniku ewolucji misji specjalnych. Znajduje to odbicie w podobieństwie zasadniczych funkcji dyplomatycznych, łącznie z obserwacją prowadzoną przez misje stałe i tymczasowe. Od początku istnienia dyplomacji obserwowanie było zasadniczą funkcją misji dyplomatycznych organizowanych w nagłej potrzebie i ta praktyka jest ogólnie akceptowana w zwyczajowym prawie międzynarodowym. Pierwsze projekty systematyzacji stałych stosunków dyplomatycznych nie zawierały oddzielnych warunków dla dyplomacji typu „*ad hoc*”. W raporcie z 1960 roku Komisja Prawa Międzynarodowego zalecała równoległe uregulowanie stałych i czasowych stosunków międzynarodowych. Zgodnie z pierwszym artykułem projektu raportu, funkcją misji specjalnych jest „wykonanie zadania specjalnego”; to pozostawia konkretne funkcje każdej z misji specjalnych do określenia przez umowę zawartą pomiędzy krajem wysyłającym i przyjmującym.

Stosownie do tego, w 1964 roku Komisja Prawa Międzynarodowego zakończyła pracę nad problemem dyplomacji *ad hoc* i zaczęła przygotowywać odpowiednie projekty konwencji dotyczących misji specjalnych. W raporcie z 1964

¹⁸⁰ Instytucja misji specjalnych stanowi faktycznie najstarszą formę stosunków dyplomatycznych, która przetrwała przez całe tysiąclecia jako tzw. dyplomacja *ad hoc*, a więc różniąca się swą sporadycznością stosowania od instytucji stałych misji. Zgromadzenie Ogólne NZ uchwaliło na podstawie rezolucji z 8.12.1969 r. Konwencję o misjach specjalnych opierającą się w przeważającej mierze, na postanowieniach Konwencji Wiedeńskiej z 1961 r. o stosunkach dyplomatycznych. Została ona przedstawiona do podpisu w Nowym Jorku, 16.12.1969 r.

Podstawowe cechy charakterystyczne misji specjalnej zawarte zostały w niżej przytoczonej definicji, zamieszczonej w art. 1 Konwencji: „Misją specjalną jest misja czasowo reprezentująca państwo, wysyłana przez jedno państwo do drugiego państwa za jego zgodą, w celu wspólnego rozpatrzenia z nim określonych spraw albo wypełnienia wobec niego określonego zadania”.

Szerzej w: J. Sutor, Prawo dyplomatyczne op. cit., s. 206 – 207

roku, Bartos - jako sprawozdawca tego tematu, przedstawił obszerny historyczny zarys dyplomacji *ad hoc* oraz funkcje zwyczajowe misji specjalnych, i skupiając uwagę na funkcji obserwacyjnej.¹⁸¹

Szczegółowa analiza obserwacji *ad hoc* ma kluczowe znaczenie dla interpretacji najbardziej kontrowersyjnych funkcji prawa dyplomatycznego. Odniesienie do tradycyjnej praktyki państwowej wskazuje na doraźne działanie obserwacyjne misji specjalnych i potwierdza ich generalną akceptację przez zwyczajowe prawo międzynarodowe. Różnica pomiędzy oficjalnymi i nieoficjalnymi obserwatorami ma wskazywać legalne granice obserwacji i rozpoznania w dyplomacji *ad hoc*. Pogląd ten stał się głównym zwyczajem rządzącego obserwacją misji specjalnych. W propozycjach wykonawczych przygotowujący raport nie wymienia wprawdzie funkcji dyplomacji *ad hoc*, jednak artykuł 2 raportu stanowi niemalże warunek konieczny, że „zadanie misji specjalnych” jest określane przez porozumienie dwustronne.¹⁸² W 1967 roku Komisja Prawa Międzynarodowego przyjęła raport końcowy na temat misji specjalnych. Zgodnie z nim definicję funkcji misji specjalnych pozostawiono jako otwartą. Artykuł 3 raportu stanowi, iż „obszar działalności misji specjalnych jest wynikiem porozumienia dwustronnego”.

Zamiast zwoływania konferencji pełnomocników, Zgromadzenie Generalne ONZ zleciło usystematyzowanie dyplomacji *ad hoc* swojemu Komitetowi Szóstemu. W 1968 roku Komitet ten zasadniczo zaaprobował projekt reguł funkcjonowania dyplomacji *ad hoc* w wersji proponowanej przez Komisję Prawa Międzynarodowego i dlatego treści wykonawcze artykułu 3 Projektu Konwencji o Misjach Specjalnych będą określały państwa wysyłające i przyjmujące. W wyniku rezolucji z 1969 roku

¹⁸¹ „ Najstarszą formą obserwacji *ad hoc* jest prawdopodobnie tak zwany tajny emisariusz, który jest instruowany przez państwo, które reprezentuje w celu nawiązania kontaktu z drugim państwem. Poufny obserwator rezydujący na terytorium państwa ma tajną misję przesyłania informacji do swojego rządu za zgodą kraju rezydowania. Nieoficjalny obserwator - nie posiada statusu dyplomaty”.

Por. J. Sutor, Prawo dyplomatyczne op. cit., s.206

¹⁸² A. Przyborowska-Klimeczak, Prawo , op.cit., s. 138

Zgromadzenie Ogólne jednogłośnie przyjęło końcowy tekst i przedstawiło konwencję o misjach specjalnych do podpisu. Konwencja ta określa ogólne zasady rządzące funkcjami dyplomacji *ad hoc*. Artykuł 3 konwencji odnosi się do wszystkich zadań misji specjalnych.

W związku z tym, że każda misja specjalna ma inne zadanie, ich funkcje mogą przybierać różne formy w zależności od sytuacji. Dlatego artykuł 3 nie wyczerpuje listy zadań i odnosi określenie funkcji misji specjalnych *ad hoc* do porozumienia pomiędzy krajem wysyłającym i przyjmującym. W szczególnych przypadkach misje specjalne mają bardzo zbliżone funkcje obserwacyjne. Pytania powstają co do dopuszczenia i zasięgu obserwacji w przypadku braku jasnych warunków ich funkcjonowania w odpowiednim porozumieniu. Analogia ogólnie sformułowanych zadań misji dyplomatycznych i wykonywania przez nie funkcji obserwacyjnych wskazuje na ogólne dopuszczenie obserwacji w dyplomacji *ad hoc*. Prace wstępne nad wspomnianą Konwencją, a szczególnie raport przygotowany dla Komisji Prawa Międzynarodowego potwierdzają dopuszczenie obserwacji przez misje specjalne oraz zakres tych funkcji. W odniesieniu do specjalnych misji obserwacyjnych obszar obserwacji, jako podstawowy dla ich funkcjonowania jest jasno określany w odpowiednim układzie dwustronnym. W innych przypadkach obszar obserwacji jako drugorzędne zadanie jest określany przez podstawowe zadania misji. W ten sposób misje są upoważnione do obserwowania stanu i rozwoju kraju przyjmującego w celu wykonania swoich funkcji. Podobne zasady dotyczą swobody poruszania się misji specjalnych. Zależnie od zakresu potrzeby wejścia w strefy bezpieczeństwa, artykuł 27 określa swobodę poruszania się jako konieczną dla wykonywania funkcji misji specjalnych. Chociaż użycie przez misje bezprzewodowych środków łączności jest uzależnione od zgody państwa przyjmującego nie są one zakłócane. Funkcja i wolności tych misji są przedmiotem ogólnych ograniczeń w dyplomacji *ad hoc*. Bez uszczerbku dla przywilejów misji specjalnych artykuł 47 zobowiązuje ich służby do respektowania prawa państwa

przyjmującego Zgodnie z artykułem 49(2) funkcje i wolności misji specjalnych mogą być ograniczane w zależności od wzajemnych stosunków międzypaństwowych oraz stosowania wzajemnych restrykcji. W czasie wojny państwo przyjmujące jest upoważnione do wprowadzenia ograniczeń obejmujących funkcje i swobody misji specjalnych.¹⁸³

¹⁸³ J. Kish, op. cit., s. 75

4. ROLA I DZIAŁALNOŚĆ ATTACHÉ WOJSKOWEGO W NOWYCH UWARUNKOWANIACH BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO I WSPÓŁPRACY SOJUSZNICZEJ W RAMACH NATO

4.1. UDZIAŁ ATTACHÉ WOJSKOWEGO W PROCESIE BUDOWY SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA PO TRANSFORMACJI USTROJOWEJ W 1989 R.

Współczesny system bezpieczeństwa państwa w Europie jest kształtowany po wygaśnięciu uwarunkowań "zimnej wojny". Europa funkcjonuje obecnie w nowej strukturze, w nowych sojuszach i zobowiązaniach politycznych, ekonomicznych i obronnych. Jest ona wyposażona w nowe systemy techniki.

Zmienił się charakter zagrożeń. Większym zagrożeniem niż konflikty zbrojne mogą być obecnie na przykład fale uchodźców wymuszone zubożeniem lub kataklizmami. Potencjały wojenne - na mocy wielu porozumień i zobowiązań traktatowych - są pod ścisłą międzynarodową kontrolą. Bardziej realne wydaje się więc zagrożenie kryzysami a nie konfliktami zbrojnymi. Całkowicie zmieniły się kierunki zagrożeń kryzysowych. Niestabilna sytuacja w Rosji, Białorusi, na Bałkanach, w rejonie Morza Kaspijskiego, ekspansja fundamentalizmu islamskiego na Zachód, czy przestępczość zorganizowana, determinują zadania dla służb zagranicznych i stawiają nowe wymagania oraz wyzwania dla dyplomacji, w tym również dla attachés wojskowych.

Spektrum polityki bezpieczeństwa każdego państwa jest obecnie szersze, a tym samym zmieniły się jej cele. Wśród nich jako priorytetowe traktuje się:

- ochronę terytorium i obywateli także przed zagrożeniami nie militarnego charakteru;
- umiejętność rozwiązywania sytuacji kryzysowych;
- rozszerzanie powiązań sojuszniczych i budowę różnych form bezpieczeństwa zbiorowego;
- intensyfikację integracji europejskiej - także w zakresie polityki zagranicznej i polityki bezpieczeństwa;
- wzrost rangi sił pokojowych ONZ i działań dyplomacji prewencyjnej w ramach OBWE;
- kontynuację kontroli zbrojeń i budowy środków zaufania;
- promocję demokratyzacji państw i stosunków międzynarodowych;

Przewartościowuje się też rola i miejsce attaché wojskowego we współkreowaniu współczesnej polityki bezpieczeństwa państwa. Maleje zakres jego działalności nielegalnej (nieoficjalnej), wzrasta natomiast jego wartość jako wysokiej rangi i klasy eksperta w zakresie polityki bezpieczeństwa. Musi on więc być otwarty oraz wiarygodny w oficjalnych i nieoficjalnych dyskusjach i kontaktach.

Mniejszą uwagę przykładają się do zdobywania informacji kanałami nieoficjalnymi. Monitoring polityki obronnej kraju urzędowania i jego sił zbrojnych odbywa się bardziej oficjalnie. Wiele spraw, które w okresie zimnej wojny były strzeżone i skrzętnie ukrywane za słowem tajemnica obecnie są eksponowane, chociażby na mocy traktatów CFE i o otwartych przestworzach.

Współczesne dziedziny zainteresowania attachés wojskowych to:

- rozpoznawanie sytuacji kryzysowych i umiejętności reagowania na nie;
- ocena symptomów niestabilności politycznej i ich charakteru;
- określenie symptomów wskazujących na wolę przejęcia przez kraj urzędowania roli przeciwnika wobec kraju własnego;
- opiniowanie stanu zgodności polityki obronnej państwa przyjmującego ze zobowiązaniami międzynarodowymi;

- wysuwanie sugestii rozwiązań w sytuacjach kryzysowych zagrażających stabilności międzynarodowej;
- współuczestniczenie w wypracowywaniu koncepcji scenariusza do działań z użyciem sił zbrojnych w ramach akcji pokojowych i układów sojuszniczych;
- rozpoznawanie planów operacji wojennych kraju urzędowania;
- opiniowanie rozpoznanych tendencji integracyjnych i dezintegracyjnych;
- uwzględnianie powiązań elementów militarnych i pozamilitarnych w badaniu doktryny bezpieczeństwa (obronnej) kraju urzędowania;

Istotne znaczenie dla funkcjonowania attaché wojskowego w nowej sytuacji polityczno-wojskowej ma proces jego szkolenia przed wyjazdem na placówkę.¹⁸⁴ Powinien on obejmować szeroki zakres tematów dotyczących polityki bezpieczeństwa własnego kraju i zagadnień w skali regionalnej i globalnej oraz podstawowych dziedzin prawa międzynarodowego. Tylko takie podstawy

¹⁸⁴ Aktualnie w Polsce, kandydaci na attachés wojskowych szkoleni są na kursach organizowanych przez Instytut Stosunków Międzynarodowych Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Akademię Obrony Narodowej i Ministerstwo Obrony Narodowej. Koordynatorem wszelkich działań są Wojskowe Służby Informacyjne za pośrednictwem Szefa Biura Ataszatów Wojskowych.

Program kursu (9 - 12 miesięcy) oprócz nauki (doskonalenia) języka kraju przyszłego urzędowania, protokołu dyplomatycznego i zajęć specjalistycznych dla przyszłych attachés i ich małżonek obejmuje wykłady, seminaria, konwersatoria, ćwiczenia i zajęcia praktyczne nt:

Polski przemysł zbrojeniowy.

Transformacja polskich sił zbrojnych.

Bezpieczeństwo narodowe RP.

Wybrane aspekty polityki zagranicznej i bezpieczeństwa RP.

Wprowadzenie do studiów strategicznych.

Zmiany na mapie politycznej świata.

Regionalizacja i globalizacja w stosunkach międzynarodowych.

Negocjacje w stosunkach międzynarodowych.

Międzynarodowe instytucje bezpieczeństwa.

Wybrane porozumienia rozbrojeniowe.

Rosyjskie interesy bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej.

Bezpieczeństwo Azji i Pacyfiku.

US national security policy.

UK national security policy and the role of military attachés.

French national security policy and the role of military attachés.

German national security policy and the role of military attachés.

The role of military attachés.

Duszpasterstwo wojskowe w państwach NATO.

umożliwiają właściwe wykonywanie obowiązków attaché wojskowego we współczesnych warunkach. Oficer rozpoczynający karierę dyplomaty wojskowego musi pamiętać o tym, że w nowym środowisku nie zdobędzie autorytetu jeśli nie wykaże się dobrą znajomością współczesnych stosunków międzynarodowych, a zwłaszcza problemów bezpieczeństwa europejskiego i ogólnoswiatowego.

Odrębnym zagadnieniem jest angażowanie attaché wojskowego w sprawy handlu bronią i uzbrojeniem. Przeważnie nie uczestniczy on bezpośrednio w kontaktach związanych z wymianą technologii czy handlem bronią. Jego rola w popieraniu interesów własnego przemysłu zbrojeniowego, w monitorowaniu rynku technologii uzbrojenia, inicjowaniu współpracy technicznej, czy poznawaniu programów technicznych jest jednak znacząca. Państwa, w których jest silna pozycja przemysłu zbrojeniowego (USA, Niemcy, Wielka Brytania, Francja, Szwecja) powołują tzw. attaché ds. uzbrojenia lub wykorzystują attaché wojskowego do promocji, monitorowania rynku i nadzorowania prób technicznych z oferowanym sprzętem w kraju urzędowania.

4.2. PODLEGŁOŚĆ, ZADANIA I ZASADY DOBORU ATTACHÉS WOJSKOWYCH W WYBRANYCH PAŃSTWACH

I Zasady ogólne

W praktyce międzynarodowej ukształtowały się trzy podstawowe modele podporządkowania i kierowania działalnością attachés wojskowych. Organy kierujące tą działalnością usytuowane są:

- w strukturach wywiadu lub rozpoznania wojskowego (USA, RFN, Republika Czeska, Szwajcaria, Szwecja, Finlandia);

- w ministerstwie obrony, sztabie generalnym lub dowództwie sił zbrojnych (Wlk. Brytania, Dania, Holandia, Norwegia);
- równolegle w ministerstwie obrony (sztabie generalnym) i wywiadzie wojskowym (Francja, Węgry) - w tym rozwiązaniu działalnością oficjalno-reprezentacyjną kierują kompetentne komórki ministerstwa (sztabu generalnego), a rozpoznawczą – komórki rozpoznania wojskowego.

Usytuowanie organów kierujących działalnością attachés wojskowych w poszczególnych państwach.

II. Kraje członkowskie NATO

1. USA

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Ataszaty wojskowe są podporządkowane Defense Intelligence Agency (DIA) - Agencji Wywiadu Wojskowego¹⁸⁵. Bezpośrednim przełożonym attachés wojskowych jest zastępca szefa wywiadu wojskowego ds. operacyjnych – Human Intelligence (HUMINT).¹⁸⁶

Ataszaty wojskowe USA, oficjalnie realizują zadania reprezentacyjne oraz zgodnie z konwencją wiedeńską prowadzą obserwację i informują o sytuacji w kraju urzędowania. Podporządkowanie tych komórek, zadania, zakres zainteresowań, przebieg szkolenia personelu oraz informacje o wypadkach w krajach urzędowania świadczą o tym, że pracownicy ataszatów wykonują również zadania rozpoznawcze.

b) dobór

¹⁸⁵ Por.: J. Baud, *Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets*, s. 157

¹⁸⁶ Por.: J. Baud, *Encyclopédie*, op. cit.s. 262

Procedurę doboru, a następnie szkolenie kandydatów prowadzi Defense Attaché Service (DAS) – Biuro Ataszatów Wojskowych. Na podstawie danych kadrowych przygotowywana jest lista kandydatów, która podlega ostatecznemu rozpatrzeniu przez DIA.

Wśród kryteriów stawianych kandydatom wymienia się:

- posiadanie odpowiedniego wykształcenia i stażu wojskowego;
- umiejętności językowe - zarówno posiadane, jak i zdolność do rozwijania ich w okresie szkolenia (wymagane jest zdanie standardowego testu językowego);
- ukończenie Joint Service School i praca w wyższych sztabach.

Poza tym uwzględniane są warunki rodzinne i zdrowotne (również członków rodziny).

2. Wielka Brytania

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Od czerwca 1996 r. ataszaty zostały wyłączone ze struktur wywiadu wojskowego i podporządkowane szefowi Sztabu Obrony. W Sztabie Obrony została utworzona specjalna komórka - Oficjalny Komitet ds. Służby Attachés i Doradców Wojskowych, której zadaniem jest kierowanie pracą, typowanie, selekcja i szkolenie pracowników ataszatów. W skład komitetu wchodzi m.in. wysoki rangą przedstawiciel wywiadu wojskowego.

Zmiana podporządkowania ataszatów wojskowych jest efektem przemian w ministerstwie obrony Wlk. Brytanii. Obecnie panuje pogląd, że w aktualnej sytuacji międzynarodowej, biorąc pod uwagę obowiązujące kierunki polityki zagranicznej oraz postęp techniczny, niecelowym jest wykorzystywanie attachés wojskowych do realizacji zadań wywiadowczych metodami operacyjnymi. Nie

przewiduje się również, aby w przyszłości nastąpiła zmiana tego stanowiska. Attaché wojskowy jest jedną z najważniejszych osób w ambasadzie i jego działalność powinna służyć budowie zaufania w stosunkach dwustronnych, stąd określone wymagania wobec kandydatów.

Praktyka z poprzednich lat świadczyła jednak o intensywnym wykorzystywaniu pracowników ataszatów w realizowaniu zadań rozpoznawczych o charakterze operacyjnym. można więc z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że niektórzy pracownicy w wybranych państwach nadal prowadzą taką działalność.

b) dobór

Proces doboru przebiega dwuetapowo. W pierwszym etapie komitet przygotowuje wykaz stanowisk, na które powinni być przygotowania kandydaci, zawierający m.in.: państwo, stopień wojskowy i rodzaj sił zbrojnych kandydata, stopień dopuszczenia do informacji niejawnych. Ponadto określa przewidywany czas pracy na placówce oraz rodzaj i charakter realizowanych zadań. W większości przypadków preferowana jest praktyka w strukturach wywiadu lub rozpoznania wojskowego oraz staż pracy za granicą (NATO, ONZ). Ostateczny wybór i zatwierdzenie spośród zgłoszonych kandydatów dokonywany jest na posiedzeniu komitetu.

W procedurze doboru kandydatów zwraca się także uwagę na takie cechy jak: umiejętność prowadzenia dyskusji i oceny sytuacji, inicjatywa, rzetelność, wiarygodność, zdolność do pracy w zespole (kierowania nim), wytrwałość, cierpliwość, taktowność, obycie towarzyskie, itp. Ponadto kandydaci winni wykazać się dobrym zdrowiem i kondycją fizyczną.

- umiejętności i zdolności językowe, znajomość minimum dwóch języków obcych - w tym obowiązkowo angielskiego, potwierdzoną egzaminem;
- ustabilizowana sytuacja rodzinna.

c) Pozycja attachés wojskowych w Bundeswehrze

W służbie zagranicznej Bundeswehry rozróżnia się: attachés obrony - reprezentujących interesy całych sił zbrojnych, attachés wojsk lądowych, lotniczych i morskich oraz attachés ds. techniki wojennej. Jeżeli poza attachés wojskowymi rodzajów sił zbrojnych nie został wyznaczony specjalny attaché reprezentujący interesy Bundeswehry, wówczas jeden z nich jest jednocześnie attaché obrony (kierownik ataszatu wojskowego). Pod względem służbowym pracownicy ataszatu wojskowego podlegają kierownikowi przedstawicielstwa dyplomatycznego lub jego zastępcy. Pod względem wojskowym zaś attaché obrony podlega zastępcy generalnego inspektora Bundeswehry. Attachés rodzajów sił zbrojnych podporządkowani są kierownikowi wojskowego przedstawicielstwa dyplomatycznego. Attaché ds. techniki wojennej, który jest z reguły pracownikiem cywilnym Bundeswehry, pod względem fachowym podlega ministrowi obrony względnie kierownikowi oddziału "Zbrojenia" ministerstwa obrony.

Z zasady ataszaty wojskowe działają w obsadzie jednoosobowej. Liczniejsze obsady personalne posiadają wojskowe placówki dyplomatyczne w większych państwach NATO oraz państwach mających szczególne znaczenie z uwagi na ich położenie strategiczne i sytuację wojskowo-polityczną. Ponadto wielkość ataszatów jest każdorazowo uzgadniana z rządami poszczególnych państw. Ogółem Republika Federalna Niemiec dysponuje 37 dyplomatycznymi przedstawicielstwami wojskowymi obejmującymi swoją działalnością 48 państw.¹⁸⁸

Oficerowie przewidziani do pracy w ataszacie wojskowym przygotowują się do wyjazdu na kilkumiesięcznych kursach, w programach których znajdują się

¹⁸⁷ Por.: J. Baud, *Encyclopédie* , op. cit.s. 62

¹⁸⁸ Por.: J. Baud, *Encyclopédie* , op. cit.s. 64

między innymi sprawy protokolarne, zagadnienia polityczne, wojskowe oraz ogólne o kraju urzędowania. Na kursach tych prowadzi się również naukę języków obcych. Wytypowani na wyjazd oficerowie zapoznają się również z pracą sztabów jednostek bojowych i związków taktycznych (podróż służbowa) oraz ministerstwa spraw zagranicznych, bowiem na czas pracy za granicą są oni oddelegowani do dyspozycji tego ministerstwa i przydzieleni do określonej placówki zagranicznej. W czasie przygotowania i późniejszej pracy w ataszacie wojskowym oficerowie znajdują się pod nadzorem i "opieką" referatu attachatów wojskowych w oddziale rozpoznania wojskowego i kontrwywiadu sztabu głównego sił zbrojnych.¹⁸⁹ Referat ten pośredniczy również w kontaktach między attachés wojskowymi innych państw a władzami Niemiec.

Kryteria doboru świadczą o tym, że oficerowie wysyłani za granicę stanowią wysoko kwalifikowany personel wojskowych przedstawicielstw dyplomatycznych.

Według poglądów zachodnioniemieckich kół wojskowych, wojskowa służba dyplomatyczna pracująca w ramach nakreślonych przez prawo międzynarodowe, nakierowana jest nie tylko na poznanie sytuacji militarno-politycznej państwa przyjmującego, lecz również na obustronne poznanie sił zbrojnych.

4. Francja

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Pod względem specjalistycznym attachés wojskowi podlegają Direction du Renseignement Militaire (DRM) - Dyrekcja Wywiadu Wojskowego.¹⁹⁰ Natomiast ich działalnością oficjalno-reprezentacyjną kieruje komórka stosunków międzynarodowych (odpowiednik naszego DWSZ) Sztabu Sił Zbrojnych.

¹⁸⁹ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s. 62

¹⁹⁰ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s. 220

Attachés wojskowi zdobywają informacje o charakterze politycznym i wojskowym. W swojej działalności stosują oficjalne metody pracy, a w razie potrzeby - operacyjne.

b) dobór

Selekcji kandydatów na stanowiska w ataszatach wojskowych dokonują organy kadrowe rodzajów SZ. Przy typowaniu na poszczególne stanowiska bierze się pod uwagę m.in.:

- posiadane doświadczenie - do rzadkości należą przypadki kierowania oficerów ze stanowisk dowódczych bezpośrednio do pracy w AW;¹⁹¹
- kwalifikacje i wyższe wykształcenie (ogólnowojskowe lub techniczne).

Jest ono uzupełniane szkoleniem rozpoznawczym i językowym prowadzonym przez Ogólnowojskową Szkołę Wywiadu i Języków Obcych SZ Francji, w grupach odpowiednich dla określonych stanowisk i regionów świata. Znajomość języka oraz fakt ukończenia studiów zagranicznych nie przesądza jednoznacznie o skierowaniu do pracy w ataszacie wojskowym. Jest jednak ważnym czynnikiem uwzględnianym podczas selekcji kandydatów.

5. Holandia

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Całością problematyki dotyczącej przygotowania, szkolenia i kierowania ataszatami wojskowymi zajmuje się Departament Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Obrony¹⁹² (odpowiednik naszego DWSZ). Od kandydatów na attachés wymaga się rekomendacji i pozytywnej opinii ze strony służb specjalnych.

Działalność attachés wojskowych polega na wypełnianiu funkcji oficjalnych. Takie postępowanie jest możliwe, ponieważ merytoryczną pracę rozpoznawczą

¹⁹¹ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s. 221 oraz informacje od pracowników AW akredytowanych w Polsce (rozmowy w korpusie AW).

¹⁹² Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s.278 – 279 oraz 375

wykonują ich zastępcy i inni pracownicy ataszatu, często z długoletnim stażem pracy w kraju urzędowania.

b) dobór

W większości ataszatów wojskowych Holandii zatrudniani są oficerowie z jednostek liniowych. Jedynie na placówki w Rosji, USA i Izraelu kierowani są kadrowi pracownicy rozpoznania. Obecnie rozpatrywana jest propozycja obniżenia rangi attachés wojskowych poprzez wyznaczanie na te stanowiska oficerów posiadających niższe stopnie wojskowe. Aktualnie tylko w Rosji i USA są attachés w stopniach generalskich.

Program szkolenia kandydatów na attachés wojskowych obejmuje m.in.: naukę języka kraju urzędowania, protokół dyplomatyczny, problematykę wojskowo-polityczną i trwa ok. jednego roku.

6. Norwegia

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Norwescy attachés wojskowi podlegają bezpośrednio Dowódcy Sił Zbrojnych.

Attachés wojskowi, podczas wykonywania obowiązków w kraju urzędowania, nie prowadzą działalności wywiadowczej. Niemniej jednak podczas corocznego pobytu w Norwegii są oni zobowiązani do składania odpowiednich relacji w Zarządzie Wywiadu.

b) dobór

Kandydaci na attachés wojskowych wywodzą się ze wszystkich rodzajów wojsk, jednostek liniowych, sztabów operacyjnych oraz instytucji centralnych. Muszą oni spełniać następujące kryteria:

- stopień wojskowy nie niższy od pułkownika;
- wiek nie przekraczający 49 lat;

- biegła znajomość języka angielskiego, a w przypadku kandydowania na wyjazd do Niemiec lub Francji - odpowiednio niemieckiego lub francuskiego;
- nienaganny przebieg służby i stosowne opinie rekomendacyjne z ostatniego miejsca pracy ;
- bezkonfliktowe życie rodzinne i deklaracja wyjazdu z rodziną.

W celu naboru kandydatów, podaje się do wiadomości oficerów nazwę kraju, do którego zamierza się wysłać attaché wojskowego (z wyprzedzeniem co najmniej 2,5 roku). Następnie przez 3 miesiące napływają kandydatury (ich liczby nie ogranicza się). W celu przeprowadzenia selekcji Dowódca Sił Zbrojnych powołuje zespół opiniujący. Przez następne 3 miesiące kandydaci są sprawdzani i opiniowani przez służbę wywiadu i kontrwywiadu. Po tym okresie zespół opiniujący wyłania jednego kandydata na attaché wojskowego w danym kraju. Ostateczną decyzję podejmuje Dowódca Sił Zbrojnych. Przed wyjazdem wybrany kandydat odbywa dwuletnie szkolenie przygotowawcze.

7. Dania

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Duńscy attachés wojskowi, mimo że pracują w „obszarze” MSZ, podporządkowani są służbowo ministrowi obrony. Ich pracą kieruje bezpośrednio Departament III (Stosunków Międzynarodowych) Ministerstwa Obrony.¹⁹³

Pracownicy ataszatów wojskowych mogą wykonywać zadania operacyjne, bowiem szef Duńskiej Służby Wywiadu Wojskowego (DDIS)¹⁹⁴ ma prawo stawiania zadań attachés wojskowym. Ponadto służba ta ma priorytet w kierowaniu swoich pracowników na stanowiska attachés wojskowych, jak również opiniuje kandydatów wywodzących się z pozostałych instytucji wojskowych. Na najważniejsze placówki,

¹⁹³ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s.145

do których zalicza się m.in. Moskwę, Londyn i Bonn, wyznaczani są zawsze oficerowie z DDIS. Instytucja ta jest również współorganizatorem procesu szkolenia kandydatów na AW.

b) dobór

Selekcji oficerów na stanowisko attaché wojskowego dokonuje się dwa lata przed planowanym objęciem placówki. Jest to proces ciągły, prowadzony według planu rotacji, który jest rozsyłany corocznie przez Departament II (Personalny) Ministerstwa Obrony do dowództwa SZ i instytucji centralnych MO. Na podstawie otrzymanych propozycji (normą jest dysponowanie nie mniej niż trzema oficerami na każde stanowisko) Departament Personalny przedstawia ministrowi obrony wykaz ze wskazaniem, który z oficerów winien być wyznaczony na stanowisko attaché. Minister może zaaprobować tę kandydaturę lub nie. Jeśli nie, to zatwierdza oficera „osobiście mu znanego”. Jest to klauzula rzadka, ale wykorzystywana.

Kryteria doboru kandydatów na attachés wojskowych dzielą się na ogólne i specyficzne dla danej placówki. Wśród ogólnych wymienia się:

- wiek - powinny to być osoby z korpusu oficerów starszych, ale stosunkowo młode, których wiek gwarantuje wykorzystanie doświadczeń po zakończeniu misji; unika się wysyłania oficerów przed emerytura;
- ukończenie wyższych studiów wojskowych;
- doświadczenie - optymalnym jest gdy oficer zajmował stanowiska w instytucjach centralnych narodowych SZ, związanych z utrzymywaniem kontaktów międzynarodowych lub służył w wojskowych misjach zagranicznych (NATO, ONZ); w przypadku gdy oficer wywodzi się z jednostki liniowej przechodzi bardziej intensywne szkolenie, włącznie z praktyką na stanowisku w instytucji centralnej MO, umożliwiającą nabranie doświadczenia w utrzymywaniu kontaktów zagranicznych;

¹⁹⁴ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s.152

- bardzo dobra znajomość języka angielskiego oraz języka państwa pobytu, gdy w danym kraju angielski nie jest powszechnie stosowany.

Do kryteriów specyficznych dla danej placówki zalicza się:

- wymóg odpowiedniej rangi wojskowej i rodzaju wojsk, np. na AW w Bonn winien być wyznaczony oficer w stopniu pułkownika sił lądowych lub komandora sił morskich. W sytuacji gdy wyznaczony oficer jest niższej rangi, przyznaje mu się tymczasowo (na czas pełnienia służby attaché) wyższy stopień wojskowy;

III. Kraje - nowi członkowie sojuszu

1. Republika Czeska

- a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Attachés wojskowi podlegają pod zarząd rozpoznania wojskowego. Ich działalnością kieruje Oddział Ataszatów Wojskowych znajdujący się w strukturze Departamentu Wywiadu Strategicznego Inspektoratu Wywiadu Wojskowego i WRE (Walki Radioelektronicznej).¹⁹⁵

Attachés wojskowi i ich zastępcy nie prowadzą działalności rozpoznawczej (operacyjnej). Realizują natomiast zadania informacyjne, polegające głównie na zdobywaniu informacji o polityce obronnej i siłach zbrojnych kraju urzędowania.

- b) dobór

Kandydaci na stanowiska attachés wojskowych typowani są spośród oficerów rozpoznania wojskowego. Muszą spełniać następujące kryteria:

- nienaganny przebieg służb wojskowej;
- pełnienie służby na odpowiednich stanowiskach w służbach specjalnych;
- znajomość języka kraju urzędowania oraz języka angielskiego;

- wysoka kultura osobista, dobry stan zdrowia, odporność psychiczna i umiejętność współżycia w kolektywie.

Oficer wytypowany na stanowisko attachés wojskowego musi osobiście wystąpić do państwowej komisji lustracyjnej z prośbą o wydanie poświadczenia bezpieczeństwa. Po jego uzyskaniu, dyrektor WSI występuje do MSZ o akceptację kandydata na stanowisko attaché wojskowego w danym kraju. MSZ ma miesiąc czasu na wyrażenie opinii.

Na stanowiska zastępców attachés wojskowych mogą być typowani również oficerowie z linii. Kandydatury zgłaszane są przez właściwych dowódców. Wymagania i procedura wyznaczania na stanowiska zastępców jest taka sama jak dla attachés wojskowych.

2. Republika Węgierska

- a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Pod względem specjalistycznym attachés wojskowi podlegają Oddziałowi Ataszatów Wojskowych Urzędu Rozpoznania Wojskowego, natomiast ich działalnością oficjalno-reprezentacyjną kieruje odpowiednia komórka Departamentu Stosunków Międzynarodowych Ministerstwa Obrony.¹⁹⁶

W zdecydowanej większości krajów urzędowania węgierscy attachés wojskowi nie prowadzą pracy rozpoznawczej. Operacyjne metody pracy stosowane są tylko wobec niektórych państw (Rosja, Rumunia, Chiny). Od oficerów ataszatu oczekuje się pogłębionych analiz zjawisk mogących mieć wpływ na bezpieczeństwo Węgier. Podstawą tych analiz ma być doskonała znajomość realiów kraju urzędowania, odpowiednie kontakty oraz zdolności analityczne oficera. Ze względu

¹⁹⁵ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s.495

¹⁹⁶ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s.152

na powszechną dostępność informacji, mniejszą wagę przywiązuje się do informowania bieżącego.

b) dobór

Na stanowiska attachés wojskowych typowani są przede wszystkim oficerowie, którzy spełniają m. in. następujące warunki:

- wszechstronne przygotowanie zawodowe i nienaganna służba;
- znajomość języków obcych;
- praktyka w służbie za granicą.

Na stanowiska te mogą być wyznaczani kadrowi pracownicy rozpoznania oraz oficerowie z jednostek i instytucji wojskowych. Ze względu na ww. kryteria, głównie znajomość języków obcych, na stanowiska attachés wojskowych wyznaczani są przede wszystkim oficerowie rozpoznania wojskowego, którzy w przyszłych rotacjach stanowić będą ok. 80 procent.

Selekcja kandydatów prowadzona jest na szczeblu ministerstwa obrony. Opinię o kandydacie wydaje również odpowiedni departament ministerstwa spraw zagranicznych.

IV. Kraje neutralne

1. Szwecja

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Attachés wojskowi podporządkowani są Szefowi Biura Ataszatów Wojskowych Wojskowej Służby Wywiadu i Bezpieczeństwa.¹⁹⁷ W przyszłości w ministerstwie obrony ma powstać komórka odpowiedzialna za stawianie attachés

¹⁹⁷ Por.: J. Baud, Encyclopédie, op. cit.s.484

wojskowym zadań o charakterze politycznym oraz za instruowanie ich w sprawach politycznych. Komórka ta będzie miała bezpośredni kontakt z ataszatami wojskowymi.

Attachés wojskowi Szwecji nie prowadzą pracy operacyjnej, wykonują natomiast zadania informacyjne w oparciu o źródła i kontakty oficjalne. Obszar ich zainteresowań dotyczy problematyki wojskowej. Dostrzega się jednak potrzebę rozszerzenia zakresu ich zainteresowań na problematykę bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych.

b) dobór

Kandydaci na attachés wojskowych typowani są spośród oficerów rozpoznania oraz jednostek liniowych. W typowaniu i selekcji biorą udział przedstawiciele Dowództwa Sił Zbrojnych, dowództw rodzajów wojsk oraz Departamentu Kadr. Kandydaci muszą spełniać następujące warunki:

- nie przekroczony 50 rok życia;
- dobra znajomość języka angielskiego i predyspozycje do nauczenia się języka kraju urzędowania;
- doświadczenie w pracy w misjach międzynarodowych lub ukończone studia zagraniczne;
- odpowiedni poziom wiedzy w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego.

Dowództwo Sił Zbrojnych przyjmuje zasadę, że każdy oficer powinien dwa razy brać udział w misjach międzynarodowych. Ponadto w Akademii Obrony utworzono Wydział Spraw Międzynarodowych, na którym kształcą się kandydaci na attachés wojskowych.

2. Finlandia

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Attachés wojskowi Finlandii są kierowani przez Wydział Ataszatów, który wchodzi w skład Oddziału Międzynarodowego Wywiadu Wojskowego.

Attachés wojskowi nie wykonują zadań operacyjnych, realizują natomiast zadania analityczno-informacyjne.

b) dobór

Kandydaci na attachés wybierani są spośród uczestników kursu na oficerów sztabowych Akademii Wojskowej. Kurs trwa dwa lata a kończy go corocznie ok. 30 oficerów. Selekcja dokonywana jest przez Radę Szefa Wywiadu Wojskowego (szef, zastępca, szef Oddziału Międzynarodowego, przedstawiciel oddziału kadr), a podstawą są uzyskane oceny przez słuchaczy oraz opinia oficerów Akademii Wojskowej. Ponadto weryfikuje się dane zawarte w aktach personalnych kandydatów na attachés wojskowych. Kandydat na AW powinien spełniać następujące kryteria:

- być ochotnikiem;
- mieć ustabilizowaną sytuację rodzinną;
- znać w stopniu dobrym język szwedzki, angielski oraz język kraju przyszłego urzędowania;
- być wolnym od nałogów i niewłaściwych cech osobowościowych;
- prezentować odpowiedni poziom wiedzy ogólnej i wojskowej.

Rocznie wybiera się do siedmiu kandydatów na attachés wojskowych. Nie są oni poddawani żadnym dodatkowym testom kwalifikacyjnym. Nie prowadzi się naboru oficerów bezpośrednio z jednostek liniowych.

3. Szwajcaria

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

Ataszaty wojskowe są podporządkowane szefowi Groupe Renseignements et Sécurité (GRS) Grupy Wywiadu Wojskowego.¹⁹⁸

Pracownicy ataszatów wojskowych prowadzą działalność rozpoznawczą i realizują głównie zadania informacyjne, korzystając ze źródeł oficjalnych.

b) dobór

Kandydaci na stanowiska attachés wojskowych muszą spełniać następujące kryteria:

- odpowiednie wykształcenie ogólne i fachowe;
- nienaganny przebieg służby wojskowej;
- dobra sprawność fizyczna i psychiczna;
- umiejętność nawiązywania kontaktów i prowadzenia rozmów;
- zdolność dokonywania ocen i analiz o charakterze wojskowym i politycznym;
- wiedza z zakresu zagadnień wojskowo-politycznych oraz prawa międzynarodowego;
- znajomość języków obcych;

Obecnie obserwuje się tendencje odchodzenia od kierowania na stanowiska attachés generalów (od roku 1996 tylko 1 generał). Za bardzo pożądaną zaletę przyszłego kandydata traktuje się łatwość nawiązywania kontaktów i prowadzenia rozmów.

4. Austria

a) podległość ataszatów wojskowych i zadania

¹⁹⁸ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s.484 i 485

Pod względem administracyjno-organizacyjnym attachés wojskowi podlegają Oddziałowi 5.11 (ataszatów wojskowych) w Grupie "C" Sztabu Generalnego, natomiast ich działalnością oficjalno-reprezentacyjną kieruje Urząd Wywiadu Wojskowego. Obydwa wymienione organy są podległe Generalnemu Inspektorowi Sił Zbrojnych.¹⁹⁹

Ataszaty wojskowe realizują zadania o charakterze informacyjnym w oparciu o oficjalnie dostępne źródła informacji. Urząd Wywiadu Wojskowego na bieżąco informuje ataszaty o sytuacji wojskowo-politycznej w kraju urzędowania oraz stawia zadania ukierunkowujące pracę informacyjną.

b) dobór

Nabór kandydatów na stanowiska attachés wojskowych przeprowadzany jest dwa razy w roku, wyłącznie wśród oficerów będących absolwentami Akademii Obrony Kraju. Kandydaci kierują do Oddziału Ataszatów ankiety zgłoszeniowe, zawierające dane personalne, stan rodzinny, przebieg służby wojskowej i znajomość języków obcych. Do ankiety dołącza się także opinię przełożonego. Na podstawie ankiet typuje się kandydatów do rozmowy kwalifikacyjnej. Nie przewiduje się dodatkowych egzaminów.

4.3. SZKOLENIE KANDYDATÓW NA AW W WYBRANYCH PAŃSTWACH

Szkolenie kandydatów na stanowisko attaché wojskowego w różnych państwach zorganizowane jest w sposób dość różnorodny. Forma szkolenia podyktowana jest przede wszystkim liczebnością korpusu attachés wojskowych, których wysyła dane państwo oraz zakresem realizowanych przez nich zadań. Istotny wpływ na program szkolenia mają także kryteria doboru kandydatów. W wielu przypadkach stosuje się zasadę, że kandydat powinien już znać w wystarczającym stopniu języki obce oraz posiadać odpowiednią praktykę w kontaktach

¹⁹⁹ Por.: J. Baud, Encyclopédie , op. cit.s.48

międzynarodowych. W stosunku do kandydatów wyjeżdżających do państw istotnych z punktu widzenia sytuacji wojskowo-politycznej stawiane są dodatkowe, znacznie ostrzejsze wymagania obejmujące także odpowiednie doświadczenie w zakresie prowadzenia działalności rozpoznawczej.

W związku z tym, że wyszkolenie kandydata wymaga zaangażowania poważnych sił i środków finansowych oraz połączone jest ze znacznym obciążeniem kandydatów, więc dość powszechne jest stosowanie zasady powtórnego (wielokrotnego) wykorzystywania osób zatrudnionych w ataszatach wojskowych w tym samym regionie.

Niektóre państwa stawiają przed attachés wojskowymi dodatkowe zadania, jak np. promowanie wyrobów własnego przemysłu zbrojeniowego (Wlk. Brytania, RFN, państwa skandynawskie). Łączy się to z dodatkowymi elementami w programie szkolenia.

1. USA.

Całością spraw związanych ze szkoleniem kandydatów zajmuje się Biuro Attachés Wojskowych (Defense Attaché Office – DAO). Podstawową formą szkolenia jest 12-tygodniowy kurs w Joint Military Attaché School. Program kursu uwzględnia wszystkie elementy działalności ataszatu wojskowego poczynając od spraw administracyjnych, poprzez logistyczne i finansowe, kończąc zaś na zakresie odpowiedzialności attaché. Kurs prowadzony jest przez wyspecjalizowany personel w formie briefingów, które kończą się praktyczną realizacją wybranych czynności np. sporządzaniem notulek, prawozdań, zorganizowaniem spotkania, itp. Program szkolenia obejmuje m.in. następujące tematy:

a) w grupie zagadnień oficjalnych i protokolarnych:

- utrzymywanie kontaktów z biurem łącznikowym przy ministerstwach obrony;
- procedury wizyt okrętów;

- procedura wizyty/przelotu samolotów (czynności do realizacji w MSZ i innych ministerstwach);
- wizyta samolotu prezydenta;
- składanie wizyt oficjalnych;
- immunitet dyplomatyczny – przywileje i ograniczenia;
- rola ambasadora;
- biuro kontaktowe w miejscowym MSZ, pracownicy służby zagranicznej;
- kontakty z innymi agencjami USA;
- udzielanie informacji i wywiadów dla prasy;
- wymiana kulturalna;
- prezencja i umiejętność zachowania się w wybranych sytuacjach;
- protokół dyplomatyczny.

b) w grupie zagadnień ogólnych:

- stosunki międzyludzkie na placówce;
- efekty nadużywania środków odurzających (alkohol, narkotyki);
- problemy ochrony zdrowia i opieki medycznej;
- komputery (zasady posługiwania się, szkolenie w obsłudze);
- doświadczenia byłych attachés wojskowych;
- zachowanie się w sytuacjach kryzysowych – rozwiązywanie kryzysów;
- poprawianie zdolności zapamiętywania;
- praca z mapami;
- planowanie wydatków osobistych.

W ramach szkolenia składane są także wizyty w:

- Departamencie Stanu USA;
- wojskowym instytucie języków obcych;
- Agencji Informacyjnej USA;

- u inspektora generalnego.

Na zakończenie kandydaci uczestniczą w specjalnym kursie poświęconym zagadnieniom bezpieczeństwa, rozpoznania i problematyki antyterrorystycznej.

W procesie szkolenia poruszane są tematy związane m.in. z:

- wykrywaniem obserwacji;
- kontrobservacją (zasadami jej organizowania i zagrożeniami z tym związanymi);
- wybranymi aferami szpiegowskimi;
- incydentami zakłócającymi i prowokacyjnymi;
- terroryzmem międzynarodowym;
- bezpieczeństwem misji dyplomatycznych;
- bezpieczeństwem osobistym i rodziny;
- technikami bezpiecznego kierowania pojazdem;
- postępowaniem i przetrwaniem w roli zakładników;
- bronią i sprzętem wykorzystywanym przez terrorystów;
- przechodzą również szkolenie w posługiwaniu się bronią osobistą/ręczną.

Podsumowaniem kursu są 3-dniowe ćwiczenia praktyczne, w czasie których sprawdzane jest opanowanie przez kandydatów wszystkich zagadnień objętych szkoleniem.

W procesie szkolenia mniejszy nacisk kładzie się na znajomość języka, gdyż jednym z kryteriów doboru kandydatów jest znajomość języka kraju akredytacji potwierdzona zdaniem odpowiedniego egzaminu wojskowego (tzw. STANAG Language-Test). Pobyt w wojskowym instytucie języków obcych służy przede wszystkim doskonaleniu znajomości języka.

W ciągu roku kurs taki organizowany jest trzy razy. Rocznie szkoli się około 120 kandydatów pochodzących z różnych rodzajów wojsk i służb. Wszystkie struktury zgłaszające swych kandydatów do służby w Systemie Attachés Wojskowych (Defense Attaché System – DAS) ustalają własne kryteria i kierują do Defense Intelligence Agency (DIA) wykazy kandydatów wraz z ich ankietami.

Dopiero po uzyskaniu akceptacji ze strony DIA kandydaci mogą uczestniczyć w szkoleniu na kursie i muszą na to wyrazić osobiście zgodę.

2. Wielka Brytania

Kandydaci na stanowiska attachés wojskowych typowani są przez Oficjalny Komitet ds. Służby Attachés i Doradców Wojskowych na podstawie ankiet kandydatów nadesłanych z ich jednostek macierzystych. Preferowani są oficerowie posiadający praktykę w strukturach rozpoznania oraz staż pracy za granicą – najlepiej w państwach NATO lub ONZ.

Przed rozpoczęciem szkolenia przygotowawczego kandydaci zdają test językowy, którego celem jest określenie stopnia znajomości języka wymaganego na danej placówce. Wynik testu jest wyznacznikiem dla całego okresu szkolenia. Może on trwać od sześciu miesięcy do dwóch lat. Szkolenie kandydatów ma charakter zindywidualizowany i podzielone jest na dwa cykle.

Pierwszy cykl obejmuje szkolenie językowe, które prowadzone jest w krajowych ośrodkach lingwistycznych (preferowane są ośrodki wojskowe). Po jego zakończeniu kandydat kierowany jest na okres ok. 3 miesięcy do wybranego ośrodka w kraju przyszłego urzędowania na praktykę językową. Zwykle wybierane są do tego celu akademie wojskowe dla wyższych kadr dowódczych. Kandydat udaje się na ten okres do kraju przyszłego urzędowania wraz z żoną i przy okazji uczestniczy we wszystkich przedsięwzięciach realizowanych przez ataszat wojskowy. W trakcie kursu w akademii dowodzenia zapoznaje się z miejscową kadrą wojskową. Ma to istotne znaczenie dla jego przyszłej działalności.

Drugi cykl obejmuje szkolenie specjalistyczne, w tym:

- krótkie praktyki w dowództwach rodzajów wojsk sił zbrojnych pod kątem ich potrzeb i zainteresowań dotyczących kraju urzędowania;

- zapoznanie się z problematyką NATO (organizacja, terminologia, procedury). Jednym z zadań attaché jest zaprezentowanie tej tematyki w wybranych organach kraju urzędowania, nie będącego członkiem NATO, a które znajduje się w sferze zainteresowania np. pod kątem możliwego wykorzystania sił sojuszu, albo w ramach Partnerstwa dla Pokoju (operacje pokojowe, ewakuacja, ćwiczenia);
- szkolenie w ministerstwie obrony w Dyrektoracie Organizacji Międzynarodowych, a w przypadku państw Europy Środkowo-Wschodniej w Dyrektoracie EŚW – głównie pod kątem polityki wojskowej Wlk. Brytanii w odniesieniu do tych państw. Kandydaci zapoznają się również z planami rozwoju współpracy wojskowej;
- szkolenie z zakresu łączności i bezpieczeństwa placówek w MSZ;
- szkolenie w oddziale kierunkowym Pionu Analitycznego Wywiadu Wojskowego;
- szkolenie w Organizacji Służb Eksportu Sprzętu i Uzbrojenia;
- szkolenie protokolarne, w tym zwyczaje i obyczaje charakterystyczne dla danego państwa.

Okres przygotowawczy kończy rozmowa z Szefem Sztabu Obrony lub wyznaczoną przez niego osobą, po czym zostaje podpisana przez niego dyrektywa dla attaché obrony.

3. RFN

Kandydaci do pracy w ataszatach wojskowych zgłaszani są przez odpowiednie dowództwa rodzajów wojsk, a ostateczny wybór dokonywany jest w Oddziale II Sztabu Dowodzenia na zasadzie konkursu.

Aktualnie w RFN, trwa proces reformowania i wdrażany jest nowy program szkolenia kandydatów na attachés wojskowych. Obejmuje ona m.in.: uczestnictwo kandydatów w kursach szkoleniowych organizowanych przez uczelnie wojskowe

w państwach przyszłej akredytacji, powtórne wyznaczenie na stanowiska attachés wojskowych w państwach, w których już pełnili te funkcje.

Zachowany ma być dotychczasowy parytet pomiędzy attachés wojskowymi, tzn. 50% z wojsk lądowych, 32% z lotnictwa i 18% z marynarki wojennej.

Szkolenie kandydatów obejmuje aktualnie trzy bloki tematyczne:

- językowy – od 6 do 15 miesięcy w Federalnym Urzędzie Języków Obcych w Hurth, w miarę możliwości z żonami, pomimo tego, że kandydat na attaché musi już znać minimum 2 języki obce, w tym angielski potwierdzony egzaminem, a żona znać język angielski;
- kulturowy;
- geostrategiczny.

Program przygotowania kandydatów obejmujący tematykę geostrategiczną i kulturową realizowany jest podczas 4-miesięcznego kursu organizowanego w Szkole Rozpoznania/Wywiadu Bundeswehry w Bad Ems. Uczestnik takiego kursu poznaje lub uaktualnia wiadomości z zakresu:

- aktualnej polityki wojskowej i bezpieczeństwa kraju urzędowania;
- stosunki RFN do kraju akredytacji oraz znaczenia tego kraju w regionie;
- polityki bezpieczeństwa RFN (specjaliści z MSZ i Bundesnachrichtendienst - BND),²⁰⁰
- polityki wojskowej (specjaliści z BND, Akademii Dowodzenia, MO);
- polityki zbrojeniowej, dotyczy to zarówno promowania sprzętu i uzbrojenia RFN jak i uzyskania danych interesujących przedstawicieli przemysłu zbrojeniowego;
- kierunków rozwoju Bundeswehry;
- zadań i miejsca attaché wojskowego w strukturze ambasady i w kraju akredytacji;
- problematyki organizacyjnej i administracyjnej w ambasadzie i ataszacie;
- współpracy z biurem łącznikowym MO kraju akredytacji.

²⁰⁰ Szerzej w: J. Baud, Encyclopédie, op. cit.s.62-66

Szkolenie w Bad Ems realizowane jest w formie wykładów, seminariów i ćwiczeń. Szkoleni wizytują jednostki wojskowe i zakłady przemysłu zbrojeniowego. Odbywają podróże informacyjne. Uczestniczą w breafingach organizowanych przez Urząd Rozpoznania Bundeswehry, Federalne Ministerstwo Obrony, MSZ, BND i wybrane sztaby NATO.

W ramach szkolenia kandydaci biorą także udział w spotkaniach z b. ambasadorami i attachés wojskowymi oraz uczestniczą w dorocznej, dwutygodniowej konferencji attachés wojskowych organizowanej w Bonn.

4. Holandia

Naborem, szkoleniem i kierowaniem ataszatami wojskowymi zajmuje się Departament Współpracy Międzynarodowej w ministerstwie obrony.²⁰¹ Kandydaci na stanowisko attaché wojskowego zazwyczaj są oficerami liniowymi. Jedynie na szczególnie ważne placówki – np. Rosja, USA, Izrael – kierowani są kadrowi pracownicy rozpoznania.

Kompleksowy program szkolenia kandydatów, realizowany z reguły w ciągu jednego roku. Obejmuje on m.in.: naukę języka kraju urzędowania, elementy protokołu dyplomatycznego, zagadnienia bezpieczeństwa i prawa międzynarodowego. Poza tym w cywilnym Instytucie Spraw Międzynarodowych realizowany jest specjalny cykl wykładów na temat wybranych zagadnień wojskowo-politycznych.

W wybranych elementach szkolenia uczestniczą także żony kandydatów na attachés wojskowych.

²⁰¹ Por.: J. Baud, *Encyclopédie*, op. cit.s. 53 oraz 374 - 376

5. Norwegia

Kandydaci samodzielnie zgłaszają swoje kandydatury do Dowódcy Sił Zbrojnych, który powołuje specjalny zespół opiniujący. Zespół ten przez ok. 3 miesiące zbiera na temat kandydatów opinie. Po tym okresie przedstawia się daną osobę jako kandydata na attaché do określonego kraju.

Kandydaci na attachés wojskowych uczestniczą w dwuletnim cyklu przygotowania. Zasadniczym jego celem jest nauka języka kraju przyszłego urzędowania. W przypadku wyjazdów do USA, Wlk. Brytanii, Niemiec i Francji warunkiem wstępnym jest znajomość języka tych krajów, a w okresie przygotowawczym istnieje obowiązek nauki drugiego języka obcego.

Dla każdego kandydata na attaché wojskowego opracowywany jest indywidualny plan przygotowań, który obejmuje m.in. szkolenie:

- językowe – do 12 miesięcy;
- w Dowództwie Sił Zbrojnych – od 4 do 8 tygodni;
- w ministerstwie obrony – około 1 miesiąca (pion infrastruktury wojskowej i Departament Polityki Bezpieczeństwa);
- w wybranych komórkach organizacyjnych rozpoznania wojskowego – około 1 miesiąca;
- w grupie Norweskiego Przemysłu Obronnego – 2 tygodnie;
- w MSZ – 2 tygodnie (przede wszystkim zagadnienia protokolarne).

W wyjątkowych przypadkach dwuletni okres przygotowawczy może ulec skróceniu do jednego roku. Warunkiem jednak jest biegła znajomość dwóch języków obcych, w tym języka kraju przyszłego urzędowania.

Ponadto dla attachés wojskowych przebywających za granicą organizuje się corocznie pięcioletniowe szkolenia w Norwegii, podczas których uzupełniają oni swoją wiedzę teoretyczną nt. działalności dyplomacji wojskowej.

7. Czechy

Kandydaci na attachés wojskowych typowani są spośród kadrowych pracowników rozpoznania, natomiast na stanowiska zastępców mogą być wyznaczani oficerowie z jednostek liniowych. Od kandydatów na stanowisko attaché wojskowego wymagana jest znajomość języka kraju przyszłego urzędowania i języka angielskiego oraz ukończenie dwuletniego rozpoznawczego kursu specjalnego. Z tego względu szkolenie przed wyjazdem na placówkę ograniczone jest do 6-miesięcznego kursu przygotowawczego, który obejmuje pełny zakres wiedzy o polityce bezpieczeństwa państwa. Szkolenie prowadzone jest we wszystkich departamentach zajmujących się polityką bezpieczeństwa i sprawami zagranicznymi resortu obrony.

Szkolenie żon pozostaje wyłącznie sprawą osobistą kandydatów.

8. Węgry

Na stanowiska attachés wojskowych mogą być typowani kandydaci ze wszystkich jednostek wojskowych, którzy spełniają wymagania dotyczące m.in. znajomości języków obcych oraz praktyki w służbie za granicą. Ze względu na te wymagania zdecydowana większość attachés wojskowych pochodzi z rozpoznania.

Podstawową formą szkolenia jest organizowany corocznie, w miesiącach luty, marzec, stacjonarny kurs przygotowawczy w wymiarze 240 godzin. Po jego zakończeniu kandydaci rozpoczynają szkolenie indywidualne wg odrębnych planów.

Cały cykl szkolenia na kursie stacjonarnym podzielony jest na 7 grup tematycznych:

- polityka zagraniczna Węgier – zajęcia prowadzone są przez wiceministrów i dyrektorów departamentów w MSZ i MON. Nacisk kładzie się na kwestie praktyczne i na podstawy bezpieczeństwa państwa;

- zadania i zasady funkcjonowania ataszatu wojskowego. W grupie tej omawiane są także kwestie związane z protokołem dyplomatycznym;
- realizacja zadań rozpoznawczych, głównie bez naruszania praw kraju urzędowania oraz sporządzanie szyfrogramów;
- techniki wspierające działalność informacyjną. Wykorzystanie komputera, sprzętu video i fotograficznego oraz technika szyfrowania;
- wymiana doświadczeń – w formie wizyt w wybranych jednostkach wojskowych;
- informacje różne.
- Dla żon organizowane jest oddzielne szkolenie w ograniczonym zakresie – językowe, protokół dyplomatyczny, wskazówki praktyczne tj. urządzenie mieszkania, pakowanie mienia, zasady bezpieczeństwa, problemy zdrowotne. Na zakończenie organizowany jest pokaz mody oraz koktajl, będący formą instruktażu.

9. Finlandia

Kandydatów na attachés wojskowych typuje Rada Szefa Wywiadu Wojskowego spośród absolwentów kursu na oficerów sztabowych Akademii Wojskowej. Corocznie w ten sposób typuje się 7 kandydatów i jest to jedyna forma doboru kandydatów.

Finlandia nie posiada szkoły, ani innej instytucji wojskowej, przygotowującej i realizującej specjalne programy szkoleniowe dla kandydatów na attachés. Szkolenie, poza językowym jest zorganizowane przez Sztab Obrony i obejmuje m.in.:

- a) politykę obronną i plany rozwojowymi własnych sił zbrojnych;
- b) zapoznanie się ze wszystkimi rodzajami wojsk własnych oraz uzbrojeniem sił zbrojnych;

- c) zakładami przemysłu zbrojeniowego i asortymentem produkcji zbrojeniowej własnego kraju - attachés wojskowi są pierwszym ogniwem promocji wyrobów przemysłu zbrojeniowego;
- d) problemami współpracy i realizacji wspólnych zadań z MSZ;
- e) krajem urzędowania (geografia, kultura, siły zbrojne, produkcja zbrojeniowa, polityka);
- f) przepisami dotyczącymi gospodarki finansowej biur (ataszaty są na własnym rozrachunku z budżetu MO).

Poza tym organizowane jest jeszcze tygodniowe szkolenie dla żon dot. protokołu dyplomatycznego.

10. Szwajcaria

Kandydatom na stanowiska attachés wojskowych stawiane są stosunkowo wysokie wymagania, poczynając od wiedzy fachowej i umiejętności językowych, poprzez sprawność fizyczną, kończąc na szczególnych predyspozycjach psychofizycznych typowych dla pracowników kadrowych rozpoznania (umiejętność nawiązywania kontaktów, zdolności analityczne itp.).

Podstawowe szkolenie przygotowawcze attachés wojskowi odbywają od 1997 r. w Genewskim Centrum Polityki Bezpieczeństwa – GCPB, utworzonym w październiku 1996 r. Kurs dla attachés trwa 3 miesiące i obejmuje m.in. następujące zagadnienia:

- sytuacja polityczna i wojskowa w świecie, a szczególnie w Europie;
- system bezpieczeństwa europejskiego, rola UE, UZE i NATO;
- dyplomacja prewencyjna;
- polityka bezpieczeństwa (cele, strategia, środki);
- polityka zagraniczna, rola państwa w kształtowaniu klimatu bezpieczeństwa;
- polityka gospodarcza i finansowa państwa;

- stosunki bilateralne, szczególnie z sąsiadami i państwem przyszłego urzędowania;
- stosunki wielostronne i z organizacjami międzynarodowymi;
- prawo międzynarodowe w zakresie koniecznym dla dyplomatów.

Szkolenie w GCPB odbywa się w formie wykładów, seminariów, kolokwiów i szerokiej dyskusji. Osobami prowadzącymi są specjaliści z różnych dziedzin. Każdy uczestnik opracowuje określony temat w formie tzw. pracy końcowej. Szkolenie specjalistyczne odbywa się w komórkach wywiadu wojskowego. Obejmuje ono m.in. zagadnienia na temat kraju (krajów) przyszłego urzędowania oraz wprowadzenie w problematykę dot. form, metod i sposobów prowadzenia działalności rozpoznawczo-wywiadowczej, w celu pozyskania ważnych dla obronności państwa informacji i materiałów ze źródeł oficjalnych i półoficjalnych.

11. Austria

Nabór kandydatów realizowany jest dwa razy w roku spośród ochotników będących absolwentami Akademii Obrony Kraju. Typowanie odbywa się w Oddziale Ataszatów wyłącznie na podstawie ankiet składanych przez kandydatów i nie przewiduje się żadnych dodatkowych egzaminów.

Kandydaci uczestniczą w dwutygodniowym kursie przygotowawczym w Biurze Ataszatów Wojskowych, w trakcie którego zapoznawani są z protokołem dyplomatycznym, zadaniami i zasadami utrzymywania łączności z BAW. Kolejne przeszkolenie, również dwutygodniowe, odbywa się w Urzędzie Wywiadu Wojskowego, gdzie zapoznawani są z oczekującymi ich zadaniami (wyłącznie o charakterze informacyjnym, do realizacji w oparciu o dopuszczalne konwencją wiedeńską metody działania), techniką szyfrowania i obsługą technicznych środków łączności utajnionej (poczta elektroniczna, fax). Nie przewiduje się szkolenia językowego, gdyż kandydat musi już mieć opanowany biegle język angielski i język kraju przyszłego urzędowania.

6. Dania

Dobór kandydatów na stanowiska attachés wojskowych należy do obowiązków Departamentu II (personalnego) MO. W oparciu o kryteria, zróżnicowane dla poszczególnych państw, przedstawiana jest ministrowi obrony lista kandydatów (zwykle po 3 osoby na stanowisko), z której dokonuje on ostatecznego wyboru.

Za odpowiednie przygotowanie attaché wojskowych odpowiada szef Wydziału ds. Polityki i Kierowania Ataszatami Wojskowymi w Departamencie III Ministerstwa Obrony Danii.

Tryb i program szkolenia przygotowawczego dla kandydatów na stanowisko attaché wojskowego jest uzależniony od przebiegu dotychczasowej kariery zawodowej danego oficera i od stopnia przygotowania do służby w dyplomacji.

Szkolenie językowe, w związku z jego dobrą znajomością przez kadre oficerską, trwa jedynie pół roku.

Drugi etap to krótkie, kilkudniowe wizyty w instytucjach, które korzystają z usług pracowników ataszatu – tzn. w wybranych komórkach rozpoznania wojskowego, Departamentu Techniki i Uzbrojenia, itp. Szkolenie w komórkach rozpoznania może być dłuższe – szczególnie w przypadku wyjazdu do państw b. ZSRR. Podczas tych wizyt kandydat zapoznaje się z aktualnymi potrzebami wizytowanych komórek.

Ostatni etap ma na celu pogłębienie wiedzy z zakresu stosunków międzynarodowych oraz ogólnych wiadomości o państwach akredytacji. W przypadku oficerów kierowanych z jednostek liniowych intensywność i zakres szkolenia w tym zakresie jest znacznie szerszy. Przynajmniej przez rok odbywają oni praktyki na stanowiskach w instytucjach centralnych lub ministerstwie obrony, w komórkach związanych z utrzymywaniem kontaktów zagranicznych.

12. Szwecja

Kandydaci na attachés wojskowych wywodzą się zarówno z jednostek liniowych, jak i z rozpoznania. Stawiane są im jednakowe wymagania – wiek do 50 lat, dobra znajomość języka angielskiego i zdolność do opanowania języka KU, odpowiednia wiedza w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego oraz doświadczenie w służbie za granicą (misje międzynarodowe lub studia zagraniczne).

Po wytypowaniu kandydaci na attachés wojskowych są zgrupowani razem i rozpoczynają 6-miesięczny okres szkolenia w ośrodku rozpoznania wojskowego. Okres szkolenia jest podzielony na dwie części tj. szkolenie indywidualne i grupowe.

Program szkolenia indywidualnego obejmuje m.in.:

- naukę języka kraju urzędowania (obowiązkowo);
- wiadomości o kraju urzędowania, w tym o jego siłach zbrojnych i systemie obronnym;
- zasady zbierania informacji z oficjalnych źródeł, ich wstępnej analizy oraz zasady prowadzenia pracy informacyjnej;
- wiadomości o sytuacji polityczno-militarnej w świecie i Europie, struktury bezpieczeństwa, misje pokojowe i inne zagadnienia ogólne.

Sprawa doskonalenia znajomości języka KU jest w początkowym okresie traktowana priorytetowo. W przypadku bardzo trudnego i rzadkiego języka okres szkolenia może być dłuższy. Kandydaci kierowani są wówczas na praktyki językowe do kraju przyszłego urzędowania. Okres praktyki – od kilku tygodni do kilku miesięcy.

W ramach szkolenia grupowego przerabiane są następujące tematy:

- zasady polityki bezpieczeństwa Szwecji w ramach prowadzonej przez państwo polityki zagranicznej i zadania w tym zakresie dla przedstawicieli sił zbrojnych;

- zapoznanie z najważniejszymi zakładami (koncernami) przemysłu zbrojeniowego produkującymi na eksport i zasadami ich promocji w KU;
- sprawy ogólne i wymagające ujednoczenia oraz tematy wynikłe z bieżącego rozwoju sytuacji w świecie i Europie.

4.4. ROLA ATTACHÉ WOJSKOWEGO W MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓŁPRACY WOJSKOWEJ

Attaché wojskowy według Konwencji Wiedeńskiej z 1961 r. jest członkiem personelu dyplomatycznego misji dyplomatycznej. Z prawnego punktu widzenia nie jest przedstawicielem ministra obrony lub sił zbrojnych państwa wysyłającego wobec podobnych organów państwa przyjmującego, lecz - jak każdy członek personelu dyplomatycznego misji - reprezentuje misję dyplomatyczną, a w konsekwencji państwo wysyłające wobec władz państwa przyjmującego²⁰².

Zasadnicze funkcje attaché wojskowego określone są przez normy i naukę prawa międzynarodowego oraz powszechną praktykę państw. Ważność poszczególnych funkcji zależy od stanu stosunków bilateralnych - tak politycznych jak i wojskowych - między państwem wysyłającym a państwem przyjmującym. Do głównych i najczęściej spotykanych funkcji attaché wojskowego można zaliczyć:

- informowanie władz i innych instytucji wojskowych państwa przyjmującego o kierunkach rozwoju narodowej polityki obronnej i niektórych aspektach planowania w siłach zbrojnych;
- zapoznawanie się legalnymi sposobami z polityką obronną oraz stanem i planami rozwoju sił zbrojnych państwa przyjmującego, w tym także udział w pokazach i ćwiczeniach wojskowych, składanie wizyt w jednostkach;
- zabezpieczanie i ułatwianie kontaktów dwustronnych wynikających z międzynarodowej (sojuszniczej) współpracy wojskowej;

²⁰² Szerzej w: S. Sawicki, *Attachés wojskowi w systemie służby dyplomatycznej państwa*, WPP nr 3 (159)/86

- reprezentowanie swojego państwa i własnych sił zbrojnych podczas świąt oraz uroczystości państwowych i wojskowych państwa przyjmującego;

- reprezentowanie swojego państwa i własnych sił zbrojnych wobec ambasad innych państw i organizacji międzynarodowych mających swoją siedzibę w państwie przyjmującym;

- promowanie wyrobów krajowego przemysłu zbrojeniowego oraz poszukiwanie nabywców na nadwyżki sprzętu wojskowego wycofanego z uzbrojenia;

- współpraca z kierownikiem własnej misji dyplomatycznej i udzielanie jemu niezbędnej pomocy i rad we wszystkich kwestiach wojskowych i wojskowo-politycznych;

- organizowanie i uczestnictwo w uroczystościach związanych ze świętem własnych sił zbrojnych, uroczystościach rocznicowych, związanych z udziałem wojsk własnych w działaniach wojennych na terytorium państwa przyjmującego, utrzymywanie więzi z kombatantami;

- poznawanie języka, historii, kultury i tradycji państwa przyjmującego.

Ponadto attachés wojskowi spełniają jeszcze inne zadania, które bezpośrednio nie wynikają z pełnionych funkcji. Odnoszą się one do utrzymywania kontaktów z organami służb specjalnych, użyczenia bezpiecznego kanału łączności, troski o bezpieczeństwo podległego im personelu (zagrożenie zamachami terrorystycznymi).

4.4.1. Zmiany w poglądach na funkcje attachés wojskowych

Zmiana sytuacji wojskowo-politycznej w Europie i na świecie oraz rozwój współpracy międzynarodowej spowodowały, że w niektórych państwach pojawiły się dość jeszcze nieśmiało próby rewizji tradycyjnych zadań attachés wojskowych. Główną przeszkodę w szybkim przewartościowaniu tych zadań stanowi jednak brak zainteresowania ze strony dużych mocarstw światowych, w tym Stanów

Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej, Chińskiej Republiki Ludowej, a także innych państw - jak na przykład Niemiec, Holandii, Włoch, Danii. Państwa te z reguły do zabezpieczenia nowych lub okresowych potrzeb w zakresie współpracy wojskowej powołują odrębne przedstawicielstwa w składzie misji dyplomatycznych, prowadzące niezależną od attachés wojskowych działalność lub też zwiększają liczbę attachés wojskowych o specjalistów z danej dziedziny. Przykładem może być funkcjonowanie przy wielu ambasadach USA dwóch biur podległych merytorycznie Departamentowi Obrony Stanów Zjednoczonych. Jednym z nich jest Biuro Attaché Obrony USA (US Defense Attaché Office), a drugim - Biuro Współpracy Wojskowej (Office of Defense Cooperation). W Biurze Współpracy Wojskowej pracują oficerowie wszystkich rodzajów sił zbrojnych. Ich zadaniem jest m.in. koordynowanie współpracy wojskowej, w tym wymiany personelu i pododdziałów wojskowych, nadzór i pomoc w zakresie obrotu specjalnego.

Podobnie Ministerstwo Obrony Holandii posiada jedynie w Stanach Zjednoczonych, oprócz 3 attachés wojskowych i jednego zastępcy, oddzielnie - attaché ds. uzbrojenia, zwanego także attaché ds. współpracy wojskowej (Defense Cooperation Attaché), któremu podlega 4 oficerów. Holenderscy attachés wojskowi mają obowiązek m.in. zbierania i przesyłania informacji, które z wojskowo-politycznego, wojskowo-ekonomicznego, strategicznego, taktycznego, technicznego oraz historycznego punktu widzenia mogą być przydatne dla politycznego i wojskowego kierownictwa resortu obrony. Mają także współpracować z rodzimym przemysłem obronnym i informować go o planowanych zakupach uzbrojenia przez kraj przyjmujący. Natomiast głównym zadaniem attaché ds. uzbrojenia jest realizowanie postanowień Memorandum of Understanding between The Government of The United States of America and The Government of The Kingdom of The Netherlands concerning The Principles Governing Mutual Co-operation in the Research and Development, Production and Procurement of Defense

Equipment²⁰³. Intencją tego porozumienia jest osiągnięcie jak najwyższego poziomu standaryzacji poprzez rozwijanie zaawansowanych technologii i utrzymanie nowoczesnego potencjału przemysłowego.

W ocenie Niemców do głównych zadań attachés wojskowych należy zaliczyć funkcje reprezentacyjne oraz problematykę szeroko pojętej polityki obronnej. W 1998 r. zdecydowano utworzyć w Madrycie nowe stanowisko - attaché ds. sprzętu wojskowego i uzbrojenia, ponieważ problematyka ta zaczęła pochłaniać ok. 60 % czasu służbowego niemieckiego attaché wojskowego. Jest to pierwszy tego typu przypadek w powojennej historii Niemiec.

Niekiedy attaché wojskowy jednocześnie pełni inne obowiązki, zupełnie odbiegające od jego podstawowych zadań. Głównym zadaniem akredytowanego w 1993 r. w Holandii, pierwszego w historii stosunków dwustronnych, attaché obrony Japonii było uczestnictwo w pracach komisji przygotowawczej do powołania międzynarodowej organizacji nadzorującej implementację traktatu o zakazie produkcji, gromadzenia i użycia broni chemicznej²⁰⁴. W Biurze Attaché Obrony Stanów Zjednoczonych problemem tym zajmował się oficer rezerwy podległy Attaché Wojskowemu. Austria natomiast w 1995 r. do prac w komisji desygnowała zastępcę attaché wojskowego, obsadzając w tym celu nowo utworzony etat w swej ambasadzie w Hadze (austriacki attaché wojskowy akredytowany w Holandii stale rezyduje w RFN). Inne państwa, w tym Polska do prac w komisji skierowały osoby cywilne.

Przedstawione przykłady pokazują sposoby rozwiązywania nowych zagadnień z zakresu międzynarodowej współpracy wojskowej bez potrzeby ingerencji w mechanizm funkcjonowania attachés wojskowych.

Jedynym państwem, w którym trwa publiczna dyskusja na temat zmiany funkcji attachés wojskowych jest Wielka Brytania. W dyskusji tej dominują dwa

²⁰³ Almanak 1995, Stichting Nederlandse Industriële Inschakeling Defensieopdrachten

²⁰⁴ W 1997 r. powołano Organizację ds. Zakazu Broni Chemicznej (Organization for the Prohibition of Chemical Weapons - OPCW)

nurty - pierwszy dotyczy nowej roli attachés wojskowych w ramach tzw. *dyplomacji wojskowej*, natomiast drugi - relacji między attachés wojskowymi a strukturami wywiadu wojskowego.

Reprezentantem pierwszego nurtu jest były minister obrony W. Brytanii lord George Robertson. W ramach strategicznego przeglądu obrony (strategic defense review) G. Robertson w marcu 1988 r. poddał analizie dotychczasowe miejsce, rolę i zadania attachés wojskowych, w kontekście nowej sytuacji wojskowo-politycznej po zakończeniu zimnej wojny²⁰⁵. Przedstawił koncepcję tzw. *dyplomacji wojskowej* (defense diplomacy), którą uprzednio konsultował w kołach wojskowych i uzyskał dla niej poparcie szefa Sztabu Obrony SZ W. Brytanii generała C. Guthrie. *Dyplomacja wojskowa* ma zostać uznana jako jedno z siedmiu oficjalnych zadań brytyjskich sił zbrojnych, które są uwzględniane w procesie narodowego planowania obrony. Przewiduje ona, że attachés wojskowi powinni być przede wszystkim specjalistami w zapobieganiu konfliktom zbrojnym (conflict preventers) i przyczyniać się do eliminowania nieufności między państwem wysyłającym a przyjmującym (głównie chodzi o te państwa, które NATO postrzegają w kategoriach zagrożenia).

Attachés wojskowi dotychczas pełnili funkcje, które można - zdaniem ministra - ogólnie określić jako „oficjalni szpiedzy” oraz promotorzy rodzimego przemysłu zbrojeniowego. Ponadto minister postuluje odejście od stosowanej w większości przypadków praktyki, że wyznaczenie na stanowisko attaché wojskowego jest ostatnim szczeblem w karierze wojskowej, przed odejściem na emeryturę. Na placówki dyplomatyczne powinni być kierowani najlepsi oficerowie - dowódcy pułków, okrętów czy też eskadr lotniczych, dla których praca ta będzie stanowić kolejny etap w służbie wojskowej.

Minister Robertson podjął też działania mające spopularyzować koncepcję *dyplomacji wojskowej* na arenie międzynarodowej i uzyskać poparcie wśród

²⁰⁵ M. Evans, Robertson urges defence diplomacy, artykuł w The Times 31.03.1998 r.

polityków i ekspertów zajmujących się problematyką bezpieczeństwa i obrony. W artykułach prasowych opublikowanych w m.in. w Stanach Zjednoczonych²⁰⁶, Belgii²⁰⁷ i w Polsce²⁰⁸ przedstawił swoją ocenę sytuacji polityczno-wojskowej w Europie oraz nakreślił kierunki dalszego działania. Zapowiedział wprowadzenie w życie planu działania dyplomacji wojskowej (Defence Diplomacy Action Plan), którego celem będzie budowanie i utrzymywanie zaufania oraz pomoc w rozwijaniu demokratycznych sił zbrojnych. Dużą rolę w realizacji tego planu ma odegrać powiększona sieć attachés wojskowych, którzy pomogą w dotarciu do nowych demokracji w Europie Środkowej i Wschodniej, a także na inne obszary.

Przedstawicielem drugiego nurtu jest pułkownik w stanie spoczynku Andrew Duncan - obecnie komentator i analityk, a poprzednio szef - Międzynarodowego Instytutu Studiów Strategicznych w Londynie (b. szef wywiadu wojskowego w Brytyjskiej Armii Renu, b. attaché wojskowy w Izraelu). W tym samym dniu, w którym minister Robertson przedstawił koncepcję *dyplomacji wojskowej*, A. Duncan wygłosił zasadniczy referat podczas seminarium na temat „Wywiad wojskowy a rola attaché wojskowego”. W referacie A. Duncan zawarł swoje poglądy na ogólne funkcje attaché wojskowego, które przedstawiają się następująco:

- attachés wojskowi powinni w sposób ciągły zbierać informacje dotyczące doktryny kraju urzędowania, jego strategii i taktyki;
- mogą korzystać jedynie z ogólnodostępnych źródeł osobowych i nieosobowych; nie powinni wykorzystywać agenturalnych źródeł informacji.

Według A. Duncana po zakończeniu zimnej wojny główne kierunki zadań brytyjskich attachés wojskowych powinny obejmować zdobywanie informacji dotyczących:

- zabezpieczenia operacji utrzymania i wymuszania pokoju;

²⁰⁶ G. Roberston, The defense of Europe, artykuł w Washington Times, 7.04.1998 r.

²⁰⁷ G. Roberston, Une Europe plus sure, artykuł w La Libre Belgique, 6.04.1998 r.

²⁰⁸ G. Roberston, Dyplomacja obrony, artykuł w Rzeczpospolitej, 30.04-1.05.1998 r.

- sporów i napięć wewnętrznych w państwie przyjmującym, grożących wybuchem wojny domowej;
 - możliwości wybuchu konfliktu lokalnego w państwie sąsiednim;
 - rejonu ewentualnego działania wojsk własnych, które mogłyby brać udział w ramach operacji pokojowej na terenie państwa przyjmującego lub w państwie z nim sąsiadującym;
 - możliwości zbytu produktów własnego przemysłu obronnego na dany rynek.
- Dobór kandydatów na attachés wojskowych powinien być - według A. Duncana - uzależniony od stanu stosunków z państwem przyjmującym:
- do państw potencjalnie przeciwnych na stanowiska attachés wojskowych powinni być kierowani - oficerowie wywiadu;
 - do państw przyjaznych - oficerowie przygotowani do spełniania misji łącznikowych;
 - w państwach ocenianych jako przyszły rynek zbytu dla wyrobów przemysłu obronnego - stanowiska attachés wojskowych powinni obejmować oficerowie znający zasady rynku i marketingu.

4.4.2. Rozwój instytucji attaché wojskowego i jego usytuowanie

W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych zahamowana została tendencja do zmniejszania liczebności wojskowego personelu dyplomatycznego, wynikająca głównie ze względów oszczędnościowych. Zjawisko to miało szereg uwarunkowań. Wśród głównych jego przyczyn wymienić można: zwiększenie się na kontynencie europejskim liczby państw-podmiotów stosunków międzynarodowych (w wyniku rozpadu ZSRR, Czechosłowacji, Federacyjnej Republiki Jugosławii); poczucie wzrostu potencjalnego zagrożenia dla stabilizacji sytuacji w Europie płynące z zakłóceń w procesie transformacji ustrojowej i gospodarczej w państwach b. obozu socjalistycznego, w tym sporów oraz potencjalnych konfliktów granicznych i etnicznych; aspiracje niektórych państw b. Układu Warszawskiego do uzyskania

członkostwa w zachodnich organizacjach i instytucjach demokratycznych, w tym NATO, UE i UZE, wpływające na wzrost intensywności wzajemnych kontaktów.

Charakterystycznym przykładem jest Izrael. Zapoczątkowanie procesu pokojowego na Bliskim Wschodzie i wygasanie konfliktu izraelsko-palestyńskiego spowodowało wzrost liczby wojskowego personelu dyplomatycznego w tym państwie. W 1993 r. było akredytowanych w Izraelu łącznie 32 attachés wojskowych i ich zastępców pochodzących z 18 państw. Natomiast już w 1995 r. było ich 51 z 30 krajów.

Tendencją wzrostową charakteryzuje się także liczebność polskiego wojskowego personelu dyplomatycznego (jedynie w wymiarze historycznym), oraz wzrost liczby ataszatów wojskowych po 1989 r. W połowie 1939 r., a więc tuż przed wybuchem II wojny światowej II RP miała 18 ataszatów wojskowych za granicą (Paryż, Londyn, Waszyngton, Rzym, Ankara, Belgrad, Budapeszt, Bukareszt, Helsinki, Sztokholm, Tokio, Tallin, Moskwa, Berlin, Ryga, Kowno, Sofia, Lizbona), w których pełniło służbę 33 oficerów. W połowie 1998 r. III RP miała 35 ataszatów wojskowych (Paryż z jednoczesną akredytacją w Rabacie, Londyn, Waszyngton, Rzym, Ankara, Belgrad, Budapeszt z jednoczesną akredytacją w Lublanie i Sarajewie, Bukareszt z jednoczesną akredytacją w Kiszyniowie, Helsinki, Sztokholm, Tokio, Moskwa, Kolonia, Wilno z jednoczesną akredytacją w Rydze, Sofia, Bruksela z jednoczesną akredytacją w Luksemburgu, Haga, Kopenhaga, Wiedeń, Pekin z jednoczesną akredytacją w Phenianie i Ułan Bator, Praga, Tel Aviv, Kair z jednoczesną akredytacją w Sanie, Ottawa, Oslo, Berno, New Delhi, Kijów, Mińsk, Zagrzeb, Bratysława, Ateny, Seul, Madryt i Damaszek z jednoczesną akredytacją w Bejrucie i Ammanie), w których pełniło służbę 63 oficerów + 3 etaty, które zostały wykorzystane przy powołaniu w drugiej połowie 1998 r. dwóch nowych ataszatów wojskowych - w Lizbonie i Tallinie.

W latach 1987-1991 struktura ataszatów wojskowych ulegała niewielkim zmianom. W końcu 1986 r. dla ataszatów wojskowych wyznaczono ogółem 63 etaty,

z których w 1987 r. wykorzystano tylko 60, w tym dwa nie zostały obsadzone. Funkcjonowało 31 ataszatów wojskowych, w tym 11 w państwach socjalistycznych (Pekin, Praga, Phenian, Sofia, Berlin Wsch., Hawana z jednoczesną akredytacją w Managui, Belgrad, Bukareszt, Budapeszt, Hanoi oraz Moskwa). W ataszatach tych pracowało 22 oficerów, w tym 11 na stanowisku attaché wojskowego, 7 - zastępcy attaché wojskowego oraz 4 ekspertów. W pozostałych 20 ataszatach wojskowych (Paryż z jednoczesną akredytacją w Rabacie, Waszyngton, Londyn, Berlin Zachodni, Rzym, Ankara, Sztokholm, Berno, Oslo, Damaszek z jednoczesną akredytacją w Ammanie, Bejrut z jednoczesną akredytacją w Bagdadzie, Ottawa, New Delhi z jednoczesną akredytacją w Kabulu, Haga, Helsinki, Kair z jednoczesną akredytacją w Chartumie, Kopenhaga, Bruksela z jednoczesną akredytacją w Luksemburgu, Wiedeń, Algier) pracowało 36 oficerów, w tym 20 pełniło funkcję attaché wojskowego, 11 - zastępców attaché wojskowego i 5 - ekspertów.

W 1988 r. utworzony został ataszat wojskowy w Tokio, w związku z czym liczba ataszatów wzrosła do 32. Obsadzone były 62 etaty, w tym 32 attaché wojskowego, 18 - zastępcy attaché wojskowego oraz 11 ekspertów (oraz jeden etat zajmował pracownik techniczny). Struktura ataszatów przedstawiała się następująco: 1 ataszat z obsadą pięcioosobową, 3 ataszaty z obsadą czteroosobową, 2 ataszaty - trzyosobowe, 12 - dwuosobowych i 14 - jednoosobowych.

W latach 1989 - 1990 miały miejsce niewielkie zmiany. Zwiększono do 66 (a więc o 3 etaty) liczbę etatowych stanowisk wojskowych jakimi MON dysponowało w ramach etatu Ataszatów Wojskowych Przy Przedstawicielstwach Dyplomatycznych RP. Struktura tych stanowisk przedstawiała się następująco: 32 etaty - attaché wojskowego, 28 etatów zastępcy attaché wojskowego oraz 6 etatów ekspertów. Zlikwidowano ataszat w Berlinie Zachodnim i w jego miejsce utworzono ataszat wojskowy w Kolonii, zawieszono działalność ataszatu wojskowego w Tokio. W 1991 r. z ogólnej liczby 66 etatów wykorzystywano jedynie 56, w tym: 28 attaché wojskowych, 20 - zastępców attaché wojskowego oraz 7 ekspertów i 1 - inne.

Zlikwidowano ataszat wojskowy w Algierze, zawieszono działalność ataszatów wojskowych w Phenianie i Hawanie oraz reaktywowano działalność ataszatu wojskowego w Tokio. Poważne zmiany strukturalne rozpoczęto w 1992 r. Zawieszono działalność kolejnych ataszatów wojskowych: w Bernie, Bejrucie, New Delhi, Oslo i Sofii oraz ustanowiono nowe ataszaty w Tel Avivie, Kijowie, Wilnie i Mińsku. Z posiadanych w dyspozycji 66 etatów wykorzystywano 59, w tym 25 attaché wojskowych, 24 - zastępców attaché wojskowego oraz 7 ekspertów i 3 - inne. W 1994 r. utworzono nowy ataszat wojskowy w Bratysławie i reaktywowano w Sofii. Wykorzystano ogółem 63 stanowiska etatowe (oraz 3 w rezerwie), w tym: 29 attaché wojskowych, 25 - zastępców attaché wojskowego oraz 7 ekspertów i 2 - inne. W 1995 r. utworzono ataszat wojskowy w Zagrzebiu, a w 1997 r. otwarto nowe ataszaty w Seulu i Atenach oraz reaktywowano w New Delhi i Oslo. Rozpoczęto też poszukiwania nowych rozwiązań co do usytuowania komórek kierujących pracą attachés wojskowych. Z reguły występują one w strukturach wojskowych służb specjalnych lub ministerstwa obrony. W Stanach Zjednoczonych pracą attachés wojskowych kieruje odpowiednia komórka Departamentu Obrony. W Holandii pracą attachés wojskowych kierują oficerowie łącznikowi usytuowani w strukturze Wojskowej Służby Wywiadu ²⁰⁹. W związku z rozwojem kontaktów wojskowych w holenderskich Siłach Lądowych powstała koncepcja zorganizowania nowej komórki - Oddziału ds. Kontaktów i Współpracy Zagranicznej, składającego się z trzech sekcji: sekcji obsługi kontaktów w dziedzinie materiałowej; sekcji łącznikowej do obsługi kontaktów z obcymi attachés wojskowymi akredytowanymi przy dowódcy SL oraz własnymi attachés wojskowymi reprezentującymi dowódcę SL za granicą; sekcji ds. obsługi kontaktów wynikających z "Partnerstwa dla pokoju" oraz wojskowej współpracy bilateralnej. Nowy oddział ma funkcjonować w składzie Dowództwa SL i będzie liczył 24 etaty. Z powyższych planów wynika, że

²⁰⁹ Oficer łącznikowy wraz z personelem pomocniczym (oficer młodszy lub podoficer oraz 1-2 sekretarki) tworzył biuro kontaktów zagranicznych danego RSZ, które potocznie zwano biurem łącznikowym. Biura

obecna Sekcja Kontaktów Zagranicznych SL będzie funkcjonować w stanie podwójnej podległości - jednocześnie będzie wchodzić w skład dwóch oddziałów Dowództwa SL - Oddziału Wywiadu i KW oraz nowo tworzonego Oddziału ds. Kontaktów i Współpracy Zagranicznej. W pozostałych RSZ podległość sekcji kontaktów zagranicznych nie ulegnie zmianie i pozostaną one nadal jedynie w strukturze oddziałów wywiadu i KW.

W Polsce do 1992 r. utrzymywała się tradycyjna, wypracowana w okresie międzywojennym zasada podległości attachés wojskowych pod komórkę Sztabu Generalnego odpowiedzialną za wywiad wojskowy. Przed II wojną światową był to Oddział II Sztabu Generalnego (Głównego), a po wojnie - Zarząd II Sztabu Generalnego WP, a następnie Wojskowe Służby Informacyjne - także podległe szefowi Sztabu Generalnego WP. W ramach reformy resortu obrony wdrożonej przez ministra J. Onyszkiewicza 22 października 1992 r. Wojskowe Służby Informacyjne zostały podporządkowane bezpośrednio cywilnemu ministrowi obrony narodowej, lecz w końcu 1993 r. z powrotem podlegały szefowi Sztabu Generalnego WP. Na mocy uchwalonej przez Sejm RP 29.06.1995 r. ustawy o urzędzie Ministra Obrony - ponownie przywrócono bezpośrednio zwierzchnictwo ministra obrony nad Wojskowymi Służbami Informacyjnymi. W 1994 r. w ramach kompromisowego rozwiązania sporu o nadzór na wojskowymi służbami specjalnymi została podjęta, ale nie zrealizowana decyzja o wydzieleniu z Wojskowych Służb Informacyjnych komórki kierującej pracą attachés wojskowych (Biura Ataszatów Wojskowych) i włączenia jej w skład jednego z departamentów (DWSZ) podległych bezpośrednio ministrowi obrony.

kontaktów zagranicznych wchodziły w skład oddziałów wywiadu i bezpieczeństwa danego RSZ, a te z kolei były organicznymi, podstawowymi elementami organizacyjnymi Wojskowej Służby Wywiadu.

4.4.3. Współdziałanie w ramach placówki

Wszystkie dostępne opracowania jako najważniejsze zadanie w ramach funkcjonowania placówki wymieniają współpracę attaché wojskowego z ambasadorem. Jest to oczywiście prawda, gdyż ambasador jako kierownik placówki i najwyższy przedstawiciel władz państwa jest jednocześnie „politycznym” zwierzchnikiem attaché wojskowego. Jednak nie w formalnym zwierzchnictwie należy upatrywać rzeczywistą potrzebę współpracy, a w zmianie roli attaché wojskowego oraz w ogromie różnorodnych zadań i rzeczywistej potrzebie specjalizacji ról w tak specyficznym środowisku jakim są państwa pobytu. Wobec swoich władz w Polsce attaché wojskowy spełnia rolę informatora jak i autorytetu w sprawach dotyczących współpracy bilateralnej między resortami obrony. Dla ambasadora jest on ekspertem w skali globalnej dot. spraw obronnych oraz doradcą w sprawach dotyczących własnych sił zbrojnych i polityki bezpieczeństwa.

Attaché wojskowy ściśle współpracuje z kierownikiem przedstawicielstwa, udzielając mu niezbędnej pomocy i rad we wszystkich kwestiach wojskowych oraz wojskowo-politycznych, a informuje go w szczególności o:

- 1) politycznych aspektach kontaktów własnych i personelu ataszatu wojskowego z przedstawicielami państwa przyjmującego oraz pracownikami innych przedstawicielstw;
- 2) otrzymywanych wytycznych w odniesieniu do politycznych aspektów działalności ataszatu wojskowego;
- 3) ogólnej sytuacji wojskowej państwa przyjmującego;
- 4) programach obchodów świąt Wojska Polskiego, wizytach i kontaktach przedstawicieli resortów obrony obu państw.

Teoria mówi, że attaché wojskowy w miarę potrzeb i możliwości może brać udział w pracach różnych zespołów problemowych placówki. Osobiście uważam to za jego obowiązek, a brak munduru attaché wojskowego u boku ambasadora wspierającego jego wysiłki mógł być odbierany bardzo negatywnie przez środowiska

polonijne i opiniotwórcze w państwach pobytu. W latach 1993 - 97 biura attachés wojskowych w państwach członkach NATO bezpośrednio uczestniczyły w kreowaniu i realizowaniu działań zmierzających do przybliżenia problematyki rozszerzenia sojuszu i włączeniu Polski w struktury bezpieczeństwa europejskiego. Wielu polityków, kongresmanów i przedstawicieli administracji nie tylko była sceptyczna co do powodzenia spełnienia przez nasz kraj podstawowych wymogów tj. demokratyzacji życia społecznego, przeprowadzenia reform gospodarczych, przeprowadzenia wolnych wyborów, a w sprawach wojskowych - odpolitycznienia armii, wprowadzenia cywilnej kontroli czy kompatybilności systemów dowodzenia. Pojawiały się nawet głosy całkowicie kwestionujące potrzebę rozszerzenia sojuszu na wschód. Stąd początkowy wysiłek placówki i biura attaché wojskowego polegał na określeniu źródeł negatywnych poglądów, dotarcie do nich i przekonanie o niesłuszności takiego stanowiska. W zakresie tym istniała bezpośrednia ścisła współpraca personelu biura attaché wojskowego i poszczególnych pracowników ambasady.

4.4.4. Model struktur funkcjonalnych ataszatu wojskowego

W praktyce międzynarodowej ukształtowały się trzy podstawowe modele podporządkowania i kierowania działalnością attachés wojskowych. Organy kierujące tą działalnością usytuowane są:

- w strukturach wywiadu lub rozpoznania wojskowego (USA, RFN, Republika Czeska, Szwajcaria, Szwecja, Finlandia);
- w ministerstwie obrony, sztabie generalnym lub dowództwie sił zbrojnych (Wlk. Brytania, Dania Holandia, Norwegia);
- równolegle w ministerstwie obrony (sztabie generalnym) i wywiadzie wojskowym (Francja, Węgry) - w tym rozwiązaniu działalnością oficjalno-

reprezentacyjną kierują kompetentne komórki ministerstwa (sztabu generalnego), a wywiadowczą wywiad wojskowy.

1. Podległość i usytuowanie attachés wojskowych w strukturze MON.

Attachés wojskowi zdecydowanej większości państw akredytowani za granicą reprezentują przede wszystkim Ministra Obrony Narodowej własnego kraju, a dopiero w następnej kolejności siły zbrojne. Podobne rozwiązanie obowiązuje w RP. Z tego też względu attachés wojskowi (obrony) naszego kraju również powinni być usytuowani w strukturze Ministerstwa Obrony Narodowej a nie Sił Zbrojnych RP.

Dotychczas tj. do początku lat dziewięćdziesiątych attachés wojskowi jako przedstawiciele Ministra Obrony Narodowej podlegali mu poprzez Oddział Ataszatów Wojskowych Sztabu Generalnego WP, który znajdował się w strukturze Zarządu II Sztabu Generalnego WP. Podobne rozwiązania były stosowane w innych państwach byłego Układu Warszawskiego (UW).

Po rozwiązaniu UW, przystąpiono do dostosowywania struktur organizacyjnych WP do standardów NATO. W następstwie tego, również w Siłach Zbrojnych RP nastąpiły zmiany. Na bazie Zarządu II Sztabu Generalnego i kontrwywiadu byłej Wojskowej Służby Wewnętrznej utworzono Wojskowe Służby Informacyjne, które podporządkowano bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej. Ponadto w strukturze Wojskowych Służb Informacyjnych, na bazie znajdującego się dotychczas w składzie Zarządu II Sztabu Generalnego WP Oddziału Ataszatów Wojskowych, do bezpośredniego kierowania pracą attachés wojskowych utworzono Biuro Ataszatów Wojskowych.

Po przystąpieniu RP do NATO, to właśnie organ usytuowany w strukturze Ministerstwa Obrony Narodowej – Biuro Ataszatów Wojskowych powinien kierować pracą i działalnością attachés wojskowych naszego kraju za granicą. Attachés wojskowi będą bowiem nadal przedstawicielami Ministra Obrony Narodowej.

Biuro Ataszatów Wojskowych mogłoby podlegać bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej lub wchodzić w skład instytucji centralnej MON zajmującej się szeroko rozumianą wojskową polityką zagraniczną oraz kontaktami z władzami wojskowymi i siłami zbrojnymi innych państw.²¹⁰ W ubiegłych latach Oddział Ataszatów Wojskowych ze względów finansowych i organizacyjnych, znajdował się w strukturze Zarządu II Sztabu Generalnego WP. Również Biuro Ataszatów Wojskowych znajduje się w strukturze Wojskowych Służb Informacyjnych, które podlegają bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej. Z tych samych względów usytuowanie Biura Ataszatów Wojskowych w warunkach naszego uczestnictwa w NATO nie powinno ulec zmianie.

2. Uprawnienia i funkcje attaché wojskowego RP po wstąpieniu do NATO w państwach Sojuszu.

Wszystkie ataszaty wojskowe przy przedstawicielstwach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej prowadzą działalność reprezentacyjno-informacyjną, która polega na wykorzystywaniu oficjalnych źródeł informacji i materiałów dostępnych w kraju akredytacji. I taka działalność powinna być utrzymana po przystąpieniu RP do NATO.

²¹⁰ Pod koniec kwietnia 2001 r. Sejm RP przeprowadził pierwsze czytanie poselskiego projektu ustawy regulującej system kontroli i określenie zadań Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych, czyli „o koordynacji działań specjalnych”. Dotychczasowy model – podkreślają autorzy projektu – okazał się zbyt wrażliwy na zarzuty, że służby specjalne wciągane są do gry politycznej.

Projekt zakłada współdziałanie trzech ciał: Komitetu Koordynacyjnego Służb Specjalnych, koordynatora służb specjalnych oraz Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. Komitet działałby przy prezesie Rady Ministrów. W jego gestii, oprócz spraw UOP i WSI, byłyby także wszelkie inne działania dotyczące ochrony bezpieczeństwa państwa, organów, służb i instytucji państwowych uprawnionych do wykonywania tzw. czynności operacyjnych. W skład Komitetu wchodziłoby przedstawiciele ministrów właściwych do spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych, obrony narodowej w randze sekretarzy i podsekretarzy stanu oraz szefowie UOP i WSI.

Jeśli Sejm RP uchwali ustawę o służbach specjalnych, a Prezydent ją podpisze wówczas powołana zostanie agencja wywiadu i agencja bezpieczeństwa wewnętrznego podległe bezpośrednio Premierowi RP, nastąpi reorganizacja WSI, przy czym struktury wywiadu miałyby przejść do agencji wywiadu zaś kontrwywiad wojskowy – składowa część WSI, podlegałyby Ministrowi Obrony Narodowej. Organami doradczymi i kontrolnymi byłyby: Sejmowa Komisja ds. Służb Specjalnych z uprawnieniami śledczymi, Komitet bezpieczeństwa narodowego Rady Ministrów, Kolegium ds. Służb Specjalnych.

Szerzej w: Rzeczpospolita 95(5868) z 23 kwietnia 2001.

Zadaniem attachés wojskowych powinno być:

- reprezentowanie Sił Zbrojnych RP w państwie urzędowania i prowadzenie działalności informacyjnej w oparciu o ogólnie dostępne źródła informacji;
- studiowanie problemów i zagadnień dotyczących sił zbrojnych krajów urzędowania.

W celu jej wykonania attachés wojskowi powinni:

- nawiązać i utrzymywać kontakty służbowe z centralnymi władzami wojskowymi, służbowe i prywatne z miarodajnymi czynnikami i środowiskami wojskowymi państwa urzędowania, a także ze wszystkimi akredytowanymi w nim attachés wojskowymi:

- na zaproszenie władz wojskowych kraju urzędowania brać udział w obserwacji ćwiczeń (manewrów i pokazów), zwiedzaniu obiektów, zakładów produkcyjnych, szkół, poligonów i placów ćwiczeń oraz innych urządzeń wojskowych i cywilnych, a także uczestniczyć w uroczystościach państwowych i wojskowych;

- udzielać władzom wojskowym kraju urzędowania informacji dotyczących organizacji Sił Zbrojnych RP lub innych informacji na temat wojska w stopniu i zakresie określonym specjalnymi instrukcjami lub oddzielnymi wytycznymi Ministra Obrony Narodowej;

- obserwować i poznawać politykę wojskową, organizację sił zbrojnych wraz z całą problematyką z tym związaną w kraju urzędowania;

- utrzymywać stałą współpracę służbową z szefami przedstawicielstw dyplomatycznych, informować ich o sprawach natury wojskowej i politycznej mającej związek z polityką wojskową kraju urzędowania.

3. Relacje attaché wojskowy, a oficer WP skierowany do sztabu NATO w państwach Sojuszu.

Między attaché wojskowym w państwach Sojuszu a oficerem WP skierowanym do sztabu NATO w państwie urzędowania nie powinno być żadnych

relacji służbowych. Mogą co najwyżej występować relacje prywatne i towarzyskie. W wyjątkowych przypadkach powinien on mieć możliwość skorzystania z kanałów łączności AW.

4. Komu powinien podlegać attaché wojskowy?

Attaché wojskowy powinien podlegać Ministrowi Obrony Narodowej poprzez Biuro Ataszatów Wojskowych.²¹¹ Nie powinno być żadnych relacji służbowych pomiędzy szefem misji łącznikowej SZ RP w NATO a attaché wojskowym akredytowanym w państwie siedzibie dowództwa PSZ NATO w Europie. Natomiast szef misji łącznikowej powinien posiadać uprawnienia wobec oficerów WP delegowanych do dowództw Sojuszu.

²¹¹ W świetle przedstawionego projektu ustawy O koordynacji działań specjalnych, trudno się wypowiadać jednoznacznie o przyszłej podległości i zadaniach pracowników Biura Ataszatów Wojskowych. Wiele problemów jak dotąd jest niewyjaśnionych. Po pierwsze nie wiadomo gdzie w przyszłych strukturach państwa będzie usytuowane BAW? Jakie będą wzajemne relacje Minister Obrony RP, Komitet Koordynacyjny Służb Specjalnych, koordynator służb specjalnych, Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. Jaki wreszcie będzie obieg informacji oraz współdziałanie Agencji Wywiadu z Policją, Strażą Graniczną i Żandarmerią Wojskową dla ochrony bezpieczeństwa państwa?

ZAKOŃCZENIE

Przewartościowaniu uległo miejsce i rola attaché wojskowego w kreowaniu współczesnej polityki bezpieczeństwa państwa, wzrosła jego wartość jako wysokiej rangi i klasy eksperta. Musi być otwarty i wiarygodny w oficjalnych oraz nieoficjalnych dyskusjach i kontaktach. Monitoring polityki obronnej kraju urzędowania i jego sił zbrojnych odbywa się wyłącznie na drodze oficjalnej. Nie jest to już jednak podstawowe zadanie attache wojskowego.

Ogromne znaczenie dla funkcjonowania attaché wojskowego w nowej sytuacji polityczno-wojskowej ma więc proces jego doboru i szkolenia przed wyjazdem na placówkę. Powinien ono obejmować szeroki wachlarz tematów zarówno z zakresu polityki bezpieczeństwa własnego kraju, jak również polityki bezpieczeństwa w skali globalnej. Tylko takie podstawy umożliwiają właściwe wykonywanie obowiązków attaché wojskowego w kraju urzędowania. Oficer rozpoczynający karierę jako dyplomata wojskowy musi pamiętać, że w swoim środowisku zepchnięty zostanie na „margines” jeśli nie wykaże się znajomością problematyki z zakresu polityki bezpieczeństwa ogólnoeuropejskiego i ogólnoświatowego, nie mówiąc już o wiedzy ogólnej.

Zakres zadań i obowiązków jakie ma do spełnienia attaché wojskowy nakładają na osoby kierowane na te stanowiska szczególne wymagania, tak pod względem predyspozycji jak i przygotowania merytorycznego. Attaché wojskowym, wbrew poglądom panującym w niektórych środowiskach, nie może być każdy. Zajmowane stanowisko służbowe jak i posiadany stopień wojskowy również nie są warunkami wystarczającymi do sprostania wyzwaniom jakie stoją przed attaché wojskowym. Aby wykształcić i przygotować oficera do tej funkcji trzeba lat pracy,

nauki i zdobywania doświadczeń, również w pracy za granicą. Musi to być oficer-dyplomata. To tak jak jest w MSZ. Aby zostać dobrym ambasadorem (czytaj urzędnikiem państwowym) trzeba przejść wszystkie etapy pracy, od sekretarza poprzez radcę do ambasadora. Wszelkie próby omijania tej zasady kończą się z reguły niepowodzeniem, w najlepszym razie mamy miernego ambasadora czy attaché wojskowego. Oczywiście zależy to również od filozofii i spojrzenia na tę funkcję ze strony kierownictwa resortu. W skrajnym wariacie można „zlatynizować” tę funkcję. Wysyłać oficerów w nagrodę lub przed emeryturą, aby się „dowartościowali” lub odłożyli trochę pieniędzy. Ponadto trzeba pamiętać, że ataszat wojskowy nie jest miejscem, gdzie samo doświadczenie i umiejętności dowódcze zastąpią braki merytoryczne. Jest to miejsce zespołowej i bliskiej współpracy całego zespołu pod kierownictwem attaché wojskowego.

Jakie więc wymogi winie spełniać kandydat na attaché wojskowego?²¹²

Wiek: 40 - 55 lat;²¹³ stopień wojskowy: podpułkownik, pułkownik, generał. Twierdzenie, że stopień wojskowy określa rangę posiadanych kontaktów z danym krajem jest słuszne lecz nie zawsze odpowiada realiom. Z praktyki wynika, że dobrze przygotowany merytorycznie podpułkownik / pułkownik lepiej kształtował stosunki wojskowe z krajem urzędowania niż „niekompetentny jako attaché wojskowy” oficer, nawet w stopniu generała. „Bycie” attaché wojskowym to nie tylko przywilej i zaszczyt, to przede wszystkim ciężka, wymagająca i stresująca praca, której poddać może tylko specjalnie i przez wiele lat przygotowywana osoba. Nie ma w tej pracy miejsca na przypadkowość i dyletantyzm. Z niektórymi krajami istnieją już tzw. „gentleman agreement” o nie wysyłanie na stanowiska AW generałów.

²¹² Poniższe wymagania stawiane są przede mną wobec, ogólnie, „attache wojskowego”. Należy jednak pamiętać, że mogą one się różnić, tak jak w wielu krajach NATO, od tego jakiego stanowiska dotyczy: attaché obrony, attaché wojskowego, attaché lotniczego, attaché morskiego czy wszystkich tych funkcji skupionych w jednej osobie, jak w najczęściej bywa w przypadku Polski.

²¹³ Podaję wiek celem zawężenia kręgu osób. Chodzi tu przede wszystkim o wskazanie (jak to ma miejsce w warunkach SZ) na posiadanie stopnia minimum podpułkownika i niezbędne doświadczenie.

Wykształcenie: wyższe drugiego stopnia (akademia wojskowa, uczelnia cywilna) oraz odbyte kursy specjalistyczne czy studia podyplomowe w AON, WSI, MSZ czy w wojskowych uczelniach za granicą. Winien posiadać nie tylko gruntowną wiedzę wojskową, w zakresie wojskowo-politycznym, ale i ogólną. (Wystarczy zapoznać się z jakimkolwiek życiorysem oficera przysyłanego na stanowisko attaché obrony, aby stwierdzić, iż poza uczelniami i różnego rodzaju kursami wojskowymi, posiada on w swoim życiorysie ukończenie jednej lub dwóch uczelni cywilnych):

Znajomość języków obcych: angielski oraz, w miarę możliwości, znajomość języka kraju urzędowania;

Doświadczenie: misje pokojowe, praca w organizacjach międzynarodowych, WSI, DWSZ, uprzednio zajmowane stanowisko z-cy attaché wojskowego, itd.;

Rodzina: niezmiernie ważne, a często nie doceniane zagadnienie. Żona attaché wojskowego jest, podobnie jak sam attaché wojskowy, osobą publiczną o określonych zadaniach do spełnienia.

Wymienione wyżej to tylko niektóre wymagania. Jest ich znacznie więcej. Może ktoś powiedzieć, że spełnienie ich jest nierealne. Stoję na stanowisku, że jest, trzeba tylko stworzyć system, niestety zamknięty i nie dostępny dla wszystkich, doboru i przygotowania kadry do pracy w dyplomacji wojskowej, której funkcja attaché wojskowego winna być ukoronowaniem. W momencie wejścia do NATO jak również coraz szerszy udział w strukturach bezpieczeństwa europejskiego powodują lawinowy wzrost roli przedstawiciela dyplomacji wojskowej. Jeżeli chcemy zajmować stosowaną dla pozycji naszego kraju rolę w Sojuszu musimy być w tych strukturach obecni. Nasi przedstawiciele muszą więc być kompetentni, a swoimi umiejętnościami winni równać się do najlepszych. Na zajmowane stanowiska muszą wyjeżdżać attachés dobrze przygotowani i realizować swoje zadania od pierwszego momentu pobytu.

Kolejnym zagadnieniem, wymagającym w najbliższej przyszłości, jednoznacznego uregulowania jest podporządkowanie attaché wojskowego. Attaché wojskowy, jak stanowi instrukcja, jest reprezentantem ministra obrony narodowej, odpowiedzialnego za całokształt funkcjonowania, w tym za zagraniczne stosunki wojskowe sił zbrojnych. Przyjęcie Polski do NATO stworzyło jednak nowe, bardziej kompleksowe warunki działalności przedstawicieli Ministerstwa Obrony Narodowej. Celem uniknięcia możliwych nieporozumień kompetencyjnych należy jednoznacznie oddzielić zadania i funkcje attaché wojskowego od struktur Sojuszu, który jest organem międzynarodowym. Domeną działalności attaché wojskowego winny nadal pozostać bilateralne stosunki z krajem przyjmującym. Należy jednak rozważyć możliwość stworzenia (w państwach mających istotne znaczenie dla stosunków międzynarodowych naszego kraju) oddzielnych biur attachés: obrony, wojskowego, morskiego i lotniczego. (Stany Zjednoczone są przykładem takiego państwa). Attaché obrony powinien pełnić funkcję przedstawiciela MON z „akredytacją” przy ministrze ON państwa przyjmującego, podczas gdy pozostali attachés powinni reprezentować poszczególne rodzaje sił zbrojnych.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA PRZEDMIOTU

Antoliev K., *Modern Diplomacy: Principles, Documents*, Moskwa 1972

Baturo R., Frąckiewicz R., Natorf W., Rozalicz K., *Wybrane zagadnienia organizacji i techniki pracy dyplomatycznej*, Warszawa 1977

Baud J., *Encyclopedie du Renseignement et des Services Secrets*, editions Lavauzelle, Paris 1997

Bauwens W., *The Art Of Conflict Prevention*, London 1994

Bazyłow L. (red.), *Historia dyplomacji polskiej*, t. III 1795-1918, PISM, PWN 1982

Bazyłow L., *Historia Rosji*, tom II, PWN 1983

Beauvais A., *Attachés militaires, attachés navals et attachés de lair*, Paris 1937, annexe II

Berezowski C., Góralczyk W., Libera N., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1962

Berezowski C., Góralczyk W., Libera N., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1967

Bertoni K., *Praktyka dyplomatyczna i konsularna*, nakład Księgarni S. Kamińskiego, Kraków 1947

Bieleń S.: *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1996

Bierzanek R., Jakubowski J., Symonides J., *Prawo międzynarodowe i stosunki międzynarodowe*, PWN 1980

- Bierzanek R., Symonides J., Prawo międzynarodowe publiczne, PIW 1983
- Bierzanek R., Współczesne stosunki międzynarodowe, PIW 1980
- Bliszczenko I.P., Dyplomaticzeskoje prawo, Moskwa 1972
- Bliszczenko L.P., Durdieniewski W.N.: Dyplomaticzeskoje i Konsulskoje prawo, Moskwa 1962
- Bonnefous M., Pour une diplomatie postmoderne, Defense nationale, Fevrier 1992
- Boutros-Ghali B., An Agenda for Peace 1995, New York 1994
- Ciborowski L., Walka informacyjna, Warszawa 1999
- Corps diplomatique a la Haye, Ministerie des Affaires Étrangeres, décembre 1992
- Doliwa-Klepacki, Encyklopedia organizacji międzynarodowych, Warszawa 1997
- Doroszewski Z., Nowe elementy w działalności wywiadowczo-penetracyjnej prowadzonej przez ambasadę francuską w Warszawie (w:) Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa z 1978r., nr 1/11/, s.11
- Durch J.W., The United Nations and Collective Security in the 21st Century, New York 1995
- Ehrlich L., Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych, Kraków 1947
- Evans G., Cooperating for Peace, St.Leonards 1993
- Evans G., Współpraca dla pokoju. Agenda globalna na lata dziewięćdziesiąte i następne. PISM, Warszawa 1994
- Feldman J., Bismarck a Polska, PIW 1980
- Gąsiorowski M., Dyplomaci i konsulowie, Warszawa 1966
- Gilas J., Prawo międzynarodowe publiczne, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1977
- Gilas J., Zagadnienia rozbrojenia, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1966
- Góralczyk W., Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie, Warszawa 1979
- Grocjusz H., Trzy księgi o prawie wojny i pokoju. Tłum. R.Bierzanek, Warszawa 1957, t. II

- Guide for defence and service attachés accredited to The Netherlands, Published by the Ministry of Defence, 1 December 1992
- Guide Pratique du Corps Diplomatique et Consulaire 1987/88, edité sous l'égide de l'Agence d'information et de Promotion du Corps Diplomatique, Neuilly-sur-Seine, 1987
- Guide Pratique du Corps Diplomatique et Consulaire 1993/1994, edité sous l'égide de l'Agence d'information et de Promotion du Corps Diplomatique, Neuilly-sur-Seine, 1994
- Guide Pratique du Corps Diplomatique et Consulaire 1997/98, edité sous l'égide de l'Agence d'information et de Promotion du Corps Diplomatique, Neuilly-sur-Seine, 1998
- Halizak E., Kuźniar R. (red. nauk.): Stosunki międzynarodowe: geneza, struktura, funkcjonowanie. Podręcznik akademicki. Wyd. UW, Warszawa 1994
- Halizak E., Popiuk-Rysińska I. (red.), Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych, Fundacja Studiów Międzynarodowych i Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, Wyd. Naukowe "Scholar" 1995
- Halizak E., Tabor M. (red.), Polska w środowisku międzynarodowym. Problemy współzależności, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW 1993
- Historia dyplomacji Polskiej, pod red. G. Labudy, tom IV 1918-1939, W-wa PWN 1995
- International Military and Defense Encyclopedy, New York 1993
- Jasudowicz T., Uznanie za persona non grata we współczesnym prawie dyplomatycznym, Acta Universitatis Nicolai Copernici nr 69 z 1975
- Jasudowicz T., Zasada dobrego sąsiedztwa w Karcie Narodów Zjednoczonych, , Acta Universitatis Nicolai Copernici, Prawo XXVII – Nauki Humanistyczno-Społeczne 1989, Zeszyt 196
- Joniec T., Polska służba konsularna 1918 - 1995, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1996

- KBWE Dokument Budapesztański 1994. Ku prawdziwemu partnerstwu w nowej
erze. PISM. Warszawa 1995
- Kish J., International Law and Espionage, Martinus Nijhoff Publishers, The
Hague/Boston/London 1995
- Klaffkowski A. (red.), Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków
międzynarodowych, Warszawa 1976
- Klaffkowski A., Prawo międzynarodowe publiczne, PWN 1979
- Klepacki Z. M., Encyklopedia organizacji międzynarodowych, praca zbiorowa,
Warszawa 1975
- Kowalski W. T., Wielka Koalicja 1941-1945, Warszawa 1977, t.III
- Kukułka J. (red.), Polska a nowa Europa, PISM 1991
- Kukułka J. (red.): Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej
wojnie, ISM UW, Wyd. Scholar, Warszawa 1994
- Kukułka J., Historia współczesnych stosunków międzynarodowych, Fundacja
Studiów Międzynarodowych, Wyd. Scholar, Warszawa 1995
- Kukułka J., Historia współczesnych stosunków międzynarodowych, ISM UW, Wyd.
Scholar, Warszawa 1994
- Kupiecki R., Szczepanik K., Polityka zagraniczna Polski 1918-1994. ISM UW,
Wyd. Scholar, Warszawa 1995
- Kupiecki R., Od Londynu do Waszyngtonu. NATO w latach dziewięćdziesiątych,
Warszawa 1998
- Kuźniar (red.), Między polityką a strategią, ISM UW, Wyd. Scholar, Warszawa 1994
- Leśko S., Prawo konfliktów zbrojnych, Warszawa 1984
- Łossowski P. (red.), Historia dyplomacji polskiej, t. IV: 1918-1939, PWN 1995
- Łossowski P., Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej. Z dziejów polskiej służby
zagranicznej, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1992
- Łossowski P., Dyplomacja II Rzeczypospolitej, rozdz. III - Attachés Wojskowi,
Warszawa 1992, Wydawnictwo Sejmowe

- Łukaszuk L., Międzynarodowe prawo pokoju i bezpieczeństwa. Materiały i komentarze, AON 1996
- Łukaszuk L. (red.), Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego, Warszawa 1999
- Machowski I., Korespondencja dyplomatyczna, Warszawa 1953
- Makepeace-Warne A., The British Army – Today and Tomorrow 1993/94, Carmichael and Sweet Limited 1993
- Makowski J., Podręcznik prawa międzynarodowego, Spółdzielnia Wydawnicza "Książka" 1948
- Makowski J., Prawo dyplomatyczne i organizacja służby dyplomatycznej, Warszawa 1957
- Makowski J.: Organa państwa w stosunkach międzynarodowych. Zjazdy międzynarodowe. Umowa międzynarodowa, Warszawa 1957
- Markowski J., Poland in the Peacekeeping Operations. UN Peacekeeping Operations, Warszawa 1995
- Masill S., Dyplomatyczne styki a immunitety, Praha 1964
- Military Attaché Guide, HQ Department of the Army, 1997
- Military Attaché Guide, Office of Army International Affairs – Foreign Liaison Division
- Nahlik S. E., Narodziny nowożytnej dyplomacji, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971
- Oorlog op de Flank, Den Haag, Maart 1995
- Osmańczyk E. J., Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, Warszawa 1986
- Osmańczyk E.J., Encyklopedia Spraw Międzynarodowych i ONZ, Warszawa 1974
- Parzymies S.(red.), Europejskie struktury współpracy, Informator PISM, Warszawa 1995

- Paszkowski M., Dyplomacja wielostronna na forum organizacji międzynarodowych, Warszawa 1976
- Pepłoński A., Lechs M., Instrumenty współczesnej dyplomacji (w:) Sprawy międzynarodowe z 1961r., nr 11, i Bierzanek R.: Reformy struktur i funkcjonowania służby zagranicznej
- Przyborowska-Klimczak, Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów, Lublin 1995
- Przyboś A., Żelewski R., Dyplomaci w dawnych czasach. Relacje staropolskie z XIV-XVIII, Kraków 1959
- Roberston G., A safer Europe - the case for optimism, Winston Churchill Memorial Lectures. Internet MOD London, 2.04.1998 r.
- Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1991, PISM 1993
- Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1993/1994, PISM 1994
- Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1995, PISM 1995
- Sawicki S., Funkcje konsula. Studium prawnomiędzynarodowe, Ossolineum 1992
- Sawicki S., Geneza i rozwój instytucji attaché wojskowego
- Sawicki S., Immunitet jurysdykcyjny konsula. Studium prawnomiędzynarodowe, PWN 1987
- Sawicki S., Prawo konsularne. Studium prawnomiędzynarodowe, PWN 1998
- Sawicki S., Przywileje i immunitety attaché wojskowego
- Sawicki S., Wywiad i szpiegostwo w świetle prawa międzynarodowego
- Schoemaker B., Klep C.P.M., De Strijd op Nederlands grondgebied 1944-1945
- Sen. B A Diplomat's Handbook of International Law and Practice, wyd. IV Londyn 1961
- Serres J., Manuel Practique de Protocole, Paris 1965
- Statement on the defence estimates 1991, HMSO, London 1991
- Statement on the defence estimates 1994, HMSO, London 1994
- Strategic Assessment 1995, New York 1996.

- Sutor J., Prawo dyplomatyczne i konsularne, PWN, Warszawa 1988
- Sutor J., Prawo dyplomatyczne i konsularne, PWN, Warszawa 1993
- Sutor J., Prawo dyplomatyczne i konsularne, PWN, Warszawa 1996
- Sutor J.: Przywileje i immunitety międzynarodowe. Warszawa 1973
- The Government's Expenditure Plans 1994/95 to 1996/97, United Kingdom Ministry of Defense, HMSO, London 1994
- The New International Security Review 1998, Royal United Services Institute for Defense Studies 1997
- United Kingdom Defence Statistics, Government Statistical Services 1993
- Vademecum dla attaché obrony, wojskowych, morskich i lotniczych oraz ich zastępców akredytowanych w Rzeczypospolitej Polskiej, MON Oddz. Łącznikowy Biura Ataszatów Wojskowych, Warszawa 1996
- Vagts A.: The Military Attaché. Princeton, New Jersey 1967
- Vattel E: Prawo Narodów. Tłum. B. Winiarski, Warszawa 1957, t. II
- Wieczorek P., Kłudka P., Droga Polski do NATO - próba bilansu, BPiI MON nr 44, 1997
- Wierzbicki, M. Zdanowicz: Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów. Białystok 1995
- Więckiewicz Z.: Polityczno-militarne aspekty działalności wywiadów państw imperialistycznych przeciwko mocy obronnej PRL w latach 1945-1969, Dep. Szkol. i Doskonal. Zawod. MSW, Warszawa 1976
- Wójcik Z. (red.), Historia dyplomacji polskiej, PISM, PWN 1982
- Zieleniec A. (red.), Towpik A. (wstęp), KBWE Dokument Helsiński 1992. Wyzwania czasu przemian, PISM 1992
- Zorin A.W. (red.), Siemionow W.S, Skazkin S.D., Chwostow W.M, Historia dyplomacji, wydanie II, Moskwa 1959

ARTYKUŁY

- Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Sprawy Międzynarodowe 1975, nr 10
- Bluszczenko I., Dardieniewski W., Trawczyński J.: Uwagi o statusie prawa attache wojskowego (w:) Wojskowy Przegląd Prawniczy z 1973r. nr 1, s. 54
- Born W. -R., Attachés wojskowi – między prawem międzynarodowym a służbą wywiadowczą, Wojskowy Przegląd Zagraniczny 1977, dodatek specjalny nr 2 (55)
- Bulajic R., Global and Regional Trade and Cooperation key Tasks of Today's Diplomacy. Review of International Affairs, vol. XLVIII, 15 July - 15 August 1997
- Carre, Le J., Szpiegowanie jest zajęciem uniwersalnym, Polityka nr 15 (2136), 11.04.1998
- Dąbrowa S.: Status prawny attache morskiego, Przegląd Morski 1964, z. 10
- Domagała J., Splendor i bieda dyplomacji, Życie nr 62 (746), 15.03.1999-05-20
- Evans M., Robertson urges defence diplomacy, The Times 31.03.1998 r.
- G. Van Well, Dre Auswärtige Dienst in einer Zeit des Wandels, Europa - Archiv, Folge 14/1992
- Goławski A., Dyplomacja w mundurach, Polska Zbrojna nr 47, listopad 1997
- Hoc S., Szpiegzy z ambasad, Rzeczpospolita, 25.02.1998
- Menkes J., Pystrom A., Dyferencjacja członkostwa w NATO (wybrane aspekty prawne i wojskowe) w Sprawy Międzynarodowe, Warszawa 1994
- Roberston G., The defense of Europe, artykuł z Washington Times, 7.04.1998 r.
- Roberston G., Dyplomacja obrony, artykuł z Rzeczpospolitej, 30.04-1.05.1998 r.
- Roberston G., Une Europe plus sure, artykuł z La Libre Belgique, 6.04.1998 r.

- Sawicki S., Attachés wojskowi w systemie służby dyplomatycznej oraz w strukturze sił zbrojnych i służb wywiadowczych głównych państw NATO, Zeszyty Naukowe ASW 1985, nr 6
- Sawicki S., Attachés wojskowi w systemie służby dyplomatycznej państwa, WPP nr 3 (159)/86
- Sawicki S., Suwerenność państwa jest wartością nadrzędną, Rzeczpospolita nr 104 (5269), 6.05.1999
- Sobolewski M., Służby pod nadzorem, Rzeczpospolita nr 79 (5852), 3.04.2001
- Sonnenfeld R., Przywileje i immunitety przedstawicieli państwa w organizacjach międzynarodowych, Sprawy Międzynarodowe 1972, nr 12
- Sprawy międzynarodowe , PISM nr 1/1995.
- Sprawy międzynarodowe , PISM nr 4/1993.
- Tajuddin M., Diplomacy of Bangladesh in the formative phase. BILSS Journal, vol. 19, No 1, 1998
- Toranzo R., The Role of Intelligence Services in the Observance of National Laws, UNIDIR Newsletter No 34/1996
- Trawczyński J. M., Niektóre aspekty statusu prawnego attaché morskiego, Prawo Morskie t. X, 1997
- Trawczyński J. M., Uwagi o statusie prawnym attaché wojskowego, WPP 1978, nr 1
- Trybuna Ludu z 13 i 14 września 1976 r.
- Trybuna Ludu z 13,16, 17 i 19 lipca 1977 r.
- Xu Jian, Prevention Diplomacy Prentient to the Asia Pacyfic, CCIS International Review, No. 4, July (China Center for International Studies).
- Rzeczpospolita z 23 kwietnia 2001 r.

AKTY NORMATYWNE

Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents, Resolution adopted by the general Assembly of UN, 5.02.1974

Dz. U. nr 31 z 14.04.1983r., Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24.03.1983r.

Dz. U. nr 34 z 17.04.1992r., Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24.03.1991r.

Dz. U. nr 71 z 12.08.1991r., Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16.07.1991r.

Dz. U. nr 93 z 23.07.1998r., Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 17.07.1998r. z załącznikiem "Statut Ministerstwa Spraw Zagranicznych" (poz. 586)

Dz. U. z 8.09.1965r. , Załącznik do nr 37, poz. 232

Instrukcja dla attachés wojskowych i oficerów attachatu, Z II Szt. Gen WP, 1986

Instrukcja dla attachés wojskowych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych PRL , Z II Szt. Gen. WP, 1974

Instrukcja Ministra Spraw Zagranicznych i Ministra Obrony Narodowej z dnia 20.07.1959 r. w sprawie obowiązków dowódców okrętów PRL wobec władz obcego państwa oraz wzajemnego stosunku i współpracy dowódców okrętów z przedstawicielami dyplomatycznymi i konsularnymi PRL w czasie pobytu okrętów w portach zagranicznych

Instrukcja pracy attachés i oficerów attachatów wojskowych, WSI, 1993

Konwencja Wiedeńska, z dnia 18 kwietnia 1961 r.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17.01.1975 r. w sprawie praw i obowiązków pracowników służby dyplomatyczno-konsularnej

Wytyczne Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 24.11.1975 r. w sprawie zasad organizacji, nadzoru i koordynacji działalności polskich placówek za granicą

Zarządzenie Ministrów Komunikacji i Spraw Zagranicznych z dnia 9.05.1967 r. w sprawie przewozu poczty dyplomatycznej przez dowódców polskich statków powietrznych w regularnej komunikacji międzynarodowej

Zarządzenie nr 8 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 9.04.1976 r. w sprawie nadania regulaminu Ministerstwu Spraw Zagranicznych z załącznikiem "Regulamin Ministerstwa Spraw Zagranicznych"

Zarządzenie nr 8 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 9.05.1962 r. w sprawie korzystania ze środków łączności w Ministerstwie Spraw Zagranicznych

Zarządzenie nr 98 Prezesa Rady Ministrów z dnia 10.12.1973 r. w sprawie współpracy z organizacjami międzynarodowymi

INNE

Materiały Dep. I MSW z 1978 r.

Materiały Dep. II MSW z 1979 R.

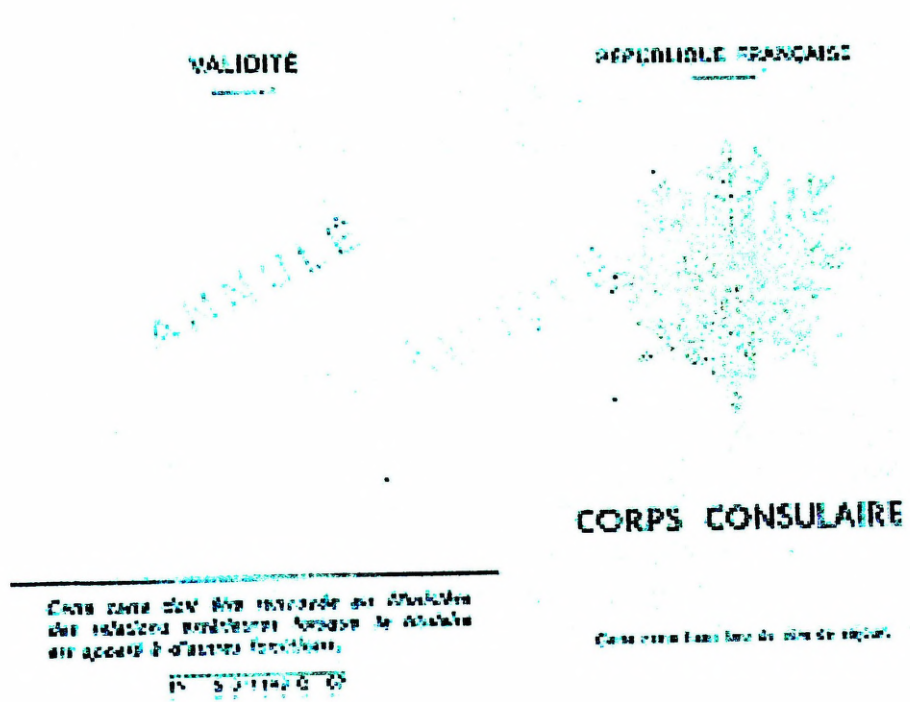
Materiały Dep. II MSW, nr I 3330 z 1977 r.

Materiały KGB przekazane do Dep. II MSW, nr 3 I 3494 z 1978 r.

Materiały Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie Wielka Karta Pokoju, Warszawa 1975

Polska i Ukraina w nowej Europie. Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej, Warszawa 16-17 listopada 1992 r., ISM UW, Warszawa 1993

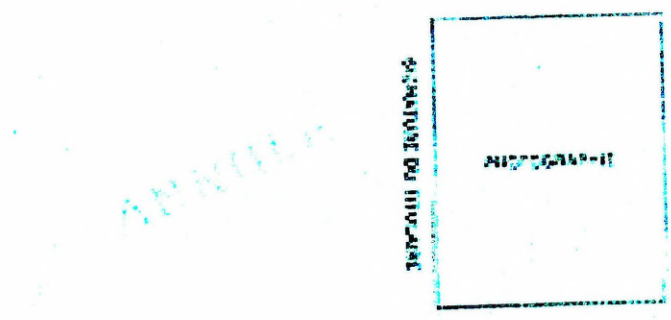
Karta identyfikacyjna członka korpusu konsularnego - wzór

Format: 140 mm x 110 mm

MINISTÈRE DES RELATIONS EXTÉRIEURES
CARTE SPÉCIALE N° 00

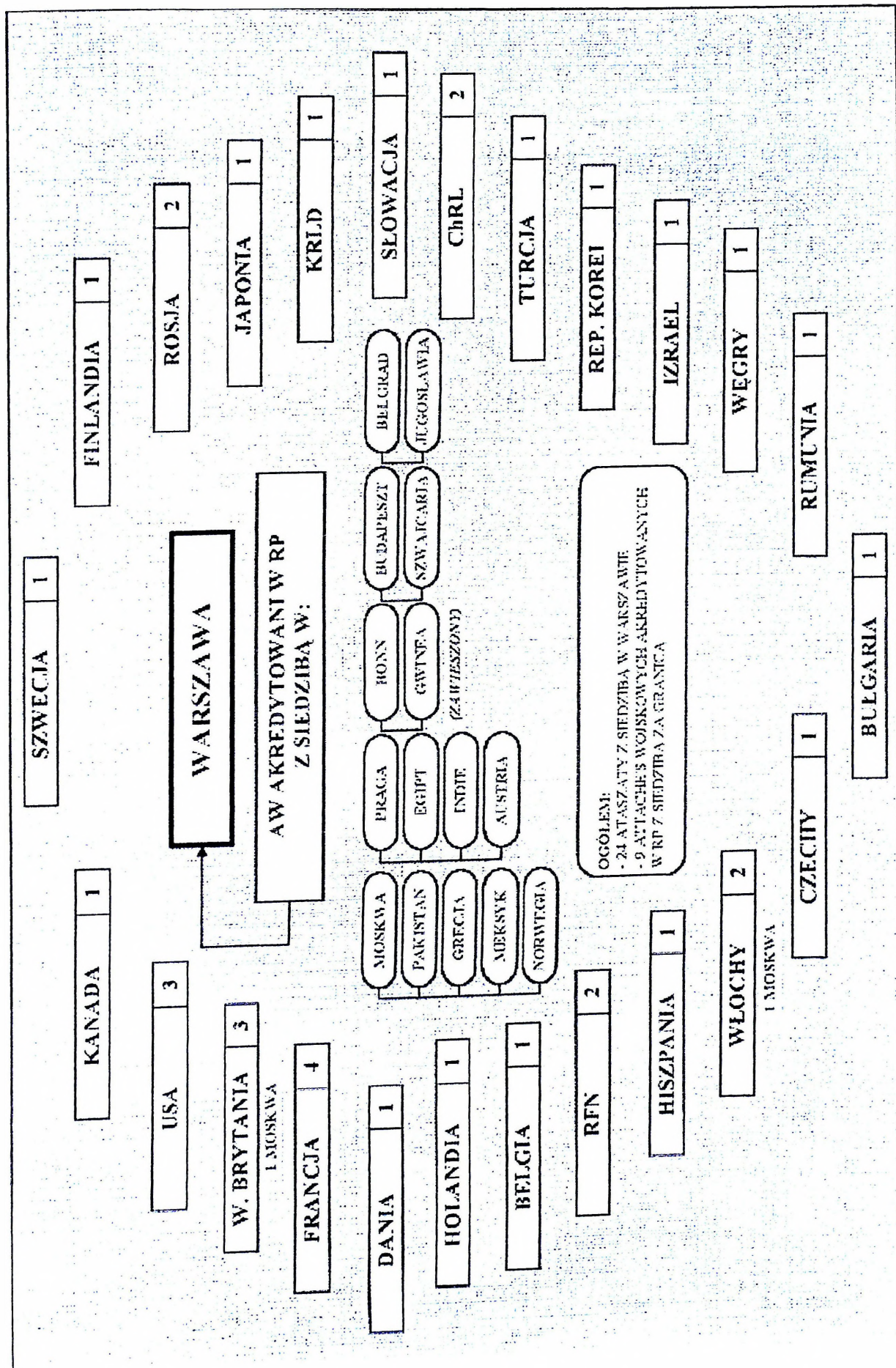
NOM :
 Prénoms :
 Né le
 à
 Nationalité :
 Qualité :

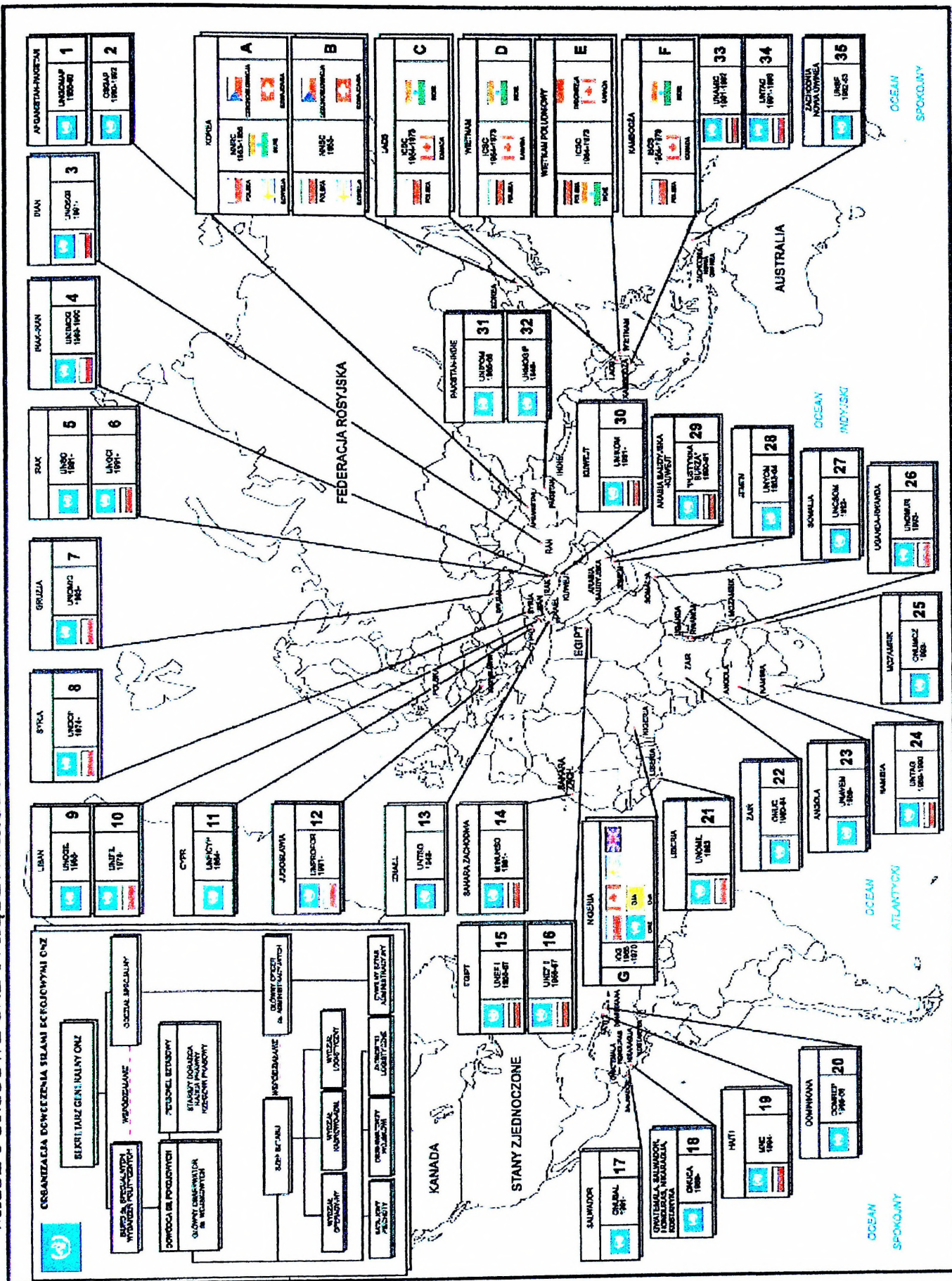
Paris, le
Pour le Ministre des Relations Extérieures :

ZAGRANICZNE ATASZATY WOJSKOWE W RP

WG STANU NA : 30.06.1993 r.

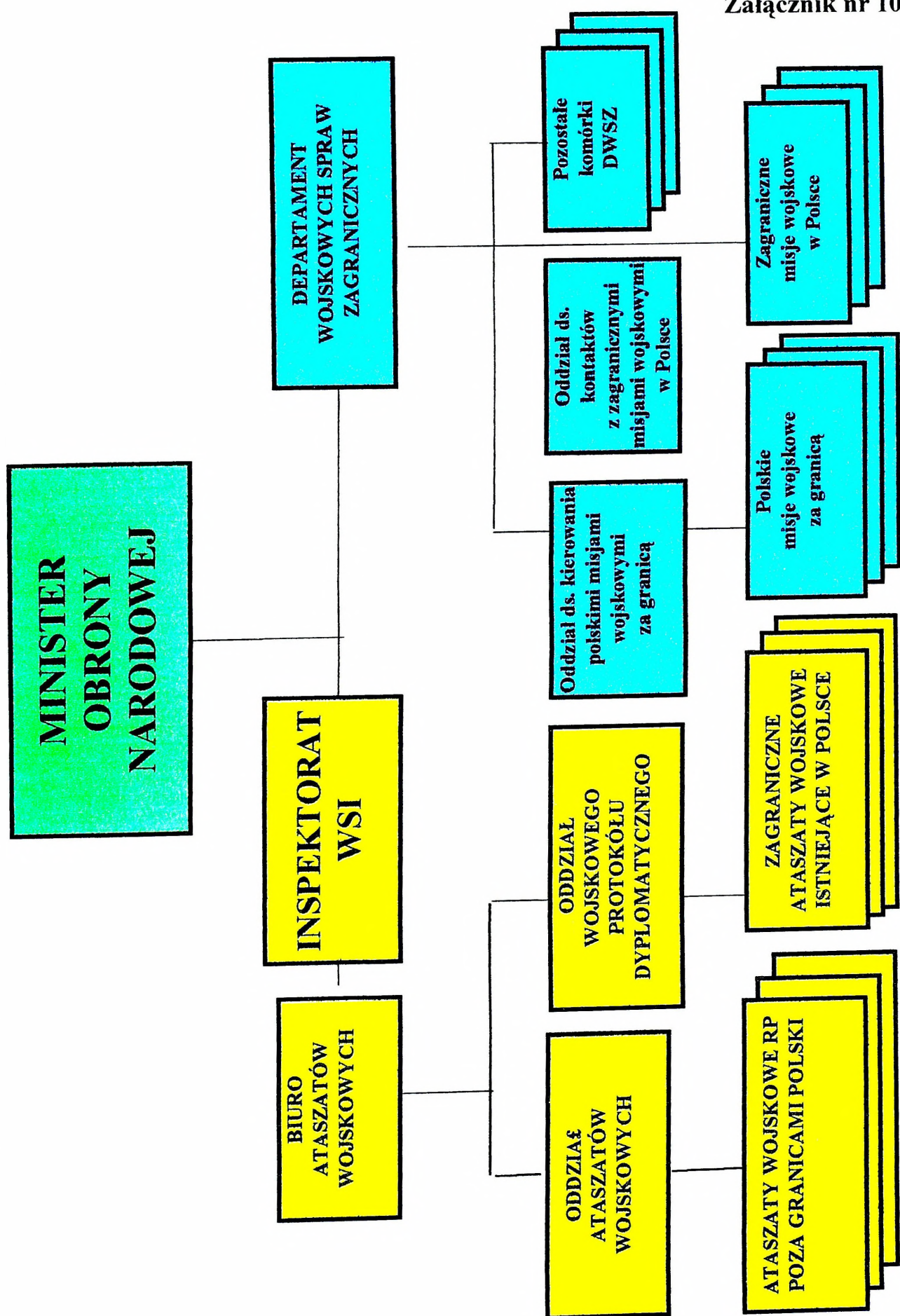
MISJE POKOJOWE ONZ I MIĘDZYNARODOWE KOMISJE PAŃSTW NEUTRALNYCH DO II WOJNY ŚWIATOWEJ

MISJE POKOJOWE ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH				MIĘDZYNARODOWE KOMISJE PAŃSTW NEUTRALNYCH			
1	UNGOMAP - UNITED NATIONS OFFICE MISSION IN AFGHANISTAN - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W AFGHANISTANIE (UNDEAF)	12	UNPROFOR - UNITED NATIONS PROTECTION FORCE - SIŁY OCHRONNE NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W JAGORZEWIE	23	UNAVEM - UNITED NATIONS ANGOLO VERIFICATION MISSION - MISJA WERYFIKACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W ANGOLE	A	NNRC - OFFICIAL NATIONS REPARATIONS COMMISSION - KOMISJA REPARACYJNA PAŃSTW NEUTRALNYCH W ZAGRIE
2	OSGAF - OFFICE SURVEILLANCE GENERAL IN AFGHANISTAN AND PAKISTAN - BIURO OBSERWACJI GENERALNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W AFGHANISTANIE I PAKISTANIE	13	UNTSO - UNITED NATIONS TRUCE SUPERVISION ORGANIZATION - MISJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DO NADZIEJANIA ROZBROJU	24	UNITAG - UNITED NATIONS TRANSITION ASSISTANCE GROUP IN AFGHANISTAN - GRUPA PRZEJĄCIOWA POMOCY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W AFGHANISTANIE	B	NNSC - NEUTRAL NATIONS SUPERVISION COMMISSION - KOMISJA NADZIEJANIA PAŃSTW NEUTRALNYCH W AFGHANISTANIE
3	UNOSGI - UNITED NATIONS OFFICE SURVEILLANCE GENERAL IN BURUNDI - BIURO OBSERWACJI GENERALNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W BURUNDI	14	MANUSRD - UNITED NATIONS MISSION FOR THE REFERENDUM IN WESTERN SAMARA - MISJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH NA RZECZ REFERENDUM W BIAŁYM ZACHODNIEJ	25	ONKJACZ - UNITED NATIONS OPERATION IN MOZAMBIQUE - OPERACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W MOZAMBIKU	C	ISSC - INTERNATIONAL COMMISSION OF SUPERVISION AND CONTROL - MIĘDZYNARODOWA KOMISJA NADZIEJANIA I KONTROLI W LAOSE
4	UNHMOG - UNITED NATIONS HAWK - HAWK MILITARY OBSERVER GROUP - GRUPA OBSERWACJI WOLONTARIATY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH - HAWK - HAWK	15	UNEF I - FIRST UNITED EMERGENCY FORCE - PIERWSZE DODATKOWE SIŁY POKOJOWE NARODÓW ZJEDNOCZONYCH	26	UNCOMUR - UNITED NATIONS OBSERVER MISSION IN CAMBODIA - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KAMBODII	D	ISSC - INTERNATIONAL COMMISSION OF SUPERVISION AND CONTROL - MIĘDZYNARODOWA KOMISJA NADZIEJANIA I KONTROLI W WETNAMIE
5	UNSC - UNITED NATIONS SPECIAL COMMISSION - KOMISJA SPECJALNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W IRAKU	16	UNEF II - SECOND UNITED EMERGENCY FORCE - DRUGIE DODATKOWE SIŁY POKOJOWE NARODÓW ZJEDNOCZONYCH	27	UNOSOM - UNITED NATIONS OBSERVER MISSION IN SOMALIA - OPERACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W SOMALII	E	IOCS - INTERNATIONAL COMMISSION OF SUPERVISION AND CONTROL - MIĘDZYNARODOWA KOMISJA NADZIEJANIA I KONTROLI W WETNAMIE POLUDNIOWYM
6	UNGC - UNITED NATIONS GROUND CONTROL AND INSPECTION IN IRAK - POLICYJNY KONTROLNIERZY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W IRAKU	17	ONUSAL - UNITED NATIONS OBSERVER MISSION IN EL SALVADOR - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W SALWADORZE	28	UNYOM - UNITED NATIONS YOMKHAH OBSERVATION MISSION - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W JORDANIE	F	IOCS - INTERNATIONAL COMMISSION OF SUPERVISION AND CONTROL - MIĘDZYNARODOWA KOMISJA NADZIEJANIA I KONTROLI W KAMBODII
7	UNDMIG - UNITED NATIONS DEMILITARIZATION MISSION IN UGANDA - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W UGANDZIE	18	ONUCA - UNITED NATIONS OBSERVER GROUP IN CENTRAL AMERICA - GRUPA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W AMERYCE ŚRODKOWEJ	29	"DESERT STORM" "PUSTYNNIA BURZA" - OPERACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KUWEJcie	G	IOG - INTERNATIONAL OBSERVER GROUP - MIĘDZYNARODOWA GRUPA OBSERWACJI W NIGERII
8	UNDOF - UNITED NATIONS DIBROUHA OBSERVER FORCE - SIŁY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DO NADZIEJANIA ROZBROJU W DOBROUHA	19	MNC - MULTINATIONAL COALITION - KOALICJA WIELONARODOWA	30	UNIKOM - UNITED NATIONS UNKUMHANT OBSERVATION MISSION - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KAMBODII	 - MISJE POKOJOWE ONZ - MISJE POKOJOWE Z UDZIAŁEM POLSKI	
9	UNOGIL - UNITED NATIONS OBSERVATION GROUP IN LEBANON - GRUPA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W LIBANONIE	20	DOMREP - MISSION OF THE REPRESENTATIVES OF THE SECTORIAL GENERAL IN THE DOMINICAN REPUBLIC - MISJA PRZEDSTAWICIELI SEKTORALNA STRAŻNICTWA ONZ W REPUBLICE DOMINYKAŃ	31	UNIPOM - UNITED NATIONS INDIA - PAKISTAN OBSERVATION MISSION - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W INDII I PAKISTANIE	33	UNAMIC - UNITED NATIONS UNAMIC MISSION IN CAMBODIA - MISJA NADZIEJANIA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KAMBODII
10	UNIFIL - UNITED NATIONS INTERIM FORCE IN LEBANON - SIŁY PRZEJĄCIOWE SIŁY ZABROJONE NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W LIBANONIE	21	UNCOMIL - UNITED NATIONS OBSERVER MISSION IN LESOTHO - MISJA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W LESOTHO	32	UNHMOG II - UNITED NATIONS MILITARY OBSERVER GROUP IN INDIA AND PAKISTAN - GRUPA OBSERWACYJNA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W INDII I PAKISTANIE	34	UNTAC - UNITED NATIONS TRANSITIONAL AUTHORITY IN CAMBODIA - TYCZĄCA SIĘ AUTHORITY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KAMBODII
11	UNFICYP - UNITED NATIONS PEACE KEEPING FORCE IN CYPRUS - SIŁY POKOJOWE NARODÓW ZJEDNOCZONYCH NA CYPRUSIE	22	ONJC - UNITED NATIONS OPERATION IN THE CONGO - OPERACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KONGO	35	UNSMG - UNITED NATIONS SECURITY FORCE IN WEST GAMBIA (WEST BANK) - SIŁY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DO NADZIEJANIA W ZACHODNIEJ GAMBII	35	UNSF - UNITED NATIONS SECURITY FORCE IN WEST GAMBIA (WEST BANK) - SIŁY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DO NADZIEJANIA W ZACHODNIEJ GAMBII

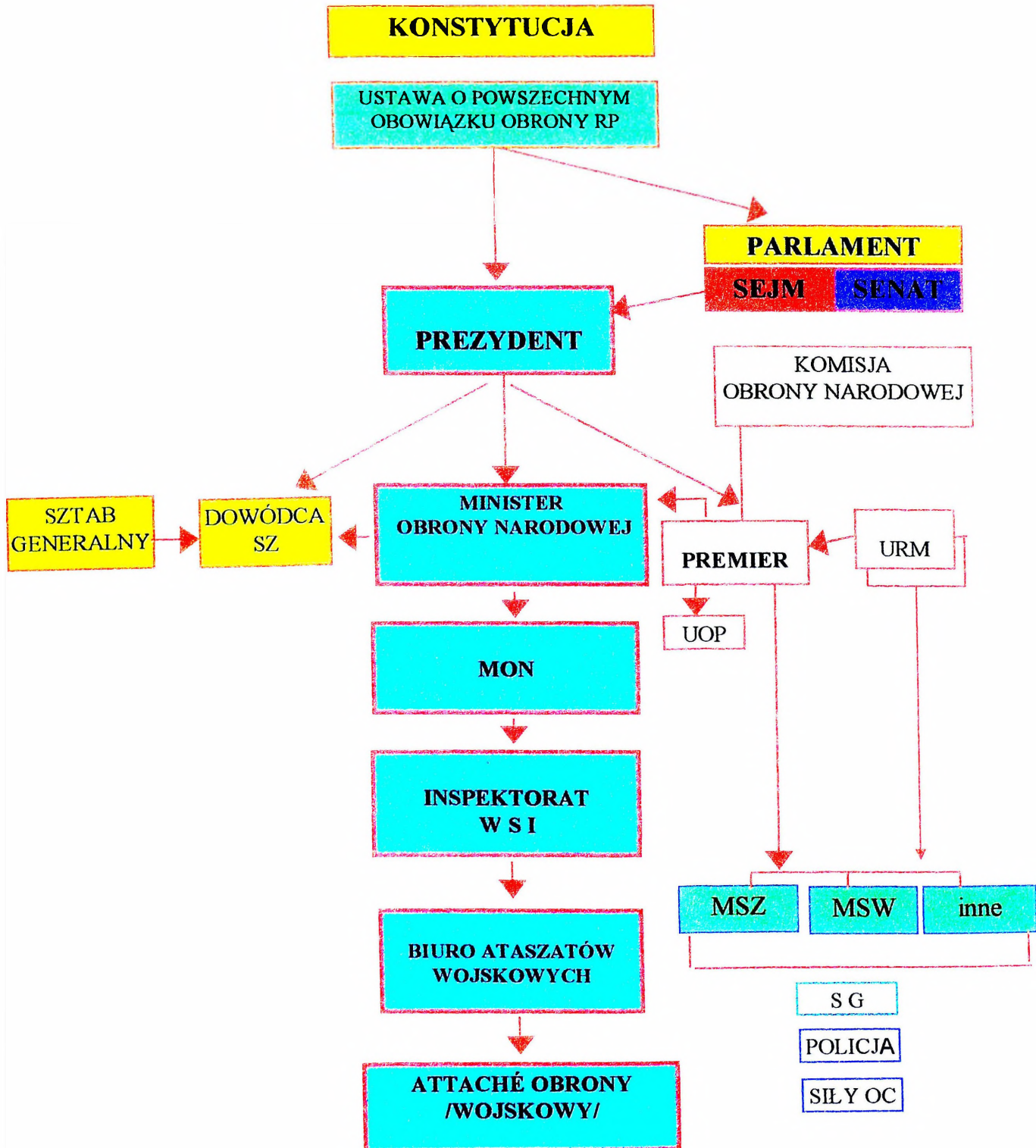
MIEJSCE I PODLEGŁOŚĆ ATTACHE' WOJSKOWEGO RZECZYPOSPOLITEJ

212

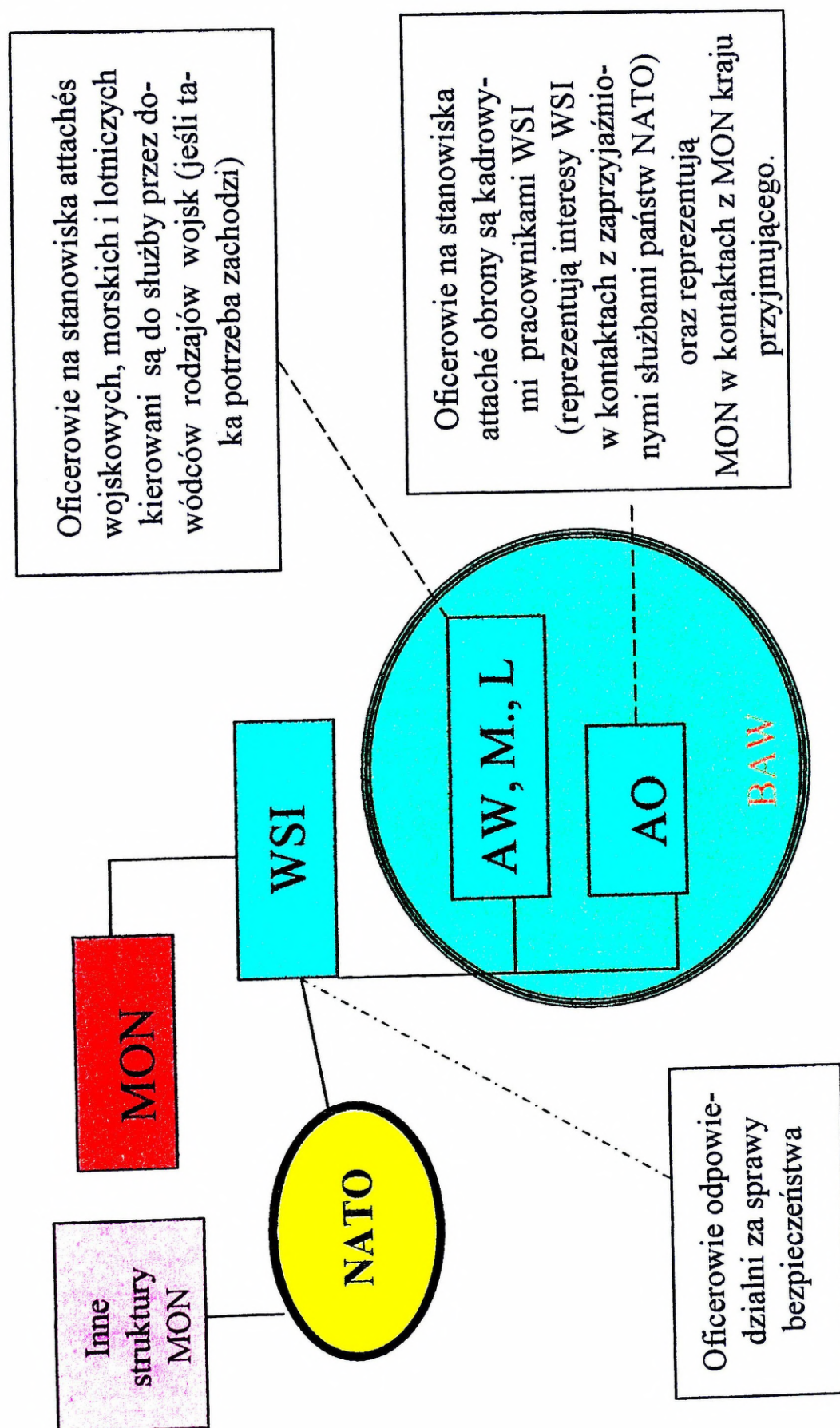

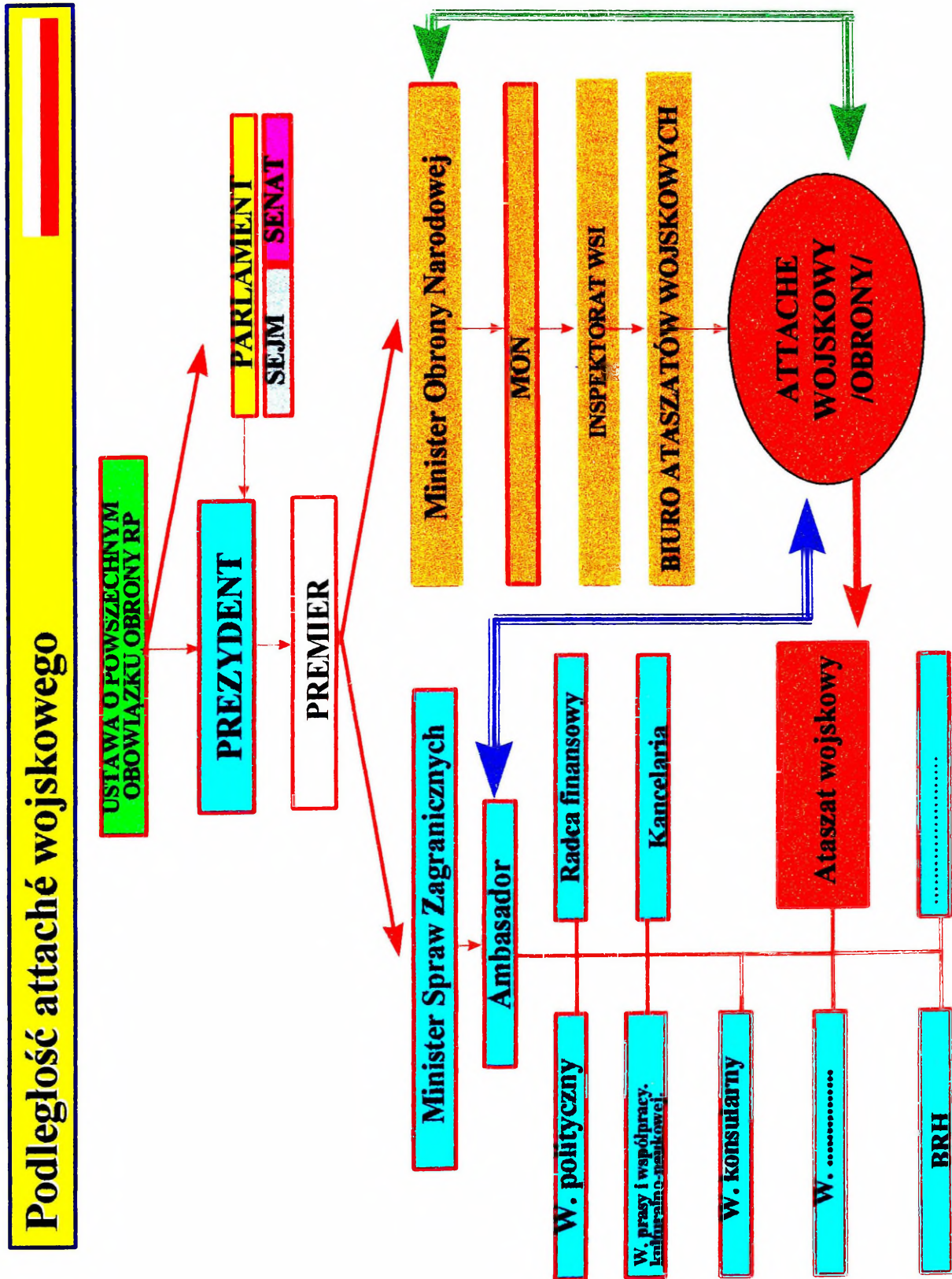
Załącznik nr 10

PODLEGŁOŚĆ ATTACHEŃ OBRONY W RZECZYPOSPOLITEJ

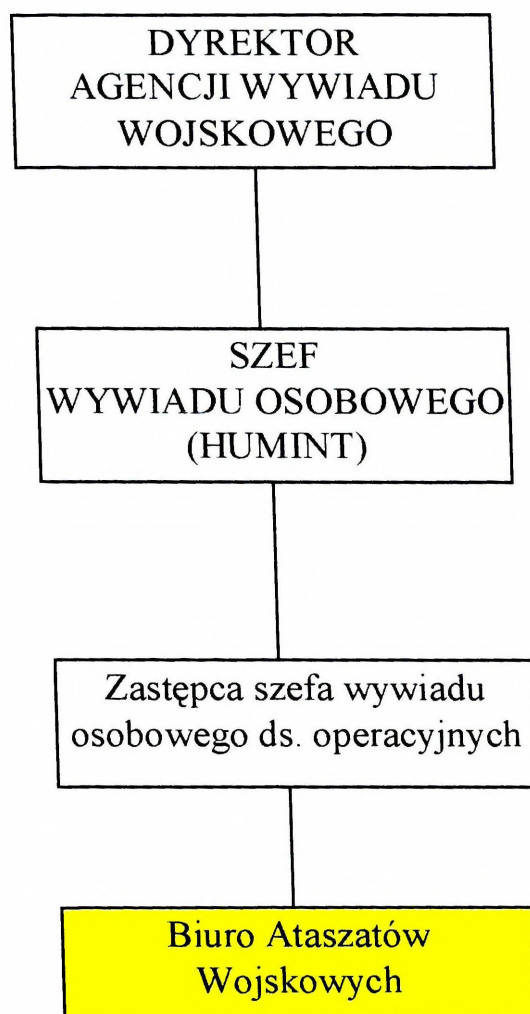

AW w Strukturze MON

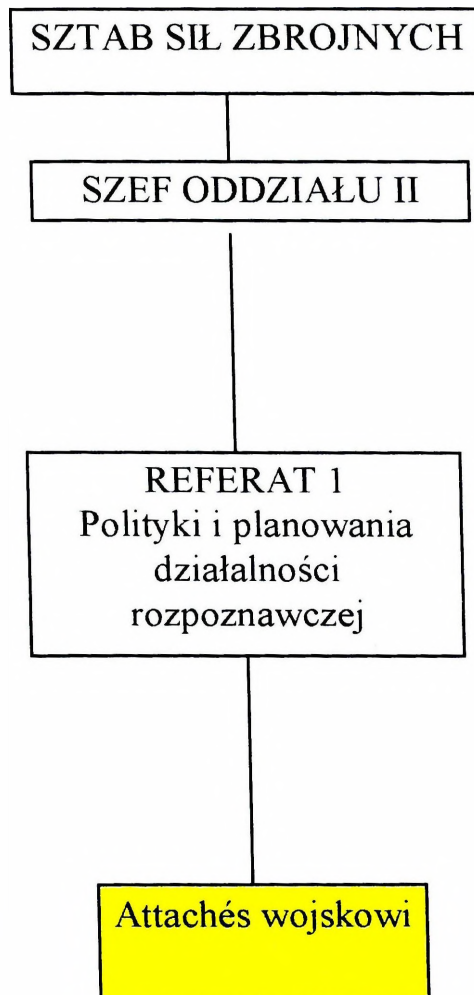

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH USA

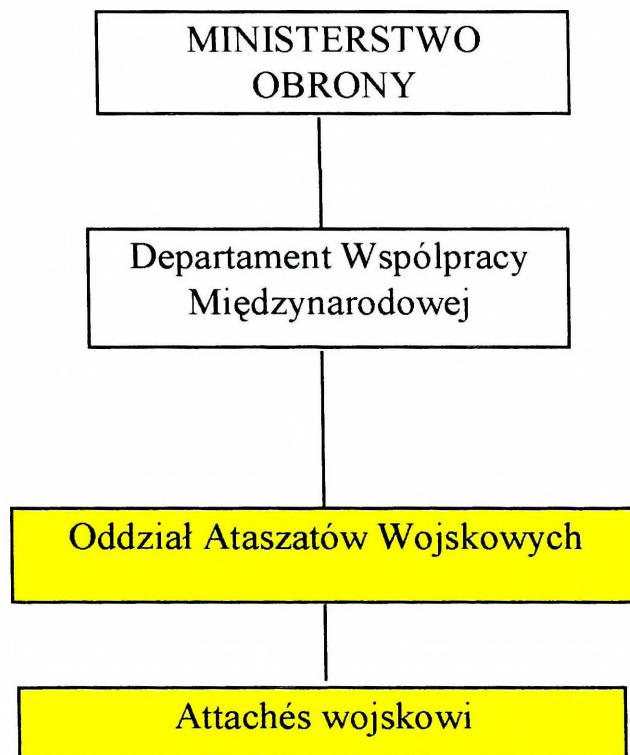
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 158 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH RFN

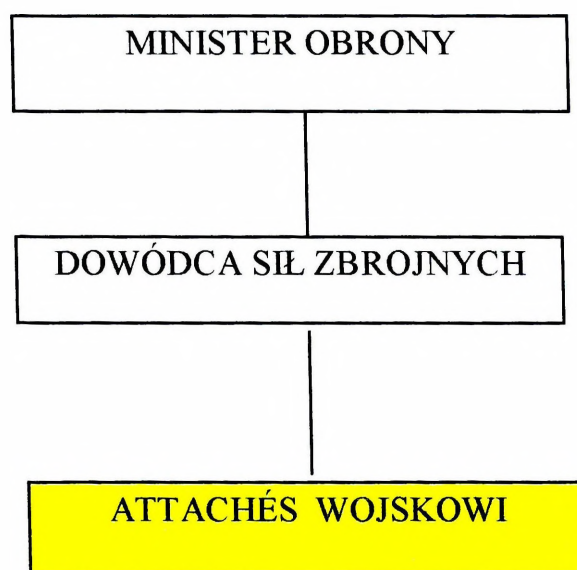
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 65 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH HOLANDII

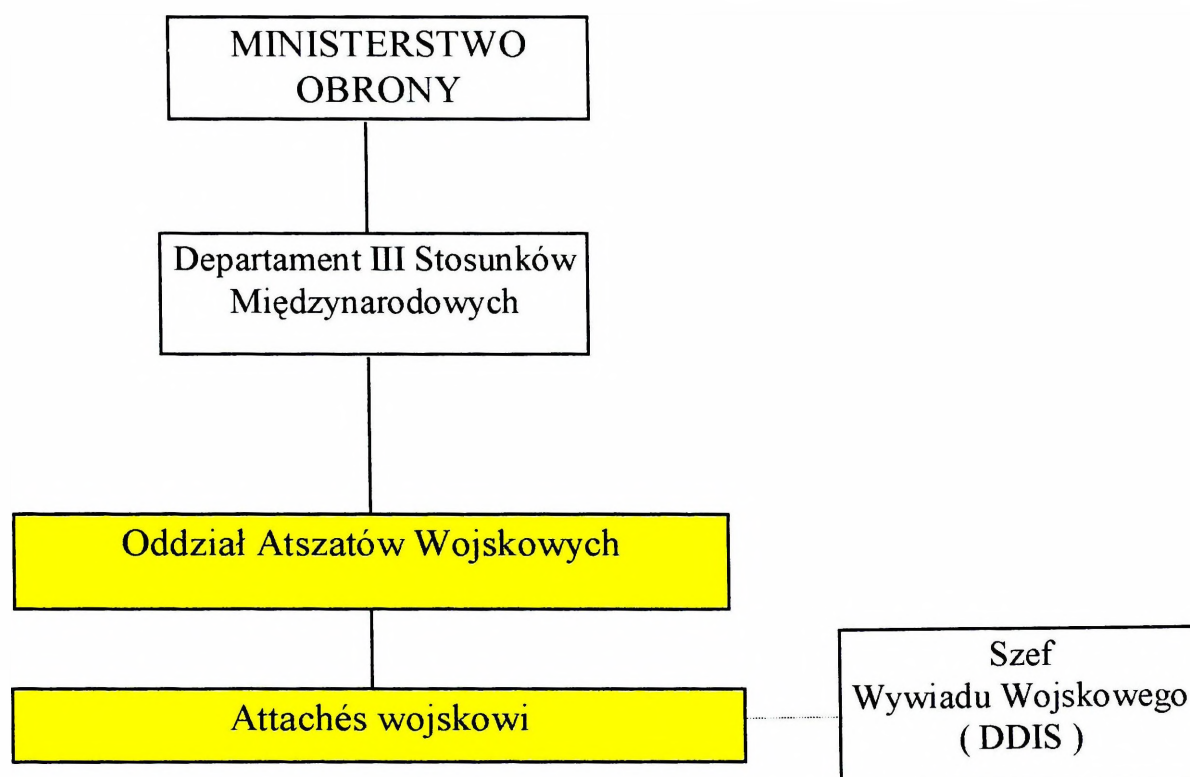
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 28 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH NORWEGII

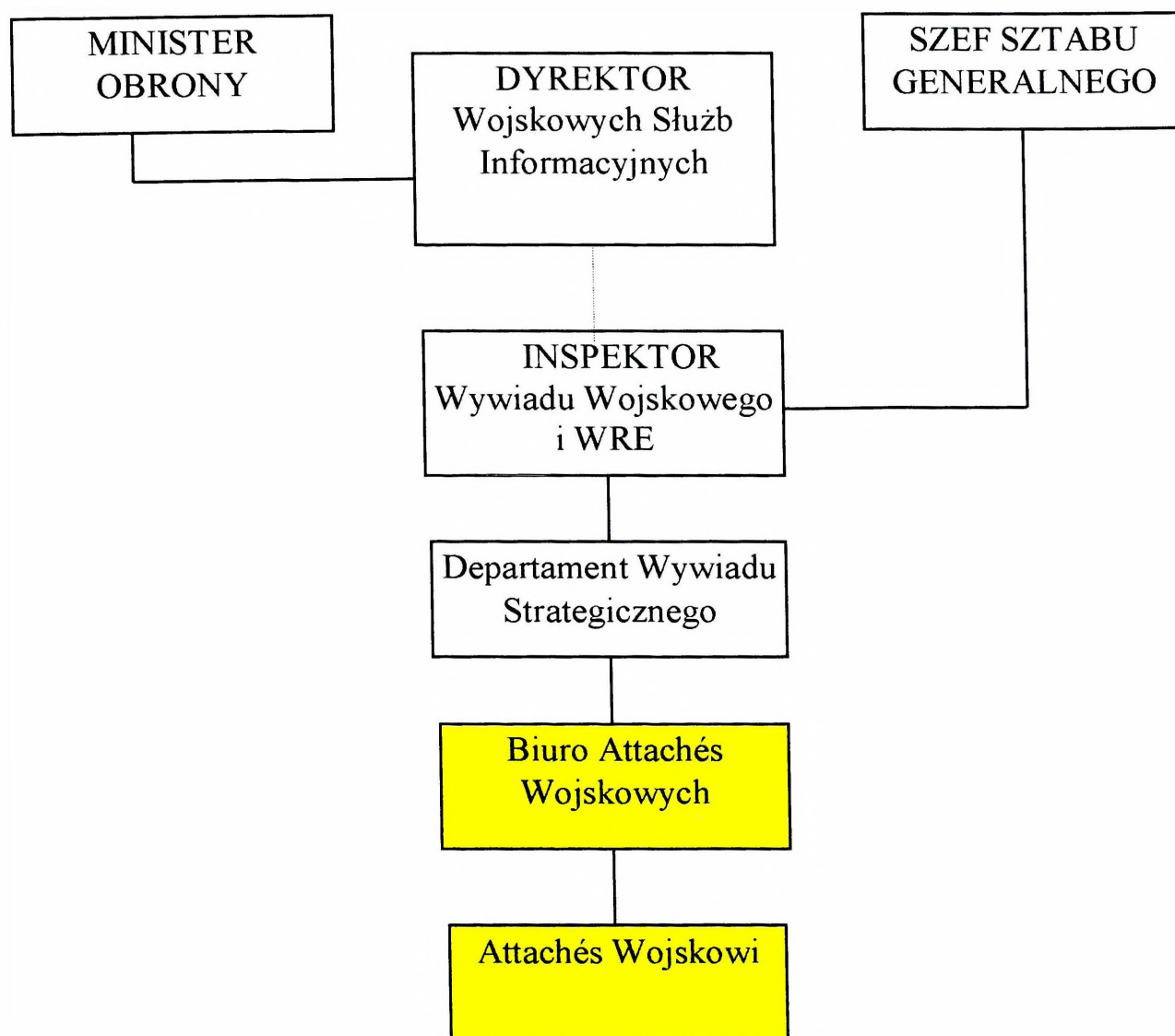
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 297 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH DANII

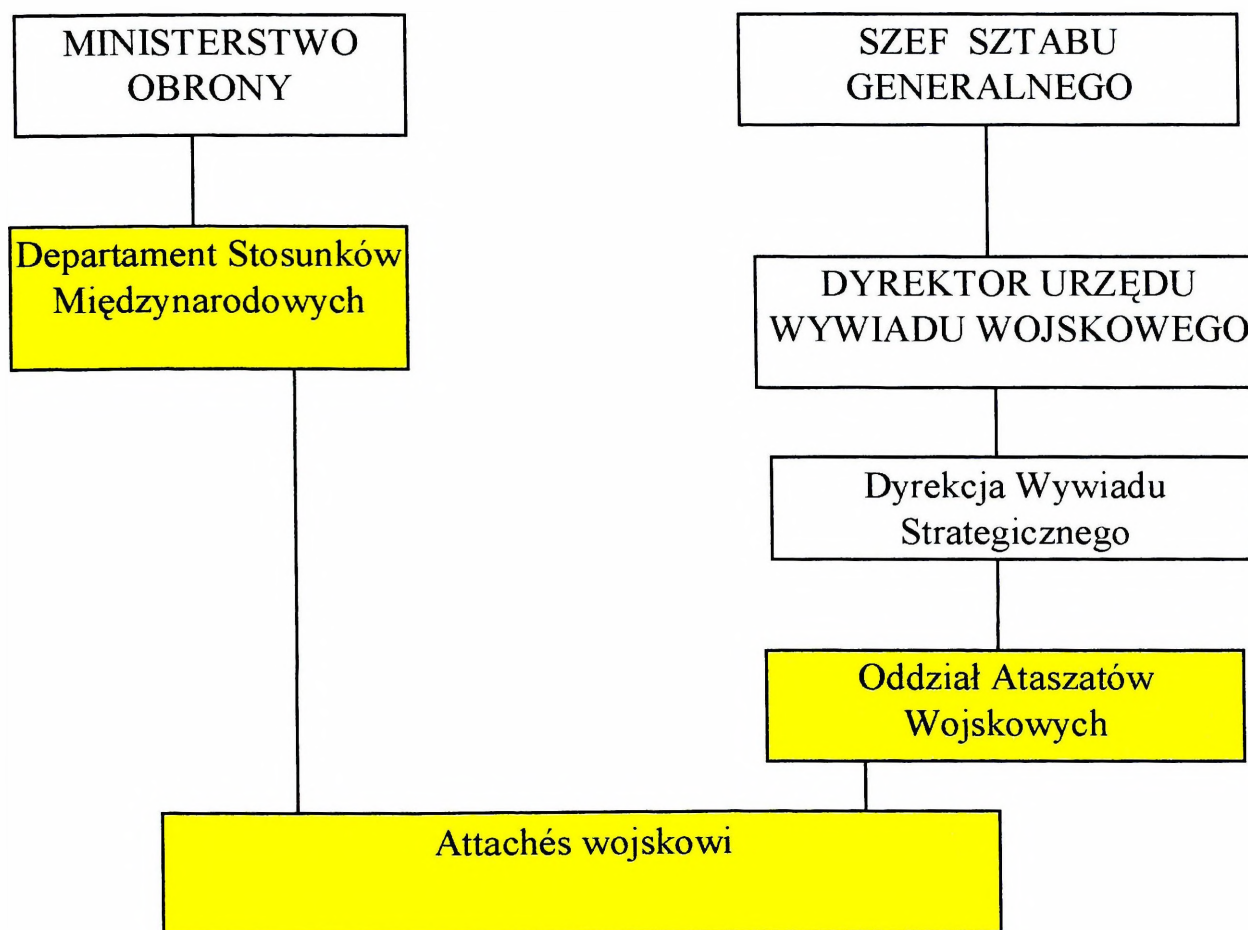
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 152 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH REPUBLIKI CZESKIEJ

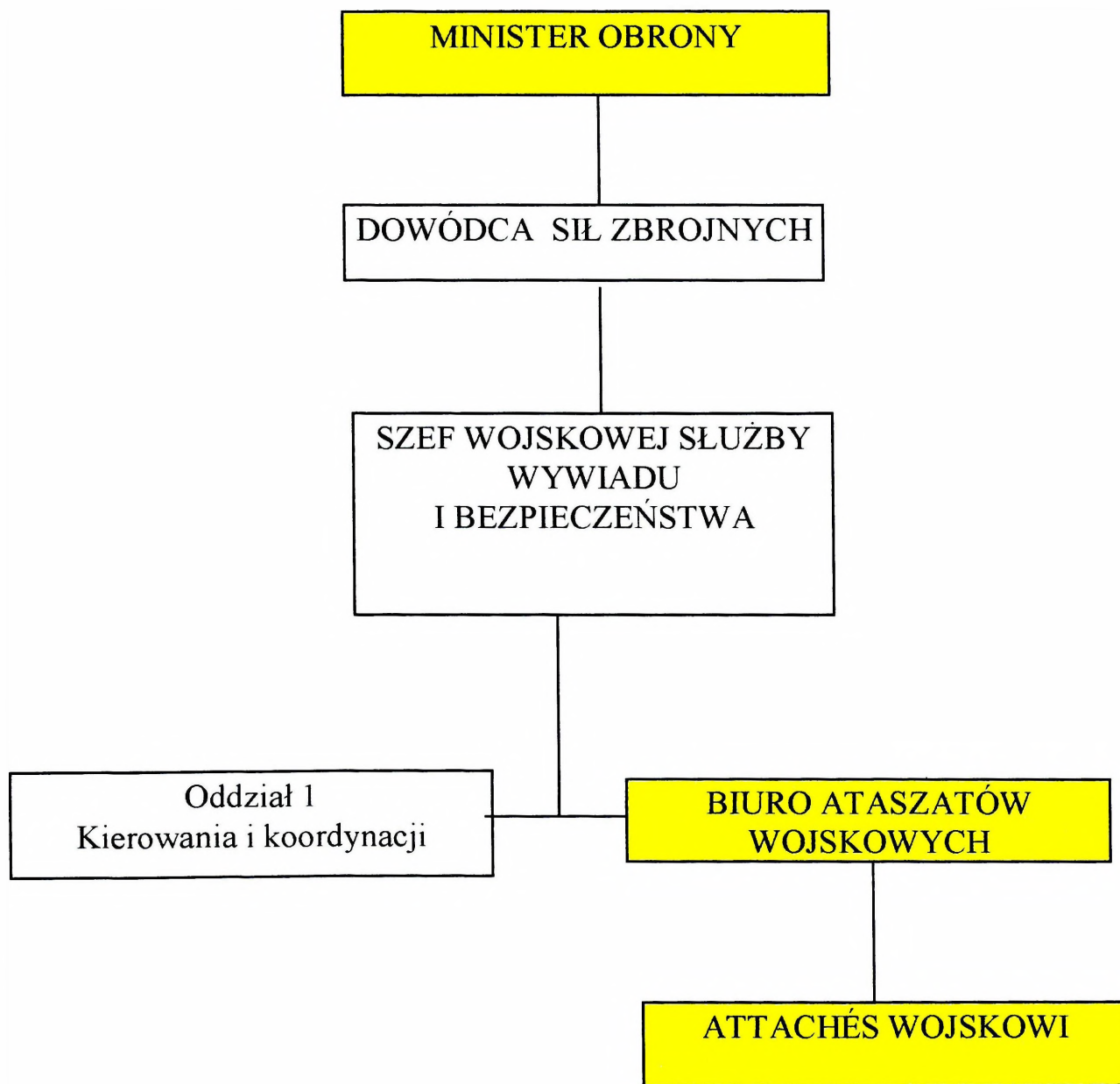
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 495 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH WĘGIER

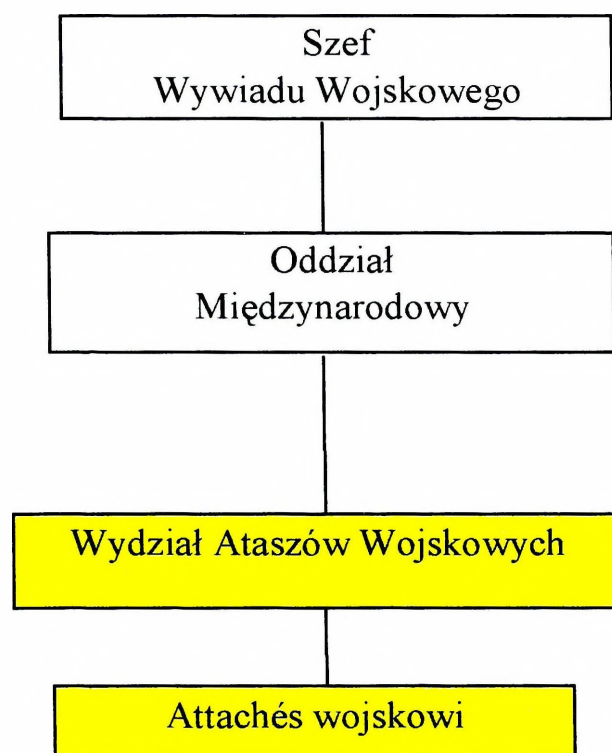
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s.207 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH SZWECJI

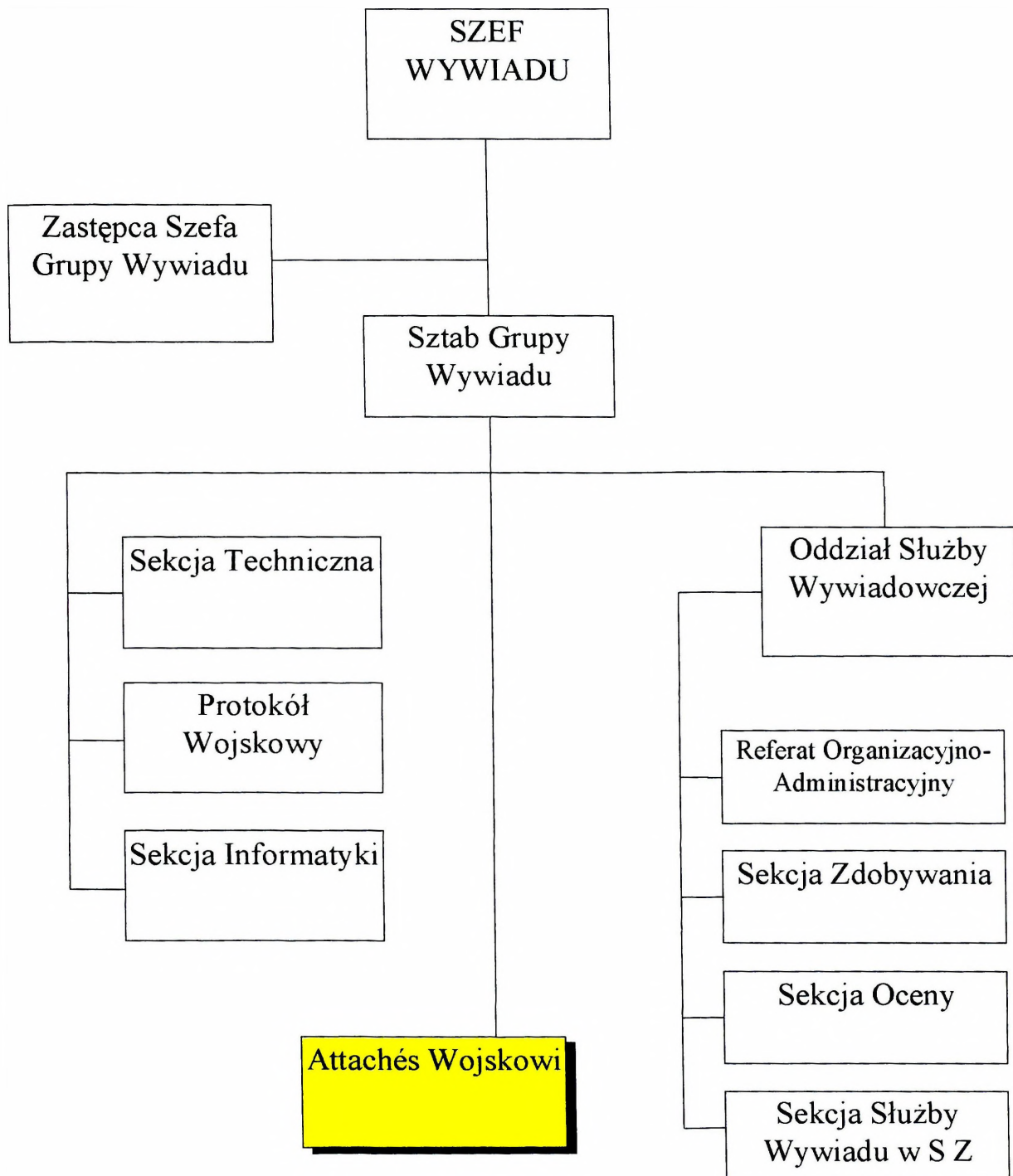
Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 479 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH FINLANDII

Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris s. 206 i nast.

PODLEGŁOŚĆ ATTACHÉS WOJSKOWYCH SZWAJCARII

Źródło: Baud Jacques Encyclopédie du Renseignement et des Services Secrets, Lavauzelle 1997, Paris, s. 238 i nast.